

T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

2022-YL-147

EGE HAVZASI TUNÇ ve DEMİR ÇAĞ TOPLUMLARININ ÖLÜ
GÖMME GELENEKLERİYLE İLİŞKİLİ FİBULALARIN
FONKSİYON, İNANÇ, TİPOLOJİ ve KİMLİK BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

HAZIRLAYAN

Yiğit Burak YÜKSEKTEPE

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Emre ERDAN

AYDIN - 2022

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Yiğit Burak YÜKSEKTEPE tarafından hazırlanan “Ege Havzası Tunç ve Demir Çağ Topluluklarının Ölü Gömme Gelenekleriyle İlişkili Fibulaların Fonksiyon, İnanç, Tipoloji ve Kimlik Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı tez 07.07.2022 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun ..... tarih .....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Savaş DUMAN

Enstitü Müdür

T.C

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2022

Yiğit Burak YÜKSEKTEPE

ÖZET

EGE HAVZASI TUNÇ VE DEMİR ÇAĞ TOPLUMLARININ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİYLE İLİŞKİLİ FİBULALARIN FONKSİYON, İNANÇ, TİPOLOJİ VE KİMLİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yiğit Burak YÜKSEKTEPE

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emre ERDAN

2022, XXXI + 210 sayfa

Bu tez çalışmasında Ege Havzası içerisinde değerlendirilen, Batı Anadolu coğrafyasında, İÖ 12-7/6. yüzyıllar arasına tarihlenen 3 bölge, 16 merkez, 53 mezar ve 324 fibula, Adalar coğrafyasında İÖ 13/12-6. yüzyıllar arasına tarihlenen 7 bölge, 10 merkez, 96 mezar, 178 fibula ve Kıta Yunanistan coğrafyasında İÖ 13/12-6. yüzyıllar arasına tarihlenen 11 bölge, 18 merkez, 91 mezar ve 294 fibula incelenmiştir. Çalışma kapsamında toplam 21 bölge, 44 merkez, 240 mezar, 796 fibula ele alınmıştır.

Fibulalar hakkındaki ilk kapsamlı çalışma 1926 yılında Blinkenberg tarafından yapılmıştır. Günümüz çengelli iğneleri ile eşdeğer tutulan bu objeler döneminin takı repertuarında yerini almıştır. İÖ 2. binyılın sonlarında ilk kez Doğu Avrupa'da ortaya çıktığı düşünülen fibulaların mezarlara bırakılış öyküsü çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Çalışma, Geç Tunç Çağından Geç Demir Çağına kadarki süreçte defin gören; Kıta Yunanistan, Adalar, Anadolu, coğrafyalarındaki kazısı yapılmış mezarlardan saptanan fibulaların bütünü ile incelenmesini içermektedir. Ayrıca farklı coğrafyalardaki bahsi geçen bölgelerdeki örnekleri destekleyecek nitelikteki buluntulara da çalışmada yer verilecektir. Aynı zamanda ölen bireylerin defnedilirken kefenle mi yoksa kıyafetleriyle mi gömüldükleri sorusuna yanıt aranacaktır. Ölüm, toplumsal gerçekliğin üzerine kurulduğu önemli olgulardan birisidir. Mezarlarda bulunan armağanların ise genellikle ölen bireyin kişisel eşyalarının beden ve ruh ile birlikte yer altı dünyasına eşlik eden maddi belgeleri sunduğuna inanılmaktadır. Fakat armağanların defin öncesi seremonilerde mi, yoksa öteki dünya yolculuğunda bireyi korumak ya da yolculuğu kolaylaştırmak için mi konuldukları tartışma konusudur. Mezar armağanları aynı zamanda sosyal hiyerarşiyi de net bir şekilde

yansıtmaktadır. Fibulaların ise hangi amaçla mezara bırakıldığı belirsizliğini korumaktadır. Bu belirsizlik akıllara kazınan olasılıklar göz önünde bulundurularak çalışma kapsamında ele alınmış ve çalışma neticesinde incelenen bölgelerin hem kendi içindeki hem de çapraz karşılaştırmalar ile var olan tipler üzerinden tasnif çalışması yapılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Fibula, Mezar, Ölü Gömme, Tunç Çağı, Demir Çağı.

ABSTRACT

EVALUATION OF THE FIBULAE ASSOCIATED TO THE BURIAL CUSTOMS OF BRONZE AND IRON AGE SOCIETIES OF AEGEAN BASIN IN CONTEXT OF FUNCTION, BELIEF, TYPOLOGY, AND IDENTITY

Yiğit Burak YÜKSEKTEPE

MSc Thesis at Archaeology

Supervisor: Assoc. Prof. Emre ERDAN

2022, XXXI + 210 pages

In this thesis study, in the Western Anatolian geography, which is evaluated within the Aegean Basin, 3 regions dated between 12-7/6 centuries BC, 16 centers, 53 tombs and 324 fibulae, in the geography of islands 7 regions, 10 centres, 96 tombs, 178 fibulae dated between 13/12-6 centuries BC, and in the geography of continental Greece 11 regions, 18 centers, 91 tombs and 294 fibulae dated to 13/12-6 centuries BC are examined. Within the scope of this study, a total of 21 regions, 44 centers, 240 graves and 796 fibulae are discussed.

The first comprehensive study of fibulae was carried out by Blinkenberg in 1926. These objects, which are equated with today's safety pins, took their place in the jewelry repertoire of the period. The main subject of the study is the story of the fibulae, which is thought to have emerged for the first time in Eastern Europe at the end of the 2nd millennium BC. The study includes the complete examination of the fibulae found in the excavated tombs located in continental Greece, Islands and Anatolia, which were buried in the period from the Late Bronze Age to the Late Iron Age. In addition, the findings that support the examples in the mentioned regions in different geographies will be included in the study. At the same time, an answer will be sought to the question of whether the deceased individuals were buried with a shroud or with their clothes. Death is one of the important facts on which social reality is built. The gifts found in the tombs are generally believed to present the personal belongings of the deceased, along with the body and soul, as well as the material documents accompanying the underworld. However, it is a matter of

debate whether the gifts were put in the ceremonies before the burial or to protect the individual during the journey to the next world or to facilitate the journey. The burial gifts also clearly reflect the social hierarchy. It remains unclear for what purpose the fibulae were left in the grave. This uncertainty was handled within the scope of the study by taking into account the possibilities that were engraved in mind, and as a result of the study, a classification study was carried out on the existing types, both within themselves and with cross-comparisons.

KEYWORDS: Fibulae, Grave, Burial, Bronze Age, Iron Age.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, öğrencilik hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen sevgili aile üyelerim sayesinde yapılmıştır. Özellikle her konuda arkamda duran sevgi ve şevkati ile üzerime gölge olan sevgili annem Gönül UZUN'a teşekkür eder, varlığına minnet duyarım.

Akademi hayatında her kara düşünceye daldığımda bana sürekli olarak pozitiflik aşılayan, yorum ve görüşleri ile bu çalışmaya yön vermesinin yanısıra sosyal hayatıma da rehber olarak aydın bir cumhuriyet genci olma yolunda ilerlememi sağlayan saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Emre ERDAN'a teşekkür ve minnetimi sunarım.

Ayrıca öğrencilik yıllarımda engin bilgilerini bana aktaran sayın bölüm hocalarıma yürekten teşekkürlerimi bir borç bilirim. Tez komitemde yer alan, bölümümüzün değerli öğretim üyesi Prof. Dr. Aslı SARAÇOĞLU ile Düzce Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Ahmet BİLİR hocalarıma, tez sürecimde değerli zamanlarını ayırarak sağladıkları katkıların yanı sıra desteklerini esirgemedikleri için ayrıca teşekkür ederim. Bu çalışmanın çeviri kısımlarında bana çokça yardımcı dokunmasının ötesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, Tisna Antik Kenti ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırmamızın değerli ekip üyesi, Özgün ÖZ'e ayrıca teşekkür ederim. Yayınlarla ulaşmak için başvurduğum üniversitemiz kütüphanesi çalışanları ile Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına ve dahi çalışmaya bir şekilde katkı sağlamış ismini anmadığım nice insana teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	ii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
HARİTALAR DİZİNİ.....	xv
LEVHALAR DİZİNİ.....	xvi
KISALTMALAR DİZİNİ	xxix
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	5
1. FİBULALARIN TERMİNOLOJİ, TİPOLOJİ VE GÜNDELİK KULLANIM PRATİKLERİ.....	5
1.1. Terminoloji.....	5
1.2. Tipoloji.....	10
1.3. Gündelik Kullanım Pratikleri.....	19
1.3.1. Fibulaların İşlevsel Kullanımı	20
1.3.2. Fibulaların Tapınak-Kutsal Alan Armağanı ve Batıl Kullanımı	22
1.3.3. Fibulaların Antik Çağ Cerrahi Kullanımı.....	26
2. BÖLÜM.....	28
2. BATI ANADOLU, ADALAR VE KITA YUNANİSTAN MEZARLARINDA TESPİT EDİLEN FİBULALAR	28
2.1. Batı Anadolu	31
2.1.1. Troas Bölgesi.....	32
2.1.1.1. Troia	32
2.1.1.2. Antandros	33
2.1.1.3. Assos.....	35
2.1.2. Ionia Bölgesi.....	38
2.1.2.1. Klazomenai.....	38
2.1.2.2. Kolophon	39
2.1.2.3. Ephesos.....	40

2.1.3. Karia Bölgesi	40
2.1.3.1. Euromos.....	40
2.1.3.2. Börükçü	41
2.1.3.3. Damlıboğaz/Hydai.....	42
2.1.3.4. Beçin.....	42
2.1.3.5. Iasos	43
2.1.3.6. Mengefe	44
2.1.3.7. Belentepe	47
2.1.3.8. Hüsamlar.....	48
2.1.3.9. Pedasa	49
2.1.3.10. Asarlık	51
2.2. Adalar.....	52
2.2.1. Samothrace	54
2.2.1.1. Güney Nekropol	54
2.2.2. Tenedos	54
2.2.3. Lesbos.....	55
2.2.3.1. Antissa	56
2.2.4. Chios.....	56
2.2.4.1. Kato Phana.....	56
2.2.5. Kos.....	57
2.2.6. Rodos.....	58
2.2.6.1. Pylona	58
2.2.7. Girit	58
2.2.7.1. Knossos.....	59
2.2.7.2. Khaniale Tekke.....	61
2.2.7.3. Mouliana.....	61
2.2.7.4. Prinias	62
2.3. Kıta Yunanistan.....	63
2.3.1. Makedonya Bölgesi	64
2.3.1.1. Vergina	64
2.3.2. Illirya Bölgesi	64
2.3.2.1. Lofkënd.....	64
2.3.3. Epirus Bölgesi	65

2.3.3.1. Vodhinë	65
2.3.4. Phocis Bölgesi	65
2.3.4.1. Delphi	65
2.3.5. Euboea Bölgesi	66
2.3.5.1. Lefkandi	66
2.3.6. Aetolia Bölgesi	69
2.3.6.1. Aspropilia	69
2.3.7. Boeotia Bölgesi	69
2.3.7.1. Rhitsóna	69
2.3.8. Attika Bölgesi	70
2.3.8.1. Eleusis	70
2.3.8.2. Marathon	71
2.3.8.3. Atina Agorası	72
2.3.8.4. Dipylon	73
2.3.8.5. Kerameikos	74
2.3.8.6. Aegina	75
2.3.9. Corinth Bölgesi	76
2.3.9.1. Corinth	76
2.3.10. Elis Bölgesi	77
2.3.10.1. Andritsania	77
2.3.11. Argolis Bölgesi	77
2.3.11.1. Lerna	77
2.3.11.2. Argos	78
2.3.11.3. Prosymna	78
3. BÖLÜM	80
3. ÖLÜ ARMAĞANI OLARAK FİBULA KULLANIMINA İLİŞKİN VERİLER	80
3.1. Ölüm Olgusu ve Gömü Ritüelleri	80
3.2. Fibulaların Mezarda Yer Alma Nedenlerine Genel Bakış	86
3.2.1. Cenaze Pratiklerinde İşlevsel Olarak Kullanılan Fibulalar	89
3.2.2. Cenaze Pratiklerinde Sembolik-Dinsel Kullanıma İşaret Eden Fibulalar	91
3.2.3. Cenaze Pratiklerinde Mezar/Ölü Armağanları Ekseninde Kimlik Belirteci Rolü Üstlenen Fibulalar	93
4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	99
5. KAYNAKLAR	115

6. HARİTALAR	139
7. LEVHALAR.....	149
ÖZGEÇMİŞ.....	208

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Çalışmada baz alınacak fibula bölümlerinin isimlendirilmeleri (Erdan, 2018, 15, Çiz. 1).

Şekil 2: Batı Anadolu'da incelenen mezar örneklerine göre fibula tiplerinin dağılımı.

Şekil 3: Adalar'da incelenen mezar örneklerine göre fibula tiplerinin dağılımı.

Şekil 4: Kıta Yunanistan'da incelenen mezar örneklerine göre fibula tiplerinin dağılımı.

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Fibulaların 16 ana tipte tasniflendirilme çalışmaları, (Blinkenberg, 1926.)

Tablo 2: Muscarella 1967 yılı ile Caner 1983 yılı tipoloji çalışlarında Frig tipi fibulaların tasnif karşılaştırılması.

Tablo 3: Muscarella 1967 yılı ile Sapouna-Sakellarakis 1978 yılı tipoloji çalışlarında Frig tipi fibulaların tasnif karşılaştırılması.

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Metinde bahsi geçen başlıca merkezler (Erdan, 2020, fig. 1).

Harita 2: Çalışma kapsamında ele alınan bölgeler.

Harita 3: Batı Anadolu coğrafyasında ele alınan merkezler.

Harita 4: Adalar coğrafyasında ele alınan merkezler.

Harita 5: Kıta Yunanistan coğrafyasında ele alınan merkezler.

Harita 6: Çalışma kapsamında ele alınan merkezler.

Harita 7: Batı Anadolu coğrafyasındaki mezarlarda saptanan yabancı tip fibulalar ve menşeleri.

Harita 8: Adalar coğrafyasındaki mezarlarda saptanan yabancı tip fibulalar ve menşeleri.

Harita 9: Kıta Yunanistan coğrafyasındaki mezarlarda saptanan yabancı tip fibulalar ve menşeleri.

LEVHALAR DİZİNİ

- Levha 1:**   **a:** Anatomik açıdan fibula. (Baykan, 2015, fig. 2.)
- b:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip I Miken Tipi fibulalarının varyantları. (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 9, (2) 12, (3) 29.)
- Levha 2:**   **a:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip II Submiken Tipi fibulalarının varyantları. (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 43, (2) 60.)
- b:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip III Ara Tipler fibulalarının varyantları. (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 66, (2) 72, (3) 74, (4) 75, (5) 76, (6) 78.)
- Levha 3:**   **a:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip IV Adalar Tipi fibula örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 89, 92, 105.)
- b:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip V Epirus Tipi fibula örneği. (Blinkenberg, 1926, fig. 119.)
- Levha 4:**   **a:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip VI Teselya Tipi fibulalarının varyantları; Kilian, 1975, Tip (1) C IIIa, (2) C Vb (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 127, (2) 146; Kilian, 1975, (1) taf. 5, fig. 197, (2) taf. 15, fig. 444.)
- b:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip VII Helladik Tipi fibula örneği. (Blinkenberg, 1926, fig. 168.)
- c:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip VIII Attika-Boeotia Tipi fibula örneği. (Blinkenberg, 1926, fig. 206.)
- Levha 5:**   **a:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip IX Boeotia Tipi fibulalarının varyantları. (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 210, (2) 216.)
- b:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip X Minyatür Fibulalar Tipi fibula örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 217-220)

- Levha 6:**   **a:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XI İthal Fibulalar Tipi fibula örnekleri.
(Blinkenberg, 1926, fig. 221, 224, 227.)
- b:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XII Anadolu Tipi fibula örnekleri.
(Blinkenberg, 1926, fig. 234, 244, 252, 264.)
- Levha 7:**   **a:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XIII Kıbrıs Tipi fibula
örnekleri.(Blinkenberg, 1926, fig. 269, 284, 299.)
- b:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XIV Spiral Fibulalar Tipi fibula
örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 302, 303, 307, 308.)
- Levha 8:**   **a:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XV Disk Biçimli Fibulalar Tipi fibula
örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 310, 311.)
- b:** Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XV Özel Tipler Tipi fibula örneği.
(Blinkenberg, 1926, fig. 319.)
- Levha 9:**   **a:** Muscarella 1967-Caner 1983 Frig Tipi Fibulaların Tipoloji karşılaştırması.
b: Muscarella 1967-Caner 1983 Frig Tipi Fibulaların Tipoloji karşılaştırması.
- Levha 10:**   **a:** Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisindeki Tip Va Adalar Tipi fibula
örnekleri. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 31 fig. 1071-1092)
- b:** Verucchio'dan sırasıyla kız çocuk, genç kız ve yetişkin kadınlarda fibula
kullanım rekonstrüksiyonu, İtalya. (Bentini-Boiardi, 2007, fig. 13-16.)
- Levha 11:**   **a:** Pandora figürü üzerinde, peplos giysisinin birleşim noktalarında tepeli-
topuzlu iğne kullanımı, calyx krater, İÖ 460-450 British Museum. (Brøns,
2014, fig. 4.3)
- b:** Bronz çoban figürünü İÖ 6. yüzyılın 2. yarısı, Arcadia Bölgesi. (The
Metropolitan Museum of Art)
- Levha 12:**   **a:** Amulet üzerinde fibula tasvir örneği, Nimrud. (Muscarella, 1967, fig. 10.)
- b:** Antik çağ cerrahi uygulamalarında kullanıldığı düşünülen fibula örneği,
Variante AIII (Caner, 1983, taf. 20-252B)

c: Tepeli-topuzlu iğneler ile cerrahi dikiş yöntemleri (Bernard - Huette, 1854, lev. 2.6)

Levha 13: **a:** Batı Anadolu'daki ilk sistematik kazılar sonucunda Troia VIIb 1 tabakasında saptanan fibula örneği (Caner 1983 taf. 2 fig. 11.)

b: Kremasyon alanında saptanan fibula iğnesi, Troia. (Aslan, 2011, fig. 21,69-70)

c: 171 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip IV Adalar, Antandros. (Polat, 2017, res. 5.)

d: Kat. No. 15 mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip IV Adalar Antandros. (Yağız, 2008, res. 15c)

Levha 14: **a:** M11 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XII 13 Frig Tipi, Assos. (Caner, 1983, taf. 62, fig. 1123.)

b: M16 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (Arslan, 2008, res. 6.)

c: 16 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. ((üst) Bakan, 2009, lev. 7, res 22; (alt) Bakan, 2009, lev. 8, res. 34-35, a-b-c)

d: 16 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (Bakan, 2009, lev. 8, res. 24 a-b)

Levha 15: **a:** 16 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. ((sol) Bakan, 2009, lev. 6, res. 15; (sağ) Bakan, 2009, lev. 9, res. 38-39-40.)

b: 16 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos.((sol) Bakan, 2009, lev. 8, res. 28-29-30a-b; (sağ) Bakan, 2009, lev. 9, res. 41-42-43.)

c: 16 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. ((sol) Bakan, 2009, lev. 7, res. 17; (sağ) Bakan, 2009, lev. 8, res. 26-27.)

Levha 16: **a:** 16 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (sol üst) Bakan, 2009, lev. 8, res. 31a-b; sağ üst) Bakan, 2009, lev. 8, res. 33a-b; (sol alt) Bakan, 2009, lev. 9, res. 36- (37a-b; (sağ alt) Bakan, 2009, lev. 8, res. 32.a-b.

b: 45 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XII Frig Tipi Fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 7. res. 3.)

c: 53 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XII Frig Tipi Fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 8. res. 1.)

Levha 17: **a:** 11 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XII 14 Frig Tipi Fibula, Assos.(Buruldağ, 2009, lev. 15. res. 1.)

b: 8 nolu mezar buluntusu fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 82. res. 1.)

c: 19 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 30. res. 3.)

Levha 18: **a:** 11 nolu mezar buluntusu fibula ve fibula iğnesi, Blinkenberg, Tip XII 16 Frig Tipi Fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 41. res. 2.)

b: üst. 11 nolu mezar buluntusu fibula iğnesi, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 41. res. 2.).

alt. 7 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 46. res. 2.)

Levha 19: **a:** Mezar buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis Tip III Adalar Tipi, Klazomenai. (Ersoy, 2008, res. 9.)

b: Mezar E buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Kolophon. (Blinkenberg 1926, fig. 76.)

c: Mezar buluntusu fibula, Şahin formu, Ephesos.

(<https://journals.openedition.org/archeosciences/2172?lang=en>)

Levha 20: **a:** 11 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Euromos. (Kızıl ve Doğan, 2018, res. 5 c-e)

b: 11 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Euromos. (Kızıl ve Doğan, 2018, res. 5. g)

c: Gömüt 2 mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Damlıboğaz/Hydai. (Diler, 2002, çiz. 3.)

Levha 21: **a:** Mezar 2 buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Beçin. ((üst) Akarca, 1971 lev. IV, fig. 14; (alt) Blinkenberg, 1926, fig. 101, tip IV 9a.)

b: M2 buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Beçin. (Ünal-Demir 2004, res. 10.)

Levha 22: **a:** 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 15.)

b: 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 16.)

Levha 23: **a:** 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 2d Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 17.)

b: 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 9a Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 18.)

c: 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 10h Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 19.)

- Levha 24:** **a:** 07MM34 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, (üst1.) Tip IX Boeotian Tipi –diğerleri Tip IV Adalar Tipi, Mengefe. (Tırpan, vd. 2009, res. 15.)
- b:** 07MM34 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III 2a Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v.)
- c:** 07MM34 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III 10c Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v.)
- Levha 25:** **a:** 07MM06, 07MM11, 07MM19, 07MM28, 07MM32, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III 11b Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v.)
- Levha 26:** **a:** 07MM34 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III 12a Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v.)
- b:** 07MM28, 07MM32, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 1a Tip IV Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v1.)
- Levha 27:** **a:** 07MM06, 07MM28, 07MM32 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 2d Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v1.)
- b:** 07MM06, 07MM11, 07MM28, 07MM32, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 9a Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v1.)
- c:** 07MM06, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IXa Boeotian Tipi, Mengefe,(Özdemir, 2009, lev. v1.)
- Levha 28:** **a:** 07MM06, 07MM11, 07MM28, 07MM32, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 10h Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v1.)
- Levha 29:** **a:** 2 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler ile IX Boeotian Tipi, Belentepe. (Erdoğan-Aytaçlar, 2012, res. 9.)

b: 25 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Belentepe. (Erdoğan-Aytaçlar, 2012, res. 13.)

c: 10 adet mezarın buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip II Submiken Tipi, Tip III Ara Tipler, Tip IV Adalar Tipi, Belentepe. (Özbey, 2013, res. 8.)

Levha 30: **a:** 342 nolu mezar buluntusu fibula iğnesi, Hüsamlar. (Özer, 2019, fig. 9.)

b: 351 nolu mezar buluntusu fibula, Caner Tip IId Karia yerel üretim, Hüsamlar. (Özer, 2019, fig. 10.)

c: 01 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Tip IV Adalar Tipi, Hüsamlar. (Erdoğan-Aytaçlar, 2012, res. 5.)

Levha 31: **a:** PDST 1 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III 11b Ara Tipler, Tip IV 1a Adalar Tipi, Tip IV 10h Adalar Tipi, Pedasa. (Gümüş, 2013, lev. 162.)

b: P1M1 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip II Submiken,(Karia yerel üretim) Pedasa. (Özer, 2018, res. 8.)

c: P1M13 nolu mezar buluntusu fibula ile fibula iğnesi, Blinkenberg, Tip II Submiken,(Karia yerel üretim) Pedasa. (Özer, 2018, res. 13.)

Levha 32: **a:** Mezar O buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip II Submiken, Asarlık. ((üst) Cartens, 2008, fig.22,3- fig. 26; (alt)Blinkenberg, 1926, fig. 57.)

b: Mezar O buluntusu fibulanın Girit Moulina'da saptanan benzer örneği. (Blinkenberg 1926, fig. 44 tip. II 11a)

Levha 33: **a:** Mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIb, Güney Nekropol. (Ilieva, 2007, fig. 3.)

b: 1992.3 ve 1990.17 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip Va Adalar Tipi, (c) Muscarella, Tip XII14 Frig Tipi (a-b) Tenedos. (Takaoğlu-Yaman, 2019, fig. 13.)

c: 1991.15 nolu mezar buluntusu fibulalar, Muscarella, Tip XII14 Frig Tipi, Tenedos. (Takaoğlu-Yaman, 2019, fig. 13, d-e)

- Levha 34:** **a:** Mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Kuzey Kökenli Tip sol) Tip Va Adalar Tipi (sağ), Antissa. ((sol) Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 55. fig. 1719A; (sağ) Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 32. fig. 1083)
- b:** 7 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip Va Adalar Tipi, (2, 3, 4, 5, 9, 12, 13,14, 22) Tip VI Yunan Anakarası Tipi, (11, 16, 20, 24, 25, 27) Kuzey Kökenli Tip,(21)Muscarella, Frig Tipi Tip XII5-6, (1, 7, 26) Tip XIII12-13, (6, 18, 30) Tip XIII14, (8, 17, 19, 23, 28, 29, 32, 33), Kato Phana.(Lamb, 1934-35, pl. 31.)
- Levha 35:** **a:** 3 adet mezar buluntusu fibulalar Sapouna-Sakellarakis, Tip Ila, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 3. fig. 53-55.)
- b:** Mezar buluntusu fibulalar Sapouna-Sakellarakis, Tip Ig, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 3. fig. 43,46.)
- c:** 4 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIk, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 8. fig. 232,233,235,236.)
- d:** 6 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IVd, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 28. fig. 899-906)
- Levha 36:** **a:** 9 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip VIIa, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 38. fig. 1322-1340.)
- b:** 7 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip Va, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 33. 1130-1141)
- c:** 4 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIb, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 11. 322-332a)
- d:** 3 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIe, Knossos.(Sapouna-Sakellarakis,1978, taf.16.fig.531,532,535,536,537)
- Levha 37:** **a:** 6 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IVd, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 31. fig. 1026-1036.)

b: 4 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip XAa, XAb, XAg, spectacle fibulalar, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 47.)

c: 4 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IXd Boeotia Tipi, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 46. fig. 1527-1528.)

d: Mezar buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIb, Khaniale Tekke. (Hutchinson-Boardman, 1954, pl. 29, fig. 62.)

Levha 38: **a:** Mezar A buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIa, Mouliana. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 3. fig. 56-57.)

b: Mezar buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIg, Prinias. (Matthäus, 2019, Abb.8)

c: Mezar W buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis, Tip IVb, Prinias. (Matthäus, 2019, Abb.9)

d: 93 nolu mezar buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIc, Prinias. (Matthäus, 2019, Abb.10)

Levha 39: **a:** 45 nolu mezar buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis, Tip IXa, Prinias. (Matthäus, 2019, Abb.11)

b: Mezar buluntusu fibula, Muscarella, Tip XII9, Frig Tipi, Prinias. (Matthäus, 2019, Abb.12)

c: Mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip BIa, Spectacle fibula, Vergina. (Kilian 1975, taf. 57)

d: 13 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip BIa, Spectacle fibula, Lofkënd. (Papadopoulos, J.K. -Bejko, L. vd. 2007, fig. 10.)

Levha 40: **a:** 17 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip BIa, Spectacle fibula, (1) Kilian, Tip A1c, Yay gövdeli fibula(2) Lofkënd. (Papadopoulos, J.K. -Bejko, L. vd. 2007, fig. 10.)

b: 12 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip A, Vodhinë. (Hammond, 1967, fig.25.3)

c: 290 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip I, Yaprak levhalı fibula, Delphi. ((üst) Perdrizet, 1908, fig. 20; (alt) Kilian, 1975, taf. 1. fig. 5.)

d: Mezar buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis XAf, Delphi.
(Papadopoulos, J.K.-Bejko, L. vd. 2007, fig. 405.)

Levha 41: **a:** Mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip DI Plakalı fibulalar, Delphi. (Perdrizet, 1908, fig. 406.a-b)

b: Mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip AIIb Plakalı fibulalar (Attika-Boeotia Blinkenberg, Tip VIII), Lefkandi.
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1897-0317-2)

c: 4 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Yay gövdeli fibulalar, Tip CVIe, (1) Tip AIIa-b (2,3) Tip GI (4,5) Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 113.)

Levha 42: **a:** 8 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 93.)

b: 10 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIc, (1,2) Yay gövdeli fibulalar, Tip I, (3) Yaprak levhalı fibulalar, Lefkandi.(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 94.)

c: 15b nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 95.)

d: 16 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 95.)

Levha 43: **a:** 19 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 203.)

b: 20 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 209.)

c: 22 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 99.)

d: 25a nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 100.)

Levha 44: **a:** 32 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip AIIb, Plakalı fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 101.)

b: 33 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 102.)

c: 40 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIc, Yay gövdeli fibulalar, Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 205.)

d: 43 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIc, Yay gövdeli fibulalar, (1,3) Tip AIIb, (2) Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 104.)

Levha 45: **a:** 46 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip I, Yaprak levhalı fibulalar, (1) Tip AIc, Yay gövdeli fibulalar (2) Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 106.)

b: 59 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip VIII 5c Attika-Boeotia Tipi (1-3), Blinkenberg, Tip VIII 3a Attika-Boeotia Tipi (4-6), Kilian Tip AI Adalar Tipi (7,8), Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 110.)

c: 4 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Yay gövdeli fibulalar, Tip AIIa-b, Aspropilia. (Kilian, 1975 taf. 1, fig. 26)

Levha 46: **a:** Isis Mezarı buluntusu fibula, Kilian, Tip AIIb, Plakalı fibulalar, Eleusis. (Blinkenberg, 1926, fig. 199.)

b: Mezar XVII buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIb, Plakalı fibulalar, Atina Agorası. (Young, 1975, fig. 73.)

c: Mezar XVII buluntusu fibula, Kilian, Tip AIIb, Plakalı fibulalar, Atina Agorası. (Young, 1975, fig. 73. 28)

d: Mezar XVIII buluntusu fibulalar, Kilian, Tip AIIb, Plakalı fibulalar (minyatür), Atina Agorası. (Young, 1975, fig. 73. 11-14.)

- Levha 47:** **a:** XVIII nolu mezar buluntusu fibulaların çizim örneği, Kilian, Tip AIIb Plakalı fibulalar, Atina Agorası. (Young, 1975, fig. 63.)
- b:** Mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip VIII, Attika-Boeotia Tipi, Dipylon. (Blinkenberg, 1928, fig. 206.)
- c:** Mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip BIIa, Spectacle fibulalar, Dipylon. (Kilian, 1978, taf. 57, fig. 1577)
- Levha 48:** **a:** 4 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip AIIb Plakalı fibulalar, Kerameikos. (Jacopsthal, 1956, fig.13)
- b:** 40 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip AIIb Plakalı fibulalar, Kerameikos. (D'Onofrio, fig. 4.)
- c:** 41 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip AIIb Plakalı fibulalar, Kerameikos. (Müller-Karpe, 1962, fig. 24)
- Levha 49:** **a:** Mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Plakalı fibulalar Tip DI (13), Yay gövdeli fibulalar Tip AIIc (1,2), Tip DIa (3-6,8-10), Tip BIIIa (7,12), Tip EII (14), Tip CVg (15-18), Tip CVID (19), Tip BIIIp (20-22,27), Aegina.(Futwängler, 1906, taf. 116)
- b:** Mezar buluntusu fibula örnekleri, Corinth. ((üst) Kilian, 1975 taf. 1, fig. 20-21; (alt) Kilian, 1975, taf. 48, fig. 1369.)
- Levha 50:** **a:** PA 6: 1 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip VIII 5k, Lerna. (DeVries, 1974, pl. 15.)
- b:** AG77 nolu mezar buluntusu fibula örnekleri, Kilian, Tip BIIIa, Argos. (Kilian, 1975, taf. 4, fig. 118,121,131,133.)
- Levha 51:** **a:** Mezar XXXVII mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XI Kıta Yunanistan ve Adalarda Bulunan İthal Fibulalar Prosymna. (Blegen, 1939, fig. 23.)

b: Mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip VIII Attika-Boeotia Tipi / Kilian Tip II Plakalı Fibulalar, Prosymna. ((üst) Blegen, 1939, fig. 27; (alt) Blegen, 1939, fig. 28.)

c: 4 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip I, Yaprak levhalı Tip A1c Yay gövdeli fibulalar Tip L1c Yay gövdeli fibulalar Muscarella Tip XII13 Prosymna. (Blegen, 1939, fig. 4.)

Levha 52: **a:** Lascaux Mağarası, Ölü Adam Sahnesi İÖ 15.000-10.000, Fransa. (Önuçak, 2009, res. 2.)

b: Urne giydirme örneği, İtalya. (Brøns, 2012, 57-58, fig. 19.)

Levha 53: **a:** Pontecagnano'daki Mezar 4891'de defnedilen bireyin kıyafetleri üzerinde fibula kullanım rekonstrüksiyonu, İtalya. (Cinquantaquattro, 2001, fig. 28.)

Levha 54: **a:** Defnedilen bireyin kıyafetleri üzerine iliştilen fibulaların rekonstrüksiyonu, Rahibe Mezarı, Marvinci-Kuzey Makedonya (Vasileva, 2007. fig. 5.)

Levha 55: **a:** Muldbjerg Adamı, Muldbjerg-Danimarka. (National Museum of Denmark, (<https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-bronze-age/men-and-woman-in-the-bronze-age/the-man-from-muldbjerg/>))

Levha 56: **a:** Metinde bahsi geçen merkezlerden ele geçen seramikler üzerindeki fibula betimleri. (Bonaventure and Kaurin, 2014, fig. 10.)

b: Taş kabartma sahnede figürün Frig menşeli olduğunun fibula ile nitelenmesi, Khorsabad. (Muscarella, 1967, fig. 1)

Levha 57: **a:** Karı-koca mezar steli, Aramlaşmış Geç Hitit Biçemi, İÖ 8. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başı, Adana Müzesi, Maraş. (Akurgal, 2003)

KISALTMALAR DİZİNİ

AA	: Archäologischer Anzeiger
AJA	: American Journal of Archaeology
AnAr	: Anadolu Araştırmaları
AST	: Araştırma Sonuçları Toplantısı
Belleten	: Türk Tarih Kurumu
BSA	: The Annual of the British School at Athens
CAH	: Cambridge Ancient History
IstMitt	: Istanbuler Mitteilungen
JHS	: The Journal of Hellenic Studies
KST	: Kazı Sonuçları Toplantısı
Pallas	: Revue d'études antiques
TÜBA-AR	: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
ZA	: Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie.
Bkz.	: Bakınız
Cm.	: Santimetre
Çev.	: Çeviri
Çiz.	: Çizim
Dn.	: Dipnot
Ed.	: Editör
Eds.	: Editörler
Fig.	: Figür

Grafiklerde Kullanılan Kısaltmalar

Batı Anadolu

AT	: Ara Tipler
ATF	: Adalar Tipi Fibulalar
BTF	: Boeotia Tipi Fibulalar
C-KYÜF	: Caner Karia Yerel Üretim Fibulaları
DBF	: Disk Biçimli Fibulalar
FTF	: Frig Tipi Fibulalar
ÖT	: Özel Tipler
SF	: Spiral Fibulalar
STF	: Submiken Tipi Fibulalar
Adalar	

ABTF	: Attika-Boeotia Tipi Fibulalar
ATF	: Adalar Tipi Fibulalar
BTF	: Boeotia Tipi Fibulalar
C-KYÜF	: Caner Karia Yerel Üretim Fibulaları
GDEF	: Gövdesinde Dekoratif Eklemeki Fibulalar
GKF	: Gövdesi Küreli Fibulalar
KKF	: Kuzey Kökenli Fibulalar
KYGF	: Keman Yayı Gövdeli Fibulalar
M-FTF	: Muscarella Frig Tipi Fibulalar

- SPF : Spectacle Fibulalar
ŞGF : Şişkin Gövdeli Fibulalar
YAT : Yunan Anakarası Tipi
YGF : Yay Gövdeli Fibulalar

Kıta Yunanistan

- ATF : Adalar Tipi Fibulalar
B-ABTF : Blinkenberg Attika-Boeotia Tipi Fibulalar
B-İF : Blinkenberg İthal Fibulalar
B-KTF : Blinkenberg Kıbrıs Tipi Fibulalar
M-FTF : Muscarella Frig Tipi Fibulalar
PF : Plakalı Fibulalar
SPF : Spectacle Fibulalar
SS-SF : Sapouna-Sakellarakis Sarmal Fibulalar
VEM-DTF : von Eles Masi Drago Tipi Fibulalar
YGF : Yay Gövdeli Fibulalar

GİRİŞ

“Ege Havzası Tunç ve Demir Çağ Toplumlarının Ölü Gömme Gelenekleriyle İlişkili Fibulaların Fonksiyon, İnanç, Tipoloji ve Kimlik Bağlamında Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın amacı, ele alınacak çağlarda yaşamını sürdüren Antik dönem Batı Anadolu, Adalar ve Kıta Yunanistan menşeli insanların ölüm olgusuna yaklaşımları temelinde fibulaların, mezar armağanı olarak bırakılması ya da giysi/kefene tutturulmuş olarak bireye eşlik etmeleri gibi defin işlemlerinde yer alma pratikleri incelenecektir. Öyle ki yalnızca defnedilen bireyle beraber armağan olarak bırakılmanın yanı sıra ölüünün kıyafetleri üzerinde ya da günümüzde kefen olarak anılan cenazenin sarıldığı bez parçalarına tutturulan günümüz çengelli iğneleri ile eşdeğer tutulan fibulalar işlevsel olarak kullanılmıştır. Fakat inhumasyon mezarlarda gereğinden fazla miktarda ya da kremasyon mezarlarda karşılaştığımız üzere yanık fibula buluntuları işlevsel yönünün dışında da kullanım amaçları olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Bu kapsamda tez çalışması İÖ 2. bin yılın ortalarında Doğu Avrupa’da ortaya çıktığı düşünülen¹ fibulaların mezarlarda karşımıza çıkmasının nedenlerinin önündeki perdeyi aralamayı amaçlamaktadır. Kesin olarak ortaya çıkış coğrafyası henüz saptanamayan fibulaların Sub-Miken dönemden sonra takı repertuvarında popülerleştiği ve çalışmamızın konusu olan bölgelerde İÖ 8-6 yüzyıllar arasında kullanımının yoğun olduğu bilinmektedir.

Tezimizin ana konusu olan fibulaların; Geç Tunç Çağından itibaren gündelik yaşamda fonksiyonel olarak yer aldığı bilinmektedir. Bilinen bu kullanımının yanı sıra kutsal alan ve tapınaklar ile mezarlara armağan olarak da bırakılmıştır. Bu da fibulaların bir diğer kullanımı olan sembolik bağlamda dini amaçlı hatta batıldan korunma amaçlı kullanımına işaret etmektedir. Çalışma spesifik olarak Geç Tunç Çağından, Geç Demir Çağına kadar tarihlenen mezarlardaki fibula buluntularını ele alacaktır.

Tarihsel sürecin en eski zamanlarında dahi ölüm bir son olarak görülmemiş, bireyin öldükten sonra başka bir âlemde yaşamına devam edeceğine inanılmıştır. Söz konusu bu inanç günümüz semavi dinlerinin buyurduğu öteki dünya inancı ile eşdeğer niteliktedir. Bu öte dünya inancına ait kültürel veriler ilk olarak Shanidar Mağarasında karşımıza çıkmaktadır. Mağarada içerisinde çiçeklerden oluşturulan bir platform üzerine yatırılan erkek Neanderthal iskeleti günümüzden 60.000 yıl öncesine tarihlendirilmektedir. Çoğu

---

¹ Beltz, 1913: 666; Muscarella, 1967.

bilim insanı bu defin işlemini öteki dünya inancıyla bağdaştırmaktadır². Defnedilen bireylerin osteolojik analizler doğrultusunda cinsiyetinin belirlenememesi başlıca bir sorundur. Bu gibi durumlarda bireye yeraltı dünyasına yolculuğunda ona eşlik etmesi için birlikte defnedilen mezar armağanları bireyin cinsiyetini belirlemede yardımcı unsurlardır³.

“Ege Havzası Tunç ve Demir Çağ Toplumlarının Ölü Gömme Gelenekleriyle İlişkili Fibulaların Fonksiyon, İnanç, Tipoloji ve Kimlik Bağlamında Değerlendirilmesi” başlığı taşıyan tez çalışmamız şu maddeleri açıklamayı amaçlamaktadır:

- Fibulaların gündelik hayattaki rolünün açıklanmaya çalışılması,
- Fibula-cinsiyet ilişkisini anlamaya çalışmak,
- Mezar ya da ölü armağanı niteliğindeki fibulaların kullanım pratiklerinin açıklanmaya çalışılması,
- Mezarlara bırakılan fibulaların sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmesi,
- Mezarlara bırakılan fibulaların sosyo-kültürel açıdan değerlendirilmesi,
- Bölgesel özellikleri en iyi yansıtacak örneklerin derlenerek sunduğu bulgular üzerinden bölgesel örneklem yapılması,

Anılan başlıktaki tez çalışmamızın kapsamı; çalışma başlığımızda yer alan Ege Havzası ifadesi, sırası ile doğudan batıya Batı Anadolu, Ege Adaları ve Kıta Yunanistan’ı kapsamaktadır. Çalışma kapsamında yalnızca söz konusu bölgelerde bulunan kazısı gerçekleştirilmiş mezarlara, armağan olarak bırakılan fibula buluntularının saptandığı örnekler ele alınmıştır. Söz konusu üç bölgedeki tekil mezar ve nekropoller incelenmiş, iç bölgeler kapsamında yorumlanarak daraltılmıştır. Bunların sunduğu bulgular neticesinde bölgesel özellikleri en iyi yansıtan merkezler belirlenmiştir. Bu merkezlerden oluşturulan örneklem neticesinde çalışmamız hazırlanmıştır. Dönem olarak ise Tunç ve Demir Çağlarında defin gören mezarlar bu çalışmanın kapsamı altında değerlendirilmiştir.

Anılan başlıktaki tez çalışmamızın yöntemi şu şekilde olacaktır: Çalışmamızın birinci bölümünde, “Fibulaların Terminoloji, Tipoloji ve Gündelik Kullanım Pratikleri” başlığı altında Yakındoğu ve Kıta Yunanistan özelinde antik kaynaklar ve modern

---

² Seeher, 1993: 12; Childe, 2009.

³ Langdon, 2005.

kaynaklarda yer alan fibulalara terminolojik açıdan yaklaşarak bilgi verilmiştir. Ardından ana kaynak olarak belirlediğimiz Blinkenberg, Muscarella, Caner, Kilian, Sapouna-Sakellarakis, von Eles Masi, Stronach ve Pedde'nin çalışmalarından yararlanılarak kronolojik ve bölgesel bağlamda fibulaların tipolojileri açıklanmıştır. Bölüm devamında fibulaların gündelik kullanım pratiklerine değinilmiş, mezar/ölü armağanı kullanımı dışındaki diğer rollerinden olan gündelik hayatta kullanılan işlevselliği, tapınak ve kutsal alanlara adak olarak bırakılmasının yanı sıra aynı zamanda batıl inançlarla amulet anlamı yüklenilerek kullanılması ile antik çağ cerrahi uygulamalarındaki yeri açıklanmıştır.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan ikinci bölümünde, “Batı Anadolu, Adalar ve Kıta Yunanistan Mezarlarında Tespit Edilen Fibulalar” başlığı altında fibula buluntusu içeren mezarlar coğrafi sırayla doğudan batıya Batı Anadolu, Adalar ve Kıta Yunanistan olmak üzere sırasıyla ele alınmıştır. Alt başlıklar altında ayrı ayrı ele alınan bölgelerde yer alan merkezler yine coğrafi sıra kıstasında bu sefer kuzeyden güneye incelenmiştir. Metinde bahsi geçen her bölgeki merkez tarafımızca harita üzerinde işaretlenerek ilgili dizine eklenmiştir. Batı Anadolu coğrafyasındaki mezarlarda saptanan fibulalar Blinkenberg'in⁴ tipolojisine göre, Adalar coğrafyasındaki mezarlarda saptanan fibulalar Sapouna-Sakellarakis'in⁵ tipolojisine göre, Kıta Yunanistan coğrafyasındaki mezarlarda saptanan fibulalar ise Kilian'in⁶ tipolojisine göre tasniflendirilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, “Ölü Armağanı Olarak Fibula Kullanımına İlişkin Veriler”, başlığı altında insanoğlunun doğumundan itibaren yüzyüze olduğu biyolojik olduğu kadar sosyolojik de bir unsur olan ölüm olgusu ile insanoğlunun buna verdiği tepkiler doğrultusunda ortaya çıkan ve coğrafi bölgelere göre çeşitlilik gösteren gömü ritüellerine değinilmiştir. Ardından çalışmamızın ana konusunu oluşturan fibulaların mezarlarda yer alma nedenlerine genel bakış başlığı altında fibulaların mezar içerisinde bireye eşlik etme sebepleri ele alınmıştır. Sırası ile mezarda bulunan fibulaların işlevsel, sembolik-dinsel ve kimlik belirteci rolleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın sonuç kısmında, elde edilen karşılaştırma verileriyle ele alınan mezar örnekleri üzerinden varılan sonuçlar açıklanmıştır. Bölgesel bazda genel itibariyle mezarlardan hangi yüzyıllar aralığında ve hangi tip fibulaların bulunduğu saptanmaya

---

⁴ Blinkenberg, 1926.

⁵ Sapouna-Sakellarakis, 1978.

⁶ Kilian, 1975.

alışılmış bu veriler grafikler ile desteklenmiştir. Aynı zamanda bölgeler arası karşılaştırma yapılarak merkezden ele geçen fibulaların paralel örnekleri tespit edilmeye çalışılmış, yayılım üzerinden olası g gibi kavramlar değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

1. FİBULALARIN TERMİNOLOJİ, TİPOLOJİ VE GÜNDELİK KULLANIM PRATİKLERİ

1.1. Terminoloji

Günümüzde en basit tabiri ile karşılık geldiği çengelli iğnelerle bir tutulan⁷ fibulaların ilk olarak İÖ 2. binyılın sonlarında ilk kez Doğu Avrupa'da ortaya çıktığı tahmin edilmektedir⁸. Fibulalar, genel tabirle kumaş uçlarını birbirine tutturmak amacıyla kullanılan⁹ ve genellikle bronzdan üretilmesinin yanı sıra altın, gümüş, pirinç, elektron ve fildişi gibi örneklerine de rastladığımız, zemberek ile kilitlenen mekanizmaya sahip, antik dönem insanının severek kullandığı objelerden biridir. Kuzey İtalya üzerinden Geç Miken IIIB aracılığıyla Ege coğrafyasına¹⁰, ticaret ve kültür etkileşimleriyle, Kikladlar aracılığıyla Anadolu'ya geçmiştir¹¹. Anadolu'da ilk ve en yaygın kullanımı Friglerle başlamıştır. Geç Roma Dönemi ortalarında broşların ve tokaların yaygınlaşmaya başlamasıyla kullanımı azalmıştır¹².

Çalışmamızın birinci bölümü kapsamında değerlendirilen tipoloji kısmında ele alacağımız üzere fibulalar form, biçem ve teknik bakımından çeşitli tiplere ayrılmaktadır. Fakat genele bakıldığında temelde tek parçalılar ve iki parçalılar olmak üzere iki tip fibula vardır. Tek parçalı fibulaların çalışma prensibi değindiğimiz üzere günümüz çengelli iğnelerle eşdeğerdir. Yay formundaki yekpare gövde ortadan kıvrılır iğne ucu karşısındaki iğne tutamak plakasına geçirilir. İki parçalılarda ise fibulalar çeşitli formlarda ana gövdeyle birleşen bir mafsal ya da pim yardımıyla hareketli iğneye sahiptir¹³.

---

⁷ Muscarella, 1964: 35-36.

⁸ Beltz, 191: 666; Muscarella, 1967.

⁹ Muscarella, 1967: 51-52.

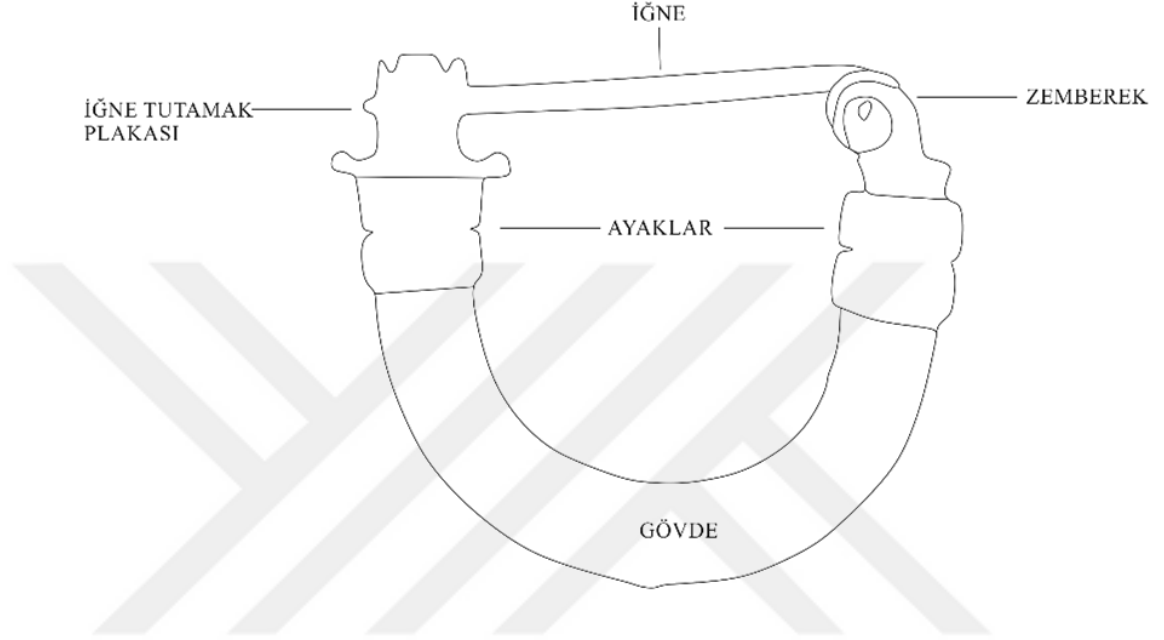
¹⁰ Muscarella, 1965: 34.

¹¹ Waldbaum, 1983: 112.

¹² Şahin, 2010: 52; Erdan, 2018. b.a.

¹³ Muscarella, 1965: 35.

Ele alınan coğrafyalarda özellikle İÖ 8-6. yüzyıllarda yoğun olarak kullanılan fibulaların bölümlerinden bahsedilirken Erdan'ın¹⁴ tanımına göre genellikle yay formunda oluşturulan kısımları, gövde¹⁵; gövdenin sonlandığı iki uca, ayak¹⁶ ve bu ayakların bir ucunda zemberek ile ondan uzayan iğne, diğer ucundaysa iğne tutamak plakası yer almaktadır (Şek. 1.).

Şek. 1: Çalışmada baz alınacak fibula bölümlerinin isimlendirilmeleri (Erdan, 2018,15, Çiz. 1).

Yakındoğu yazılı kaynakları incelendiğinde Akadca *dudittu/tudittu*¹⁷, Sümerce *dudinatu/dudinetu*¹⁸ kelimelerinin literatürdeki karşılığının tartışmalı olmasına karşın *Lamaštu* metinleri ışığında iğne ya da çengelli iğnelere karşılık geldiği düşünülmektedir¹⁹. Ur Kralı Ur-Nammu'nun ölüler diyarına yolculuğunu anlatan bir metinde baş kısmında bizon bulunan altın ve gümüş *tu-di-da / du-di-da* terimlerinden söz edilir²⁰. Klein bu kelimeleri toggle-pin olarak adlandırmaktadır²¹. İÖ 3. binyıldan beri Yakındoğu coğrafyası antik kaynaklarında toggle-pinlere karşılık geldiği düşünülen söz konusu terimler

¹⁴ Erdan, 2018: 14.

¹⁵ Birçok yayında zemberek olarak adlandırılan kısım yay olarak nitelendirilmekte bu sebeple içinden çıkılmaz bir durum mevzu bahis olmaktadır. Çalışmanın devamında Erdan'ın isimlendirmesi baz alınacaktır.

¹⁶ Erdan'ın ayak olarak isimlendirdiği kısım Caner bant olarak tanımlamaktadır. (Caner, 1983: 50. Abb. 2.)

¹⁷ Gelb, vd., 2004: 168-169.

¹⁸ Gelb, vd., 2004: 168-169.

¹⁹ Klein, 1983: 255-284; Farber, 2014: 213, 221, 330; Erdan, vd., 2020: 132.

²⁰ Farber, 2014: 330.

²¹ Klein, 1983: 274.

kullanılmıştır. İÖ 1. binyıla gelindiğindeyse toggle-pinler yerini fibulalara bırakmış böylelikle kullanılan terimlerin karşılığı artık fibula olarak anılmıştır²². *Tudittu* terimi için Klein: “*Kıyafetin içinden geçirilen böyle bir iğne kullanıldığında, göze bir iplik takıldı, daha sonra yayın etrafına iliştirilirdi. Delikten geçen kordonu süslemek için dişli inciler ve silindir mühürler kullanılırdı. Dekoratif etkiye ek olarak, süs iğneleri giysiye güvenli bir tutuş sağlıyordu. Bu rolleri gereği daha pratik olan fibulalarla değiştirildiler, fibulalar Orta Tunç Çağı'nın son derece ince ve sanatsal tasarımlı iğneleri kadar kırılğan değillerdi.*”²³ ifadeleriyle fibulaların öncülleri olan toggle-pinlere verilen genel isimlendirme olduğundan bahsetmektedir²⁴. *Tudittu* teriminin çengelli iğnelere karşılık geldiği araştırmacılar tarafından ortak kanı olmasına karşın incelenen yazılı kaynaklarla çağdaş somut fibula örneğine rastlanılmamıştır. Bu nedenle Yakınoğu coğrafyası için Tunç Çağlarında kullanılan fibulalar hakkındaki bildiklerimiz yazılı kaynaklarla sınırlı kalmaktadır. Erdan vd. tarafından çengelli iğnelerin bahsedilen dönemlerde fildişi gibi organik maddelerden üretildiği düşüncesi sunulan en güçlü varsayımlardandır²⁵.

Değindiğimiz üzere fibula sözcüğünün kökeni iki ucu tutturmak için kullanılan şey, iğne, kopça, toka gibi işlevsel açıdan özdeş kelimelere karşılık gelen Latince *figo* ve *figibula* terimlerinden türetilmiştir²⁶. Grekçe ise “içinden geçirmek, delmek” kelimelerine karşılık gelen *πείρω* (*peírō*) - *περάω* (*peráō*) fillerinden oluşturulan *πόρπη* (*porpē*), *περόνη* (*peronē*), *περονίς* (*peronis*) terimlerinin bildiğimiz literatürdeki fibula kelimesine karşılık geldiği düşünülmektedir²⁷. Bu Grekçe kelimelerin iğne ya da broş olarak tercüme edildiği yayınlar bulunsa da mezarlar ile tapınak ve kutsal alanlara armağan edilen fibulalar üzerinden, antik metinler ile arkeolojik buluntunun örtüşmesi sebebiyle Muscarella bu ifadelerin literatürde fibula olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir²⁸. Fibulalar hakkında bildiğimiz en erken veriler İÖ 8. yüzyılda yaşadığı düşünülen Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia* adlı eserlerinde geçmektedir. Fibulaların Erken tip örnekleri Hellenistik Dönem'in sonuna değin kullanılmaya devam ettiği görülmektedir²⁹. Roma Dönemi'ne gelindiğinde ise Kıta Yunanistan haricinde Avrupa, Anadolu ve Yakınoğu'da farklı

---

²² Klein, 1983: 255-284.

²³ Klein, 1983: 257.

²⁴ Erdan, vd. 2020: 132.

²⁵ Erdan, vd. 2020: 132.

²⁶ RE Suppl. III 1918: 491; Lewis ve Short, 1879, fibula.

²⁷ RE Suppl. III 1918: 491; Smith vd. 1890; fibula-cn.

²⁸ Muscarella, 1967b: 85; Brøns, 2014: 61-62.

²⁹ Brøns, 2017: 356.

teknikler kullanılarak yerel üretimlerin gerçekleştirilmesinin yanı sıra ithal fibula tiplerinin de kullanım gördüğü bilinmektedir³⁰.

Konuyla alakalı *İlyada*'da iki pasaj bulunmaktadır. İlki Athena'nın Aphrodite'yi babası Zeus'a şikayet ettiği sırada Zeus'a ithafen, “*Önce gök gözlü Athena şöyle dedi: Zeus baba, bir şey söylersem kızarmısın bana? Besbelli Kıbrıslı tanrıça, Akha kadınlarından birini Troialuların ardından sürüklüyor yine, onları ne de çok seviyor şimdi. Bu güzel rubalı kadınlardan birini okşadığı sıra bir altın iğneye takıp sıyırması olacak elini.*”³¹ ifadeleriyle hem Aphrodite'nin savaşa karışmaması gerektiğini hem de dönem kadınlarının kıyafetlerini tutturmak için iğneleri kullandığını belirtmektedir. Orijinal metinde *περόνη* (peronē) olarak geçen kelime değindiğimiz üzere literatürdeki fibulanın içerisinde yer aldığı kıyafet tutturma aparatlarını karşılamaktadır. *İlyada*'daki diğer pasajda ise Tanrıça Hera'nın kocası Zeus'u taraf değiştirmesi için ikna çabaları sırasında süslenişi, “*...Sonra tanrısal bir elbise giydi üstüne, süslerle bezeyip Athena işlemişi ona bu elbiseyi. Tutturdu göğsünü altın iğnelerle...*”³² ifadeleriyle anlatılmaktadır.

Odysseia'da ise yine orijinal metinde *περόνη* (peronē) olarak geçen kelime ile fibulalara atıf yapmakta, Antionos'un Penelope'ye sunduğu armağanlar arasında iki altın iğne ve 12 altın fibula ile süslü bir peplosun bahsetmektedir. “*...Antinous için bol işlemeli, büyük ve güzel bir kaftan getirdi ve içinde kavisli kopçalarla tutturulmuş toplam on iki altın fibula vardı*”³³. Homeros bir başka pasajda ise yine orijinalinde *περόνη* (peronē) olarak kullandığı terimle fibula ve tutturulduğu kumaş türü hakkında detaylı bilgi sağlamıştır. “*...Yünlü ve iki katlı bir kaftan giymişti erguvan renginde ve üzerine iki gözlü altın bir fibula tutturulmuştu, fibula çok güzel nakışlarla bezenmişti: Tutuyordu ön ayaklarıyla bir köpek, benekli bir geyik yavrusunu, geyik çırpınıyor, köpek havlıyordu durmadan, nasılda bakardı herkes bu iki altın hayvana şaşarak, köpek geyiği kısıtıvrak yakalamış boğuyordu, geyikse ayaklarıyla çırpınıp kurtulmaya çalışıyordu.*”³⁴.

³⁰ Blinkenberg, 1926: 14-15; Tekocak, 2012: 39; Bilir, 2019: 78.

³¹ Hom. Il. 5.420-425.

³² Hom. Il. 14.178-180.

³³ Hom. Od. 18.290-295.

³⁴ Hom. Od. 19.220-230.

Fibulalar aynı zamanda Yunan Tragedyalarında da geçmektedir. Atina’da yetişen en önemli tragedyacılardan Sophocles, *Oedipus Tyrannus* adlı eserindeki bir pasajda, “...Zavallı adam bu manzara karşısında korkunç çılgınlık kopardı, karısını havada asılı tutan ipi çözdü, zavallılık yere düştü. İşte o zaman tüyler ürpertici sahneler gördük: Oedipus ölünün elbiselerinden altın iğneleri koparıp aldı, kendi gözlerine batırdı. Gözlerinin artık felaketlerini görmeyeceğini haykırıyordu...”³⁵. “Oedipus’un karısının elbisesinden çıkardığı çengelli iğnelerle kendi gözünü oyduğunu anlatmaktadır. Eurpides ise *Bacchae* isimli eserinde yine orijinalinde *περόναις* (peronais) olarak geçen Dionysos’un doğumunu anlattığı bir pasajda fibulayı karşıladığını düşündüğümüz objeden şu şekilde bahsetmektedir. “...Hemen Kronos’un oğlu Zeus onu doğum için bir odaya aldı ve onu uyluğuna gizledikten sonra Hera’dan saklamak için altın fibulalarla kapattı...”³⁶.”

Çalışmamızın birinci bölümü başlığı altında irdelenen fonksiyon kısmına gelindiğinde fibulaların kullanım sahaları alt başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu geniş saha içerişinde kendine yer bulan tıp alanı bölümünde detaylıca incelendiği üzere fibulaların cerrahi dikişlerde kullanıldığı bilinmektedir³⁷. Söz konusu duruma terminolojik açıdan yaklaşıldığında cerrahi dikişte fibula kullanımından bahseden antik yazarlardan Celsus³⁸, Galenos³⁹, Oreibasios⁴⁰ ve Paulus⁴¹, dan hiçbiri fibula teriminin formundan bahsetmemiştir. Daha önce belirttiğimiz üzere çalışmanın devamında detaylı ele alınan, fibulanın tıp alanında kullanımına yönelik hazırlanan bölümde değinildiği üzere, antik metinlerde kullanım biçimine göre bazen Yunanca *ankter* (ἀγκτήρ) kelimesi bildiğimiz fibula terimi yerine kullanılmıştır⁴².

Yunancada, “ἀγκτήρ / ἀγκτήρα / ἀγκτήρας / ἀγκτήρος / ἀγκτηριάζω / ἀγκτήρες / ἀγκυλένδετος / ἀγκυλένδετον” kelimeleriyle ifade edilen tanım antik kaynaklar ekseninde kullanıldığı yere göre değiştiği görülmektedir. Öyle ki bu kelimeler yaklaştıran, tutturan, bağlayan, iki ucu yapıştıran, saran gibi terimlere karşılık gelmektedir⁴³. Günümüz Yunancasında ise ἀγκτήρας ifadesi bağlantı elemanı, tutturma ve tıbbi zımba anlamlarında

³⁵ Soph. OT. 1265-1280;

³⁶ Eur. Ba. 95-99.

³⁷ Bu çalışmada, 1.3.3. Bölüm

³⁸ Cels. 5.82-86.

³⁹ Galen. 1.385; 2.123; 5,230; 8,878.

⁴⁰ Oreibasios, 44.7; 44.10.4; 48.28.5.

⁴¹ Ae. Paul. 4.36; 6,36; 6,107.

⁴² Baykan, 2015: 7.

⁴³ Montanari, 2015: 13.

kullanılmaktadır. Eski Yunancadaki *αγκτήρ* kelimesiyle Modern Yunancadaki *αγκτήρας* kelimesi aynı anlamı taşımaktadır. Her iki kelimenin kökü de tutturmak, boğmak, sıkmak ifadelerine karşılık gelen *άγχω* fiilidir⁴⁴. Latince fibula kelimesinin karşıladığı ifadelerse daha önce değindiklerimizin yanı sıra tutturma, sabitleme, bağlama, kıskaç, kelepçe, kilit, bağ, toka, broş ve iğnedir. Aynı zamanda bir başka ifade alanı, insan anatomisindeki bacak kemiklerimizden biri olan *tibia* (kaval kemiği) kemiğimize bağlanan baldır kemiğimize verilen addır⁴⁵. Vücudumuzda bulunan tüm uzun kemiklerden daha ince, üstü topuz gibi geniş olmasından dolayı Türkçede iğne kemiği olarak da anılmaktadır⁴⁶. (**Lev. 1a**) Baykan antik metinlerde bahsedilen fibula kelimesinin tepeli/topuzlu iğne anlamında kullanıldığını önermektedir⁴⁷. Konu çalışma kapsamında 1.3.3. bölümünde ele alınmıştır.

1.2. Tipoloji

Anadolu ve Kıta Yunanistan'da bulunmuş bezeme ve form açısından zengin çeşitliliğe sahip olan fibulaların sınıflandırılmasına yönelik ilk çalışma Blinkenberg tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁸. Bu çalışmada fibulalar buldukları coğrafi konum ve tarihlendirildikleri zaman dilimine göre tasniflendirilerek 16 ana tipe ayrılmıştır. Çoğunluğunu Frig fibulalarının oluşturduğu “Anadolu Tipi”, Tip XII grubu altında 17 alt tipe toplanmıştır⁴⁹. Söz konusu çalışmanın ardından yeni kazı ve araştırmalar sonucunda ele geçen bulgular üzerinden Muscarella, Tip XII grubuna yeni alt tipler ekleyerek Blinkenberg'in tasnif çalışmasını daha da genişletmiştir⁵⁰. Bu iki temel kaynak olarak değerlendirilen yayınlar dışında *Prähistorische Bronzefunde* bantlarıyla İtalya⁵¹, Kıta Yunanistan⁵², Ege Adaları⁵³, Anadolu⁵⁴ ve Yakındoğu⁵⁵ coğrafyalarında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda ele geçen fibulalar detaylı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde coğrafi sınırlarımız çerçevesinde ana kaynak olarak bahsi geçen yayınlar kronolojik sırayla ele alınmıştır. Söz konusu çerçeve dışında kalan İtalya ve Yakındoğu fibulalarına ilişkin yayınlara ise kısaca değinilmiştir.

---

⁴⁴ Baykan, 2015: 7.

⁴⁵ Montanari, 2015: 9.

⁴⁶ Baykan, 2015: 8.

⁴⁷ Baykan, 2015: 7-9.

⁴⁸ Blinkenberg, 1926. Passim.

⁴⁹ Blinkenberg, 1926: 41-285.

⁵⁰ Muscarella, 1967: 12-34.

⁵¹ von Eles Masi, 1986. Passim.

⁵² Kilian, 1975. Passim.

⁵³ Sapouna-Sakellarakis, 1978. Passim.

⁵⁴ Caner, 1983. Passim.

⁵⁵ Pedde, 2000. Passim.

Blinkenberg 1926 yılı çalışmasında Anadolu, Adalar ve Kıta Yunanistan bölgeleri başta olmak üzere kazı ve araştırmalar sonucunda ele geçen fibulaları bezeme, form, buluntu yerlerini baz alarak kronolojik sırayla Miken, Submiken, Geometrik ve Arkaik Dönem fibulalarını tasniflendirmiş, çalışma sonucunda 16 ana tip elde etmiştir⁵⁶. Söz konusu bu tipler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tab. 1: Fibulaların 16 ana tipte tasniflendirilme çalışmaları, Blinkenberg, 1926⁵⁷.

I. Miken Tipi	IX. Boeotia Tipi
II. Submiken Tipi	X. Minyatür Fibulalar
III. Ara Tipler	XI. Kıta Yunanistan ve Adalarda Bulunan İthal Fibulalar
IV. Adalar Tipi	XII. Anadolu Tipi
V. Epirus Tipi	XIII. Kıbrıs Tipi
VI. Teselya Tipi	XIV. Spiral Fibulalar
VII. Helladik Tip	XV. Disk Biçimli fibulalar
VIII. Attika-Boeotia Tipi	XVI. Özel Tipler

I. grup İÖ 14-13. yüzyıllara tarihlendirilen “*Miken Tipi*” fibulaları kapsamaktadır. Daha çok hane yapıları ve mezarlardan ele geçen fibulaların Blinkenberg tarafından aynı başlık altında toplanmasının sebebi gövde ve iğnenin kısmen paralel olması ve gövde çapının merkezdeki boşluğa eşit olmasıdır⁵⁸. Blinkenberg tarafından söz konusu tip altında üç varyant önerilmiştir. Birinci varyant araştırmacı tarafından yay fibulalar olarak isimlendirilmiştir⁵⁹. Varyant altında toplanan fibulaların ortak özellikleri ise yekpare gövde,

⁵⁶ Blinkenberg, 1926.

⁵⁷ Blinkenberg, 1926: 16.

⁵⁸ Blinkenberg, 1926: 41-42.

⁵⁹ Blinkenberg, 1926: 45-54, fig. 9-23.

tek sefer dönen zemberek ve dikdörtgen formdur (**Lev. 1 b1**). İkinci varyant altında toplanan fibulaların ortak noktası ise gövdenin iğne tutamak plakasına bileşeceği noktada yükselmesidir⁶⁰ (**Lev. 1 b2**). Üçüncü varyant araştırmacı tarafından Miken Dönemi sonrasına tarihlendirilse de zoomorfik biçemlerin görüldüğü fibulaları bezeme ve form çeşitliliği açısından benzer gördüğü bu gruba dahil etmiştir⁶¹ (**Lev. 1 b3**).

II. grup İÖ 12-10. yüzyıllara tarihlendirilen “*Submiken Tipi*” fibulaları kapsamaktadır⁶². Miken fibulalarından farkı gövde ve iğne arasındaki mesafe arttırılmıştır. Kare forma sahip örnekleri de bulunmasına karşın araştırmacı tarafından yay biçimli fibulalar olarak adlandırılmaktadır. Gövdenin her iki yanının karşılıklı silmelerle sınırlandırılması ve dönem ile sonrası için tarihlendirme kriteri niteliğinde zembereğin boyutunun küçültülmesi⁶³ söz konusu gruptaki fibulaların bu başlık altında toplanmasını sağlamıştır. Blinkenberg tarafından anılan tip altında iki varyant önerilmiştir. Birinci varyant genel itibariyle yay gövdeye ve düzleştirilmiş iğne tutamak plakasına sahip simetrik fibulalar olarak adlandırılmıştır⁶⁴ (**Lev. 2 a1**). İkinci varyant ise asimetrik gövdeli fibulalar olarak adlandırılmış, eşkenar dörtgen form sergileyen örneklerdir⁶⁵ (**Lev. 2 a2**).

III. grubun barındırdığı fibulalar Blinkenberg tarafından yukarıdaki tabloda değinilen diğer ana grupları hiç birine atfedilmeyen formları kapsamakta ve “*Ara Tipler*” olarak isimlendirilmektedir⁶⁶. Submiken ve Geometrik dönemlere tarihlendirilen fibulaların ele alındığı grupta araştırmacı tarafından söz konusu tip altında üç varyant önerilmiştir. Birinci varyant yay gövdeli, ince ve bazen sık bazense geniş burgulara sahip fibulalar⁶⁷ (**Lev. 2 b1-2**), ikinci varyant şişkin kemerliler⁶⁸ (**Lev. 2 b3-4**), üçüncü varyant ise yay formu gövdesinde şişkin küresel silmelere sahip fibulalardır⁶⁹ (**Lev. 2 b5-6**).

IV. grup Geometrik ve Arkaik Dönemlere tarihlendirilen Kıta Yunanistan ve daha çok Ege Adalarından ele geçen fibulaları bünyesinde barındırmaktadır. Blinkenberg bu

---

⁶⁰ Blinkenberg, 1926: 54-55, fig. 24-27.

⁶¹ Blinkenberg, 1926: 56-58, fig. 28-29.

⁶² Blinkenberg, 1926: 58.

⁶³ Blinkenberg, 1926: 58-59.

⁶⁴ Blinkenberg, 1926: 60-72, fig. 30-53.

⁶⁵ Blinkenberg, 1926: 72-78, fig. 54-65.

⁶⁶ Blinkenberg, 1926: 78-87.

⁶⁷ Blinkenberg, 1926: 79-82, fig. 66-73.

⁶⁸ Blinkenberg, 1926: 82-83, fig. 74-75.

⁶⁹ Blinkenberg, 1926: 83-87, fig. 76-87.

gruba “*Adalar Tipi*” adını vermiştir⁷⁰. Tip altında toplanan fibulaların ortak özelliği, iğne tutamak plakalarının uzun ve dar olması, kemer ya da yay biçimde gövdeye sahip, gövde üzerinde hem yanlarda konik silmeler hem de merkezde daha şişkin bilyeler ve Geometrik Dönem etkili su kuşlarının yanı sıra çeşitli zoomorfik plastik eserlere yer verilmesidir⁷¹ (**Lev 3a**). Adalar tipi Ege Adaları başta olmak üzere, Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu kıyılarında anılan tarihlerde sıkça görülmektedir⁷².

V. grup Kıta Yunanistan ve Adriyatik Denizinden ele geçen fibulaların oluşturduğu gruba Blinkenberg “*Epirus Tipi*” adını vermiştir⁷³. Blinkenberg buluntu yerlerinden yola çıkarak bu tipin Kıta Yunanistan’ın kuzeyinde üretildiğini önermektedir⁷⁴. Grup bünyesinde biçim ve form nitelikleri bakımından İtalya fibularına epey benzerlik gösteren örnekleri de barındırmaktadır⁷⁵. Söz konusu grup altında toplanan fibulaların ortak özelliği; İtalya coğrafyasındaki fibula tipolojine göre Sanguisuga yani sülük biçimli fibulalar ile benzerlik gösteren gövdelerinin sülük formunda olmasına karşın gövde üzerinde antitetik yerleştirilmiş yatay iki küçük çıkıntı bulunması ve iğne tutamak plakalarının gövdeden uzakta tutulması ayırt edicidir (**Lev 3b**)⁷⁶.

VI. grup İÖ 19. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen “*Teselya Tipi*” fibulaları kapsamaktadır⁷⁷. Bu grubu iğne tutamak plakalarına göre tasniflendiren Blinkenberg söz konusu tip altında iki varyant önermektedir. Birinci varyant yay biçimli gövdeye bağlanan yatay uzunlukta iğne tutamak plakalarına sahip fibulalardır (**Lev 4 a1**)⁷⁸. İkinci varyant ise yay formlu gövdesi üzerinde yanlarda silmeler ve ya aynı zamanda merkezde şişkin bilyeler bulunan, iğne tutamak plakasının birinci varyanta göre daha fazla çanak yaparak yükselen kısımda küresel nokta ile sonlanan fibulaları kapsamaktadır (**Lev 4 a2**). Bu varyant altında toplanan fibulaların ağırlıkları ve kütlece büyük formları sebebiyle Blinkenberg tarafından dini seramonilerde kullanıldığı önerilmektedir⁷⁹.

---

⁷⁰ Blinkenberg, 1926: 87-88.

⁷¹ Blinkenberg, 1926: 87-106.

⁷² Blinkenberg, 1926: 88-89.

⁷³ Blinkenberg, 1926: 106-110.

⁷⁴ Blinkenberg, 1926: 106.

⁷⁵ Blinkenberg, 1926: 106-110.

⁷⁶ Blinkenberg, 1926: 106-107.

⁷⁷ Blinkenberg, 1926: 110-128.

⁷⁸ Blinkenberg, 1926: 112-116, fig. 125-136.

⁷⁹ Blinkenberg, 1926: 111.

VII. grup Blinkenberg tarafından “*Helladik Tip*” olarak adlandırılmıştır. Grup altında derlenen fibulaların ortak özelliği, görünürde büyük ve kütlece ağır olmakla beraber iğne tutamak plakaları çok daha büyük dörtgen formda ve üzeri Geometrik Dönem bezekleriyle süslü olmasıdır (**Lev. 4b**)⁸⁰. Grup, form ve biçem özelliklerinden ziyade Corinth Körfezinin kuzeyinde üretildiği düşünüldüğünden dolayı araştırmacı tarafından bu isimle anılmıştır. Hem Attika-Boeotian hem de Teselya tiplerinde derlenen fibulalar ile iğne tutamak plakalarının form özellikleri bakımından benzerlik göstermesinden dolayı bahsedilen tiplerin karışımı olduğu düşünülmektedir⁸¹.

VIII. grup Geometrik Dönem’de İÖ 8-7 yüzyıllarda Attika ve Boeotia bölgelerinde üretilen tipi kapsamakta, bahsedildiği üzere “*Helladik Tipindeki*” fibulalar ile form ve biçem bakımından benzer fibulalardan oluşmaktadır. Blinkenberg bu tipe “*Attika-Boeotia Tipi*” adını vermiştir⁸². Tıpkı V. grup “*Epirus Tipi*” fibulalarının İtalya örnekleri ile benzerliği gibi söz konusu grup fibulaları da İtalya fibula tipolojisinde yer alan fibulalardan bu kez Navicella tipiyle benzer özellikler sergilemektedir. Söz konusu grup altında toplanan fibulaların Blinkenberg tarafından aynı başlık altında toplanmasının sebebi; yay biçimli gövdenin iki yanında işlenen küçük silmelerle bir bütün halinde kareye yakın formda oluşturulmaları ile iğne tutamak plakalarının büyük ve kare formda olmasıdır (**Lev. 4c**). Bu plakalar üzerinde sıkça Geometrik Dönemin figüratif ve mitolojik sahneleri betimlenmektedir. Bu da Boetia Tipi fibulalarını söz konusu grupta yer alan fibulalardan ayırmamızı sağlamaktadır⁸³.

IX. grup Geometrik Dönem’de üretim yeri kesin olarak bilinmese de gelişimini Boeotia’da tamamlayan fibulaları içermektedir. Blinkenberg bu sebeple gruba “*Boeotia Tipi*” adını vermiş ve anılan tip altında iki varyant önermiştir⁸⁴. Birinci varyant form bakımından hilali andırması sebebiyle araştırmacı tarafından “*Hilal Biçimli*” olarak adlandırılmıştır. Bu varyant altında derlenen fibulaların ortak özellikleri; iğne tutamak plakasının hayli küçük olmasıdır (**Lev. 5 a1**). Gövde üzerinde geometrik desenler ile özellikle balık figürleri sevilerek betimlenmiştir⁸⁵. İkinci varyant ise gövde kısmında figüratif anlatımların bulunduğu, metalden üretilmiş ince fibulaları kapsamaktadır. Tasnif

⁸⁰ Blinkenberg, 1926: 128-147.

⁸¹ Blinkenberg, 1926: 128-129.

⁸² Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁸³ Blinkenberg, 1926: 185-194.

⁸⁴ Blinkenberg, 1926: 185-194, fig. 209-216.

⁸⁵ Blinkenberg, 1926: 185-193, fig. 209-213.

çalışması sırasında ele alınan üç örnek üzerinde de gorgo başı saptanmıştır (**Lev. 5 a2**). Araştırmacı bu grubun muhtemelen mezar ya da kutsal alan armağanı olarak üretildiğini düşünmektedir⁸⁶.

X. grup Kıta Yunanistan coğrafyasındaki kutsal alanlara adak olarak bırakılan büyük boyutlu fibulaların minyatür örnekleri olan fibulaları içermektedir. Blinkenberg bu tip fibulalara “*Minyatür Fibulalar*” adını vermiştir⁸⁷. Anılan grup altında toplanan fibulaların formlarında istikrarsızlık görülürken tek ortak özellikleri küçük boyutlu olmalarıdır (**Lev. 5b**).

XI. grup İÖ 8-7. yüzyıllara tarihlendirilen, “*Kıta Yunanistan ve Adalar’da bulunmuş ithal fibulalar*” Blinkenberg tarafından aynı isimle bir araya toplanmıştır⁸⁸. Bu tip fibulaların derlenme özellikleri form ve biçim bakımından yerel üretimlere kıyasla ayırt edilebilir olmalarıdır. Nadiren ele geçen bu tip altında toplanan fibulalar daha çok İtalya fibula tipolojisinde yer alan Serpentin, Navicella, ve Sanguisuga⁸⁹ tipleriyle benzerlik göstermektedir. Ayrıca fibulalara kehribar ve fildişi gibi sonradan eklenen parçaların İtalya’ya özgü olması da tasnif çalışmasının kriterleri arasında yerini almıştır (**Lev. 6a**)⁹⁰.

XII. grup, Blinkenberg’in Submiken Dönemi’ne tarihlendirilen kemerli gövdeye sahip fibulalardan türetildiğini düşündüğü örnekleri içermektedir⁹¹. Araştırmacı bu gruba “*Anadolu Tipi*” adını vermiştir. Anılan tip altında derlenen fibulaların ortak özelliği; derin yivlere sahip boynuz biçimli iğne tutamak plakaları, yay biçimli gövdenin sade bırakıldığı ya da boncuk, silme ve perçinlenen pimlerle süslenmesidir (**Lev. 6b**). Blinkenberg bu tip altında 17 varyant önermiştir.

XIII. grup GH IIIC döneminde en erken örneklerine rastlanılan fibulalar Blinkenberg tarafından “*Kıbrıs Tipi*” olarak adlandırılmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere buluntu yeri Kıbrıs olan bu grubun bir başlık altında değerlendirme sebebi de aynı kıstastır. Kıbrıs’ta yerel formlar dışında başkaca tip fibula bulunmamasının sebebi araştırmacı tarafından yerel üretiminin hem kendi bölgesel pazarına yetmesi hem de fazlasını Kıta Yunanistan ve

⁸⁶ Blinkenberg, 1926: 193-194, fig. 214-216.

⁸⁷ Blinkenberg, 1926: 194-196, fig. 217-220.

⁸⁸ Blinkenberg, 1926: 197-204, fig. 221-227.

⁸⁹ Sırasıyla; kıvrımlı, sandal tipi, sülük biçimli fibulalar.

⁹⁰ Blinkenberg, 1926: 197-199.

⁹¹ Blinkenberg, 1926: 206.

Yakındoğu'ya ihraç etmesiyle açıklanmaktadır. Anılan tip altında derlenen fibulaların ortak özellikleri; simetrik ve ya asimetrik gövdenin çeşitli noktalarında silmeler ve boncukların bulunması ile bazı örneklerde merkezde büyük boyutlu küresel bilyelerin olmasıdır⁹² (**Lev. 7a**).

XIV. grup Blinkenberg tarafından “*Spiral Fibulalar*” olarak adlandırılan fibulaları içermektedir. Literatürdeki tabiri ile spectacle fibulalar araştırmacı tarafından iki varyant altında derlenmiştir (**Lev. 7b**). Birinci varyant birbirine perçinlenerek spiral şeklinde sarılmış fibulalardır. Blinkenberg bu varyantı spiral fibulalar olarak ele almıştır. En erken örnekleri İÖ 850-700 yıllarına tarihlendirilmektedir. İkinci varyant ise disk formu veren örneklerdir⁹³.

XV. grup Geometrik ve Arkaik Döneme tarihlendirilen fibulaları kapsayan tip Blinkenberg tarafından “*Disk Biçimli Fibulalar*” olarak adlandırılmıştır. Araştırmacı tarafından bu tip altında derlenen fibulaların ortak özelliği; çeşitli materyallerden üretilen disk formu ve arkadan iğne tutamak plakalı olmalarıdır⁹⁴ (**Lev. 8a**).

XVI. grup İÖ 7-6. yüzyıllara tarihlendirilen fibulaları içermektedir. Blinkenberg tarafından diğer hiçbir gruba katagorize edilememiş bu fibulaları “*Özel Tipler*” başlığı altında toplamıştır. Grubun ortak özellikleri daha çok zoomorfik ve antropomorfik plastik eserler barındırmasıdır⁹⁵ (**Lev. 8b**).

Blinkenberg'in derlediği söz konusu çalışmanın ardından yeni kazı ve araştırmalar sonucunda ele geçen bulgular üzerinden Muscarella 1967 yılında, Tip XII grubuna yeni alt tipler ekleyerek Blinkenberg'in tasnif çalışmasını daha da genişletmiştir⁹⁶. Anadolu-Frig tipi fibulaları Batı Anadolu'da Smyrna, Ephesos, Sardis, Troia, Larissa, Tisna, Thymbra, Nif, Neandria, Klaros, Klazomenai, Didyma, Miletos, Büyük Saray ve Assos'da görülmektedir⁹⁷. Ege Adalarında, Kikladlar, Aigina, Khios, Delos, Paros, Siphnos, Thera, Lesbos, Rodos, Samos, Samothrake ve Thasos'ta Kıta Yunanistan'da ise Pherai, Chaeronea, Delphi,

⁹² Blinkenberg, 1926: 230-253, fig. 265-301.

⁹³ Blinkenberg, 1926: 253-262, fig. 302-309.

⁹⁴ Blinkenberg, 1926: 262-279, fig. 310-316.

⁹⁵ Blinkenberg, 1926: 279-283, fig. 319-320.

⁹⁶ Muscarella, 1967a: 12-48.

⁹⁷ Erdan, 2020: 133-134, fig. 1.

Stymphalos, Isthmia, Ithaca, Perachora, Olympia, Tegea, Argos ve Sparta Anadolu Frig fibulalarının buluntu merkezleri arasındadır⁹⁸. (**Hrt. 1.**)

Muscarella'nın tipoloji önerisinin ardından Caner 1983 yılında aynı çalışma grubu üzerinden özellikle Gordion Tümülüsleri ekseninde yeni tipoloji önerisini getirmiştir⁹⁹. Frig fibulaları özelinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda her iki araştırmacının ortak paydalara verdiği farklı isimlendirmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (**Lev. 9a-b.**)

Tab. 2: Muscarella 1967 yılı ile Caner 1983 yılı tipoloji çalışmalarında Frig tipi fibulaların tasnif karşılaştırılması. (**Lev. 9a-b.**)

Muscarella 1967	Caner 1983
Tip XII 2	Tip B I
Tip XII2A-B	Varyant D V3
Tip XII 3	Varyant A II, 1
Tip XII 4	Tip B I
Tip XII 5	Varyant F 3
Tip XII 7	Tip A I, 1
Tip XII 7A	Tip A I, 2
Tip XII 8	—
Tip XII 9	Varyant A IV, 4
Tip XII 10	Varyant A IV, 2
Tip XII 11	Varyant E II, 1
Tip XII 13	Tip H I
Tip XII 13 A	Tip D II
Tip XII 14	Varyant J I, 4
Tip XII 14 A	Tip J III

Kilian 1975 yılında andığımız *Prähistorische Bronzefunde* bantlarından biri olan yayınına hayata geçirmiştir. Araştırmacı kronolojik olarak Geç Miken, Protogeometrik, Geometrik ve Arkaik Dönemlere tarihlendirilen Teselya fibulalarını ele almıştır¹⁰⁰. Daha önce belirttiğimiz üzere Blinkenberg 1926 yılında gerçekleştirdiği tasnif çalışmaları sonucunda IX. grup altında değerlendirdiği Teselya Tipi¹⁰¹ fibulalara ek olarak Kilian, yeni araştırma ve kazı çalışmaları sonucunda elde edilen veriler ışığında söz konusu tipin birçok varyantının olduğunu önermektedir. Bu verilerin elde edildiği bazı merkezler ise şu şekildedir; Delphi, Paros Apollon Delion Kutsal Alanı, Pherai, Philia Athena Itonia Kutsal Alanı, Chios Emporio, Efes Artemis Tapınağı Kaidesi, Kamiros Athena Tapınağı, Limenia, Olympia, Perachora Hera Akraia, Rodos Athena Lindia tapınakları ile Argive

⁹⁸ Erdan, 2019a: 45-47, fig. 131; Erdan, 2020a: 133-134, fig. 1; Erdan 2022: sözlü bildiri.

⁹⁹ Caner, 1983. Passim.

¹⁰⁰ Kilian, 1975: taf. 1-61, 96-99.

¹⁰¹ Blinkenberg, 1926: 110-128.

Heraion, Sparta Artemis Orthia Tapınağı, Tegea Athena Alea Tapınağı ile Amphissa Teselya Halos Arkadya Andritsaina, Phokis, Rodos Ialysos mezarları (**Lev. 4 a1-2**)¹⁰².

Sapouna-Sakellarakis 1978 yılında Kilian ile benzer kaygılar sonucunda Blinkenberg'in Adalar tipi olarak adlandırdığı IV. grupta derlenen fibulaları Tip Va başlığı altında toplamıştır (**Lev. 10a**)¹⁰³. Aynı zamanda araştırmacı çalışmasında 12 ana grup altında derlediği örnekler arasında Anadolu Tipi olarak anılan Frig fibulalarına da yer vermiş, Muscarella'dan ayrı olarak isimlendirdiği tipler Erdan tarafından aşağıdaki tabloda bir araya getirilmiştir¹⁰⁴. Kronolojik olarak incelediği Submiken, Geometrik ve Arkaik Dönemlere tarihlenen örneklerin çoğu kutsal alan ve nekropollerden ele geçmiştir¹⁰⁵. Fibula buluntularına rastlanılan adalarda, kıyafet modasına uygun biçimde kullanıldığı dönemler İÖ 2. bin yılın sonu ile İÖ 1. bin yılın ilk dört yüz yılı kapsamaktadır¹⁰⁶.

Tab. 3: Muscarella 1967 yılı ile Sapouna Sakellarakis 1978 yılı tipoloji çalışmalarında Frig tipi fibulaların tasnif karşılaştırılması.

Muscarella 1967 Tip XII	2	4	5/6	7	8	9	10	11	12/13	14	14A
Sapouna Sakellarakis 1978	Aa	Ab	Ac	Ad	Ae	Af	Ag	Ah	Ai	Ak	Al

Çalışmamız coğrafi sınırları dışında kalan İtalya Bölgesi fibulalarını ilk olarak Sundwall 1943¹⁰⁷ yılında çalışmış fakat yine gelişen teknik analizler ile yeni gerçekleştirilen kazı ve araştırmalar neticesinde von Eles Masi 1986 yılında yeniden ele alarak yeni tipoloji önerisini sunmuştur¹⁰⁸. Çalışma kapsamında araştırmacı bezeme ve form bakımından değerlendirdiği fibulaları 10 grup altında değerlendirmiştir (**Lev. 6a**).

¹⁰² Kilian, 1975: 168-169.

¹⁰³ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 31-34.

¹⁰⁴ Erdan, 2022: sözlü bildiri.

¹⁰⁵ Sapouna-Sakellarakis, 1978: 2.

¹⁰⁶ Sapouna-Sakellarakis, 1978: 2-3.

¹⁰⁷ Sundwall, 1943.

¹⁰⁸ von Eles Masi, 1986.

Yine kapsamımız dışındaki bir başka bölge olan fakat tipolojide önemli yer tutan Yakınoğu coğrafyasına özgü, genellikle dirsek fibula olarak anılan nesnelere ilk olarak Stronach 1959 yılında gerçekteşirdiği çalışmalar sonucunda tasniflemiřtir¹⁰⁹. İÖ 12. yüzyıldan İÖ 4. yüzyıla kadar popüleriğini koruduğu tespit edilen fibulalar çalışma sonucunda 7 grup altında derlenmiştir. Pedde bu çalışmayı yetersiz bularak 2000 yılına geldiğinde yeni kazı ve araştırmalar ışığında konuyu yeniden ele almıştır. Çalışmalarını 4 grup ve onlardan ayrılan alt gruplarda derleyen araştırmacı, “tek parçalı fibulalar”, “iki parçalı yay biçimli fibulalar”, “iki parçalı kavisli fibulalar” ve “iki parçalı üçgen fibulalar” başlıklarını önermiřtir¹¹⁰. Yakınoğu’daki fibulalar İÖ 1200 yılından biraz önce Kıbrıs’a ve bitişik Anadolu kıyılarına yeni formu getirmiş gibi görünen İÖ 13. yüzyılda Miken ticaretinin genişlemesi ile doğrudan ilişkili olabilir. Sonrasında Fenike ile Asur arasındaki siyasi ve ticari bağların artması, nihayetinde İÖ 8. yüzyılın ortalarına doğru daha doğuya getirene kadar Doğu Akdeniz’de ağırlıklı olarak yerel bir form olarak kalmıştır.

1.3. Gündelik Kullanım Pratikleri

Günümüzde “çengelli iğne” işleviyle kullanılan fibulalar, madeni eser repertuarına girdiği ilk yıllardan özellikle Demir Çağ’ın erken evrelerine kadar fonksiyonel olarak kullanılmıştır. Coğrafya etkeni de göz önünde bulundurulduğunda kıyafet modası ve estetik kaygılarla paralel olarak zaman içerisinde gelişen fibulalar, mezarlara sembolik yönüyle armağan olarak ya da işlevsel yönüyle giysi/kefen tutturma amaçlı bırakılmıřtır¹¹¹. Dahası fibulalar Antik çağ insanının hayatındaki başkaca alanlarda da fonksiyonel olarak kullanılmıştır. Öyle ki; mezar, tapınak ve kutsal alanlarda adak eřyası¹¹², tıp alanında cerrahi müdahalelerde¹¹³, günlük hayattaki kıyafet modasına uygun biçimde iřlevsel¹¹⁴, mülkiyet kavramını pekiştirecek biçimde mühür formunda¹¹⁵, Friglerde zenginlik sembolü olarak¹¹⁶ ve hatta Herodotos’un *Historia* adlı eserinden, Atinalı kadınların fibulayı cinayet silahı olarak dahi kullandıklarını öğrenmekteyiz. “...Argosluların ve Aiginalıların anlattıkları böyledir ve Atinalılar, içlerinden yalnız birinin kurtulup Attika’ya döndüğu noktasında onlarla birliktirler. Yalnız Atina ordusunun geriye tek bir kişi kalana kadar kırılmış olması

¹⁰⁹ Stronach, 1959.

¹¹⁰ Pedde, 2000.

¹¹¹ Muscarella, 1964: 38-39.

¹¹² Blinkenberg, 1926; Hdt. 5.87.

¹¹³ Cels. 5.82; Baykan, 2015.

¹¹⁴ Hdt. 5.87-88; Muscarella, 1967: 51.

¹¹⁵ Ornan, vd. 2013.

¹¹⁶ Birecikli, 2010: 226.

onurunu kendilerine mal ederken, Atinalılar bunu tanrısal güçten bilirler. Zaten derler, geriye dönen de çok yaşamadı; ölümü şöyle olmuş: Atina'ya döner ve felaketi haber verir; beraber Aigina'ya gittiği arkadaşlarının karıları onun tek başına döndüğünü haber alınca öfkelenir ve zavallıyı yakalarlar; ortalarına alırlar, mantolarındaki çengelli iğneleri etine batırmaya başlarlar ve kocalarını da ondan geri isterler, geride kalanda böyle ölür ve bu kadınlar ayaklanması Atinalıları öbür felaketten daha çok acındırmış...”¹¹⁷.

Bu bölümde tez çalışmamızın ana konusunu oluşturan fibulaların “mezar armağanı” olarak kullanımı dışında kalan gündelik yaşam pratikleri açıklanmaya çalışılacaktır. Bunda amacımız söz konusu ürün grubunun ölü armağanı olmadan önce kişinin sosyal yaşantısındaki yeri ve önemini anlamaya çalışmaktır.

1.3.1. Fibulaların İşlevsel Kullanımı

Fibulalar zaman içerisinde, estetik kaygı ve güzele ulaşma arzusu ile bağlantılı olarak gündelik modayla aynı doğrultuda zaman ve mekan içinde gelişen takı tipolojisi içerisinde yer almıştır. Genel olarak keten veya yünlü kumaşlardan üretilen giysilerin bağlantı noktalarını birleştiren fibulaların boyutları tercih edilen giysinin kalınlığı ve tipiyle bağdaşmaktadır. Muscarella küçük boyutlu fibulaların keten ürünlerde, büyük boyutlu fibulalarınsa yünlü ürünlerde kullanıldığını önermektedir¹¹⁸. (Lev. 10b) Çalışmamızın Terminoloji bölümünde, fibulaların günlük kullanımına ilişkin antik kaynaklarda bahsedilen anlatımları detaylıca aktarmıştık fakat bahsi geçen bölümde değinmediğimiz noktalara tekrar bakacak olursak, antik yazarlardan Homeros'un *Odysseia* adlı eserinde orijinalinde *περόνη* (peronē) ifadesi kullanılan ve yine bölümde tartıştığımız üzere fibulaya karşılık gelen terim pasajda şu şekilde geçmektedir. “...Yünlü ve iki katlı bir kaftan giymişti erguvan renginde ve üzerine iki gözlü altın bir fibula tutturulmuştu, fibula çok güzel nakışlarla bezenmişti...”¹¹⁹, pasajın devamında bu fibulayı Penelope'nin Odysseus'a verdiği “...giysileri Odysseus'a bendim veren, ben çıkarmıştım onları hazine odasından, bir de parlak fibula/toka takmıştım ona süs diye...”¹²⁰ şeklinde bildirilmektedir.

¹¹⁷ Hdt. 5.87.

¹¹⁸ Muscarella, 1967: 51.

¹¹⁹ Hom. Od. 19.220-230.

¹²⁰ Hom.Od. 19.255-257.

Fibulaların kıyafet modası üzerine etkilerini Herodotos *Historia* adlı eserinde ele almıştır. Argos ve Aiginalıların elinden kurtulan askerlerin Atina'ya döndüğünde, kadınların savaşta ölen kocalarını savaş meydanında bırakıp evlerine yaralı döndükleri için mantolarından çıkardıkları fibulalarla öldürmelerinden bahsettikten sonra bu suçu işleyen kadınların cezalandırılmasından bahsetmiş ve dönemin kıyafet modasını yönlendiren fibulaların boyutları hakkında bilgi vermiştir. “...Kadınları başka türlü cezalandıramadıkları için, giyimlerini Ion giyimleriyle değiştirirler; çünkü eskiden Atinalı kadınlar, Korinthoslularinkine çok benzeyen Doris giyimleri giyiyorlardı. Bir daha fibula kullanmasınlar diye keten gömlek giydirdiler. Aslında bu giyim Ionia'nın değil, Karia'nındır; zira bütün Yunanlı kadınların ulusal giyimleri eskiden, bizim Doris giyimi dediğimiz gibiydi. Buna karşılık, bu olay diyorlar, Argosluların ve Aiginalılar'ın ülkelerinde o güne kadar yapılanlardan yarım boy daha uzun fibulalar yapılması adetinin yerleşmesine yol açmıştır; bu fibulalar, kadınların iki tanrıça tapınağına sundukları en önemli adak eşyası haline geldiler, bu tapınağı Atina'da yapılmış hiçbir şey, özellikle kapacak sokulmazdı; artık kendi ülkelerinde yalnız kendi yaptıkları kaplardan içmek adet olmuştur. O zamandan beri ve bugün Argos ve Aigina kadınları, Atinalı kadınları aşağılamak için eskiden daha uzun fibulalar kullandılar.”¹²¹. İÖ 6. yüzyılın ortalarında gerçekleştiği düşünülen bu ikonografik değişimin daha erken dönemlerde benzerine rastlanılmaktadır. Protogeometrik Dönem'e geçişte, mezarlarda Miken mallarının azaldığı, yerini fibula gibi objelere bıraktığı görülmüştür¹²². Aynı zamanda bu dönemde görülmeye başlanan kemerli fibulalar hakkında Desborough, yeni bir giysi türünün ortaya çıktığını düşünmektedir¹²³.

Fibulaların atası olarak düşünebileceğimiz toggle-pinler ilk olarak İÖ 3. bin yılda Mezopotamya'da karşımıza çıkmaktadır. Erken örnekleri ise Ur kral mezarlarından gelmektedir¹²⁴. Ur Kralı Ur-Nammu'nun ölümler diyarına yolculuğunu anlatan bir metinde baş kısmında bizon bulunan altın ve gümüş toggle-pin'e atıfta bulunulur¹²⁵. Bu da fibulanın öncülleri olan bu nesnelerin çeşitli kültürlerde farklı kombinasyonlarla ritüellerde yer aldığını göstermesi açısından önemlidir. Günlük hayat kullanımında ise yine fibulalar gibi elbise birleşim noktalarında kullanıldığını antik dönem ressamı sayesinde

---

¹²¹ Hdt. 5.87-88.

¹²² Erdan, 2018: 18.

¹²³ Desborough, 2006: 664.

¹²⁴ Fidan, 2012: 179-185.

¹²⁵ Ur-Nammu A, 120-121; orijinal metinde *tu-di-da/du-di-da* olarak isimlendirilen kelime Klein tarafından toggle-pin olarak değerlendirilirken, Kramer anılan kelimeyi pektoral olarak tercüme etmiştir bkz. Kramer, 1967, 111-119; Klein, 1983, 274.

öğrenmekteyiz¹²⁶. Niobid Ressamı tarafından kırmızı figür tekniğinde bezenen, üzerinde mitolojik anlatımın yer aldığı calyx kraterdeki Pandora figürünün elbisesi omuzlarından iki adet iğne ile tutturulmuştur¹²⁷. (**Lev. 11a**)

Ziyinet eşyaları, süsler ve güzele ulaşma gibi terimler dilden döküldüğünde dışil bireylere özgü aidiyet kavramı akıllarda canlansa da eril bireylerdeki takı kavramı oldukça gelişmiştir. İğne, fibula, kemer gibi kıyafetlerin iki ucunu iliklemeye yarayan nesnelere bu işlevsel kullanımlarının yanı sıra bireyin statüsünü yansıtmaktadır. Söz konusu bu durum coğrafya kapsamımız dışında kalan bir örnekle temsil edilmektedir. Vatikan'da belinde kemeri, üzerine attığı uzun mantosunun hemen göğüs hizasına iliştirdiği fibulası ile donatılmış bronz *haruspex heykelciği* hem erkek süs modası hem de statü yansıması olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki uzunca sivri şapkası bunun en büyük destekçilerinden biridir¹²⁸. Anlaşılan o ki giyim kuşam ile süs objeleri birleştiğinde bireyin kimliğine dair ipuçları vermektedir¹²⁹. Aynı zamanda Herodotos Milyaslıların da pelerinlerini bir fibula ile tutturduğundan bahsetmektedir¹³⁰. İÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen Karaburun Tümülüsü duvar betimleri Herodotos'un bu anlatılarını desteklemektedir¹³¹.

1.3.2. Fibulaların Tapınak-Kutsal Alan Armağanı ve Batıl Kullanımı

Çeşitli kullanım pratiklerine hizmet eden fibulaların, tapınak armağanı olarak bırakılma amaçları kronolojik ve coğrafi olarak farklılık göstermektedir. Buna karşın Anadolu ve Kıta Yunanistan'da yoğun olarak Artemis, Demeter, Hera, Aphrodite, Athena ve Apollon ile ilişkili oldukları görülmektedir. Anadolu'da, Matar-Kybele ile de sembolizm bağlamında ilişkilendirilen Frig tipi fibulaların özellikle tanrıçaların tapınak ve kutsal alanları ile ilişkisi de bu kapsamda son derece dikkat çekicidir. Anılan fibulaların ilk olarak İÖ 850'de Gordion W Tümülüsü ile çağdaş bir süreçte üretildiği bilinmektedir. İtalya, Kıta Yunanistan, Ege Adaları, Batı Anadolu ve Kıbrıs, Frig tipi fibulaların yayılım sahaları

¹²⁶ Meriçboyu Akyay, 2001: 60; Bröns, 2014.

¹²⁷ Bröns, 2014: 64-65.

¹²⁸ Bonfante, 2003: fig. 138.

¹²⁹ Castor, 2016: 284.

¹³⁰ Hdt. 7.77.

¹³¹ Coulton – Dobesch, 1993: 81.

arasında yer almakta, bu tip fibulalara da yine bir Ege geleneği olarak çoğunlukla tanrıçalarla ilişkili olmak üzere tapınaklarda rastlanılmaktadır¹³².

Antik kaynaklardan *Historia*'da bahsedilen, fibulaların cinayet silahı olarak kullanılması üzerine gerçekleşen olaylar silsilesi ardından metinde ifade edildiği üzere adak eşyası olarak da kullanıldıkları açıkça görülmektedir. “...Argosluların ve Aiginalılar’ın ülkelerinde o güne kadar yapılanlardan yarım boy daha uzun fibulalar yapılması adetinin yerleşmesine yol açmıştır; bu fibulalar, kadınların iki tanrıça tapınağına sundukları en önemli adak eşyası haline geldiler, bu tapınağı Atina’da yapılmış hiçbir şey, özellikle kap kacak sokulmazdı; artık kendi ülkelerinde yalnız kendi yaptıkları kaplardan içmek adet olmuştur...”¹³³. Fibulaların tapınak ve kutsal alanlara armağan olarak bırakılması genel olarak tanrıça kültünden ümit edilen beklentilerden özellikle doğum/doğurganlıkla ilişkili olduğu düşünülmektedir¹³⁴. Genel olarak kadınlık simgesi niteliği taşıyan bu nesnelere tanrıça kültürleriyle doğrudan ilişkilidir¹³⁵. Doğurganlıkla bağdaştırılan tanrıça tapınaklarına yoğun olarak Frig fibulalarının sunulmasıyla Delos’ta bulunan İÖ 146/145 yıllarına tarihlenen yazıtta sağlıklı bir doğum sonrası Frig üretimi bir kıyafetin Eileithya’ya sunulması, fibula-din ilişkisinin pekiştirildiği somut örneklerdendir¹³⁶.

Kıta Yunanistan ele alındığında Argos’ta Hera’ya yaklaşık olarak 800 adet iğne adanmıştır. Delphi yakınlarındaki Korykian mağarasında yer alan Pan ve Nympheler Tapınağında ise 800’den fazla demir ve bronz yüzük ile tarihleri Geometrik Dönemden Roma Dönemine uzanan 1200’den fazla mücevher buluntusu saptanmıştır. Anılan mücevher grubunun çoğunu fibulalar oluşturmaktadır. Teselya Bölgesindeki Philia’da yer alan Athena Itonia Kutsal Alanı ve Pherai’deki Artemis Enodia Arkaik Tapınağı’ndan toplamda yaklaşık olarak 1800 fibula ve iğne ele geçmiştir. Her bir adak kutsal alan ve tapınakların sahip ve sahibeleri olan koruyucu tanrı/tanrıçalarına uygun görüldüğü üzere adanmıştır¹³⁷.

Tapınak ve kutsal alanlara armağan olarak bırakılan fibulalardan sadece Anadolu tipi olarak da anılan Frig tipi fibulaların dağılımına baktığımızda dahi şaşırtıcı sonuçlar görülmektedir. Erdan tarafından ele alınan merkezler ışığında fibulaların yoğun olarak

¹³² Erdan, vd. 2020b: 136.

¹³³ Hdt. 5.88.

¹³⁴ Erdan, 2019: 233, 239.

¹³⁵ Erdan, vd. 2020b: 142.

¹³⁶ Burke, 2016: 161.

¹³⁷ Young, 2014: 146.

tapınak ve kutsal alan armağanı olarak kullanıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz¹³⁸. Öyle ki bu merkezler; Aigai, Smyrna, Erythrai, Ephesos, Sardis, Troy, Larisa, Tisna, Neandria, Klaros, Colophon, Didyma, Miletus, Cyclades, Chios, Delos, Paros, Siphnos, Thera, Crete, Lesbos, Rhodes, Samos, Samothrace, Thasos, Aigina, Corinth, Corycia, Pherai, Chaeronea, Delphi, Prosymna, Stymphalos, Isthmia, Ithaca, Perachora, Olympia, Tegea, Argos, Sparta, İdalion, Bitalemi'dir. Aynı zamanda Erdan yıllara yayılan bu kapsamlı çalışması sonucunda Frig tipi fibulaların dağılımını Athena Kültüyle ilişkilendirmiştir¹³⁹.

Fibulaların işlevsel kullanımı başlığı altında değindiğimiz üzere fibulaların atası olarak düşünebileceğimiz toggle-pinler ilk olarak İÖ 3. bin yılda Mezopotamya'da karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁰. Coğrafya sınırlarımız kapsamında incelenen Kıta Yunanistan'da bazı Yunan erkek figürlerinin giysilerine büyük iğneler tutturulduğu görülmektedir. Fibulaların atası varsayılan söz konusu bu nesnelere aynı amaç doğrultusunda gündelik kullanım pratiklerine işaret etmektedir. Arcadia Bölgesi'nde İÖ 6. yüzyıla tarihlendirilen küçük boyutlara sahip bir adet bronz erkek figürünü ele geçmiştir. Pelerin giyimli figürün göğsünde neredeyse yatay biçimde büyük boyutlu iğne iliştilmiştir (**Lev. 11b**)¹⁴¹. Kaidesinde yer alan yazıtta şu ifadeler okunmaktadır: “*Phauleas (onu) Pan'a adadı*”¹⁴². Figürin, çoğunlukla çoban ve köylüleri temsil eden örneklerden bronz figürler grubuna aittir. Yazıttan anlaşıldığı üzere bu tip figürinler Arcadia Bölgesindeki yerel tapınak ve kutsal alanlara adak olarak adanmıştır. Söz konusu gruba ait figürlerin genel betim özelliklerine bakıldığında çoğu bahsettiğimiz örnekte olduğu gibi aynı pratik kıyafeti giymektedir. Yuvarlak, sivri uçlu bir şapka, kısa tunik, önü büyükçe bir iğne yardımıyla bir araya getirilen pelerin ve çizme bu grubun genel betim özelliklerindedir¹⁴³.

Fibulaların armağan olarak kullanımına ilişkin bir başka örnek olan kontekst, Troia'nın Geometrik Dönem (İÖ 900-750) Kült binasının 1. Evresinde karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁴. Bina inşa edilirken Geç Bronz Çağ Teras Ev'in bazı duvar temelleri Geometrik döneme gelindiğinde Batı Kutsal Alanı'nda bulunan bu kült binasında

¹³⁸ Erdan, 2022: sözlü bildiri.

¹³⁹ Erdan, 2019: 140; Erdan, vd. 2020b: 142; Erdan, 2022: sözlü bildiri.

¹⁴⁰ Fidan, 2012: 179-185.

¹⁴¹ Brøns, 2014: 77, fig. 4.19.

¹⁴² <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/130008553?rpp=20&pg=1&ft=&ritsen&pos=1>

¹⁴³ Richter, 1946: 249.

¹⁴⁴ Aslan ve Günata, 2014: 89.

kullanılmıştır¹⁴⁵. Binanın dış ölçüleri 12,8x7,5 metredir. İç kısmı, bolca kül ve yanmış hayvan kemikleriyle doldurulan yapı çeşitli bölümlerden oluşturulmuştur. Yapının güney duvarında bir bank, güneydoğu köşesinde ise bir başka bank ya da platform, bir koyun ya da keçi benzeri küçükbaş hayvan gömütünün üzerine inşa edilmiştir. Doğu duvara karşı merkezde konumlandırılan, sabitlenmiş taş bir temel olasılıkla kült heykelini taşımaktadır¹⁴⁶. Yapıdan ele geçirilen buluntu grubunu, dört adet fibula, iki adet bronz yüzük ve bir terrakota boğa figürünü oluşturmaktadır¹⁴⁷. Kült Binasının tarihi kesin olmamakla birlikte tarihlemeye yardımcı seramik buluntusu oldukça azdır. Muhtemelen İÖ 9-8. yüzyıl ortalarında bir tarihe atfedilmelidir. Yapı inşa tarihi için İÖ Erken 8. yüzyıl olası görünmektedir¹⁴⁸.

Konu ile ilişkili olarak Muscarella Rodos'da yaklaşık 1600 tane tapınak armağanı olarak adanan fibulaların mezarlar kapsamında da değerlendirildiğinde tamamen dinsel anlam ifade ettiğini, tanrı/tanrıçalara yaraşır olma çabasından bahsetmektedir. Öyle ki araştırmacı Gordion Tümülüsünde bireyin üzerinde 37 adet, kafatasına yakın bir noktada açılan çukurda ise 145 adet fibula buluntusunun işlevsel kullanımından ziyade tamamen sembolik-dinsel anlam taşıdığını önermektedir¹⁴⁹.

Büyü, korunma, inanç, gösteriş, asalet, süslenme ve en önemlisi de beğenilme amacıyla insanların kendi bedenlerini boyamaları, baş, kulak, burun, dudak, boyun, gövde, kol, parmak, bel ve bileği gibi vücudun belirli bölümlerini takılarla süslemeleri farklı kültürlerde, farklı görünümlele karşımıza çıkmaktadır. Bu tür uygulamalar, bazen organların şekillerini bozmaya gitmektedir. İlkel toplumlarda süslenme büyüsel bir anlam da taşımaktaydı. Toplumsal yaşamın gelişkin olduğu yerlerde takı, her şeyden önce sınıf farklılıklarını, ekonomik seviyeyi yansıtanın en kolay yolu olmuştur. Bunların bir diğer işlevi de dini ve gizemli bir takım işaretlerin yardımıyla demon ve diğer kötü ruhların neden olduğu nazar ve hastalık zararlarından kişileri korumaktır. Takı üzerine betimlenen bir tanrı tasviri, aziz ya da sembolik işaret bunu üzerinde taşıyan kişiyi, o tanrının hamiliği altına alıp, tüm kötülöklere karşı koruyacaktır. Örneğin takılarda dinsel ritüeller doğrultusunda tercih edilen formlardan biri olan sandal küpelerin hilal biçimli olması dini yansılarn

---

¹⁴⁵ Basedow, 2007: 51-53.

¹⁴⁶ Aslan ve Günata, 2014: 89.

¹⁴⁷ Rose, 1995: 91-92; Koppenhöfer, 1997: 310-312, fig. 5

¹⁴⁸ Aslan ve Günata, 2014: 89.

¹⁴⁹ Muscarella, 1964: 38-39.

somutlaşmış bir örneğidir. Hilal formu Anadolu’da sadece Artemis kültü ile bağlantılı değil aynı zamanda daha erken dönemlerden beri Asya’dan Mezopotamya ve Avrupa’ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada kadınlar ve tanrıçalarla ilişkili görülen bir semboldür¹⁵⁰. Bu doğrultuda belki yay formlu fibulalar da doğrudan dini sembolize eden birer süs objesi olabilir.

Fibulaların bir başka fonksiyonel kullanım biçimi olan apotropaik kullanımına en iyi örnekler Yakındoğu coğrafyasından bilinmektedir. Apotropaik, kötülüğü uzaklaştırdığına inanılan nesnelere ifade eden kavramdır. Kötü büyüyü etkisiz kılmak, kötü ruhlardan ve şeytandan korunmak için kullanılan, onları geri döndürdüğüne inanılan işaret, yazı, şekil ve benzeri tılsımlı araçları tanımlayan kavramdır. Apotropaik kelimesinin anlamı; kötülüğü geri döndüren, kötü varlıkları uzaklaştıran demektir. Grekçesi *apotrópaiostir*; uzakta anlamında gelen *apó* ve dönüş anlamında gelen *trópos* kelimelerinin birleşiminden türemiştir. Amuletler üzerinde fibula tasvirine en iyi örneklerden biri ise Irak Nimrud’da bir Pazuzu tasvirinin hemen yanında betimlenen fibuladır (**Lev. 12a**). Akadça *Kirid*, Sümerce *Kirissu* kelimeleri de elbise, saç ve dikiş iğneleri olarak çevrilmiştir. Kelimenin elbise iğnesi olarak çevrilmesinin daha doğru olacağı görüşü hakimdir. Öyle ki metinler incelendiğinde fibulalar ve süs iğneleri gibi *Lamaštu* muskası olarak kullanıldığı da görülmektedir. Yine bazı metinlerde kelimeye kadınlara özgü bir obje olduğu belirtilen anlamlar yüklenmiş, bir Sümer büyü metninde bebek kordonu kesilmeden önce doğum görevlisinin yapması gerekenler şu şekilde anlatılmıştır: “Eğer yeni doğan bebek erkekse eline bir silah (tukul) veya bronz kılıç ver. Eğer yeni doğan bir kız ise eline bir yün eğirme iğnesi (bala) ya da elbise iğnesi (kirid) ver”¹⁵¹.

1.3.3. Fibulaların Antik Çağ Cerrahi Kullanımı

Antik metinler ışığında öğrenildiği üzere, fibulaların bir diğer kullanım sahası da Antik çağ tıp alanındaki cerrahi uygulamalardır. 20. yüzyıla gelindiğinde ilk olarak antik metinler sentezinde konuyu detaylıca ele alan Milne cerrahi dikişte fibula kullanımından bahsetmiştir¹⁵². Sonrasında birçok araştırmacı konu üzerine çeşitli çalışmalar yayınlamış ve genel itibarıyla antik metinlerde bahsedilen fibulanın, çengelli iğne işlevli gövdesi yay formundaki Frig Tipi fibulalar olduğu görüşünü benimsemiştir. (**Lev. 12b**) Antik

¹⁵⁰ Arslan, 2013: 47-48.

¹⁵¹ Erdan, vd. 2020: 133.

¹⁵² Milne, 1902: 162-163.

yazarlardan, Aulus Cornelius Celsus, *De Medicina* isimli eserinde fibulaların cerrahi dikişlerde kullanımına yönelik bilgiler sunmaktadır. “*Şimdi yukarıdan, bir taraftan serbest asılı duran ve diğer taraftan bağlı olan etin, eğer hala birleşme yeteneğine sahipse, sütür veya fibula gerektirip gerektirmediği de anlaşılabilir. Ancak bunların hiçbiri yaranın içi temizlenmeden sokulmamalıdır, yoksa içinde bir miktar kan pıhtısı kalmaz. Çünkü kan pıhtısı irine dönüşür, iltihabı uyarır ve yaranın aglütinasyonunu engeller. Kanamayı durdurmak için eklenen tiftik bile içeride bırakılmamalıdır, çünkü bu da yarayı iltihaplandırır. Sütür veya fibula, yalnızca deriyi değil, varsa alttaki etin bir kısmını da kapsamalıdır, böylece daha sıkı tutulabilir ve deriyi yırtmaz. Ve her ikisi de en iyi, vücutta daha az tahrişe neden olabilecek çok yakın bükülmemiş yumuşak bir yün iplikle kullanılır ve her ikisi de çok uzak veya çok yakın olmayan aralıklarla yerleştirilmelidir.*”¹⁵³. İS 1. yüzyılda kaleme alınan Türkçe karşılığı *Hekimlik Üzerine* olarak çevrilen antik kaynakta aynı zamanda dikiş esnasında fibula kullanımının iyileşme sürecine olumlu etki sağlayarak yara izi bırakmadığından da bahsedilmektedir. “*...yara kenarları iki yöntemle birleştirilir. Yara kulak, burun, alın, göz, kaş, dudak, boğaz, karın gibi yumuşak yerdeyse dikilir. Ama hareketli yerdeki yara esniyorsa ve yara kenarları kolay yaklaşmıyorsa, bu durumda Yunanların ankteras dediği fibula kullanılırsa geniş yara izi kalmaz...*”¹⁵⁴. Celsus Latince’de kullanılan fibula teriminin Yunanca karşılığı olan *ankteras* kelimesini kullanmıştır. Baykan ise bahsedilen fibula kelimesinin tepeli/topuzlu iğne anlamında kullanıldığını önermektedir (**Lev. 12c**)¹⁵⁵. Aynı zamanda Baykan’ın incelemeleri sonucunda başkaca antik kaynaklarda da, amaçları farklı olsa da cerrahi operasyonlarda kullanılan yöntemlerden biri olan dikiş bahislerinin çoğunda, fibula kelimesi geçmektedir¹⁵⁶. Örnek olarak, Galenos¹⁵⁷, Oreibasios¹⁵⁸ ve Aiginalı Paulus’un¹⁵⁹ eserleri gösterilebilir.

---

¹⁵³ Cels. 5.82-86.

¹⁵⁴ Cels. 5.26.23.

¹⁵⁵ Baykan, 2015: 7-9.

¹⁵⁶ Baykan, 2015: 4.

¹⁵⁷ Galen. 1.385; 2.123; 5.230; 8.878.

¹⁵⁸ Oreibasios, 44.7; 44.10.4; 48.28.5.

¹⁵⁹ Ae. Paul. 4.36; 6,36; 6,107.

2. BÖLÜM

2. BATI ANADOLU, ADALAR VE KITA YUNANİSTAN MEZARLARINDA TESPİT EDİLEN FİBULALAR

Çalışmamızın bu bölümünde Ege Havzası olarak andığımız başlığın içeriğini oluşturan Batı Anadolu, Adalar ve Kıta Yunanistan coğrafyalarında İÖ 14/13-7/6. yüzyıllar arasında defin gören mezarlarda saptanan fibula örnekleri alt başlıklar bazında ele alınmıştır (**Hrt. 2, 6.**). Ölüm insanlığın varoluşundan itibaren gerçekleşen biyolojik ve bir o kadar da sosyal bir unsurdur. Her toplum çeşitli şekillerle ve seremonilerle birey öldükten sonra çeşitli ritüeller uygulamaktadır. Başlangıçta basit toprak mezarları takiben toprak üstünde mezara defnetme ve kremasyon defin gelenekleri görülmektedir. Daha sonra sanduka mezarlar, kiremit mezarlar, lahitler, kaya mezarları, anıt mezarlar ve tümülüsler gibi çeşitli tipte mezarlar kullanılmıştır¹⁶⁰. Gömüt biçimi olarak iki uygulama kullanılmaktadır. Bunlardan ilki inhumasyon, diğeri ise kremasyon gömüdür. İnhumasyon gömüler basit ve herhangi bir işlem gerektirmeyen, ölen bireyin doğrudan bir bütün halinde toprağa yatırılmasıyla uygulanmaktadır. Zaman içerisinde bu gömüt biçimi kendi içerisinde gelişerek anakaya zemin üzerinde ortalama 60 cm derinliğinde dikdörtgen çukurlar açıldıktan sonra ölen bireyler çukur içerisine yatırılmış, etrafına ve ağız kısmına ise koruma-destek amaçlı moloz, plaka, kiremit, çömlek parçaları vb. materyaller kullanılarak kapatılmıştır¹⁶¹. İnhumasyon gömünün bir kolu olarak uygulanan çömlek mezarlarda ise ölen bireyler çeşitli formlardaki p.t. kapların içerisine yerleştirilerek açılan çukurlara dik ya da yatay biçimde bırakılarak gömülmüşlerdir¹⁶².

Ölen bireyler, hocker, yarı hocker ve dorsal şekilde olmak üzere çeşitli türdeki mezarlara yatırıldıkları gözlenmektedir¹⁶³. Bireylerin hangi nedenlerden dolayı bu şekilde yatırıldığı ise kesin olarak bilinmemektedir¹⁶⁴. Yanarlar'daki ölü gömme ritüelleri değerlendirilirken küpler içine konulan cesetlerin ölümden hemen sonra, soğumadan küplere yerleştirilmesi gerektiği, aksi takdirde cesetlerin ölüm ile gömülme arasında hoker durumuna getirilerek bekletilseler bile, oldukça dar ağızlara sahip bazı formların içine

---

¹⁶⁰ Ürkmez, 2002: 2-3.

¹⁶¹ Kurtz – Boardman, 1971: 72.

¹⁶² Foça, 2018: 145-147.

¹⁶³ Akyurt, 1998: 5.

¹⁶⁴ Özgüç, 1948: 49.

yerleştirilmesinin çok zor olacağı belirtilmiştir¹⁶⁵. Akyurt bu teori için, tüm mezar türlerinde karşımıza çıkan hoker pozisyonunda defnedilen bireyler için de geçerli olması gerektiğini belirtmektedir¹⁶⁶. Yarı hoker pozisyonundaki gömmelerin herhangi bir inanç doğrultusunda yapılıp yapılmadığı ise kesin olarak belirlenememektedir¹⁶⁷.

Kremasyon gömü biçimi Anadolu'da İÖ 2. binyıldan itibaren, Kıta Yunanistan coğrafyasında ise İÖ 1. binyıldan itibaren görülmektedir¹⁶⁸. Latince *cremare* (yakmak) kökünden türetilen kremasyon kelimesi teknik olarak iskeletin içeriğindeki yaklaşık %30 oranındaki organik materyal de dahil olmak üzere bedeninin organik yapısının yanması ve su kaybı olarak tanımlanmaktadır¹⁶⁹. Bu gömüt tipi birincil ve ikincil olmak üzere iki biçimde uygulanmaktadır. Birincil kremasyonda bireyin cenazesi defnedilecek alanda yakılarak üzeri taş, toprak gibi materyallerle kapatılırken, ikincil kremasyonda yakma işlemi sona erdikten sonra bireyin kemikleri ve kalan küller taşınıp urne içerisine konularak çukura yerleştirilmektedir¹⁷⁰.

K. Bittel¹⁷¹, ilk defa Neolitik Çağda Orta Avrupa'da karşılaşılan kremasyon defin adetinin uzun zaman sürecinde Güney Rusya'ya, oradan da güneye doğru yayıldığını ve inhumasyon definler ile aynı anda uygulanan bu adetin, hiçbir kültür grubunda yaygın adet haline gelmediğini belirtmektedir¹⁷². Anadolu'da İÖ 3. binyıldan itibaren görülmektedir¹⁷³. İÖ 2. binde Anadolu'da kremasyon adetinin kronolojik ve bölgesel dağılımına göre Bittel¹⁷⁴, Özgüç¹⁷⁵, Dinçol¹⁷⁶, Emre¹⁷⁷, Mee¹⁷⁸ ve Akyurt¹⁷⁹ Batı Anadolu'daki kremasyon adetinin kökeninin Orta Anadolu'da aranması gerektiğini belirtmektedir.

---

¹⁶⁵ Emre, 1978: 16.

¹⁶⁶ Akyurt, 1998: 6.

¹⁶⁷ Akyurt, 1998: 6.

¹⁶⁸ Musgrave, 1990: 272.

¹⁶⁹ Erdal, 2002: 115.

¹⁷⁰ Kurtz – Boardman, 1971: 72-76, 98-99.

¹⁷¹ Bittel, 1958: 31.

¹⁷² Akyurt, 1998: 125.

¹⁷³ Ökse, 2005: 1.

¹⁷⁴ Bittel, 1940: 28; Bittel 1958: 30.

¹⁷⁵ Özgüç, 1946: 27.

¹⁷⁶ Dinçol, 1969: 222.

¹⁷⁷ Emre, 1978: 64.

¹⁷⁸ Mee, 1978: 137.

¹⁷⁹ Akyurt, 1998: 125.

Erken Neolitik Çağ'dan beri¹⁸⁰ bilinen kremasyon uygulamalarında, yakma işleminin gerçekleştirilmesi için en az 2m³ odun yığını ve bir kremasyon alanının olması gerekmektedir¹⁸¹. Kremasyon alanında ızgara sistemiyle dizilen odunlar, Myson Ressamı'nın kırmızı figür tekniğinde bezediği karınlı amphora üzerinde açık bir şekilde betimlenmiştir¹⁸². Görüldüğü üzere söz konusu sistemde dizilen odun yığını üzerinde Kral Kroisos tahtta oturur vaziyette iken hemen önündeki kişi elinde tuttuğu meşaleyle odunları ateşe vermektedir. Her nekropolde bahsettiğimiz yakma alanı mevcut değildir. Bu gibi örneklerde eğer kremasyon işleminin mezar içerisinde de gerçekleşmediği tespit edilirse Nekropol alanının dışındaki bir alanda bireyin cenazesi yakılarak kemiklerin toplanıp daha sonra mezar içerisine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Cenazeye ait yakılan kemiklerin taşınması işleminde geriye bir kalıntı bırakmayacak bez torbalar kullanılmış olmalıdır¹⁸³. Konunun benzer örnekleri çalışmamızın ikinci bölümünde yer alan Batı Anadolu merkezlerinden Börükçü'de fibulalar ekseninde incelenmiştir.

Mezarların incelenmesinde sadece mezarların tahmini kullanım sürelerine ve mezarlar içerisindeki bireylerin sayısına bakılması gibi basit yöntemlerin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır¹⁸⁴. Defnedilen bireylerin osteolojik analizler doğrultusunda cinsiyetinin belirlenememesi başlıca bir sorundur. Öyle ki bireye yeraltı dünyasına yolculuğunda eşlik etmesi için birlikte defnedilen mezar armağanları bireyin cinsiyetini belirlemede yardımcı unsurlardır¹⁸⁵. Mezarların zaman içerisinde aşınmasından ya da buluntuların herhangi bir sebeple tahrip oluşundan kaynaklı olarak mezar buluntularının incelenememesi her zaman için mümkün olmamaktadır.

Giysi aksesuarları arasında önemli yer tutan fibulaların mezarlara bırakılma sebepleri çalışmamızın 3. Bölümünde detaylıca ele alınmıştır. Fakat mezar buluntusu fibulaların cenaze seramonilerinde oynadıkları rol etraflıca tartışıldığında defnedilen bireyin giysisinin bir parçası mı yoksa mezar armağanı olarak mı bırakıldıkları konusuna dikkat edilmelidir. Fibulaların mezardaki konumu kullanım pratikleri konusunda ipuçları sunmaktadır.

---

¹⁸⁰ Anadolu'da Çayönü ve Demirköy erken kremasyon gömüt örnekleri için bkz. Ekmen, 2012, 43.

¹⁸¹ Akyurt, 1998: 6.

¹⁸² Boardman, 2002: Res. 171.

¹⁸³ Bu görüşü destekleyen bir mezarın kazısı Börükçü Nekropolünde gerçekleştirilen 2004 yılı çalışmalarında tespit edilmiştir. 04BM03 numaralı mezar toprak içine oyulmuş yuvarlak bir çukura doldurulmuş kül yığını halinde bulunmuştur. Bu gömüt herhangi bir mezar yapılmadan yerde açılan bir çukura, muhtemelen bir torba içerisinde konmuş olmalıdır. Bu mezarın tarihini verecek bir objeye rastlanmamıştır. Bkz. Tırpan-Söğüt 2006, 259.

¹⁸⁴ Parıltı-Uhri, 2018: 16.

¹⁸⁵ Langdon, 2005.

Örneğin, fibula defnedilen bireyin iskeleti üzerinde saptandığında, giysisine ait bir aksesuar olarak varsayabilir ya da kafatasının çevresinde veya iskelete yakın bir noktada saptandığında diğer p.t. ve metal buluntularla birlikte mezar armağanı olarak nitelendirilmelidir¹⁸⁶.

2.1. Batı Anadolu

Toplumlarda bireylerin ölümlerinden sonra arta kalan cesetlerinin, çeşitli şekillerde ve çeşitli ritüellerle, diğer toplum bireyleri tarafından işleme uğraması, ölümden sonraki ilk aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu işlemler başta toprağa gömülme, toprak üzerindeki bir mezara konulmak ya da yakılmak şeklinde olmuştur. Ölüm ve ölü gömme ile ilgili ikinci aşama ise, mezarlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu'da kremasyon uygulaması dışındaki mezarlar; tümülüsler, lahitler, sandukalar, kiremit mezarlar, anıt mezarlar, kaya mezarları gibi çeşitli tiplerde karşımıza çıkar¹⁸⁷.

İÖ 1240-1190 yıllarına tarihlenen Troia VIIb 1 tabakasından ele geçen asimetric gövdeli keman yayı fibulaları Anadolu'nun Kuzey Batı sahil kesimlerindeki en erken örnekleri arasında yer almaktadır¹⁸⁸. Daha Güneyde Karia Bölgesine bakıldığında Ege Adaları'ndan tanınan tiplerin Submiken Dönemden Protogeometrik Döneme geçişte yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki yay biçimli gövdenin her iki uzantısının da disklerle sınırlandırıldığı fibulalar¹⁸⁹ Karia Bölgesinde tespit edilen fibulalar arasındadır¹⁹⁰.

Batı Anadolu coğrafyasında, İÖ 12-7/6. yüzyıllar arasına tarihlenen 3 bölge, 16 merkez, 53 mezar ve 324 fibula ele alınmıştır. Alt başlıklar altında ele alacağımız merkezler kuzeyden güneye doğru incelenmiş buna göre sırasıyla; Troia, Antandros, Assos, Klazomenai, Kolophon, Ephesos, Euromos, Börükçü, Damlıboğaz/Hydai, Beçin, Iasos, Mengefe, Belentepe, Hüsamlar, Pedasa ve Asarlık merkezleri harita oluşturularak ilgili bölümde konumları gösterilmiştir (**Hrt. 3.**).

---

¹⁸⁶ Vassileva, 2014: 48-49.

¹⁸⁷ Ürkmez, 2012: 1.

¹⁸⁸ Blegen vd. 1958: 149, 231.

¹⁸⁹ Caner Tıp IIa.

¹⁹⁰ Caner, 1983: 200.

2.1.1. Troas Bölgesi

2.1.1.1. Troia

Antik Dönemde Troas Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Troia'da Blegen'in yürüttüğü kazı döneminde VIII. tabakadan bazı fibulalar ele geçmiştir¹⁹¹. Araştırmacı notlarında "çengelli iğne gibi" tamamen korunmuş spiral formda altı bükülmüş tel parçasından da bahsetmiş fakat görsellerini yayınlamamıştır. Söz konusu bu fibulalar VIIb I tabakasından gelmektedir. Blegen'in şüphelendiği gibi, bunların fibula parçaları olduğu göz ardı edilmemelidir fakat böyle bir fibula H. Schliemann tarafından, Götze'nin VIII. katmandaki varsayımına göre zaten bulunmuştur¹⁹². Troia'nın İÖ 1240-1190 yıllarına tarihlenen Troia VIIb 1 tabakasından ele geçen asimetric gövdeli keman yayı fibulaları Türkiye'nin batı kıyısında sistematik kazılardan çıkan en erken fibulalardandır¹⁹³ (**Lev. 13a**). Bölge mezarlarından ele geçen başta p.t. seramikler olmak üzere aynı ekseninde fibulalar, Batı Anadolu'da ve Doğu Ege Adaları ile özellikle Lemnos ve Rodos'da paralellik göstermektedir¹⁹⁴.

Güney Nekropol alanında saptanan mezarların bazılarında gri mal grubundan küçük boyutlu kaseler, ile nadiren Miken p.t. seramik formları ele geçmiştir. Genel itibari ile mezarlardan; boncuklar, ağırşaklar, iğneler, yüzükler ve nadiren fildişi objeler ele geçmiştir. Alanda tespit edilen mezarların ölü gömme gelenekleri açısından benzer örnekleri yakınlarında yer alan Beşiktepe'deki Geç Tunç Çağı nekropolünden gelmektedir. Bazen küçük formlar bazense büyükçe pithos formlarında kremasyon gömü gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Troia'daki kremasyon gömüler için kullanılan yakma alanından küçük buluntular ele geçmiştir. Bunlar, ağırşak, dokuma tezgahı ağırlığı, iğne ve kemik ucu gibi mezarlara bırakılan armağan repertuarındaki örneklerdir. Aynı zamanda alanda, Geç Tunç Çağı ya da Erken Arkaik Dönem'e tarihlendirilen bir adet fibula parçası da saptanmıştır (**Lev. 13b**). Buluntular arasında iğne olarak değerlendirilen nesnenin fibula iğnesi olma olasılığı da göz ardı edilmemelidir¹⁹⁵. Söz konusu fibula buluntusunun yalnız iğne kısmı korunmuş olsa da zemberek kısmının tek yay yaptığı gözlemlenebilmekte olup

¹⁹¹ Caner, 1983: taf. 6, fig. 90E.

¹⁹² Caner, 1983: taf. 2, fig. 13A.

¹⁹³ Caner, 1983: 20.

¹⁹⁴ Rose, 2008: 415.

¹⁹⁵ Aslan, 2011: 408.

çalışmamızın devamında da değineceğimiz üzere Börükçü'deki¹⁹⁶ örnekler gibi ölen bireylerin kremasyon defin işleminde yakıldığı alandan mezarına götürülürken bez torbalarda taşınması ve bu torbaların belki de bir bohça formunda tepeden fibula ile tutturulması önerisine örnek gösterilebilmesi açısından önemli yer tutmaktadır¹⁹⁷.

2.1.1.2. Antandros

Antik Dönemde Troas Bölgesi sınırları içinde yer alan Antandros'daki Melis Nekropolisinde 2001-2006 yılları arasında yürütülen çalışmalar sonucunda saptanmış, Nekropolün en erken gömütü olan 192 nolu mezardaki armağanlar; göğüs hizasından bir bronz saç spirali ile bacaklar çevresinden 5 aşık kemiğidir. Tarihleme için yetersiz olan buluntulara karşın hemen üzerinde başka bir mezarın armağanları *terminus ante quem* sağlamaktadır. 171 nolu biricil kremasyon gömüye sahip mezardan İÖ geç 8. erken 7. yüzyıla ait bir kantharos, Corinth taklidi aryballos ve beş adet bronz fibula ele geçmiştir (**Lev. 13c**)¹⁹⁸. Söz konusu fibulaların yalnız bir örneği paylaşılmış, genel görünüş itibariyle Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip IV Adalar Tipi fibula olduğu yorumu yapılmıştır¹⁹⁹.

Melis Nekropolünde 2004 yılı çalışmaları esnasında, İÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen üç adet mezardan 149 nolu mezarda biricil kremasyon işlemi gerçekleştirildiği saptanmıştır. Dokuz-on yaşlarında bir çocuk ile yaşlı bir kadına ev sahipliği yapan mezardan iki adet bronz fibula ele geçmiştir. Aynı alan içerisinde saptanan 159 nolu mezarda yine biricil kremasyon işlemi saptanmış, 35-40 yaşlarında bir kadına ait olduğu belirlenmiştir. Alandan aynı döneme tarihlenen 181 nolu mezarda ise ikincil kremasyon işlemi gerçekleştirildiği görülmüştür. Bir erkek bebek ile yaşlı bir erkeğe ait olan mezarda bireyler başka bir alanda yakıldıktan sonra toplanan kemiklerin herhangi bir kaba konulmadan toprağa gömüldüğü saptanmış ve durum nekropolün tek örneği olarak kaydedilmiştir. Söz konusu mezardan bir adet bronz fibula ele geçmiştir²⁰⁰.

2008 yılında, Khytra urnelerden olan Kat.No.15 nolu mezar yanmış kemik parçalarının bulunduğu yanık bir alandan saptanmıştır. Bu durum bireyin söz konusu alanda yakıldıktan sonra aynı yerde saptanan khytra içerisine konulduğunu düşündürmektedir.

¹⁹⁶ Tırpan ve Söğüt 2006: 259.

¹⁹⁷ Bu çalışmada, Bölüm 2.1.3.2.

¹⁹⁸ Polat ve Polat, 2007: 2.

¹⁹⁹ Blinkenberg, 1926.

²⁰⁰ Yağız, 2008: 95.

Yanık alan içerisinde bir adet bronz cımbız ve bronz bir fibulaya ait iğne ve gövde parçası kırık olarak ele geçmiştir (**Lev. 13d**). Buluntuların her ikisinin de Khios'ta bulunan benzer örnekleri İÖ 630-600 yıllarına tarihlendirilmektedir²⁰¹. Mezar çevresinde bulunan diğer mezarlar ile benzerlikleri sebebiyle İÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir²⁰². Söz konusu fibula tarafımızca Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip IV Adalar Tipi, Sapouna-Sakellarakis'in Adalar Tipinden Tip Va ilişkilendirilmiştir²⁰³.

2010 yılında yürütülen çalışmalar sonucunda tespit edilen 36 mezardan 33 tanesinin kazısı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu bu mezarlardan Kuzey Genişlemesi adı verilen sektörde saptanan 333 nolu mezarda birincil kremasyon gömü olduğu saptanmıştır. Kremasyon işlemi henüz devam ederken yani ateş daha tamamen sönmemişken üzerine orta büyüklükte taşlar atılarak kapatılmıştır. Yanık alan içerisinde dağınık olarak ele geçirilen *khytra* ile *karkhesion* parçaları kapatma işlemi sırasında seremonilerin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Buluntular arasında bronz cımbız, birisi tama yakın diğeri yarım iki adet bronz fibula ve bir bronz obje bulunmaktadır. Mezar *karkhesion* sayesinde İÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir²⁰⁴. Güneydoğu II olarak adlandırılan başka bir sektörde tespit edilen birincil kremasyon işlemi uygulanan 365 nolu mezardan da parçalar halinde bir adet bronz fibula tespit edilmiştir²⁰⁵. Maalesef her iki mezardan da ele geçen fibulalar hakkında form özellikleri ya da görsel yayınlanmamıştır. Fakat söz konusu dönemde kremasyon mezara eşlik etmesi bakımından oldukça önem arz etmekte dönemin ve coğrafyanın ölü gömme gelenekleri hakkında fikirler sunmaktadır.

Genel itibariyle Nekropol alanında gerçekleştirilen araştırmalarda antropolojik araştırmalara da yer verilmiş bu sayede bireylerin elbiseleriyle sırt üstü yatırılarak yakıldığını gösteren bulgulara rastlanmıştır²⁰⁶. Böylece mezarlarda ele geçen fibulalar da anlam kazanmıştır²⁰⁷.

---

²⁰¹ *Greek Emporio*: 205–208, fig.137, no.182 (fibula), 226, fig.147, no.397-398 (cımbız).

²⁰² Yağız, 2008: 90-91.

²⁰³ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 33, fig. 1130.

²⁰⁴ Polat, vd. 2011: 283.

²⁰⁵ Polat, vd. 2011: 288.

²⁰⁶ Yıldız, 2006: 124.

²⁰⁷ Yağız, 2015: 708.

2.1.1.3. Assos

Antik Dönemde Troas Bölgesi sınırları içinde yer alan Assos, “Doğu Nekropolü” ve “Batı Nekropolü” olmak üzere iki nekropol alanına sahiptir. Nekropol, Arkaik Dönem’den Roma Döneminin sonuna kadar kesintisiz defin görmüştür²⁰⁸. Nekropolisteki mezar tipleri; urne, ostotheke mezarlar, lahitler, sandık mezarlar, pithos, amphora ve farklı kapların inhumasyonda kullanımı, basit toprak gömü ve kiremit mezarlar şeklindedir²⁰⁹. Gerçekleştirilen çalışmalarla Arkaik Dönem Assos Nekropolisi’nde erkek bireylerin ve çocukların pithos içerisinde doğrudan yerleştirildiği, kadın bireylerin ise yakıldığı sonucuna varılmıştır²¹⁰. Arkaik Dönem’e ait pithos mezarların çoğunlukla yetişkin erkek ve erkek çocuklar için kullanıldığı bilinmektedir²¹¹. Assos Nekropolisindeki pithos mezar örneklerinin çoğu İÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Geri kalan kısım ise İÖ 6. yüzyılın ilk yarısı olarak değerlendirilmektedir²¹².

2007 yılında kentin Batı Nekropolünde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda 20 cm derinliğe sahip sandık tipinde mezar tespit edilmiştir. M11 nolu bu mezar doğu-batı yönünde uzanmakta olup kapağı saptanamamıştır. Gri mallardan p.t. seramik formları olarak, emzikli testi, tabak ve fincan ile kırmızı astarlı bir kase, Protokorinth aryballosu²¹³ ve bir adet Blinkenberg’in tipolojisine göre Tip XII 13²¹⁴ Frig tipi fibula mezar armağanlarını oluşturmaktadır (**Lev. 14a**). Osteolojik incelemeler sonucunda mezar sahibinin 1-2 yaşlarında bir çocuk olduğu saptanmıştır²¹⁵. Fibulanın form ve biçim özelliklerinden hareketle mezar, İÖ 7. yüzyılın sonu ile 6. yüzyılın başı arasına tarihlendirilmektedir.

Anakaya oyularak içine yerleştirilen M16 numaralı pithos mezarın çevresi belli edilmek adına küçük taşlarla çevrelenmiştir. Üst kısmı kırılmış pithosun üzerinde dışarıdan akıntı ile gelen bir miktar kaba p.t. seramik buluntusunun ardından defnedilen bireyin kafatası ve vücuduna dair az miktarda kemik saptanmıştır. Kafatasının güney ve güneydoğu tarafında çok sayıda kemikten yapılmış baklava ve gözlük (disk) formunda fibulalar, bronz

²⁰⁸ Serdaroğlu, 1996: 47.

²⁰⁹ Ergüner, 2013: 7.

²¹⁰ Wolska, 2006: 277; Arslan, 2008: 55.

²¹¹ Bakan, 2009: 56-57.

²¹² Uti, 1999: 134.

²¹³ Ayrıca bkz: Neef, C.W. 1987. *Protocorinthian Subgeometric Aryballoi*, 116-117, fig. 43.

²¹⁴ Blinkenberg, 1926: fig. 251.

²¹⁵ Arslan, vd. 2008: 106.

küpeler ve kemik takılardan oluşan mezar armağanları saptanmıştır (**Lev. 14b**). Mezar sahibinin bir kız çocuk olduğu düşünülmektedir²¹⁶. Mezar fibulaların sergilediği özellikler sayesinde İÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir²¹⁷.

2007-2008 yıllarında gerçekleştirilen kazılar sonucunda elde edilen veriler ışığında Arkaik Dönem mezarlarından fibula buluntusu içeren örneklere bakıldığında, 16 nolu pithos mezardan iskelete dair çok az kalıntı ele geçmiştir. Mezarın henüz 6 yaşını doldurmamış kız çocuğuna ait olduğu düşünülmektedir²¹⁸. Mezardan ele geçen en erken tarihli buluntu olan fibula, Blinkenberg'in disk biçimli fibula olarak adlandırdığı Tip XV fibulalar ile form bakımından paralellik göstermektedir. Öyle ki fibula İÖ 560-540 yılları arasına tarihlendirilmektedir (**Lev. 14c**)²¹⁹. Mezardan ele geçen diğer fibulalar; bir adet disk biçimli kemik fibula (**Lev. 14d**), bir adet disk biçimli fibula (**Lev. 15a**), iki adet gözlük biçimli fibula (**Lev. 15b**), bir adet eşkenar dörtgen kemik fibula (**Lev. 15c**), bir adet kemik fibula, bir adet kelebek biçimli fibula, bir adet kireç taşı fibula ve iki adet bronz fibula iğnesidir (**Lev 16a**). Genel buluntular çerçevesinde 16 nolu mezar İÖ 550-520 yılları arasına tarihlendirilmektedir.

2009 yılında Ayazma Kilisesi çevresinde yürütülen çalışmalar sırasında Bizans Dönemine tarihlendirilen alanda mezar tespit edilmiştir. Alanın Bizans Döneminden önce de aynı amaç ile kullanıldığını gösteren örnekler saptanmıştır. Öyle ki alandan Arkaik Dönem'e tarihlendirilen gri renkli bir urne kabının yanında bıçak ve fibula ele geçmiştir²²⁰. Ne yazık ki fibulaya dair form bilgisi ya da görsel paylaşılmamıştır.

Assos'ta mezar hediyesi İonia kyliksinden dolayı İÖ 6. yüzyılın başlarına tarihlenen bir örnek, form olarak Kat.No. 6'ya benzerdir. Ancak bezemesiz olan Kat.No. 6'dan farklı olarak bu urnenin omuz bölümünde kazıma teknikte yapılmış düz ve dalgalı çizgilerden oluşan bezemeler yer alır. Yine Assos'tan mezar kontekstinde iki tabak ve bir fibulanın bulunduğu örnek İÖ 580-560 dolaylarına tarihlenmiştir. Bu örnekte de Kat. No. 6'dan farklı

---

²¹⁶ Arslan, vd. 2008: 108.

²¹⁷ D. Hogart, *Excavations at Ephesos. The Archaic Armeisia* (1908) 186-187, Pl. 32; H. Payne, *Pottery, Ivories, Scarabs, and other objects from the votive deposit of Hera Limenia, Perachora II* (1962) 434- 435, 437, Pl. 183A124-126, Pl. 186, A195-198; D. Bischof, *Fibeln der archaischen bis römischen Zeit*, *AMS* 21 (1996) 141-142, 160, Abb.1, 1-5.

²¹⁸ Arslan, 2008: 55.

²¹⁹ Bakan, 2009: 12; Benzerleri için ayrıca bkz. Utili, 1999: 279 Abb. 49, 979; Seipel, 2008: 245, kat. no. 140-141.

²²⁰ Arslan, vd. 2010: 239.

olarak yine omuz üzerinde kazıma çizgilerden oluşan bezeme bulunmaktadır. Kat.No.6'nın birebir benzerinin bulunamamış olmasına karşın yakın örnekler, bu urnenin İÖ 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır²²¹.

Batı Nekropol çalışmaları kapsamında değerlendirilen başkaca mezarlar da saptanmıştır. Söz konusu bu mezarlardan çalışma kapsamımıza dahil edilen mezarlar; D X açmasında 45 nolu kül dökme mezarı (**Lev. 16b**) ile aynı açmada saptanan 53 nolu kül dökme mezarında Frig Tipi fibulalara rastlanılmıştır (**Lev. 16c**). Alanda yürütülen çalışmalarında C IX açmasında 11 nolu birincil kremasyon mezarda kısmen altın kısmen gümüş ve bronzdan üretilmiş toplam 16 adet Blinkenberg Tip XII14 Frig Tipi fibula saptanmış²²² (**Lev. 17a**), aynı açma içerisinde belirmen 8 nolu lahit mezardanda bir adet fibula ele geçmiştir (**Lev. 17b**). E I açmasında ise 19 nolu urne mezarın üst kısmında kapak olarak yerleştirilmiş tabak üzerinde bir adet Blinkenberg'in Tip XV olarak adlandırdığı disk biçimli fibula parçası ele geçmiştir (**Lev. 17c**)²²³.

Larichos mezar alanının karşısındaki A 1 açmasında saptanan 11 nolu taş sanduka mezar anakayaya oturtulmuştur. Boyutu itibariyle bir bebeğe ait olabileceği düşünülen mezardan çeşitli p.t. seramik formlarının yanı sıra bir adet bronz Blinkenberg Tip XII16 Frig fibulası ve olasılıkla bir başka fibulaya ait iğne saptanmıştır (**Lev. 18a**)²²⁴. Buluntu grubuna göre mezar Arkaik Dönemde defin görmüş, muhtemelen İÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına ait olmalıdır. C X açmasının 21 nolu mezarı muhtemelen 1,5-3 yaşlarında bir çocuğa ait değildir. Buluntu açısından oldukça zengin olan mezar, Kurtz ve Boardman'ın çocuk mezarları hakkında bahsettikleri "buluntu gruplarının sığ" olma yorumuna tamamen aykırı gelmektedir²²⁵. Öyle ki özenle üretilmiş birçok p.t. seramik formu ile metal objeler içeren mezardan bir adet de fibula iğnesi saptanmıştır²²⁶ (**Lev. 18b**).

B VIII açmasının 7 nolu pithos mezarında gerçekleştirilen osteolojik çalışmalar sonucunda biri 1-1,5 yaşlarında bir kız diğeri 10 yaşlarında erkek çocuğa ait iki farklı iskelet tespit edilmiştir. Mezar buluntuları ise çok sayıda çeşitli p.t. seramik kap formları ile metal objelerden oluşmakta olup çalışma kapsamımıza dahil edilen fibula örnekleri ise şu

---

²²¹ Yağız, 2008: 87; Utili, 1999: Abb30, No.530 (urne), Abb.13, No: 241 (derin tabak), Abb.14, No.251 (yüksek ayaklı tabak), Abb.49, No:979 (fibula).

²²² Buruldağ, 2009: 22.

²²³ Buruldağ, 2009: 34.

²²⁴ Buruldağ, 2009: 48.

²²⁵ Kurtz – Boardman, 1971: 175.

²²⁶ Buruldağ, 2009: 53.

şekildedir; dört adet kemikten disk, gözlük ve eşkenar dörtgen fibula, kırık olduğundan dolayı tam sayısı tespit edilemese de en az üç adet olduğu düşünülen levhalı fibuladır (**Lev. 18b**). Mezar buluntularından yola çıkarak İÖ 540-520 yılları arasına tarihlendirilmiştir²²⁷. Kül dökme mezarları ile urne mezarların farklı etnik guruplara ait olup olmadıkları tam olarak bilinmemekle birlikte olasılıkla benzer guruplara aittir²²⁸.

2.1.2. İonia Bölgesi

2.1.2.1. Klazomenai

Antik Dönemde İonia Bölgesi sınırları içinde yer alan Klazomenai’de gerçekleştirilen 2007 yılı kazı çalışmalarında Açma 11 adı verilen sektördeki yanık alanda bolca karbon ve kemik parçasına rastlanılmıştır. Platformla 80 nolu duvar arasında saptanan, anakayaya oturan sanduka mezarda bir bebeğin defnedildiği saptanmış fakat hiçbir buluntu ele geçmemiştir. Anılan çukur bahsi geçen platformun kuzey bölümünde yine anakayaya oygu olup basamaklar halinde derinleşmektedir. Yoğun karbon, kül ve yanık kemik parçalarının yanı sıra çalışmamızın ana konusunu oluşturan fibulaların Geç Geometrik Dönem örneklerine benzese de genel biçimi itibariyle araştırmacılar fibulalardan ayrı olarak değerlendirmişlerdir²²⁹. Gövde kısmının merkezi hafif şişkin ayaklara uzanan kısımda ise iki silme ile sınırlandırılmış fibula benzeri nesne belki de hatalı üretim olmalıdır. (**Lev. 19a**). Görüldüğü üzere söz konusu nesne Sapouna-Sakellarakis’in Adalar Tipi olarak adlandırdığı Tip Iii ile paralellik göstermektedir²³⁰. Fibulaların mezar armağanı olarak bırakılması hakkında başka bir bakış açısı ise Salvatori tarafından öne sürülmüştür. Ona göre mezarlara fibula bırakılmasının iki sebebi vardır. Bunlardan ilkinin fibulanın fiilen kullanılmasıyla açıklarken ikincisini ise boyut ve ağırlık bakımından kumaş üzerindeki fonksiyonel kullanımı imkansız kılınan, daha çok madenin istiflenmesi amacıyla imal edilen fibulalar olduğunu düşünmektedir²³¹. Belki bu nesne üretim atığı olarak değerlendirildiğinde Salvatori’nin istif önerisi ile uyumaktadır.

Klazomenai’den ele geçen fibula örnekleri üzerinden karşılaştırma yapılmak istendiğinde Lefkandi Toumba T3, T17, Lefkandi Palia Perivolia P23, Atina Kerameikos

²²⁷ Buruldağ, 2009: 60-61.

²²⁸ Uti, 1999: 97.

²²⁹ Ersoy, vd. 2008: 240.

²³⁰ Sapouna - Sakellarakis, 1978: taf. 8, fig. 222.

²³¹ Salvatori, 1983.

PG39, 48, Atina Agora XIV ve Eleitia mezarlarında saptanan Protogeometrik Dönem fibulaları ile paralellik göstermektedir²³².

2.1.2.2. Kolophon

Antik Dönemde İonia Bölgesi sınırları içinde yer alan Kolophon'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda Geometrik Döneme tarihlendirilen Miken ölü gömme geleneklerinden aşına olduğumuz tholos tipi mezarlar saptanmıştır. Çalışmamız kapsamında değerlendirdiğimiz fibula buluntusu içeren mezarlara bakıldığında Kolophon örneklerinde yine bölgenin topoğrafyası ile eşdeğer nitelikte gömü gelenekleri sunan pithos mezarlarda karşılaşılmaktadır.

Mezar C höyüğü II'de pithos içerisinde 14 adet fibula bulunmaktadır. Adolescent yaşta bireye ait olduğu düşünülen mezarın böylesine fazla fibula buluntusu içermesi araştırmacılar tarafından bireyin kefen benzeri bir beze sarıldığı yönünde açıklanmıştır²³³. Mezar E olarak adlandırılan II. höyükte kırık parçalardan ötürü tam sayısı belirlenememiş fakat 6 ila 8 fibula buluntusu olduğu düşünülen bir başka mezar daha saptanmıştır. Bu mezar sahibinin yetişkin bireye ait olduğu belirlenmiş, böylelikle çocuklar gibi yetişkinlerinde defin öncesi seremonilerde giydirildiği ya da kefen benzeri beze sarıldığını göstermiştir.

Merkezde saptanan fibulalar, yaklaşık olarak 2.5 cm ile 4.5 cm boyutlarında olmak üzere iki grupta incelenmektedir²³⁴. Söz konusu fibulalar Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip III 10. ya da Tip IV 14 fibulaları ile form bakımından paralellik göstermektedir. Lorimer'e göre Kolophon'dan saptanan fibulalar Girit Adasının doğusunda bulunan Vrokastro'nun Geometrik Döneme tarihlendirilen urne mezarlarında saptanan fibulalar ile birebir benzerlik göstermektedir²³⁵ (**Lev. 19b**). Blegen²³⁶, mezardaki bronz fibulalar ve kötü korunmuş çeşitli vazolar ile açmadaki daha ince malları Geometrik olarak sınıflandırmıştır; Mariaud²³⁷, Orta Geometrik ve Geç Geometrik dönem arasında rafine bir tarihleme önermektedir²³⁸.

---

²³² Lemos, 2002.

²³³ Mariaud, 2011: 692.

²³⁴ Mariaud, 2011: 691-692.

²³⁵ Lorimer, 1950: 348.

²³⁶ Blegen, 1922.

²³⁷ Mariaud, 2011.

²³⁸ Grammer, 2015: 7.

2.1.2.3. Ephesos

Antik Dönemde İonia Bölgesi sınırları içinde yer alan Ephesos'da gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda bir kadına ait olduğu saptanan mezarda altından şahin formlu fibula ele geçmiştir. İÖ 7. yüzyıla tarihlenen şahin formlu fibulalar şüphesiz Tanrıça Artemis'e atfedilmektedir²³⁹ (**Lev. 19c**). Söz konusu fibulalar ile paralel örnekler İÖ 560 civarında Lidya Kralı Kroisos tarafından inşa edilen Ephesos Artemisionunun temel yatağında bulunmuştur. Artemis atribütü olan şahini ikiz kardeşi Apollon ile paylaşmaktadır.

2.1.3. Karia Bölgesi

2.1.3.1. Euromos

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Euromos'daki Güney Nekropolde 2013 yılında gerçekleştirilen kazılar neticesinde Geç Geometrik Dönem mezarlarından olan çalışma kapsamımızda değerlendireceğimiz 11 nolu mezarda 19 yaşından küçük bir erkek, 19 yaşından küçük bir kadın ve 30 yaşlarında bir erkek olmak üzere üç farklı bireyin kemik kalıntılarına rastlanılmıştır²⁴⁰. Mezardan iki adet minyatür lekythos, p.t. ağırşak ile üç adet bronz fibula ele geçmiştir. Çoklu gömülerin gerçekleştirildiği mezarlarda sonraki gömü yapılacağı zaman genellikle daha erken olan gömütün kemik ve buluntuları mezarın bir köşesine toplanmaktadır. Aynı uygulama, Euromos mezarları ile oldukça benzer özellikler sergileyen mezarların bulunduğu Milas-TKİ kazılarında²⁴¹ ve Beçin²⁴² mezarlarında da gözlemlemek mümkündür. 11 nolu mezar buluntularının mezar içindeki konumu ile mezara ilk olarak defnedilen bireyin güneybatı köşeye toplanan kemikleri beraber değerlendirildiğinde buluntuların daha erken olması gerektiği düşünülmektedir. Anılan fibulalar tanımlandığı üzere, Blinkenberg'in tipoloji çalışmasına göre Tip III Ara Tipler ve IV Adalar grupları ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır²⁴³. 4 ile 5 nolu fibulalar Blinkenberg Tip III grubuna atfedilirken 6 nolu fibula Tip IV grubu ile benzeşmektedir. 4 ile 5 nolu fibulalar (**Lev. 20a**) Mengefe Mevkii²⁴⁴,

²³⁹ Pickernelle, 2007: 73.

²⁴⁰ Kızıl ve Doğan, 2014: 403; Kızıl ve Doğan, 2018: 141.

²⁴¹ Erdoğan – Aytaçlar, 2012: 361.

²⁴² Akarca, 1971: 3.

²⁴³ Blinkenberg, 1926: 17.

²⁴⁴ Özdemir, 2009: lev. V.

Belentepe²⁴⁵ ve Hüsamlar²⁴⁶ Geç Geometrik Dönem örnekleri ile benzerlik göstermektedir. Sapouna-Sakellarakis bu fibulaları Tip 3b grubunda derlemiştir, Aigina, Paros, Chios, Samos ve Rodos'da oldukça yaygın olarak kullanıldıklarını belirtmiştir²⁴⁷. 6 nolu fibula Blinkenberg'in Adalar Tipi grubuna, Sapouna-Sakellarakis'in ise Tip 5b grubuna²⁴⁸ dahil edilmektedir. 6 nolu fibulanın atfedildiği tipte gelişkin bir tür olan fibulalar için Caner, Erken Geometrik Dönemden Arkaik Döneme değin kullanıldığını söylemektedir (**Lev. 20b**).²⁴⁹

2.1.3.2. Börükçü

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Börükçü Mevkii'nde saptanan Arkaik Dönem mezarlarından 05BM10 nolu mezara 16 bireyin defnedildiği saptanmıştır. Buluntular arasında yer alan dokuz adet bronz fibulanın form bakımından değerlendirildiğinde Geç Geometrik Dönemde kullanıldığı anlaşılmış ve mezar buna göre tarihlenmiştir²⁵⁰.

2008 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda ortaya çıkarılan 10 adet mezardan Geç Geometrik Döneme tarihlendirilen 08BM01 nolu mezar oygu oda mezar tipindedir. Mezara birden fazla birey defnedilmiştir. Buluntular ise üç boncuk, bir adet bronz yüzük, bir adet p.t. amphoriskos ile sekiz adet bronz fibuladır. 08BM04 nolu oygu tekne mezarda da birden fazla birey defnedilmiştir. Buluntular ise üç adet boncuk, bir adet bronz yüzük, bir adet p.t. amphoriskos ile sekiz adet bronz fibuladır²⁵¹. Her iki mezarın da birebir buluntuları içermesi gariptir. Fibulaların form ve görsel bilgileri paylaşılmamıştır fakat gerek merkezden gelen diğer örnekler gerekse bölgesel veriler ışığında Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip III Ara Tipler ile Tip IV Adalar Tipi oldukları söylenebilmektedir²⁵².

²⁴⁵ Erdoğan – Aytaçlar, 2012: 283, res. 13

²⁴⁶ Erdoğan – Aytaçlar, 2012: 278-279. res. 5.

²⁴⁷ Sapouna-Sakellarakis, 1978: 59.

²⁴⁸ Sapouna-Sakellarakis, 1978: 86-89.

²⁴⁹ Caner, 1983: 44-45.

²⁵⁰ Gider Büyüközer, 2014: 115.

²⁵¹ Tırpan ve Söğüt, 2010: 512.

²⁵² Blinkenberg, 1926.

2.1.3.3. Damlıboğaz/Hydai

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Damlıboğaz/Hydai'de 2000 yılındaki Nekropol kazıları sırasında ortaya çıkarılan mezarlardan olan Gömüt 1 isimli mezarda yaklaşık 20 bireye ev sahipliği yapmaktadır. Anakaya üzerine dikdörtgen bir alan oyularak platformlar oluşturulmuştur. Buluntuları ise az sayıda Geometrik Döneme tarihlendirilen p.t. seramik formları, bir adet kadeh ile bir adet bronz fibuladır²⁵³. Ne yazık ki araştırmacı tarafından Gömüt 1'in fibula buluntusu hakkında form yorumu ya da görsel paylaşılmamış olsa da hemen 5 m. Kuzeyinde yer alan Gömüt 2 fibulaları üzerinden yorum yapmak mümkündür.

Gömüt 2, daha önce anılan 1 nolu mezar ile aynı tiptedir fakat güney tarafında kalan bir platform üzerine p.t. lahit konulması ile birbirinden ayrılmaktadır. Mezar içine akan kireçli su sebebiyle kemikler oldukça tahrip olmuş osteolojik analizler gerçekleştirilememiştir. Mezara armağan niteliğinde çok sayıda krater formunda adak kapları bırakılmış bunun yanı sıra metal buluntu açısından da oldukça zengin olduğu gözlemlenmiştir. Öyle ki 13 adet ile en büyük grubu oluşturan bronz fibulalar ile mızrak ucu, ok uçları, eğri uçlu bıçaklar anılan buluntu grubunu oluşturmaktadır²⁵⁴ (**Lev. 20c**). Söz konusu bronz fibulaların öncül örnekleri İÖ 8.-7. yüzyılda Lindos, Thera ve Girit'te yoğun olarak kullanılan Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip IV. Adalar Tipine benzemektedir²⁵⁵.

2.1.3.4. Beçin

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Beçin'de tespit edilen mezarlardan ikisinde ikişer adet Adalar Tipi fibula ele geçmiştir. Mezar 2 olarak adlandırılan mezarda yanyana yatırılmış toplam 15 adet erişkin bireye ait kemikler tespit edilmiştir²⁵⁶. Mezardan çok sayıda p.t. seramik formunun yanı sıra Blinkenberg'in Tip IV Adalar Tipi olarak adlandırıldığı üç adet fibula saptanmıştır (**Lev. 21a**). Mezar buluntularından yola çıkarak İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

---

²⁵³ Diler, 2002: 226-227.

²⁵⁴ Diler, 2002: 227-228.

²⁵⁵ Blinkenberg, 1926: tip IV, fig.10a-k, 11a

²⁵⁶ Akarca, 1971: 10-13.

Mezar 3 olarak adlandırılan mezarda, 9 farklı bireye ait kemikler ile bir de mezarın kısa kenarı boyunca yatırılmış çocuk iskeletine rastlanılmıştır²⁵⁷. Mezardan çeşitli p.t. seramik formlarının yanı sıra iki adet gövdesi kemerli fibula ile iki adet gövdesi daha üçgen formda fibulalar tespit edilmiştir. Benzerleri Asarlık ve Makedonya'da temsil edilen çağdaş örnekleridir. Anılan gövdesi kemerli fibulalar Blinkenberg'in Tip II grubunda derlenen Submiken Tipi fibulalar ile paralellik göstermektedir²⁵⁸. Beçin buluntusu bazı fibulalar Caner'in tipoloji çalışmasına göre Tip II d grubuna atfedilmekte olup, Karia üretimi olarak yorumlanmıştır²⁵⁹.

M2 nolu mezar örgü dörtgen mezar tipindedir. 6 adet inhumasyon şeklinde birey defnedilmiştir²⁶⁰. Buluntular arasındaki çeşitli p.t. seramik formları, kotyle, aryballos, amphoriskosdur ve her biri Subgeometrik Döneme tarihlendirilmektedir. Metal buluntular ise bir adet küçük kılıç ile beş adet tam bir adet iğne tutamak plakası korunan fibuladır (**Lev. 21b**). Söz konusu fibulalar Blinkenberg'in Tip IV Adalar tipi grubuna atfedilmektedir²⁶¹.

2.1.3.5. Iasos

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Iasos'da Geometrik Dönem Nekropolisinde araştırmalar yürütülmüştür. Agoranın batı kısmındaki nekropolis İÖ 8-7. yüzyıllara tarihlenir. Bronz Çağı yapılarının üzerinde doğu-batı doğrultusunda 100'e yakın mezar ortaya çıkartılmıştır. Sandık mezar; pithos mezarlar ve p.t. lahitlere rastlanmıştır. Aynı mezarda genellikle birden çok gömüt vardır. Mezar hediyesi olarak bilezik, kolye, yüzük, saç tokası, fibula gibi bronz takılar ve küçük bir demir bıçak bulunmuştur. Kadınlara ait mezarlardan bazılarında p.t. iğler; çocuk mezarlarında ise pişmiş toprak biberonlar ve denizkestanesi kabukları dikkat çeker. P.t. seramik formları üzerinde şerit, dalga çizgi, üçgen, zikzak, ok ucu gibi motiflerle süslenen formlar; testi, kadeh, küçük krater, kase ve amphoralardır²⁶². Kazılar sonucunda sanduka mezarların Miken Dönemi tabakasında yer

---

²⁵⁷ Akarca, 1971: 13.

²⁵⁸ Akarca, 1971: 14-16.

²⁵⁹ Caner, 1983: 28. 30.

²⁶⁰ Kızıl, 2009: 397-461.

²⁶¹ Blinkenberg, 1926: fig. 101.

²⁶² Baldoni, 2004: 72-73.

aldığı anlaşılmıştır²⁶³. Sandık ve pithos mezarların bir arada bulunması her iki geleneğin aynı zamanda uygulandığını göstermesi açısından önemlidir²⁶⁴.

Agoranın batısında Laviosa tarafından gerçekleştirilen kazılar sırasında ortaya çıkarılan Geometrik Döneme tarihlendirilen sanduka içerisinde p.t. seramik formları ile fibulalar saptanmıştır²⁶⁵. Mezarlardan ele geçen fibulalar Blinkenberg'in Tip III Ara Tipler ya da kuvvetle muhtemel Tip IV Adalar Tipine atfedilmektedir²⁶⁶.

2.1.3.6. Mengefe

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Mengefe Mevkii günümüz Hüsamlar Köyünün sınırları içinde yer almaktadır. 2007 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda 37 mezar saptanmıştır. Mezarların çoğu örgü tekne mezar tipinde olup, sıra örgü tekne mezar tipinde inşa edilen çukur dromoslu oda mezarlar ile plaka tekne mezarlara ek olarak urne ve pithos gömütler tespit edilmiş böylelikle alanda hem inhumasyon hem de kremasyon gömünün varlığı saptanmıştır²⁶⁷.

07MM28 nolu dromoslu mezara 7 adet inhumasyon gömü defnedilmiştir. İncelemeler sonucunda bunun bir aile mezarı olduğu yorumu yapılmıştır. Buluntularına bakıldığında demir mızrak ucu ile bıçak ucunun yanı sıra 20 adet bronz fibula saptanmıştır²⁶⁸. Fibulaların formuna bakıldığında bölgedeki diğer mezarlardan da aşına olduğumuz Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip III Ara tiplere atfedilen 5 adet olduğu görülmektedir²⁶⁹ (**Lev. 22a**). Geri kalan 15 adetten ikisi Blinkenberg'in Tip IV Adalar tipi altında derlenen 1a fibularındandır²⁷⁰ (**Lev. 22b**). Beş adedi aynı Tip IV 2d²⁷¹ (**Lev. 23a**), üç adedi Tip IV 9a²⁷² (**Lev. 23b**). Geri kalan beş adedi ise Tip IV10h grubuna

---

²⁶³ Levi, 1971: 38-39.

²⁶⁴ Levi, 1971.

²⁶⁵ Mellink, 1979: 338.

²⁶⁶ Blinkenberg, 1926.

²⁶⁷ Tırpan, vd. 2009: 257.

²⁶⁸ Özdemir, 2012: 461.

²⁶⁹ Blinkenberg, 1926: 17. Tip III 11b.

²⁷⁰ Blinkenberg, 1926: Tip IV1a fig. 88.

²⁷¹ Blinkenberg, 1926: Tip IV2d fig. 92.

²⁷² Blinkenberg, 1926: Tip IV9a fig. 102.

atfedilmektedir (**Lev. 23c**)²⁷³. Mezar, söz konusu fibula tiplerinin yoğun olarak kullanıldığı Geometrik Döneme tarihlendirilmektedir.

Anılan çukur dromoslu mezarlarda 17 bireye kadar defin gören örneklerin olduğu aynı zamanda 6 farklı gömüt tipinin uygulandığı tespit edilmiştir. Çocuklar hocker-yarı hocker, yetişkinler ise hocker pozisyonunda defnedilmişlerdir. 07MM34 numaralı mezardan ele geçen buluntular arasında en yoğun grubu 4 adetle fibulalar oluşturmaktadır (**Lev. 24a**). Alanda tespit edilen tüm mezarlar Geç Geometrik Döneme tarihlendirilmiştir²⁷⁴. Fibulalar, Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip III Ara Tipler fibularına oldukça benzemektedir. İçlerinden bir örnek ise Blinkenberg'in Tip IX Boetian Tipi adını verdiği grup ile paralellik göstermektedir²⁷⁵. İÖ 8 yüzyıla ait örnekler Argos Heraionu, Aegina, Lindos, Thera, Ephesos, Bayraklı, Prosymna, Sparta, Olympia, Perachora, Ithaca, Chios ve Pithecusae'da görülmektedir²⁷⁶.

Anılan mezarların dışında 2008 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda saptanan 07MM06 nolu mezarda 17 adet, 07MM11 nolu mezarda 17 adet, 07MM19 nolu mezarda üç adetten birisi üzerinde yüzük, 07MM28 nolu mezarda 20 adet, 07MM32 nolu mezarda 13 adet, 07MM34 nolu mezarda 32 adet olmak üzere toplam 102 adet bronz fibula ele geçmiştir²⁷⁷. Mezarlara defnedilen birey sayısından fazla fibula gelmesi hem fibuların işlevsel yönünü hem de aynı zamanda süs amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Geometrik Dönem'de Yunanistan'da fibuların mezarlara konulmadan önce birbirine iliştiler zincir oluşturulduğu örnekler²⁷⁸ bu görüşü desteklemekte aynı zamanda benzer ölü gömme geleneklerine işaret etmektedir. Söz konusu fibulalar Blinkenberg'in tipolojisine göre 3 farklı tiptedir. Buna göre Blinkenberg Tip III Ara Tipler başlığı altına atfedilen fibulalar şu şekildedir.²⁷⁹ Tip III 2a'ya atfedilen fibula tek örnek ile 07MM34 nolu mezarda temsil edilmektedir²⁸⁰ (**Lev. 24b**). Benzerleri Arcadie'de saptanmıştır²⁸¹. Tip III 10c'ye atfedilen fibula tek örnek ile 07MM34 nolu mezarda temsil edilmektedir²⁸² (**Lev. 24c**). Benzerleri

²⁷³ Blinkenberg, 1926: Tip IV9a fig. 105.

²⁷⁴ Tırpan, vd. 2009: 258.

²⁷⁵ İlgili levhanın 1. örneği.

²⁷⁶ Muscarella, 1967: 21.

²⁷⁷ Özdemir, 2009: 27-37.

²⁷⁸ Kurtz – Bordman, 1971: 62.

²⁷⁹ Blinkenberg, 1926: 17.

²⁸⁰ Özdemir, 2009: 64.

²⁸¹ Blinkenberg, 1926: fig. 67, 79.

²⁸² Özdemir, 2009: 64.

Ida'da bulunmuştur²⁸³. Geometik Dönem sonrasında görülmeyen Tip III 11b²⁸⁴ başlığında derlenen fibula örnekleri buldukları mezarın tarihlendirilmesi açısından kıymetlidir. Saptanan mezarlar, 07MM06 nolu mezardan iki, 07MM11 nolu mezarda üç, 07MM19 nolu mezarda üç, 07MM28 nolu mezarda beş, 07MM32 nolu mezarda dört, 07MM34 nolu mezarda 14 adet olmak üzere toplam 31 adet bronz fibula saptanmıştır²⁸⁵ (**Lev. 25a**) Tip III 12a'ya atfedilen fibula tek örnek ile 07MM34 nolu mezarda temsil edilmektedir²⁸⁶ (**Lev. 26a**). Benzeri Kamiros'ta bulunmuştur²⁸⁷.

Blinkenberg Tip IV Adalar Tipi başlığı altına atfedilen fibulalar şu şekildedir²⁸⁸. Tip IV 1a'ya atfedilen fibulalar, 07MM28 nolu mezarda iki, 07MM32 nolu mezarda bir, 07MM34 nolu mezarda üç adet olmak üzere toplam altı adet fibula saptanmıştır²⁸⁹ (**Lev. 26b**). Benzerleri Rodos'ta saptanmıştır²⁹⁰.

Tip IV 2d fibula saptanan mezarlar, 07MM06 nolu mezarda altı, 07MM28 nolu mezarda beş, 07MM32 nolu mezarda ise tek örnekle toplam 12 adet bronz fibula ile temsil edilmektedir²⁹¹ (**Lev. 27a**). Benzerleri Ida'da bulunmuştur²⁹².

Tip IV 9a fibula saptanan mezarlar, 07MM06 nolu mezarda üç, 07MM11 nolu mezarda iki, 07MM28 nolu mezarda üç, 07MM32 nolu mezarda üç, 07MM34 nolu mezarda ise tek örnekle toplam 12 adet bronz fibula ile temsil edilmektedir²⁹³ (**Lev. 27b**). Benzerleri Lindos'ta görülmektedir²⁹⁴.

Tip IV 10h fibula saptanan mezarlar, 07MM06 nolu mezarda iki, 07MM11 nolu mezarda 10, 07MM28 nolu mezarda beş, 07MM32 nolu mezarda dört, 07MM34 nolu

---

²⁸³ Blinkenberg, 1926: fig. 78, 84.

²⁸⁴ Blinkenberg, 1926: 85.

²⁸⁵ Özdemir, 2009: 64.

²⁸⁶ Özdemir, 2009: 64.

²⁸⁷ Blinkenberg, 1926: fig. 87.

²⁸⁸ Blinkenberg, 1926: 79.

²⁸⁹ Özdemir, 2009: 65.

²⁹⁰ Blinkenberg, 1926: fig. 88.

²⁹¹ Özdemir, 2009: 66.

²⁹² Blinkenberg, 1926: fig. 91, 92.

²⁹³ Özdemir, 2009: 66.

²⁹⁴ Blinkenberg, 1926: fig. 96, 101.

mezarda ise dört adet olmak üzere toplam 25 adet bronz fibula saptanmıştır²⁹⁵ (**Lev. 28a**). Benzerleri Lindos'ta saptanmıştır²⁹⁶.

Son grup olan Blinkenberg Tip IX Boeotia Tipi başlığı altına atfedilen fibulalar şu şekildedir²⁹⁷. Tip IX 1a'ya atfedilen fibulalar, 07MM06 nolu mezarda iki, 07MM34 nolu mezarda yedi adet olmak üzere toplam dokuz adet bronz fibula saptanmıştır²⁹⁸. İÖ 8 yüzyıla ait örnekler Argos Heraionu, Aegina, Lindos, Thera, Ephesos, Bayraklı, Prosymna, Sparta, Olympia, Perachora, Ithaca, Chios ve Pithecusae'da görülmektedir²⁹⁹ (**Lev. 27c**).

2.1.3.7. Belentepe

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Belentepe Mevkii'nde 2011 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda saptanan mezarlardan 2 nolu mezar buluntuları arasında 12 adet bronz fibula saptanmıştır³⁰⁰ (**Lev. 29a**). Blinkenberg'in tipolojisine göre dört adedi Tip IX Boeotia Tipinde, geri kalan sekiz adet ise Tip III Ara Tiplere atfedilmektedir³⁰¹. 25 nolu mezardan ise bir adet bronz fibula saptanmıştır³⁰² (**Lev. 29b**). Fibulalar aynı zamanda Sapouna-Sakellarakis'in Tip IIa, IIIa-f, IVb-d, Va ve VIIa örnekleri ile paralellik göstermektedir³⁰³. Bu tipler yoğun olarak Rodos'da bulunan Lindos, Ialysos ve Kamiros ile Samos, Khios, Ephesos ve diğer Karia Bölgesi merkezlerinde görülmektedir.

Belentepe'nin Geç Geometrik Dönem mezarlarındaki en yoğun buluntu grubu fibulalardır. 10 adet örnek üzerinden yorumlandığında en az 3 farklı tip olduğu gözlenmektedir. Bunlar Blinkenberg'in Tip II, III ve IV fibulaları ile paralellik göstermektedir³⁰⁴ (**Lev. 29c**).

---

²⁹⁵ Özdemir, 2009: 67.

²⁹⁶ Blinkenberg, 1926: fig. 99, 105.

²⁹⁷ Blinkenberg, 1926: 185.

²⁹⁸ Özdemir, 2009: 67.

²⁹⁹ Muscarella, 1967: 21.

³⁰⁰ Erdoğan ve Aytaçlar, 2012: 364.

³⁰¹ Blinkenberg, 1926.

³⁰² Erdoğan ve Aytaçlar, 2012: 366.

³⁰³ Sapouna-Sakellarakis, 1978.

³⁰⁴ Blinkenberg, 1926.

2.1.3.8. Hüsamlar

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Hüsamlar Nekropolünde gerçekleştirilen kurtarma kazıları sonucunda İÖ 12. yüzyılda merkezin ilk sakinlerine ait olduğu düşünülen dikdörtgen planlı iki adet oda mezar ortaya çıkarılmıştır³⁰⁵. Mezar 342’de en az 12 bireye ait inhumasyon gömü saptanmıştır. Mezardan gelen buluntular, karından kulplu amphoriskos, minyatür sürahi, kılıç/kama parçaları ve yalnızca 4.3 cm korunagelmiş olan demir fibula iğnesidir (**Lev. 30a**).

Mezar 351’ de iki inhumasyon ve bir kremasyon gömü saptanmıştır. Leleg Yarımadasında Erken Demir Çağ’da kremasyon gömüler daha çok platform mezarlarda uygulanırken inhumasyon gömüler daha çok tümülüs mezarlarda uygulanmıştır³⁰⁶. Hüsamlar çevresinde ise Çömlekçi örneklerine benzer biçimde Erken Demir Çağı gömü uygulamalarının ana şeklinin inhumasyon olduğu ve çoklu gömülerin dikdörtgen planlı oda mezarlarda gerçekleştirildiği saptanmıştır. Anılan mezar tiplerinde, Mezar 351’de olduğu gibi kremasyon defin işlemi uygulanırken bireyin yanık kemiklerinin mezar tabanına bırakılmasından dolayı, İÖ 12. yüzyıla tarihlendirilen Ege/Miken tipi oda mezarlarda görülen uygulama ile oldukça benzer olduğu görülmüştür³⁰⁷. Mezardan saptanan buluntular, karından kulplu amphoriskos, bronz küpe, iki adet bronz yüzük ve bir adet bronz asimetric yay fibuladır³⁰⁸ (**Lev. 30b**). Fibula boğumları üzerinde gözlemlenen insize çizgiler Pedasa³⁰⁹ ve Asarlık³¹⁰ örnekleri ile paralellik göstermektedir. Anılan fibula İÖ 11. yüzyılın ikinci yarısında kullanım görmektedir. Mezardaki çoklu gömü uygulamasından ötürü tam tarih verilememektedir³¹¹. Mezarda saptanan fibula ile ilişkili, Submiken Döneme tarihlendirilen Lefkandi Skoubris Mezar 43³¹² ile Kerameikos Mezar 42³¹³, 108³¹⁴ fibula buluntuları ile Caner Tip IId grubu altında derlediği fibulaların erken örnekleri olmalıdır.

---

³⁰⁵ Özer, 2019.

³⁰⁶ Özer ve Özer, 2017: 147.

³⁰⁷ Jung, 2007: 227; Ruppenstein, 2013: 187.

³⁰⁸ Caner, 1983: taf. 1-2, fig. 7-13.

³⁰⁹ Özer, 2018: res. 8, res. 13.

³¹⁰ Caner, 1983: taf. 2. fig. 11.

³¹¹ Özer, 2019: 142.

³¹² Catling ve Catling, 1980: 237, Pl. 247.18.

³¹³ Kreiker ve Kübler, 1939: 83, Abb. 2; Müller-Karpe, 1962: 85, Abb. 3.10; Mountjoy, 1995: 60, fig. 79; Ruppenstein 2007: 218.

³¹⁴ Kreiker ve Kübler, 1939: taf. 28; Müller-Karpe, 1962: 87, Abb. 5.12; Desborough, 1964: pl. 21; Snodgrass, 2000: fig. 80; Ruppenstein, 2007: 218.

Hüsamlar Bakırlı sektöründe 2010 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda ortaya çıkarılan 01 nolu mezardan gelen metal buluntular arasında 17 adet bronz fibula tespit edilmiştir³¹⁵ (**Lev. 30c**) Bu fibulalardan 14 adedi Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip III Ara Tipler, geri kalan üçü ise Tip IV Adalara Tipine atfedilmektedir³¹⁶. Aynı zamanda mezardan çok sayıda kırık fibula parçaları da ele geçmiştir.

2017 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda 88 adet Arkaik Döneme tarihlendirilen mezar saptanmış bunlardan zengin p.t. seramik formları içeren özellikli bir mezar olarak bahsedilen HM17-M127 nolu mezar dromoslu oda mezar tipindedir. Buluntular, p.t. seramik formlardan 11 adet kyliks, 2 adet stannos, 1 adet maşrapa, 2 adet oinochoe, 1 adet olpe 1 adet tek kulplu çömlek, 1 adet tek kulplu kap parçası, 1 adet deniz kabuğu kolye ucu, 4 adet demir bıçak ve 1 adet demir fibula parçası olmak üzere toplam 25 adet armağan bulunmaktadır³¹⁷. Buluntuların yanı sıra mezar tipinden de hareketle Mezar Arkaik Döneme tarihlendirilmiştir. Fibula buluntusuna dair herhangi form özelliği ya da görsel paylaşılmamıştır.

2.1.3.9. Pedasa

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Pedasa'da 2007 yılında gerçekleştirilen Batı Nekropol çalışmaları sırasında platform mezarlar saptanmıştır. 1 nolu gömü olarak adlandırılan mezar, platformun kuzeydoğu kenarında doğu-batı uzantılı olarak yerleştirilmiştir. Gömüt çukuru içerisinde çok sayıda pithos parçasına rastlanmıştır. Kuzey ve güney tarafta örülen ince plaka taşlar yukarı doğru yükseldikçe daralacak biçimde yerleştirilmiştir. Küçük boyutlu çift kulplu monokrom kap ve bir adet bronz fibula parçası mezar hediyelerini oluşturmaktadır³¹⁸. Urne mezarlardan olan 3 nolu bir başka mezar örneğinden ise yine bronz bir fibula parçası saptanmıştır³¹⁹. Her iki fibula da muhtemelen Blinkenberg'in Tip III Ara tipler ya da Tip IV Adalar Tipine atfedilmektedir³²⁰.

Güneybatı Nekropolde gerçekleştirilen kazılar sonucunda ortaya çıkarılan 77 tümülüsden biri olan PDST1 nolu mezar alanın metal buluntu açısından en gözde olan

³¹⁵ Erdoğan ve Aytaçlar, 2012: 362.

³¹⁶ Blinkenberg, 1926.

³¹⁷ Savran ve Kaçar, 2018: 159.

³¹⁸ Diler, vd. 2008: 277.

³¹⁹ Diler, vd. 2008: 278.

³²⁰ Blinkenberg, 1926.

tümülüsüdür. Mezar içerisinde saptanan 3 adet bronz fibuladan birisi Blinkenberg Tip III Ara Tiplere atfedilebilirken³²¹ diğer ikisi Blinkenberg Tip IV Adalar Tipinde³²² olduğu gözlemlenmektedir³²³ (**Lev. 31a**).

Çalışma konumuz dahilinde inceleyeceğimiz merkezden gelen diğer mezarlar ise platform 1 mezar 1 ile platform 2 mezar 13'dür. Platform 1 mezar 1 buluntuları arasında saptanan bir küpeden dolayı adolescent çağdaki kız çocuğa ait olduğu düşünülmektedir. Gömüt için kullanılan pithos parçalarının yanı sıra, küçük boyutlu çift kulplu monokrom kase, anılan bronz küpe ve bir adet bronz fibula ile kremasyon gömüye işaret eden yanmış kemik parçaları saptanmıştır³²⁴ (**Lev. 31b**). Kıbrıs benzer fibulaların ele geçtiği kaynak bölgelerdendir³²⁵. Anılan fibula Blinkenberg'in tipolojisine göre Submiken Tipi olarak adlandırdığı Tip II fibulaları ile paralellik göstermektedir³²⁶.

Platform 2 mezar 13 buluntuları arasında saptanan bir kılıç/kama parçasından dolayı adolescent çağdaki erkek çocuğa ait olduğu düşünülmektedir. Anılan buluntu iki adet ve parça parçadır. Diğer buluntular ise küçük boyutlu demir parçası, pithos içinde iki parça halinde korunmuş bronz fibula, bir adet demir fibula iğnesi ile yine mezar 1 de olduğu gibi kremasyon gömüye işaret eden yanmış kemik parçalarıdır³²⁷ (**Lev. 31c**). Anılan fibula Blinkenberg'in tipolojisine göre Submiken Tipi olarak adlandırdığı Tip II fibulaları ile paralellik göstermektedir³²⁸. Bahsettiğimiz üzere söz konusu fibulalar form bakımından Kıbrıs ile paralellik gösterse de birbirinden ayrılmasını sağlayan temel fark gövde ile iğne arasındaki ayak kısmının Kıbrıs fibulalarında daha geniş olmasıdır. Caner'in tipolojisine göre Asarlık'tan gelen örnekler Tip IIa ve IIb olarak adlandırılmış ve araştırmacı tarafından Karia üretimi olarak yorumlanmıştır³²⁹. İki boğumlu asimetrik yay fibulalar söz konusu coğrafyada Erken Demir Çağı başlarında İÖ 9. yüzyıla kadar oldukça sık görülmektedir. Mezarlardan ele geçen kaseler İÖ 11. yüzyılın ikinci yarısına atfedildiğinden ötürü fibulalarında İÖ 11. ve 10. yüzyıllara ait olduğu kabul edilmektedir.

³²¹ Blinkenberg, 1926: tip III, 11b

³²² Blinkenberg, 1926: tip IV1a-IV10h

³²³ Gümüş, 2013: lev. 162, fig. 3-5.

³²⁴ Özer, 2018: 40.

³²⁵ Blinkenberg, 1926: fig. 57, II 17f.

³²⁶ Blinkenberg, 1926: fig. 61.

³²⁷ Özer, 2018: 42.

³²⁸ Blinkenberg, 1926: fig. 61.

³²⁹ Caner, 1983: 28, 30.

Merkezdeki ölü gömme geleneklerinde inhumasyon tercih edildiğinde birey doğrudan tümülüsün zeminine yatırılır fakat Akropol T1 Batı tümülüsünde bu durumdan farklı olarak tümülüsün merkezine inhumasyon gömü için sandık mezar oluşturulmuştur. Bu Pedasa için ünik bir örnektir³³⁰. Alışık olduğumuz çoklu gömüler neticesinde bu uygulama sonraki gömülere yer açmak adına tahrip edilmiş ya sandukanın kırık parçaları üzerine ya da çevresine bireyler defnedilmiştir. Mezardan iki adet bronz fibula ele geçmiştir. Bu fibulalar daha önce andığımız Mezar 2 ve 13 buluntularının sağlam halleridir. Bu sebeple yeniden levhada belirtmeye gerek duyulmamış yerine atıfı verilmiştir³³¹. Mezardan yine bir adet bronz fibula ele geçmiştir. Anılan fibula Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip IV Adalar tipine atfedilebilmektedir³³².

Batı sınırında T79 olarak adlandırılan tümülüsün ilk kullanımı İÖ 12/11. yüzyıldır. Bir başka ünik örnek olan bu tümülüs platform mezarlardan aşına olduğumuz kül sandığı işlevi görecektir formda tasarlanması açısından oldukça önemlidir³³³. Diler vd. tarafından Savaşçı Tümülüsü olarak anılan mezarın merkezinde kremasyon için kullanılan karından kulplu amphora saptanmıştır. Hemen yanına bir adet skyphos, bronz bir kılıç, kemer süsü işlevi gören üç bronz phalara ile ok uçlarının yanı sıra bir de fibula mezarın ilk sahibi olan aristokrat savaşçıya atfedilen mezar armağanları bırakılmıştır. Mezarın inhumasyon gömülere ait daha iyi korunmuş başkaca buluntuları üzerinden İÖ 10 ve 9. yüzyılda son sakinlerine ev sahipliği yaptığı belirlenmiştir³³⁴.

2.1.3.10. Asarlık

Antik Dönemde Karia Bölgesi sınırları içinde yer alan Asarlık'ta 1886 yılında Paton tarafından yürütülen kazı çalışmaları sonucunda Mezar O olarak adlandırılan mezar tespit edilmiştir. Mezar Paton ve Myres tarafından tam boy sanduka mezar olarak tanımlanmıştır³³⁵. Mezar, içlerine kremasyon işleminin gerçekleştirildiği urne kaplarının konulacağı yuvalar oluşturacak biçimde tasarlanmıştır³³⁶. Buluntular arasında bir adet Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip II olarak adlandırılan Submiken fibulaları ile paralellik

---

³³⁰ Diler, 2020: 269.

³³¹ Diler, 2020: fig. 16.

³³² Blinkenberg, 1926: fig. 103, tip, IV 10.

³³³ Diler, vd. 2019: 39-41.

³³⁴ Diler, vd. 2019: 40.

³³⁵ Paton ve Myres, 1896: 244-245.

³³⁶ Özer ve Şimşek, 2017: 142.

gösteren fibula ele geçmiştir³³⁷ (**Lev. 32a**). 1994 yılında kazıları gerçekleştirilen Rodos Pylona'daki Mezar 4 olarak adlandırılan Miken/Ege tipi oda mezarda büyük boyutu, geniş zemberek kısmı ve yay gövdesi ile Asarlık'ta bulunan andığımız fibulaya en yakın örnektir³³⁸. Caner'in tipolojisine göre Asarlık'tan gelen örnekler Tip IIa ve IId olarak adlandırılmış ve araştırmacı tarafından Karia üretimi olarak yorumlanmıştır³³⁹.

Asarlık ve Pylona GH IIIC Dönemi fibula buluntularına benzeyen en yakın örnek Girit Moulana Tholos Mezar A'dan ele geçen buluntudur³⁴⁰. Anılan fibulanın gövdeden uzayan ayak kısımları üzerindeki kazımlar sebebiyle Asarlık ve Pylona örneklerinden ayrıldığı (**Lev. 32b**), Vergina örneğine daha çok benzediği fakat her şekilde aynı tipin ürünü olduklarını göstermektedir³⁴¹. Moulana Mezarı Davaras tarafından GM IIIC dönemine tarihlendirilmektedir³⁴². Vergina fibula örneği Asarlık ve Pylona fibulaları ile benzer fibula grubu arasında İÖ 10. yüzyıla ait en son örneklerdendir³⁴³.

İlgili fibula türleri, özellikle İÖ 11. ve 10. yüzyıllarda orta Balkanlar³⁴⁴ ve Hırvat³⁴⁵ kıyılarında iyi temsil edilmektedir. İÖ 12. yüzyılın başlarında Yunanistan Tunç Çağı tümülüsleri ve Balkanlardaki çoklu gömü sebepleriyle Leleg yarımadasına gerçekleşen bir göç olduğu hakkında ipuçları sunmaktadır³⁴⁶.

2.2. Adalar

Fibulalar, İÖ 12. yüzyılda Miken Uygarlığı'nın yıkılmasının ardından az bir zaman geçtikten sonra ortaya çıkmıştır. Sub-Miken ve sonrasındaki dönemlerde ise yaygın olarak kullanılmış bu durum da yeni bir kıyafet modasının hayata geçtiği düşüncesini doğrulamıştır³⁴⁷. Fibula buluntularına rastlanılan adalarda, kıyafet modasına uygun biçimde

³³⁷ Blinkenberg, 1926: fig. 57, tip II 17f

³³⁸ Karantzali, 2001: 70-71, fig. 42, no. 1352, Pl. 47a; Thomatos, 2006: 238, fig. 5.15; Pare, 2008: fig. 5.10.A3.

³³⁹ Caner, 1983: 28, 30.

³⁴⁰ Blinkenberg, 1926: fig. 44 tip. II 11a.-1.2

³⁴¹ Radt, 1974: 124-125, taf. 38, no. 14-15; Harding, 1984: fig. 38, no. 12

³⁴² Davaras, 1973: 163.

³⁴³ Özer ve Şimşek, 2017.

³⁴⁴ Vasić, 1999: 45-46, taf. 24, no. 274-279, taf. 25, no. 280-281, taf. 63, 70

³⁴⁵ Glogović, 2003: 8-11, taf. 1-5, no. 7-29a, taf. 60B, 71

³⁴⁶ Özer ve Şimşek, 2017.

³⁴⁷ Muscarella, 1964: 35.

kullanıldığı dönemler İÖ 2. bin yılın sonu ile İÖ 1. bin yılın ilk dört yüz yılı kapsamaktadır³⁴⁸.

Kuzey Batı Anadolu kıyılarına yakın olan Ege Adalarından Khios, Psara ve Lesbos üçgeninde yerel ölü gömme gelenekleri içerisinde değerlendirilen taş sanduka mezarlar³⁴⁹ Geç Tunç Çağı'nda kullanım görmektedir³⁵⁰.

Kıyafetler üzerinde fibulalardan önce kullanılmaya başlanan iğnelerin tarihi ise Adalar ekseninde GH IIIC'den Submiken'in sonuna kadar nadiren görülmektedir. Attika'da Salamis ve Kerameikos mezarlarında söz konusu bu iğnelerin kafa kısımları disk biçimde olup gövdeyle birleştiği noktada küre ile süslenen daha gelişmiş örnekleri mevcuttur³⁵¹. Kerameikos'ta, üst kısmı daha kalın olup küre yerine hafif şişlik bulunan örneklerin İÖ 11.-10 yüzyıl arasına tarihlendirilen Lindos T.2 mezarında saptanan iğnelere form bakımından daha yakın olduğu görülmektedir³⁵². Ege Tipi kıyafet iğneleri, Kıbrıs'ta da benimsenmiştir. Ancak yine fibulalardan daha az görülmektedir. En son GH IIIB mezarlarında görülen andığımız nesnelere belki de Ege coğrafyasındaki Protogeometrik Dönemin başlangıcı ile çağdaş sayılmaktadır³⁵³.

Adalar coğrafyasında İÖ 13/12-6. yüzyıllar arasına tarihlenen 7 bölge, 10 merkez, 96 mezar, 178 fibula ele alınmıştır. Alt başlıklar altında ele alacağımız merkezler kuzeyden güneye doğru incelenmiş buna göre sırasıyla; Güney Nekropol³⁵⁴, Tenedos, Antissa³⁵⁵, Kato Phana³⁵⁶, Kos, Pylona³⁵⁷, Knossos, Khaniale Tekke, Moulina, Prinias³⁵⁸ merkezleri harita oluşturularak ilgili bölümde konumları gösterilmiştir (**Hrt. 4.**).

---

³⁴⁸ Sapouna-Sakellarakis, 1978: 2-3.

³⁴⁹ Erkanal-Öktü, 2008: 73.

³⁵⁰ A. Teffeteller, "Singers of Lazpa: Reconstructing identities on Bronze Age Lesbos," *Luwian Identities: Culture, Language and Religion Between Anatolia and the Aegean*, Mouton, A., Rutherford I., Yakubovich, I. (eds.), Leiden and Boston 2013, s. 577.

³⁵¹ Zervaki, 2019: 214.

³⁵² Müller-Karpe 1962: fig. 4, 1-2, 10-11.

³⁵³ Desborough, 1964: 204.

³⁵⁴ Samothrace.

³⁵⁵ Lesbos.

³⁵⁶ Chios.

³⁵⁷ Rodos.

³⁵⁸ Girit.

2.2.1. Samothrace

2.2.1.1. Güney Nekropol

Ada sınırları içinde kazısı gerçekleştirilen Güney Nekropol’de çok sayıda Arkaik Dönem mezarları ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu bu mezarlardan çalışma kapsamımız altında değerlendireceğimiz 10 adet çeşitli tiplerde fibula saptanmıştır (**Lev. 33a**). In-stu vaziyetlerinden ötürü kremasyon defin işlemleri esnasında bireylerin giysi ve ya kefene sarıldığını ve bu fibularında anılan kumaşlara ilişitirildiği düşünülmektedir³⁵⁹. Söz konusu fibular Sapouna-Sakellarakis’in Adalar fibula tipolojisine göre Tip IIIb ile parallik göstermektedir³⁶⁰.

2.2.2. Tenedos

Bölgede kazısı gerçekleştirilen mezarlardan gelen armağanlar İÖ 6. yüzyıla kadar Anadolu ikonografisini korumaktadır³⁶¹. Hiçbir örnek Kıta Yunanistan’daki çağdaş ölü gömme geleneklerini yansıtmamaktadır³⁶². Erken Arkaik Dönem’de Tenedos’da hem inhumasyon hem de kremasyon gömüt biçimleri uygulanmıştır³⁶³. İlk çalışmalarda alandan sadece 5 adet mezarın kazısı gerçekleştirilmiştir. Mezar armağanları grubunu ise küçük boyutlu p.t. seramik formları ile sekiz adet fibula oluşturmaktadır.

Daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen Nekropol kazıları sonucunda ortaya çıkarılan mezarlardan 1992.3 nolu mezar, İÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Mezardan bir adet bronz fibula saptanmıştır (**Lev. 33b**).³⁶⁴ Gövde merkezinden büyükçe küreye sahip bu fibula Sapouna-Sakellarakis’in tipolojisine göre Adalar tipinden Tip Va sınıfı ile paralellik göstermektedir³⁶⁵.

Örme taş tekniğinde yapılmış İÖ 7. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın başları arasına tarihlendirilen 1991.15 nolu mezar saptanmıştır³⁶⁶. Mezarda çok sayıda alandaki diğer örnekler gibi p.t. Corint seramikleri ile gri malların bir arada kullanıldığı görülmüştür.

---

³⁵⁹ Ilieva, 2007: 220.

³⁶⁰ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 12, fig. 340.

³⁶¹ Spencer, 1995: 293.

³⁶² Rose, 2008: 415.

³⁶³ Arslan ve Sevinç, 2003.

³⁶⁴ Takaoğlu ve Yaman, 2017.

³⁶⁵ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 32-33, fig. 1064-1178.

³⁶⁶ Takaoğlu ve Yaman, 2017: 334.

Anılan çeşitli p.t. seramik formlarından hareketle söz konusu mezarın İÖ 6. yüzyılın başları ile ilki, İÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında olmak üzere iki ayrı defin gördüğü saptanmıştır. Buluntular arasında iki adet de bronz fibula ele geçmiştir³⁶⁷ (**Lev. 33c**). Adalardan ele geçen fibulaların tipolojisini gerçekleştiren Sapouna-Sakellarakis'in coğrafyadan ele geçen Frig tipi fibulalar için tipoloji ayırımı yapan Muscarella'dan yararlandığı görülmekte buna göre mezardan ele geçen söz konusu Frig tipi fibulalar Muscarella'nın tipolojisine göre XII,12-13 grubuna atfedilmektedir³⁶⁸. Alanda kazısı gerçekleştirilen 1990.17 nolu mezarda da yine iki adet bronz Frig tipi fibula buluntusu saptanmıştır (**Lev. 33b**). Söz konusu Frig tipi fibulalar Muscarella'nın tipolojisine göre XII,14 grubuna atfedilmektedir³⁶⁹.

2.2.3. Lesbos

Lesbos'da, Troia'da olduğu gibi, gri mallarda Tunç Çağından Erken Demir Çağına kadar önemli bir değişiklik görülmemektedir. Aslında Lesbos'un Demir Çağında, hatta İÖ 8. yüzyılda bile çanak çömlekleri, Doğu Ege ve Anadolu'dakilerle Yunanistan'dakilerden daha fazla paralellik göstermektedir³⁷⁰. Özellikle mezarlardan ele geçen fibulalar Anadolu yerleşimlerinden Gordion, Alışar, Kilikya örneklerine üslupsal olarak paralellik göstermektedir.

Tüm bu mezarlardan elde edilen materyaller, başta çanak çömlek ve fibula olmak üzere, Batı Anadolu'da ki ve Doğu Ege adalarında, özellikle Lemnos ve Rodos ile paralel olabilir. Özellikle Lesbos mezarlarındaki fibulaların stilistik açıdan en yakın örnekleri Anadolu'da (Gordion, Alışar, Kilikya) bulunan örneklerle paralellik göstermektedir. Tenedos'dan gelen mezar hediyelerinden bazıları ise İÖ 6. yüzyılın sonlarına kadar belirgin bir şekilde Anadolu'da üretilen çağdaş hediyeleri yansıtmaktadır³⁷¹. Hiçbiri Kıta Yunanistan'daki çağdaş mezar uygulamalarını anımsatmamaktadır³⁷².

³⁶⁷ Takaoğlu ve Yaman, 2017: 330.

³⁶⁸ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 52, fig. 1632-1659.

³⁶⁹ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 53, fig. 1678-1693.

³⁷⁰ Spencer, 1995: 303-305.

³⁷¹ Spencer, 1995: 293.

³⁷² Rose, 2008: 415

2.2.3.1. Antissa

Antik Dönemde Lesbos Adası sınırları içinde yer alan Antissa Akropolünde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda kireçtaşı anakayaya oyulmuş lahitler, p.t. sandukalar ve p.t. pithoslardan oluşturulan mezarlardan birinde fibula buluntusuna rastlanılmıştır³⁷³. En batıdaki söz konusu pithos mezar içerisinde iki adet bronz fibuladan biri Kuzey kökenli tiptedir³⁷⁴ (**Lev. 34a**). Geometrik Dönemde Batı Anadolu'da ortaya çıkmış ve Erken Arkaik Döneme kadar varlığını sürdürmüştür. Diğer fibula ise tam hali ile korunamadığından tip tanımlaması zordur fakat görüldüğü kadarı ile Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre Adalar tipi Tip Va örnekleri ile paralellik göstermektedir³⁷⁵ (**Lev. 34a**).

Geometrik Döneme tarihlendirilen p.t. sanduka mezarlardan birinde ise üç adet bronz fibula saptanmıştır. Söz konusu fibulalar üstte andığımız önceki mezar buluntuları ile birebir tip bakımından benzemektedir. Biri Kuzey kökenli tipinde³⁷⁶ diğeri ise Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre Adalar tipi Tip Va örnekleri ile paralellik göstermektedir³⁷⁷. Üçüncü fibula tasnif çalışması yapılamayacak kadar aşındığından tipi saptanamamıştır³⁷⁸. Alanda saptanan üçüncü fibula buluntulu mezardaki fibula ise yine çok fazla aşındığından tasnif çalışması gerçekleştirilememiş fakat alandaki diğer mezarlar üzerinden yorum yapılabilmektedir.

2.2.4. Chios

2.2.4.1. Kato Phana

Antik Dönemde Chios Adası sınırları içinde yer alan Kato Phana'da yürütülen kazı çalışmaları sonucunda toplam 33 adet gümüş ve bronz fibula buluntusu içeren yedi adet Geometrik Dönem'e tarihlendirilen mezar saptanmıştır³⁷⁹ (**Lev. 34b**). 33 fibuladan dört tanesi gümüş geriye kalan 29 tanesi bronzdur. Çeşitli tiplerde olan fibulalar Adalar tipolojisini çalışan Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre; Adalar tipi olarak adlandırılan

---

³⁷³ Lamb, 1930-31: 174.

³⁷⁴ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 55. fig. 1718-1720.

³⁷⁵ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 32. fig. 1064-1092.

³⁷⁶ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 55. fig. 1718-1720.

³⁷⁷ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 32. fig. 1064-1092.

³⁷⁸ Lamb, 1930-31: 176.

³⁷⁹ Lamb, 1934-35: pl. 31.

Tip Va tipine atfedilen 2, 3, 4, 5, 9, 12, 22 numaralı yedi adet bronz, 13 ve 14 numaralı iki adet gümüş fibula olmak üzere toplam dokuz adet Adalar tipinde fibula olduğu saptanmıştır³⁸⁰. Sapouna-Sakellarakis'in Kıta Yunanistanı işaret ederek Anakara tipi olarak adlandırdığı Tip VI örnekleri ile paralellik gösteren fibulalar, 11, 16, 20, 24, 25 ve 27 numaralı toplam altı adet bronz fibuladır³⁸¹. Gövde üzerinde dört ayaklarda da birer tane olmak üzere toplam altı adet süslemeye sahip kare formdaki 21 nolu bronz fibula, Sapouna-Sakellarakis'in belirttiği üzere Kuzey kökenli formlar ile paralellik göstermektedir³⁸².

Gövdesi üzerinde süsleme bulunmayan ayak kısmında iki adet genişçe silmeye sahip 1, 7 ve 26 numaralı üç adet Frig tipi bronz fibula Muscarella'nın tipolojisine göre Tip XII 5-6 örnekleri ile paralellik göstermektedir³⁸³. Gövde üzerinde merkezde bir adet ve ayak kısmında iki adet olmak üzere toplam üç silmeli 6 ile 30 numaralı bronz ve 18 numaralı gümüş toplam üç adet Frig tipi fibula Muscarella'nın tipolojisine göre Tip XII 12-13 örnekleri ile paralellik göstermektedir³⁸⁴. Gövde üzerinde merkezde bir yanlarında ikişer ayak kısmında ise birer adet olmak üzere toplam beş silmeli 8, 17, 19, 23, 29, 32 ve 33 numaralı bronz, 28 numaralı gümüş toplamda dokuz adet Frig tipi fibula Muscarella'nın tipolojisine göre Tip XII 14 örnekleri ile paralellik göstermektedir³⁸⁵. Geri kalan üç adet bronz fibulanın tipi belirlenememiştir³⁸⁶.

2.2.5. Kos

Antik Dönemde Kos Adası'nda Sapouna-Sakellarakis ya da Caner gibi araştırmacıların Adalar Tipi olarak adlandırdığı fibulaların en erken örnekleri Protogeometrik döneme tarihlendirilen mezarlardan gelmektedir³⁸⁷. İÖ 8. yüzyılın sonlarına kadar mezarlarda görülmüştür³⁸⁸. Söz konusu mezarlardan çalışma kapsamımız altında değerlendirdiğimiz 12 mezarda Sapouna-Sakellarakis'in Adalar Tipi olarak adlandırdığı Tip

³⁸⁰ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 32. fig. 1064-1092.

³⁸¹ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 34. fig. 1194-1206.

³⁸² Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 55. fig. 1718-1720.

³⁸³ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 50. fig. 1604-1613.

³⁸⁴ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 52. fig. 1632-1659.

³⁸⁵ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 52. fig. 1678-1693.

³⁸⁶ Lamb, 1934-35: pl. 31. fig. 10, 15, 31.

³⁸⁷ Caner, 1983: 24.

³⁸⁸ Spier, 1987: 17.

Va fibulalarından toplam 28 adet saptanmıştır. Rodos'ta ise söz konusu Adalar Tipi fibulalar Geç Protogeometrik Döneme yani İÖ 7. yüzyıla tarihlenen mezarlarda saptanmaktadır³⁸⁹.

2.2.6. Rodos

2.2.6.1. Pylona

Antik Dönemde Rodos Adası sınırları içinde yer alan Pylona'da 1994 yılında kazılar gerçekleştirilmiştir. Mezar 4 olarak adlandırılan Miken/Ege tipi oda mezarda büyük boyutu, geniş zemberek kısmı ve yay gövdesi ile fibula buluntusu, Asarlık'ta bulunan andığımız fibulaya en yakın örnektir³⁹⁰. Caner'in tipolojisine göre Asarlık'tan gelen örnekler Tip Ila ve IId olarak adlandırılmış ve araştırmacı tarafından Karia üretimi olarak yorumlanmıştır³⁹¹. Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip II olarak adlandırılan Submiken fibulaları ile paralellik göstermektedir.³⁹² (Lev. 32a). Rodos'ta söz konusu Adalar Tipi fibulalar Geç Protogeometrik Döneme yani İÖ 7. yüzyıla tarihlenen mezarlarda saptanmaktadır³⁹³.

2.2.7. Girit

Geometrik stil öğelerinin az görülmesi daha geniş kapsamlı sonuçlara yol açmıştır. Arkeolojik kültürleri, dilsel ve etnik açıdan homojen grupların ya da "ırkların" doğrudan maddi yansımaları olarak yorumlamaya yönelik artan eğilimin bir parçası olarak, demir işleme, kremasyon ve yeni kılıç türleri ile örtüşen seramikler üzerindeki Geometrik stil özellikleri ve çalışmamızın ana konusu olan fibulalar, 'kuzeyden' gelen yeni insanların - Dorianların- istilasıyla ilişkilendirilmektedir³⁹⁴.

Fibulalar Dipylon veya Boeotia mezarlarında tespit edilen örnekler ile paraleldir. Girit'e yeni gelenler, adaya çoktan yerleşmiş olan Dor sakinlerinin bünyesinde birleşmiştir ve Miken zamanlarından kendilerine aktardıkları sanatsal gelenekleri kullanmaya devam etmişlerdir.³⁹⁵

---

³⁸⁹ Spier, 1987: 17.

³⁹⁰ Karantzali, 2001: 70-71, fig. 42, no. 1352, pl. 47a; Thomatos, 2006: 238, fig. 5.15; Pare, 2008: fig. 5.10.A3.

³⁹¹ Caner, 1983: 28, 30.

³⁹² Blinkenberg, 1926: fig. 57, tip II 17f

³⁹³ Spier, 1987: 17.

³⁹⁴ Prent, 2005: 72.

³⁹⁵ Prent, 2005: 72-73.

Bu tür yavaş dönüşümün bir başka göstergesi olarak Evans, algısal bir şekilde, genellikle "kuzeyden yeni insanların" gelişinin işaretleri olarak yorumlanan bazı nesnelere, yani yeni kılıç türleri ve fibulaların çok değerli olduğunu belirtmektedir. "Benzer şekilde, bölgede görülmeye başlanan yeni kremasyon geleneği, daha önceden beri uygulanan inhumasyon ölü gömme geleneğiyle aynı anda uygulanmış gibi görünmektedir, çünkü iki gömüt tipi de aynı mezarlık alanlarında saptanmıştır³⁹⁶. Evans, İÖ 1100 civarında bir 'Dorian istilasına' karşı burayı bir "sığınma yeri" olarak nitelendirmiştir. Minos özelliklerinin çeşitli yansılarının yanı sıra bölgeden ele geçen mimari, p.t. seramik ve fibula buluntularındaki "Achaean" özellikleri bunu açıkça göstermektedir³⁹⁷. Submiken Dönemine gelindiğinde uzun elbise iğneleri ile döneme tarihlendirilen kemerli yay gövdeye sahip fibulalar görülmeye başlanmıştır³⁹⁸.

2.2.7.1. Knossos

Antik Dönemde Girit Adası sınırları içinde yer alan Knossos'taki Kuzey Mezarlık alanında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda elde edilen veriler ışığında 54 mezardan toplam 78 adet fibula saptanmıştır³⁹⁹. İçlerinden yedi tanesi gövde ve iğne olmak üzere parçalanarak tahrip olmuş geri kalan 71 örnek arasında ise toplam 10 farklı tip gözlemlenmiştir. Söz konusu fibulalar aksi belirtilmediği sürece Sapouna-Sakellarakis'in Adalar üzerine oluşturduğu tipolojiye göre tasniflendirilmiştir⁴⁰⁰.

T25, T121, T126 nolu mezarlardan gelen birer fibula⁴⁰¹ basit kemerli gövdeye sahip Tip Ila fibulalardır⁴⁰² (**Lev. 35a**). Anılan fibula buluntulu mezarlar İÖ 11. yüzyıla tarihlendirilmektedir. T45 nolu mezarda üç adet asimetrik kemerli gövdeli Tip Ig⁴⁰³ örnekleri ile paralellik gösteren fibula saptanmıştır⁴⁰⁴ (**Lev. 35b**).

Mezar numara bilgisi verilmeyen dört mezarda, araştırmacı tarafından asimetrik, şişkin yay gövdenin her iki ayağında silme bulunan kemerli fibulalar olarak adlandırdığı dört örnek ele geçmiştir (**Lev. 35c**). Anılan fibulalar Vrokastro örnekleri ile paralellik gösterirken aynı zamanda Lefkandi'deki Geç Protogeometrik dönem mezarlarında saptanan

³⁹⁶ Prent, 2005: 75.

³⁹⁷ Prent, 2005: 88.

³⁹⁸ Desborough, 2008: 667.

³⁹⁹ Catling, vd. 1996: 550.

⁴⁰⁰ Sapouna-Sakellarakis, 1978.

⁴⁰¹ Catling, vd. 1996: 551.

⁴⁰² Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 3. fig. 51A-77B.

⁴⁰³ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 2. fig. 43-46.

⁴⁰⁴ Catling, vd. 1996: 551.

fibulalar ile ortak özellikler sergilemektedir⁴⁰⁵. Söz konusu fibulalar Tip IIk örneklerine atfedilmektedir⁴⁰⁶. Mezar geç 11. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Araştırmacı tarafından küçük, asimetric kemerli şişkin gövdeli fibulalar olarak adlandırılan grup içerisinde yedi örnek barındırmaktadır⁴⁰⁷ (**Lev. 35d**). Söz konusu fibulalar Tip IVd grubuna atfedilmekte olup benzer örnekleri Rodos ve Lindos'tan görülmektedir⁴⁰⁸. Anılan fibulaya atfedilen altı mezar İÖ 11. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Yakın örnekleri Paros ve Rodos'ta saptanan, dar-yüksek tutamak plakalı ve merkez küre üzerinde çıkıntıya sahip fibulalar dokuz mezarda 12 örnek ile temsil edilmektedir⁴⁰⁹ (**Lev. 36a**). Söz konusu fibulalar Tip VIIa örnekleri ile paralellik göstermektedir⁴¹⁰. Adalar Tipi olarak adlandırılan, sekiz adet fibula toplam yedi mezarda saptanmıştır (**Lev 37b**).⁴¹¹ Söz konusu fibulalar Tip Va örnekleri ile paralellik göstermektedir⁴¹². Mezar İÖ geç 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Yay gövdesi üzerinde şişkin kürelerle sık ya da aralıklı olarak süslenen fibula örnekleri dört mezarda toplam yedi adet ile temsil edilmektedir⁴¹³ (**Lev. 36c**). İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilen mezarlardaki anılan fibulalar Tip IIb örnekleri ile paralellik göstermektedir⁴¹⁴. Anılan fibula tipinin benzer örnekleri Rodos, Delphi, Aegina, Paros ve Ephesos'da görülmektedir. İÖ 9. yüzyıla tarihlendirilen üç adet mezarda toplam beş adet fibula saptanmıştır⁴¹⁵. Anılan fibulalar Tip IIIe grubuna atfedilmektedir⁴¹⁶ (**Lev. 36d**). Blinkenberg'in adlandırması ile Attika-Boeotia olarak bilinen Tip VII, Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre Tip IVd olarak adlandırılmaktadır⁴¹⁷. Söz konusu fibulalardan altı mezarda toplam 11 adet ele geçmiştir (**Lev. 37a**). Yedi adet mezarda toplam 12 adet bronz spectacle fibula saptanmış, fibulalardan yedi tanesi Tip XAa⁴¹⁸, iki tanesi Tip XAb⁴¹⁹, üç tanesi Tip XAg⁴²⁰ olarak sınıflandırılmaktadır (**Lev. 37b**). Mezarlar İÖ 9. yüzyıla atfedilmektedir. Son olarak alandaki dört adet mezarda altı adet ile temsil edilen Blinkenberg'in Boeotia Tipi Tip IX

⁴⁰⁵ Catling, vd. 1996: 551.

⁴⁰⁶ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 8. fig. 235.

⁴⁰⁷ Catling, vd.1996: 551.

⁴⁰⁸ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 28. fig. 899-906.

⁴⁰⁹ Catling, vd.1996: 551.

⁴¹⁰ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 38. fig. 1276-1337b.

⁴¹¹ Catling, vd.1996: 552.

⁴¹² Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 32. fig. 1064-1092.

⁴¹³ Catling, vd.1996: 553.

⁴¹⁴ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 11. fig. 304-313.

⁴¹⁵ Catling, vd.1996: 553.

⁴¹⁶ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 16. fig. 463-548.

⁴¹⁷ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 31. fig. 1025-1047.

⁴¹⁸ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 47. fig. 1530-1531.

⁴¹⁹ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 47. fig. 1532-1533.

⁴²⁰ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 47. fig. 1541-1543.

olarak⁴²¹, Sapouna-Sakellarakis'in ise Tip IXd⁴²² olarak adlandırdığı fibulalar ele geçmiştir⁴²³ (Lev. 37c).

2.2.7.2. Khaniale Tekke

Antik Dönemde Girit Adası sınırları içinde yer alan Khaniale Tekke Mezarlık alanında yürütülen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan mezarlardan bir tümülüs mezarda bir adet Naue Tip II demir kılıç, iki adet düz iğne ve bir adet yay gövdesi korunmuş bronz fibulanın yanı sıra p.t. seramik parçaları saptanmıştır⁴²⁴. Söz konusu fibula Blinkenberg'in tipolojisine göre Ara tipler, Tip III⁴²⁵, Sapouna-Sakellarakis'e göre ise Tip IIIb⁴²⁶ grubu fibulaları ile paralellik göstermektedir. Söz konusu mezar araştırmacı tarafından İÖ 9-8. yüzyıllara tarihlendirilmektedir⁴²⁷ (Lev. 37d).

2.2.7.3. Mouliana

Antik Dönemde Girit Adası sınırları içinde yer alan Moulina'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda merkezde saptanan savaşı mezarlarından araştırmacı tarafından Geç Minos IIIA'dan IIIC'ye kadar kullanım gören Mezar A' iki adet bronz fibula saptanmıştır. Mezarın solunda daha yoğun olmak üzere Kilian-Dirlmeier'in F2 tipi iki adet kılıç, bir adet Naue II tipi kılıç, bir adet mızrak ucu, iki adet bronz fibula ile erken örnekleri temsilen küresel başlı bir adet bronz iğne saptanmıştır⁴²⁸. Xanthoudides tarafından strigilis olarak yorumlanan bir adet obje de buluntular arasındadır⁴²⁹. İnhumasyon gömüt uygulaması gerçekleştirilen mezardan gelen üzengi kulplu testiler de dahil olmak üzere Kanta tarafından savaşı mezarı armağanları olarak yorumlanmıştır⁴³⁰. Mezar armağanları her ne kadar GM IIIC dönemine atfedilse de söz konusu yüksek gövdeli yay fibulalar ile küresel başlı iğneler Submiken dönemlerine tarihlendirilmektedir. Buna göre İÖ 12. yüzyıla tarihlendirilen

---

⁴²¹ Blinkenberg, 1926: fig. 210.

⁴²² Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 46. fig. 1527-1528.

⁴²³ Catling, vd. 1996: 554.

⁴²⁴ Hutchinson ve Boardman, 1954: 215-216.

⁴²⁵ Blinkenberg, 1926: 79-82, fig. 66-73.

⁴²⁶ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 11. fig. 320.

⁴²⁷ Hutchinson ve Boardman, 1954: 215-216; Boardman, 1967.

⁴²⁸ Deger-Jalkotzy, 2006: 163-164.

⁴²⁹ Xanthoudides, 1904: 28.

⁴³⁰ Kanta, 2003.

fibulalar Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre yay gövdeli fibulalardan Tip IIa⁴³¹ grubu fibularına atfedilmektedir (**Lev. 38a**).

Asarlık ve Pylona GH IIC Dönemi fibula buluntularına benzeyen en yakın örnek Girit Moulia Tholos Mezar A'dan ele geçen buluntudur⁴³². Anılan fibulanın gövdeden uzayan ayak kısımları üzerindeki kazımlar sebebiyle Asarlık ve Pylona örneklerinden ayrıldığı (**Lev. 32b**), Vergina örneğine daha çok benzediği fakat her şekilde aynı tipin ürünü olduklarını göstermektedir⁴³³. Moulina Mezarı Davaras tarafından GM IIC dönemine tarihlendirilmektedir⁴³⁴. Vergina fibula örneği Asarlık ve Pylona fibulaları ile benzer fibula grubu arasında İÖ 10. yüzyıla ait en son örneklerdendir⁴³⁵.

2.2.7.4. Prinias

Antik Dönemde Girit Adası sınırları içinde yer alan Prinias'taki Siderospilia Nekropolünde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda fibula buluntusu içeren Erken Demir Çağı'na tarihlendirilen dört adet mezar saptanmıştır. Bu mezarlardan birinde bir adet bronz fibula ele geçmiştir⁴³⁶ (**Lev. 38b**). Söz konusu gövdesi kıvrımlı fibula Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre Tip IIg örnekleri ile paralellik göstermektedir⁴³⁷. Fibulanın benzer örnekleri yine Girit Adasında görülmekte yerel üretim olduğu düşünülmektedir.

Mezar W.'dan gelen bir başka bronz yay gövdeli fibula buluntusu⁴³⁸ ise Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre Tip IV b örnekleri ile paralellik göstermektedir⁴³⁹ (**Lev. 38c**). Tipin benzer örnekleri Skyros'ta görülmektedir. Diğer bir mezar olan 93 nolu mezarda⁴⁴⁰ yine bronzdan Sakellarakis'in tipolojisine göre Tip III c örnekleri ile paralellik gösteren fibula saptanmıştır⁴⁴¹. (**Lev. 38d**)

45 nolu mezarda saptanan bronz fibula Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre Yunan anakarası fibulaları olarak adlandırdığı Tip IXa örnekleri ile paralellik

⁴³¹ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 3. fig. 56-57.

⁴³² Blinkenberg, 1926: fig. 44 tip. II 11a.-1.2

⁴³³ Radt, 1974: 124-125, taf. 38, no. 14-15; Harding, 1984: fig. 38, no. 12

⁴³⁴ Davaras, 1973: 163.

⁴³⁵ Özer ve Şimşek, 2017.

⁴³⁶ Matthäus, 2016: 5.

⁴³⁷ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 7. fig. 216-217.

⁴³⁸ Matthäus, 2016: 6.

⁴³⁹ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 22. fig. 647-658.

⁴⁴⁰ Matthäus, 2016: 7.

⁴⁴¹ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 12. fig. 663-669.

göstermektedir⁴⁴² (**Lev. 39a**). Blinkenberg bu tipe, Tip VIII. Attika-Boeotia adını vermektedir⁴⁴³. Bir başka mezardan bir adet frig tipinde fibula ele geçmiş buluntu Muscarella'nın tipolojisine göre Tip XII 9 sınıfına atfedilmiştir⁴⁴⁴ (**Lev. 39b**).

2.3. Kıta Yunanistan

Kıta Yunanistan'da Karanlık Çağların başlangıcından itibaren kadın mezarları her zaman erkek mezarlarından daha zengin içeriklere sahiptir. Atina'da İÖ 1000'den bir yanda yetişkin ve çocuk mezarları, diğer yanda yetişkin erkek ve yetişkin kadın mezarları arasında keskin ayrımlar ortaya çıkmaktadır. Bu dönemin çoğunda Protogeometrik zamanlardan itibaren yetişkinler yakılarak p.t. seramik kaplara defnedilirken (kremasyon), çocukların yanmamış bedenleri (mezarlarının bulunduğu yerlerde) sandık veya çukurlara defnedilmiştir. (inhumasyon). Yetişkin erkek ve kadın bireylerin mezarları kremasyon kaplarından ayırt edilebilmektedir. Erkekler genellikle boyundan kulplu amphoralara defnedilirken, kadınlar karından kulplu amphoralara defnedilmektedir. Erken Tunç Çağında kadın mezarları erkek mezarlarına göre daha fazla buluntu içermektedir⁴⁴⁵. Whitley bu duruma şu örneği sunmaktadır. Atina'da fibula buluntusu içermeyen sade bir kadın mezarının buluntu miktarı ve değeri genele oranla oldukça düşüktür. Buna rağmen genele bakıldığında en zengin erkek mezarından daha fazla olduğu görülmektedir.

Miken çağının çöküşünden sonra bronz iğneler ve fibulalar gibi yabancı aksesuarların benimsenmesinin kökeni ve nedenleri tartışma konusudur. Hall, Yunanistan'a gelişlerinin, kuzeyden gelen Iliryalılar ve Thesprotians'tan kaynaklandığını ve yanlarında daha kuzeydeki nüfuslardan elde edilen eşyaları getirdiğini öne sürmüştür⁴⁴⁶.

Kıta Yunanistan coğrafyasında İÖ 13/12-6. yüzyıllar arasına tarihlenen 11 bölge, 18 merkez, 91 mezar ve 294 fibula incelenmiştir. Alt başlıklar altında ele alacağımız merkezler kuzeyden güneye doğru incelenmiş buna göre sırasıyla; Vergina, Lofkënd, Vodhinë, Delphi, Lefkandi, Asproplia, Rhitsóna, Eleusis, Marathon, Athenian Agora, Dipylon, Kerameikos, Aegina, Corinth, Andritsania, Lerna, Argos, Prosymna merkezleri harita oluşturularak ilgili bölümde konumları gösterilmiştir (**Hrt. 5.**).

⁴⁴² Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 42. fig. 1480.

⁴⁴³ Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁴⁴⁴ Muscarella, 1967.

⁴⁴⁵ Whitley, 1996: 277.

⁴⁴⁶ Hall, 1915, 241.

2.3.1. Makedonya Bölgesi

2.3.1.1. Vergina

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Makedonya Bölgesi sınırları içerisinde Aşağı Vardar Vadisi'nde yer alan Vergina'da saptanan bir mezardan yola çıkarak Pabst-Dörrer spectacle fibulalara özel bir anlam yüklemiştir. Mezardan kılıcı ile birlikte defnedilen erkeğin hemen yanında üzerinde iki adet spectacle fibula ele geçen kadın saptanmıştır. Bu sebeple anılan fibulalarla süslü kıyafetler giyen kadınların evli olabileceği varsayımı yapılmıştır⁴⁴⁷ (**Lev. 39c**). Fibulalar Kilian'ın tipolojisine göre Tip BIa grubuna atfedilmektedir⁴⁴⁸ Aşağı Vardar Vadisinden İÖ 8-6. yüzyıla tarihlenen bu gömüte benzer üç adet daha örnek saptanmıştır⁴⁴⁹. Ayrıca alanda yürütülen çalışmalar neticesinde Andronikos tarafından en az 20 adet mezarda toplam 114 farklı boyutlarda bronz spectacle fibula ele geçtiği belirtilmiştir⁴⁵⁰. Söz konusu spectacle fibulalar Kilian'ın tipolojisine göre, 14 adet Tip BI⁴⁵¹, 27 adet Tip BIIa⁴⁵², 12 adet BIIb⁴⁵³, 17 adet BIIc⁴⁵⁴, 38 adet Tip BIII⁴⁵⁵ ve 6 adet Tip C⁴⁵⁶ olarak sınıflandırılmaktadır.

2.3.2. Illirya Bölgesi

2.3.2.1. Lofkënd

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Illirya Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Lofkënd'de 2004 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda ortaya çıkarılan mezarların tamamında inhumasyon gömüt biçimi uygulanmıştır. Mezarların genel özellikleri, Erken Demir Çağına atfedilen el yapımı, mat boyalı p.t. seramikler ile Kıta Yunanistan, Balkanlar ve İtalya tapınaklarına adandığı bilinen spectacle fibulaları barındırmasıdır⁴⁵⁷. Söz konusu mezarlardan 13 nolu örnek adolescent çağda bireye ait olup içerisinde bir adet bronz spectacle fibula ele geçmiştir (**Lev. 39d**). Fibula Kilian'ın tipolojisine göre gözlük fibulalar

⁴⁴⁷ Pabst-Dörrer, 2007: 649-651.

⁴⁴⁸ Kilian, 1975: taf. 57, fig. 1575.

⁴⁴⁹ Heilmann, 2014: 96.

⁴⁵⁰ Catling, vd. 1996: 553.

⁴⁵¹ Kilian, 1975: taf. 57, fig. 1575.

⁴⁵² Kilian, 1975: taf. 57, fig. 1577.

⁴⁵³ Kilian, 1975: taf. 57, fig. 1589-1590.

⁴⁵⁴ Kilian, 1975: taf. 57, fig. 1577-1609.

⁴⁵⁵ Kilian, 1975: taf. 58, fig. 1711-1714.

⁴⁵⁶ Kilian, 1975: taf. 58, fig. 1715.

⁴⁵⁷ Papadopoulos ve Bejko, vd. 2007: 117.

olarak adlandırılan Tip BI örnekleri ile paralellik göstermektedir⁴⁵⁸. Alanda bulunan diğer fibula buluntulu örnek ise 17 nolu mezardır. Söz konusu mezar yine adolescent çağda, muhtemelen 14-17 yaşlarında bireye ait olmalıdır. Mezardan bir adet bronz spectacle fibula ile bir adet demir yay gövdeli fibula saptanmıştır⁴⁵⁹ (**Lev. 40a**). Bronz örnek 1, demir örnek 2 numara olarak adlandırılmış, Kilian'ın tipolojisine göre, 1 nolu fibula gözlük fibulalar olarak adlandırılan Tip BI⁴⁶⁰, 2 nolu fibula ise yay gövdeli Tip A1c⁴⁶¹ grubu fibulaları ile paralellik göstermektedir.

2.3.3. Epirus Bölgesi

2.3.3.1. Vodhinë

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Epirus Bölgesi sınırlarının kuzey kesimlerinde yer alan vadide gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda çok sayıda Tümülüsler ve basit toprak mezarlar tespit edilmiştir. 12 nolu tümülüs mezarda tek birey defnedilmiştir. Buluntular arasında bir adet bronz spectacle fibula ile konik başlı bir adet iğne saptanmıştır⁴⁶² (**Lev. 40b**). Buluntular ve mezar GH III C ya da Erken Demir Çağı'na tarihlenmektedir. Spectacle fibula Kilian'ın tipolojisine göre Tip A'nın erken örnekleri ile paralellik göstermektedir⁴⁶³. Benzer örnekleri Pheari'den gelmektedir.

2.3.4. Phocis Bölgesi

2.3.4.1. Delphi

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Phocis Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Delphi'de yürütülen çalışmalar sonucunda Miken izleri taşıyan ve Submiken dönemlere tarihlendirilen mezarlar saptanmıştır⁴⁶⁴. Miken Döneminden sonraki mezarlar genellikle şehrin kutsal alanından daha uzakta konumlandırılmıştır. Anılan örneklerden 290 nolu mezarda bir adet bronz yaprak levhalı fibula saptanmış diğer buluntular üzerinden dönem saptamasının ardından fibulanın da Submiken Dönemine tarihlendiği yorumu yapılmıştır

⁴⁵⁸ Kilian, 1975: taf. 57, fig. 1575.

⁴⁵⁹ Papadopoulos ve Bejko, vd. 2007: 120.

⁴⁶⁰ Kilian, 1975: taf. 57, fig. 1575.

⁴⁶¹ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁶² Hammond, 1967: 203.

⁴⁶³ Kilian, 1975: taf. 56. fig. 1567.

⁴⁶⁴ Perdrizet, 1908: 6.

(**Lev. 40c**). Söz konusu fibula Kıta Yunanistan fibulalarını çalışan Kilian'ın tipolojisine göre Tip I ile paralellik göstermektedir⁴⁶⁵. Fibulanın benzer örnekleri Klerion ve Jolkos'ta görülmektedir.

Başka bir mezar da yine aynı tarihlere atfedilmektedir. Mezar buluntuları arasında p.t. Protokorinth aryballosu, demirden iki adet cirit ile bir adet bronz iki sarmallı fibula ile bir adet Blinkenberg'in Tip VIII Attika-Boeotia Tipi dediği iğne tutamak plakasının genişçe kare formda oluşturularak üzerinde insize betimlemelerin yer aldığı fibulalar Kıta Yunanistan tipolojisini çalışan Kilian'ın tipolojisine göre plakalı fibulalar olarak adlandırılan Tip DI örnekleri ile paralellik göstermektedir⁴⁶⁶(**Lev 41a**). Andığımız iki sarmallı fibula ise spectacle fibulaların öncül örneklerini andırmakta Kilian tipolojisinde paralel örneğine rastlayamadığımız için Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisine göre Tip XAf örneklerine atfedilmektedir⁴⁶⁷ (**Lev. 40d**). Benzerleri Ialysos da görülmektedir.

2.3.5. Euboea Bölgesi

2.3.5.1. Lefkandi

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Euboea Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Lefkandi'de yürütülen çalışmalar sonucunda saptanan mezarlardan İÖ 9. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir mezarda bir adet bronz fibula saptanmıştır. Anılan fibula Blinkenberg'in Attika-Boeotia tipi olarak adlandırdığı Tip VIII grubu⁴⁶⁸, Kilian'ın tipolojisinde ise Tip AIIb, plakalı fibulalar olarak adlandırılmaktadır⁴⁶⁹. Söz konusu fibula atfedildiği tipin en erken örneklerinden sayılmaktadır⁴⁷⁰. Fibulanın iğne tutamak plakası üzerinde insize olarak betimlenen at sırtında bir adam olduğu görülmektedir (**Lev. 41b**).

Lefkandi'deki Skoubris Mezarlığı'nda belirlenen fibulalı mezar örneklerinden çalışma kapsamımız altında değerlendirdiğimiz 18 adet mezarda toplam 62 adet fibula ele geçmiştir. Fibulalar aksi belirtilmediği sürece Kıta Yunanistan fibulalarını çalışan Kilian'ın

⁴⁶⁵ Kilian, 1975: taf. 1. fig. 5.

⁴⁶⁶ Perdrizet, 1908: 113; Kilian, 1975: taf. 46. fig. 1325.

⁴⁶⁷ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 47. fig. 1538-1540.

⁴⁶⁸ Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁴⁶⁹ Kilian, 1975: taf. 45.

⁴⁷⁰ Sackett ve Popharn, 1972: 19.

tipolojisine göre tasniflendirilmiştir. 4 nolu mezar pyre⁴⁷¹ mezar tipindedir. Mezar içerisinde üç adet bronz iki adet demir olmak üzere toplam beş adet fibula saptanmıştır. 1'den 5'e kadar numaralandırdığımız fibulaların hepsi yay fibulalar kategorisindedir. 1 nolu fibula Tip CVIe⁴⁷², 2 ve 3 nolu fibulalar⁴⁷³ Tip AIIa-b, 4 ve 5 nolu fibulalar ise Tip GI örneklerine benzemektedir. Mezar yaklaşık olarak İÖ 10. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁷⁴ (**Lev. 41c**).

8 nolu mezardan iki adet bronz fibula ele geçmiştir. Fibulalar yay gövdeli Tip A1c fibulaları ile paralellik göstermektedir⁴⁷⁵ (**Lev. 42a**). Mezar İÖ erken 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁷⁶. 10 nolu mezarda üç adet bronz fibula ele geçmiştir. 1-3 olarak numaralandırdığımız fibulardan 1 ve 2 nolu fibulalar yay gövdeli Tip A1c⁴⁷⁷, 3 nolu fibula ise yaprak levhalı Tip I fibulaları ile paralellik göstermektedir⁴⁷⁸ (**Lev. 42b**). Mezar İÖ 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁷⁹.

15b nolu mezarda dört adet bronz fibula saptanmıştır. Fibulalar yay gövdeli Tip A1c fibulaları ile benzerlik göstermektedir⁴⁸⁰ (**Lev. 42c**). Mezar İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁸¹. 16 nolu mezarda 11 adet bronz fibula ele geçmiştir. Fibulaların hepsi yay gövdeli Tip A1c fibulaları ile benzerlik göstermektedir⁴⁸² (**Lev. 42d**). Mezar İÖ 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁸³. 19 nolu mezarda dört adet bronz fibula saptanmıştır. Fibulalar yay gövdeli Tip A1c fibulaları ile benzerlik göstermektedir⁴⁸⁴ (**Lev. 43a**). Mezar İÖ 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁸⁵. 20 nolu mezardan iki adet bronz fibula ele geçmiştir. Fibulalar yay gövdeli Tip A1c fibulalarına atfedilmektedir⁴⁸⁶ (**Lev. 43b**). Mezar İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁸⁷. 22 nolu mezarda iki adet bronz fibula saptanmış fibulardan 2 nolu olarak adlandırdığımız örneğin yay gövdesi burma formunda

⁴⁷¹ Bireyin ahşap üzerine yatırılıp yakılarak uygulanan defin işlemidir.

⁴⁷² Kilian, 1975: taf. 27.

⁴⁷³ Blinkenberg, 1926: tip IV 10h.

⁴⁷⁴ Popham ve Sackett vd. 1979: 308.

⁴⁷⁵ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁷⁶ Popham ve Sackett vd. 1979: 316.

⁴⁷⁷ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁷⁸ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 2-5.

⁴⁷⁹ Popham ve Sackett vd. 1979: 316.

⁴⁸⁰ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁸¹ Popham ve Sackett vd. 1979: 317.

⁴⁸² Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁸³ Popham ve Sackett vd. 1979: 317.

⁴⁸⁴ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁸⁵ Popham ve Sackett vd. 1979: 317.

⁴⁸⁶ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁸⁷ Popham ve Sackett vd. 1979: 318.

oluşturulmuştur. Fibulaların ikisi de yay gövdeli Tip A1c fibulaları ile paralellik göstermektedir⁴⁸⁸ (**Lev. 43c**). Mezar İÖ geç 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁸⁹.

25a nolu mezarda iki adet bronz fibula saptanmıştır. İkisi de yay gövdeli fibulalardan 1 nolu olarak adlandırdığımız örnek Tip CVIe⁴⁹⁰, 2 nolu ise Tip A1c fibulaları grubuna atfedilmektedir⁴⁹¹ (**Lev. 43d**). Mezar İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁴⁹² 32 nolu mezarda bir adet demir fibula saptanmıştır. Anılan fibula Tip AIIb fibulaları grubuna atfedilmektedir⁴⁹³ (**Lev. 44a**). Mezar İÖ 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁹⁴. 33 nolu mezarda iki adet bronz fibula ele geçmiştir. Anılan fibulalar yay gövdeli Tip A1c fibulalarına atfedilmektedir⁴⁹⁵ (**Lev. 44b**). Mezar İÖ geç 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁹⁶. 40 nolu mezardan üç adet bronz fibula saptanmıştır. Fibulalardan birinin iğnesi çevresine yüzük olarak yorumlanabilecek yine bronz obje geçirilmiştir. Söz konusu fibulalar yay gövdeli Tip A1c fibulaları ile paralellik göstermektedir⁴⁹⁷ (**Lev. 44c**). Mezar İÖ 11. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁴⁹⁸. 43 nolu mezardan üç adet fibula ele geçmiştir. Söz konusu fibulalar 1-3 olarak numaralandırılmıştır. 1 ve 3 nolu fibulalar yay gövdeli Tip A1c⁴⁹⁹, 2 nolu fibula ise Tip AIIb fibulaları grubuna atfedilmektedir⁵⁰⁰ (**Lev. 44d**). Mezar İÖ 11. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁵⁰¹.

46 nolu mezarda iki adet bronz fibula ele geçmiştir. Fibulalardan 1 nolu olarak adlandırdığımız örnek yaprak levhalı Tip I, 2 nolu ise fibulaları Tip A1c⁵⁰² grubu ile paralellik göstermektedir (**Lev. 45a**). Mezarın tam tarihi belirlememiştir⁵⁰³. 59 nolu mezar alandaki buluntu bakımından en zengin içeriğe sahip mezardır. Mezarda sekiz adet fibula saptanmıştır. 1-8 olarak numaralandırdığımız fibulalardan 1-3 nolu fibulalar Attika-Boeotia

---

⁴⁸⁸ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12

⁴⁸⁹ Popham ve Sackett vd. 1979: 319.

⁴⁹⁰ Kilian, 1975: taf. 27.

⁴⁹¹ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12

⁴⁹² Popham ve Sackett vd. 1979: 319.

⁴⁹³ Kilian, 1975: taf. 45, Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 22, fig. 647.

⁴⁹⁴ Popham ve Sackett vd. 1979: 319.

⁴⁹⁵ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁹⁶ Popham ve Sackett vd. 1979: 319.

⁴⁹⁷ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁴⁹⁸ Popham ve Sackett vd. 1979: 320.

⁴⁹⁹ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁵⁰⁰ Kilian, 1975: taf. 45, Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 22, fig. 647.

⁵⁰¹ Popham ve Sackett vd. 1979: 320.

⁵⁰² Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁵⁰³ Popham ve Sackett vd. 1979, 321.

tipinde olup Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip VIII 5c⁵⁰⁴, 4-6 nolu fibulalar da Attika-Boeotia tipinde Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip VIII 3a⁵⁰⁵ grubuna atfedilmektedir. 7 ve 8 nolu fibulalar Adalar tipinde Kilian'a göre Tip AI⁵⁰⁶ fibulaları ile paralellik göstermektedir (**Lev. 45b**). Mezar İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁵⁰⁷. 54, 60, 63 nolu mezarlardan da birer adet bronz fibula saptanmıştır. Toplam üç adet fibula yay gövdeli Tip AIIc fibulaları ile paralellik göstermektedir⁵⁰⁸.

2.3.6. Aetolia Bölgesi

2.3.6.1. Aspropilia

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Aetolia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Aspropilia'da aynı isimle anılan mezarlık alanı saptanmıştır. Mezar 4 olarak adlandırılan gömüt alanı içerisinde GH IIIC dönemine tarihlendirilen bir adet bronz fibula saptanmıştır⁵⁰⁹. Aynı alan içerisinde saptanan Mezar 2'de olduğu gibi söz konusu mezar da muhtemelen ikinci kullanım görmüş ve bir adet yetişkin kadın defnedilmiştir. Çünkü anılan bronz fibulanın benzer örnekleri Submiken Döneminde mezarlardan yaygın olarak ele geçmektedir. Karantzali bu fibulaların, Miken Döneminde yüksek statülü bireylerin mezarlarına bırakılan süs eşyaları gibi aynı amaç doğrultusunda kefenlerine iliştiirildiğini düşünmektedir⁵¹⁰ (**Lev. 45c**). Söz konusu fibula Kilian'ın tipolojisine göre yay fibulalardan AIIa-b grubu ile paralellik göstermektedir⁵¹¹.

2.3.7. Boeotia Bölgesi

2.3.7.1. Rhitsóna

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Boeotia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Rhitsóna'daki araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılan mezarlardan çalışma kapsamımız altında değerlendireceğimiz bir mezarda çok sayıda p.t. seramikle karşılaşmıştır.

---

⁵⁰⁴ Blinkenberg, 1926: fig. 201.

⁵⁰⁵ Blinkenberg, 1926: fig. 191.

⁵⁰⁶ Kilian, 1975: taf. 55.

⁵⁰⁷ Popham ve Sackett vd. 1979: 321.

⁵⁰⁸ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁵⁰⁹ Karantzali, 2001: 19, 70-71, fig. 16, 42, pl. 47a

⁵¹⁰ Karantzali, 2001: 19, 89-90.

⁵¹¹ Kilian, 1975: taf. 1. fig. 26.

İnhumasyon gömüt biçimi gerçekleştirilen mezardan ele geçen bronz nesnelere arasında bir adet geniş iğne tutamak plakası üzerinde insize olarak betimlemelerin olduğu Blinkenberg'in Attika-Boeotia tipi olarak adlandırdığı Tip VIII grubu⁵¹², Kilian'ın tipolojisinde ise Tip AIIb, yaprak levhalı fibulalar olarak adlandırılan⁵¹³ fibula bulunmaktadır⁵¹⁴. Oldukça tahrip olan tutamak plakası üzerinde dört yapraklı yonca motifi gözlemlenmektedir. Anılan sebeple fibulanın görseli paylaşılmamış olsa da söz konusu plakalar üzerinde görülen geometrik motifler çağdaş vazo betimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Fibula ve sayesinde mezar bu sebeple İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

2.3.8. Attika Bölgesi

2.3.8.1. Eleusis

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Attika Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Eleusis'de saptanan Isis Mezarı, küçük taşlardan örülmüş duvarlara sahip dikdörtgen kuyu mezar Eleusis Nekropolünün en alt katmanında yer almaktadır. Mezar kapak taşlarının dışında bulunan hydria, mezar belirteci olarak kullanılmış olmalıdır. İçerisinde üç adet mezar barındıran gömüt çukurundaki mezarlardan en küçük olanı Subgeometrik motiflerle bezelenen minyatür bir kraterdir. Söz konusu mezar İÖ 7. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Hemen üstünde saptanan bir diğer mezarda bir şey bulunamamıştır. En üstte ise rulet bezemeli el yapımı bir oinochoe bulunmaktadır. İÖ 7. yüzyıla tarihlendirilen oinochoe bulunduğu mezarın altındaki küçük kraterden daha geç olmalıdır.

Isis Mezarı çok sayıda mezar armağanı bulunan bir kadın mezarıdır. Mezar armağanları arasında üç adet Mısır scarabeusu ve Isis'in fayanstan bir heykelciği saptanmıştır. Son tarihllemeler bu armağanları Mısır'ın XX-XXII hanedanlarına atfetmektedir. Schweitzer mezarı scarabeusları görmezden gelerek İÖ 9. yüzyıla tarihllemektedir. Çünkü bu nesnelere mezar tarihlendirmede kesin sonuç vermemektedir. Poulsen ise üslupsal nedenlerle benzer erken tarihler önermektedir⁵¹⁵. Furtwängler, Eleusis'in Geometrik mezarlarının dönemin son evresine ait olduğunu, İÖ 8. yüzyıldan daha geç olmadıklarını ve tüm olasılıklar göz önünde bulundurulduğunda İÖ 7. yüzyıla kadar

⁵¹² Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁵¹³ Kilian, 1975: taf. 45.

⁵¹⁴ DeVries, 1974.

⁵¹⁵ Poulsen, 1905: 124.

uzandıklarını belirtmektedir⁵¹⁶. 68 adet p.t. seramik bulunan mezarda ayrıca metal buluntulardan dört adet bronz fibula saptanmıştır. Fibulanın tipi Kıta Yunanistan fibulalarını çalışan Kilian'ın tipolojisine göre Tip AIIb, plakalı fibulalar olarak adlandırılmaktadır⁵¹⁷. Blinkenberg'in çalışmasına göre ise Attika-Boeotia tipi olarak adlandırdığı Tip VIII grubu⁵¹⁸ fibularına atfedilmektedir. Fibulalardan yola çıkarak Schweitzer'in tarihlendirme görüşü, Hampe'nin Boeotia tipi fibulalar için verdiği tarihler ile uyumaktadır. Hampe bu tip fibulaların İÖ 9. yüzyılda Attika'da İÖ geç 8. Erken 7. yüzyıllarda Boeotia'da kullanıldığını söylemektedir⁵¹⁹. Altın bir küpe ile insize bezemeli fildişi iğne de mezar buluntuları arasındadır. Söz konusu küpe Boeotia kalkanları ile süslenmiştir. Fibulaların tipi⁵²⁰ ile altın küpe üzerindeki Boeotia kalkan betimleri, coğrafya içi bölgeler arası etkileşime iyi birer örnek teşkil etmektedir (**Lev. 46a**).

Alanda bulunan bir başka mezar ise andığımız Isis mezarındaki örneklere benzer buluntular içermektedir. Bir adet benzer küpe, fildişi iğne, üç adet yine Kilian'ın tipolojisine göre Tip AIIb, plakalı fibula⁵²¹, p.t. ağırşaklar, amphoriskos, el yapımı tripodlar, sepetkulplu ve emzikli yemek kapları buluntu grubunu oluşturmaktadır. Ayrıca mezarda bir adet p.t. at figürünü saptanmıştır. İÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen bir pyksis veya amphoranın kapağından kopmuş ya da İÖ 7. yüzyılın başlarına tarihlendirilen Dipylon IX mezarında olduğu gibi serbest biçimde mezara armağan olarak sunulmuş olabilir. Her şekilde mezarlar en erken tarihlendirilenlere göre değil, içinde bulunan son tarihlere göre atfedilmediler. Çünkü özellikle seramikler daha eski mezarlardan alınarak yeni mezarlarda yeniden kullanılması Eleusis mezarlığında oldukça sık rastlanan bir uygulamadır.

2.3.8.2. Marathon

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Attika Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Marathon'daki Plasi'de bulunan mezarlardan çalışma kapsamımız altında değerlendireceğimiz inhumasyon gömüt işlemi uygulanan mezar taş sanduka tipindedir. Protogeometrik ya da Geometrik dönemlere atfedilen mezar buluntuları arasındaki pelvis üzerinde saptanan kemer muhtemelen bireye defnedilmeden önce takılmıştır. Diğer

⁵¹⁶ Furtwängler, 1906: 401.

⁵¹⁷ Kilian, 1975: taf. 45.

⁵¹⁸ Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁵¹⁹ Hampe, 1936: 72.

⁵²⁰ Blinkenberg, 1926: fig. 199, Tip VIII5a.

⁵²¹ Blinkenberg, 1926: fig. 199; Kilian, 1975: taf. 45.

buluntular ise kemik kınlı uzunca bir kılıç, sol ele uygun kabzaya sahip bir bıçak, her iki elin parmaklarında da yüzükler ile sol kolunun üstünde bronz bir fibula saptanmıştır. Buluntular sebebi ile erkek bireye ait olduğu yorumu yapılan mezar sahibini, defnedilmeden önce çeşitli ritüeller eşliğinde gömdükleri anlaşılmaktadır⁵²². Sol ele uyumlu kabzası olan bıçaktan yola çıkarak, bireyin gelişi güzel şatafat maksatlı armağanlar yerine, günlük hayatında kullandığı kişisel eşyalarının bırakıldığı varsayıldığında fibulaların, savunduğumuz üzere yalnız kadınlara atfedilen bir obje olmaktan sıyrılarak cinsiyet farketmeksizin gündelik yaşamda popüler olarak kullanıldığını göstermektedir. Anılan fibula hakkında görsel paylaşılmasa da form özellikleri üzerinden yorumlandığında Kilian'ın tipolojisine göre Tip AIIb, plakalı fibulalar olarak adlandırılmaktadır⁵²³.

2.3.8.3. Atina Agorası

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Attika Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Atina Agorası'nda yürütülen kazı ve araştırmalar sonucunda çok sayıda mezar tespit edilmiştir. Bu mezarların erken örneklerinden olan bir mezar içerisinde üç adet cinsiyeti belirlenememiş birey ile bir adet çocuğun kemiklerine rastlanılmıştır⁵²⁴. Mezar I'de saptanan fildişi kıyafet iğneleri dışında alandan gelen diğer iğnelerin hepsi kemikten üretilmiştir⁵²⁵.

Agorada saptanan mezarlar aynı bölgede yer alan Dipylon Mezarlığı'ndaki Geç Geometrik Döneme tarihlenen dikdörtgen kuyu mezarlar ile paraleldir. Yetişkin bireyler genellikle dorsal pozisyonda yatırılmaktadır fakat fibula buluntusu içeren Mezar XVII ile XVIII'e defnedilen bireylerin vücutları dizlerden kırılarak yarı hocker pozisyona getirilmiştir⁵²⁶. XVII nolu mezar, kadın bireye ait inhumasyon gömüt biçimi uygulanan mezardır. Mezar genel olarak pyksisler ağırlıkta olmak üzere toplam 22 adet p.t. seramikle Agora'nın buluntu açısından en zengin mezarıdır. Metal buluntular ise iki adet sarmal bronz halka, bir adet bronz fibula ve dört adet küçük ile bir adet büyük boyutlu demir fibula bireyin dizleri üzerine yerleştirilen seramik kümesi arasında bulunmuştur⁵²⁷. Gövdesinin bir kısmı korunan 27 nolu bronz fibula düz bir kare iğne tutamak plakasına sahiptir. 29-32 nolu demir fibulalar ise bir kitleye yapıştığından çok aşınmıştır. Anılan fibulalar Blinkenberg'in

⁵²² D'Onofrio, 2011: 662.

⁵²³ Kilian, 1975: taf. 45.

⁵²⁴ Leith, 2013: 191.

⁵²⁵ Immerwahr, 1971: 167, pl. 33.

⁵²⁶ Young, 1975: 76-77.

⁵²⁷ Young, 1975: 78.

Attika-Boeotia tipi olarak adlandırdığı Tip VIII grubu⁵²⁸, Kilian'ın tipolojisinde ise Tip AIIa, plakalı fibulalar olarak adlandırılmaktadır⁵²⁹. Hepsi de benzer formda olup kare iğne tutamak plakası yerine daha basit bir tutamak plakasına sahiptir (**Lev. 46b**). 28 nolu demir fibula Kilian'ın tipolojisinde ise Tip AIIb, plakalı fibulalar olarak adlandırılmaktadır⁵³⁰ (**Lev. 46c**). Hampe bu tip fibulaların İÖ 9. yüzyılda İÖ 8 ila 7. yüzyıllarda ise Boeotia'da kullanıldığını öne sürmektedir. Anılan fibulalar İÖ geç 8. yüzyıl ile İÖ erken 7. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir⁵³¹. Mezarda saptanan seramikler İÖ 8. yüzyıl tarihini destekler nitelikte özellikler taşımaktadır.

XVIII nolu mezar, kadın bireye ait inhumasyon gömüt biçimi uygulanan mezardır. Yine ağırlıklı olarak pyksis kaplarının yanı sıra çeşitli p.t. seramikler ile küçük buluntulardan üç adet bronz halka, bir adet p.t. ağırşak ve bireyin sola dönük kafasının hemen dibindeki pyksis içerisinde dört adet demir fibula saptanmıştır. Aynı zamanda bir adet oldukça tahrip olmuş bronz objenin de fibula olduğu düşünülmektedir⁵³² (**Lev. 46d**). Anılan fibulaların tamamı aşındığından çizimi yapılarak tipi belirlenmeye çalışılmıştır (**Lev. 47a**). Buna göre Blinkenberg'in Attika-Boeotia tipi olarak adlandırdığı Tip VIII grubu⁵³³, Kilian'ın tipolojisinde ise Tip AIIa, plakalı fibulalar olarak adlandırılan grup⁵³⁴ ile paralellik gösterdiği fakat daha minyatür boyutlarda olduğu saptanmıştır⁵³⁵. Mezarda saptanan p.t. seramikler İÖ 8. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir. Boeotia'daki İÖ 8-7. yüzyıl mezarlarında bulunan türden fibulaların, 8. yüzyılın sonlarında Attika mezarlarında da bulunduğu ve 9.yüzyıla atanamayacağı anlaşılmaktadır.

2.3.8.4. Dipylon

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Attika Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Dipylon Mezarlığında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda toplam dokuz mezarda kare formdaki iğne tutamak plakası üzerinde insize betimlemere yer verilen fibulalar ile spectacle fibulalardan toplam 12 adet ele geçmiştir. Bunlardan sekiz tanesi anılan iğne tutamak plakalı fibulalar olup Kilian'ın tipolojisinde plakalı fibulalar olarak anılmakta olup Blinkenberg'in

⁵²⁸ Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁵²⁹ Kilian, 1975: taf. 45.

⁵³⁰ Kilian, 1975: taf. 45.

⁵³¹ Hampe, 1936: 72; Young, 1975: 104.

⁵³² Young, 1975: 87-88.

⁵³³ Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁵³⁴ Kilian, 1975: taf. 45.

⁵³⁵ Blinkenberg, 1926: fig. 190, 191, 192.

Attika-Boeotia dediği Tip VIII örnekleri ile paralellik göstermektedir⁵³⁶ (**Lev. 47b**). Diğer dört bronz fibula ise Kilian'ın tipolojisine göre gözlük fibula olarak anılan Tip BIIa örnekleri ile benzer özellikler sergilemektedir⁵³⁷ (**Lev. 47c**). Spectacle fibulaların Kıta Yunanistan'ın yerel üretimi olduğu savunulmaktadır. Yayılım sahası incelendiğinde ise ilk olarak Güney İtalya ve Balkan Yarımadası'na daha sonra da Avrupa'nın orta kesimlerine tırmanarak Hallstat kültür grubunun simgesi statüsüne taşınmıştır⁵³⁸.

2.3.8.5. Kerameikos

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Attika Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Kerameikos Nekropolünde tespit edilen mezarlardan 4 nolu mezarda inhumasyon gömüt işlemleri uygulanmıştır. Defnedilen bireye dair cinsiyet ya da yaş tayini yapılamamakla birlikte buluntuları bakımından oldukça gösterişli olan mezar içerisinde bir adet bronz fibula, Blinkenberg'in Attika-Boeotia tipi olarak adlandırdığı Tip VIII grubu⁵³⁹, Kilian'ın tipolojisinde ise Tip AIIb, plakalı fibulalar olarak adlandırılmaktadır⁵⁴⁰ (**Lev. 48a**). Fibulanın iğne tutamak plakası üzerinde insize olarak gamalı haç motifi betimlenmiştir. Söz konusu mezar İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁵⁴¹.

40 nolu mezar ise boyundan saplı amphorada kremasyon gömüt biçimi tercih edilmiştir⁵⁴². Amphoranın ağız kısmında başaşağı pozisyonda konumlandırılmış bir adet bronz kalkanın hemen altında çift ağızlı balta saptanmıştır⁵⁴³. Buluntular arasında bir adet de bronz fibula bulunmuştur. Yine Kilian, Tip AIIb grubuna atfedilen fibula Attika Boeotia tipinde olup mezarla birlikte İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁵⁴⁴ (**Lev. 48b**).

41 nolu mezarda ise yine inhumasyon gömüt ile karşılaşılmakta, buluntular arasında bir adet bronz 4 nolu mezarda andığımız tipte fibula saptanmıştır. İÖ 9. yüzyılın ortalarına

⁵³⁶ Blinkenberg, 1926: 185-194.

⁵³⁷ Kilian, 1975: taf. 57, fig. 1577.

⁵³⁸ Undset, 1889: 224-225.

⁵³⁹ Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁵⁴⁰ Kilian, 1975: taf. 45.

⁵⁴¹ DeVries, 1974.

⁵⁴² Kübler, 1943: 41.

⁵⁴³ D'Onofrio, 2011: 649.

⁵⁴⁴ Strömberg, 1993: 83.

tarihenen fibulanın iğne tutamak plakası üzerinde insize olarak betimlenen bir gemi altındaki balık figürü, bu tipin erken örnekleri olduğunu belirtmektedir⁵⁴⁵ (**Lev. 48c**).

Alanda saptanan bir diğer mezar olan 48 nolu örnekte de yine inhumasyon defin işlemi uygulanmıştır. Mezar yapısının oldukça tahrip olduğu görülürken buluntular arasında yine bir önceki mezarda andığımız tipte bir adet bronz fibula saptanmıştır. Fibulaya dair görsel paylaşılmamış fakat mezar, alanda bulunan diğer mezarlar ve ele geçen buluntuların yanı sıra 4 nolu mezar ışığında İÖ 8. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir⁵⁴⁶.

2.3.8.6. Aegina

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Attika Bölgesi sınırları içerisinde yer alan körfezdeki bir ada yerleşimi olan Aegina'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan mezarlardan 12 tanesinde toplam 32 adet bronz fibula saptanmıştır⁵⁴⁷ (**Lev. 49a**). Kilian'ın tipolojisine göre çeşitli tiplerdeki bu fibulalardan 13 numaralı fibula hariç, 1-22 numaralı fibulalar yay fibulalar sınıfına atfedilmektedir.

13 numaralı bronz fibula plakalı fibulalardan Tip DI örneklerine benzemektedir⁵⁴⁸. 1 ve 2 numaralı bronz fibulalar Tip A1c fibulaları ile paralellik göstermektedir⁵⁴⁹. 3, 4, 5, 6, 8, 9 ve 10 numaralı toplam yedi adet bronz fibula ise yay fibulalar Tip D1a fibulalarına benzemektedir⁵⁵⁰. 7 ve 12 numaralı bronz fibulalar Tip BIIIa fibulaları ile paralellik göstermektedir⁵⁵¹. 14 numaralı bronz fibula Tip EII fibulalarına atfedilmektedir⁵⁵². 15, 16, 17, 18 numaralı toplam dört adet bronz fibula Tip CVg fibulalarına benzemektedir⁵⁵³. 19 numaralı bronz fibula Tip CVId fibulaları ile paralellik göstermektedir⁵⁵⁴. 20, 21, 22 ve 27 numaralı fibulalar ise Tip BIIIp grubu fibulalar ile benzerlik sergilemektedir⁵⁵⁵.

---

⁵⁴⁵ Müller ve Karpe, 1962: 106-107, fig. 24-25.

⁵⁴⁶ Jacopsthal, 1956.

⁵⁴⁷ Furtwängler, 1906.

⁵⁴⁸ Kilian, 1975: taf. 46, fig. 1318.

⁵⁴⁹ Kilian, 1975: taf. 1, fig. 11-12.

⁵⁵⁰ Kilian, 1975: taf. 6, fig. 210-213.

⁵⁵¹ Kilian, 1975: taf. 3, fig. 75-97.

⁵⁵² Kilian, 1975: taf. 30, fig. 805.

⁵⁵³ Kilian, 1975: taf. 17, fig. 506-510.

⁵⁵⁴ Kilian, 1975: taf. 27, fig. 716.

⁵⁵⁵ Kilian, 1975: taf. 12, fig. 339-343.

Adalar tipine atfedilen 23 ve 24 numaralı fibulalar Kilian'ın tipolojisinde AI grubuna atfedilmektedir⁵⁵⁶. 28, 29 ve 30 numaralı Frig fibulaları ise Muscarella'nın tipolojisine göre Tip XII 12-13 örnekleri ile paralellik göstermektedir. 25 numaralı fibula Blinkenberg'in Kıbrıs fibulalarını derlediği başlık altında Tip XIII örnekleri ile birebir özellik sergilemektedir⁵⁵⁷. Tek örnek ile temsil edilen 26 numaralı fibula İtalya fibula tipolojisinde drago tipi olarak anılmakta, geriye kalan 31 ve 32 numaralı iki adet fibulanın ise tipi belirlenmemektedir⁵⁵⁸.

2.3.9. Corinth Bölgesi

2.3.9.1. Corinth

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Corinthia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Corinth'te gerçekleştirilen teras kazısı çalışmaları sonucunda mezarlar saptanmıştır. Orta terasta kazısı yürütülen bir mezardan bir yüzük, dört adet bronz iğne ve iki adet yay gövdeli fibula saptanmıştır (**Lev. 49b**)⁵⁵⁹. Fibulalar Kıta Yunanistan fibula tipolojisini gerçekleştiren Kilian'ın tipolojisine göre Bogenfibeln (yay fibula) AIIa grubu ile paralellik göstermektedir⁵⁶⁰. 1984 yılında Kilian Geometrik Döneme tarihlenen bir başka mezardan yedi adet bronz elbise iğnesi saptamıştır. İÖ 7. yüzyılın sonlarına kadar kullanıldığı düşünülen bu iğneler, İÖ 8. yüzyılın sonu ve ya 7. yüzyılın başlarında kutsal alan ve tapınaklara adak olarak bırakılmaktadır⁵⁶¹. Aynı zamanda alanda kazılan bir başka mezardan ise 15-16 adet bronz elbise iğnesi, iki adet yüzük ile yedi adet fibula saptanmıştır⁵⁶² (**Lev. 49b**). Söz konusu bu fibulalar Blinkenberg'in Tip VIII. Attika-Boeotia Tipi olarak adlandırdığı, Kıta Yunanistan tipolojisini derleyen Kilian'ın çalışmasına göre iğne tutamak plakalarından yola çıkarak bir araya getirdiği gruba plakalı fibulalar adını vererek Tip EIIb olarak sınıflandırmıştır⁵⁶³.

⁵⁵⁶ Kilian, 1975: taf. 55. fig. 1543-1548.

⁵⁵⁷ Blinkenberg, 1928: fig. 300.

⁵⁵⁸ Furtwängler, 1906: taf. 116.

⁵⁵⁹ Bookidis ve Stroud, 1997: 16.

⁵⁶⁰ Kilian, 1975: taf. 1. fig. 20-21.

⁵⁶¹ Kilian, 1984: nos. 2190,

⁵⁶² Bookidis ve Stroud, 1997: 16.

⁵⁶³ Kilian, 1975: taf. 48.

2.3.10. Elis Bölgesi

2.3.10.1. Andritsania

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Elis Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Andritsania'da yürütülen kazı çalışmalarında çalışma kapsamımız altında inceleyeceğimiz fibula buluntusu ele geçen bir mezar saptanmıştır. Söz konusu mezardan dört adet fibula ele geçmiş, diğer buluntuların dönem özellikleri sebebi ile İÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlenmiştir⁵⁶⁴. Ne yazık ki fibulalar hakkında form ya da görsel bilgisi paylaşılmamıştır. Anakara üzerinde birbirine yakın bölgeler bir yana daha uzak olan bölgelerden dahi farklı tipte fibulaların beklenmedik merkezlerde görülmesinden ötürü öneri yapmamızı imkansız kılmaktadır. Öyle ki söz konusu bölge yüzünü İtalya kıyılarına döndüğünden Blinkenberg'in İÖ 8-7. yüzyıllara tarihlendirilen, XI. grup Kıta Yunanistan ve Adalar'da bulunmuş ithal fibulalar dahi olabileceği düşünülmelidir⁵⁶⁵.

2.3.11. Argolis Bölgesi

2.3.11.1. Lerna

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Argolis Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Lerna'daki kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan mezarlandan PA 6: 1, mezarında fibulaya rastlanılmıştır⁵⁶⁶. Mezar ve buluntular Coldstream tarafından Geç Geometrik Döneme tarihlendirilmektedir⁵⁶⁷. Pithos mezarın ağzına taş kapatılarak inhumasyon gömüt oluşturulmuştur. İskeletten geriye tek kalan dişlerin analizleri sonucunda yaklaşık olarak 18 aylık bir kız çocuğa ait olduğu saptanmıştır. Birer adet skyphos, kantharos, yonca ağızlı oinochoe, fincan ve pişirme kabının yanı sıra iki adet bronz halka, yüzük olduğu düşünülen obje ile ayak kısmında iki adet demir parça buluntu grubunu oluşturmaktadır. Anılan demir parçalar iğne olarak yorumlandığında her iki omuzdan tutturulmuş peplos ve ya Doric bir elbisenin varlığı defnedilen çocuğun kız olabileceğini düşündürmektedir.

Omuzlardan antitetik biçimde tutturulan peplos karakteristik olarak kadın giysisine atfedilmektedir. Fakat daha sonraları tek ve ya düzensiz iğnelemeler ile tutturulan himation

⁵⁶⁴ Voyatzis, 1990: 209.

⁵⁶⁵ Blinkenberg, 1926: 197-204, fig. 221-227.

⁵⁶⁶ DeVries, 1974: 80.

⁵⁶⁷ Coldstream, 1977.

her iki cinsiyette de ortak kullanım görmüştür⁵⁶⁸. Buluntular arasındaki bronz fibula Blinkenberg'in Attika-Boeotia tipi olarak adlandırdığı Tip VIII grubuna⁵⁶⁹, Kilian'ın tipolojisinde ise plakalı fibulalar olarak adlandırılmaktadır⁵⁷⁰. Anılan fibula Blinkenberg'in yayınındaki Tip VIII 5k ile birebir benzerdir⁵⁷¹. İğnenin geçirildiği tutamak plakası kısmının her iki yüzünde de insize olarak su kuşu betimlenmiştir⁵⁷² (**Lev. 50a**). Mezar ve fibula İÖ 8. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

2.3.11.2. Argos

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Argolis Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Argos'ta Miken Döneminin ardından birkaç oda mezar geleneğinin sürdürülmesi dışında tüm bölgede ölü gömme gelenekleri değişmiştir. Aile oda mezarlarının artık kullanım görmemesi yerine bazı yerleşim örneklerinde daha erken Miken yerleşimlerini kapsayan taş döşemeli sanduka mezarların ve ya çukur mezarlara tekli ya da çoklu definlerin kullanılması gelenekleri görülmeye başlanmıştır. Bu köklü değişim sürecinin yansısı yalnız defin geleneklerinin ya da mezar tiplerinin değişmesi ile sınırlı kalmayarak aynı zamanda ölü ve mezar armağanlarını da etkileyen bir süreç olmuştur. Öyle ki Miken tipi p.t. seramik formlarının kısmen görülmeye devam etmesinin dışında bireye ya da mezara armağan niteliği taşıyan uzun elbise iğneleri ile Submiken döneme tarihlenen kemerli yay gövdeye sahip fibulalar armağan literatüründe geniş yer tutmaya başlamıştır⁵⁷³. AG77 nolu bir mezarda bu tip fibulalardan parçalar halinde toplam 14 adet ele geçmiştir (**Lev. 50b**). Buluntulardan yola çıkarak mezar Submiken Dönemine tarihlendirilmektedir. Anılan fibulalar Kilian TipBIII'a örnekleri ile paralellik göstermektedir⁵⁷⁴.

2.3.11.3. Prosymna

Antik Dönemde Kıta Yunanistan'ın Argolis Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Prosymna'daki güneybatı yamaç sektöründe gerçekleştirilen kutsal alan kazıları esnasında iki adet dikdörtgen formda çukur mezar tespit edilmiştir. Mezar XXXVII olarak adlandırılan mezarda bir adet ayak kısımlarındakiler küçük, merkez gövdedeki büyük olmak üzere

⁵⁶⁸ DeVries, 1974: 92-94.

⁵⁶⁹ Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁵⁷⁰ Kilian, 1975: taf. 61.

⁵⁷¹ Blinkenberg, 1926: fig. 203-204 5k.

⁵⁷² DeVries, 1974: pl. 15.

⁵⁷³ Desborough, 2008: 664.

⁵⁷⁴ Kilian, 1975: taf. 4. fig. 98-149.

toplam beş adet portarif bilye süsleme bulunan⁵⁷⁵ Blinkenberg'in Tip XI. Kıta Yunanistan ve Adalarda Bulunan İthal Fibulalar başlığı altında derlediği İtalya örneklerine benzeyen fibula gözlemlenmiştir. (**Lev. 51a**). Saptanan başka bir mezarda altın, bronz, demir gibi madenlerden çok sayıda figürin, disk, hançer, bileklik ile 13 adet elbise iğnesi ve bir adet fibula ile oldukça büyük formda iğne tutamak plakası ele geçmiştir⁵⁷⁶ (**Lev. 51b**). Anılan fibula Kilian'ın tipolojisine göre yaprak levhalı Tip II fibulalar ile paralellik göstermektedir⁵⁷⁷. İğne tutamak plakası ise olasılıkla Blinkenberg'in Tip VIII. Attika-Boeotia tipine atfedilmelidir⁵⁷⁸. İğne tutamak plakası üzerindeki insize figüratif anlatımdan ötürü ele geçtiği birlikte fibula Geometrik Döneme tarihlendirilmektedir.

İÖ erken 7. yüzyıla tarihlendirilen bir adet tholos mezar ile bir adet oda mezar da alanda tespit edilen diğer fibula buluntusu veren mezar örneklerini oluşturmaktadır. Söz konusu bu iki mezardan toplam altı adet farklı tiplerde fibula ele geçmiştir. Kilian'ın tipolojisine göre bunlardan biri yaprak levhalı fibulalardan Tip I⁵⁷⁹, ikisi yay fibulalardan Tip AIc⁵⁸⁰, biri yay fibulalardan Tip LIc⁵⁸¹, diğer ikisi ise Caner'in tipolojisine göre muhtemelen Frig tipi fibulaların erken örneklerinden olan Tip HI ile paralellik göstermektedir⁵⁸² (**Lev. 51c**). Çalışma kapsamımızda daha çok Muscarella'nın tipolojine yaptığımız atıflar neticesinde söz konusu Frig tipi fibulanın anılan çalışmadaki karşılığı Tip XII 13'dür⁵⁸³.

---

⁵⁷⁵ Blegen, 1939: 440.

⁵⁷⁶ Blegen, 1939: 438.

⁵⁷⁷ Kilian, 1975: taf. 1. fig. 6.

⁵⁷⁸ Blinkenberg, 1926: 147-185, fig. 188-208.

⁵⁷⁹ Kilian, 1975: taf. 1. fig. 2.

⁵⁸⁰ Kilian, 1975: taf. 1. fig. 11-12.

⁵⁸¹ Kilian, 1975: taf. 43. fig. 1245.

⁵⁸² Caner, 1983: taf. 46. fig. 689.

⁵⁸³ Muscarella, 1967.

3. BÖLÜM

3. ÖLÜ ARMAĞANI OLARAK FİBULA KULLANIMINA İLİŞKİN VERİLER

Biyolojik olarak ölüm, solunumun yeniden başlatılamayarak duruşuyla bedenın oksijen kaybına uğrayarak somatik ve doğal yolla yaşamsal fonksiyonların bütünüyle yitirilmesidir. Bu olgu sosyolojik açıdan incelendiğinde üç temel yaklaşımla karşılaşılmaktadır. Bunlar yapısal işlevselci, çatışmacı ve sembolik etkileşimci yaklaşımlar olarak sıralanmaktadır⁵⁸⁴.

3.1. Ölüm Olgusu ve Gömü Ritüelleri

İnsanoğlu kendini tanımaya başladığı devirlerden beri ölümü kabullenememiştir. Üst Paleolitik'ten beri insanlar ölen bireyleri armağanlar eşliğinde defnetmiştir. Bu da o dönemden itibaren din etkisinin yansımalarıyla açıklanmakta, günümüz öte dünya inancına benzer inançları ortaya çıkarmıştır. Bu inançla beraber günümüze değin mezarlar değişmiş ve gelişmiştir. Uygulanan ritüeller toplumları tanıyabilmek adına bilgiler sunan önemli olgulardır⁵⁸⁵. Üst Paleolitik devirde bireylerini armağanlar eşliğinde defneden insanlar ile ölüm olgusunun şekillenmeye başladığı kabul görmektedir. Öyle ki mağara duvarlarında betimlenen antropomorfik resimler dinsel düşüncelerin yansıması olmalıdır⁵⁸⁶. Homo Sapienslerin inançları doğrultusunda mağara duvarlarını boyadıkları ve özenle hazırladıkları mezar uygulamaları saptanmıştır⁵⁸⁷. Ölüme ilişkin sahnenin mağara duvarına kompozisyon halinde betimlendiği detaylı çizimleri İÖ 15.000-10.000 yıllarına tarihlendirilen Fransa'daki Lascaux Mağarası'ndan kavramak mümkündür⁵⁸⁸ (**Lev. 52a**).

Ölüm olgusu, hem dini hem de sosyal pratiklerle defnedilen bireyin torunlarıyla alt nesillere aktarılmaktadır⁵⁸⁹. Erken tarım topluluklarından itibaren ölü gömme uygulamaları ile paralel olarak defin ritüelleri de uygulanarak nesilden nesile aktarılmıştır. Ölümün sosyal olgu olarak kabul görmesinin sebebi iki açılı bir sonuç olmasındandır. Birincisi, ölen bireyin

⁵⁸⁴ Burcu ve Akalın, 2008: 28.

⁵⁸⁵ Erginer, 2004: 286; Şener, 2014: 75.

⁵⁸⁶ Mithen, 1996: 200.

⁵⁸⁷ Mithen, 2006: 47.

⁵⁸⁸ Önuçak, 2009: res.2.

⁵⁸⁹ Fahlander – Oestigaard, 2008: 4-5.

biyolojik ve sosyal yaşantısına dair tüm dinamiklerin son bulması, diğeri ise ölen bireyin beraber varoluş sergilediği diğeri kişiler için veya sosyal çevresinde etkileşim kurduğu kişiler için yaratacağı yoksunluk sürecidir⁵⁹⁰. Ölümün gerçekleşmesi doğal olsun ya da olmasın doğurduğu sonuç vurgulanan bu yoksunluktur⁵⁹¹. Bu yoksunluk bireyin benimsediği ve etkileşimde olduğu kişinin kaybını, geride kalanların davranışsal, psikolojik, fizyolojik ve sosyal kayıp olarak ele alınmaktadır⁵⁹². Sosyolojide yoksunluk, yas, ağıt gibi duygular cenaze ve başsağlığı gibi törenlerle birlikte değerlendirilmektedir⁵⁹³. Birey için ölümün anlamı hem kişisel hem de sosyo-kültürel birçok belirleyiciye bağlıdır. Bu anlam duygulara, deneyimlere, olgunun kültürce nasıl yorumlandığına göre değişkenlik göstermektedir.

Sümer, Assur, Babil yazılı kaynaklarından Mezopotamya coğrafyasının öte dünya inancı ve yeraltı kültü hakkındaki uygulamalarını öğrenmekteyiz. Bu toplumlara göre bireyin bedeni defnedildiği mezarda kalırken ruhları yeraltı dünyasına geçerken; yeryüzü, yeraltı nehri ve yer altı olmak üzere belirli aşamalar katetmektedir⁵⁹⁴. Eski Mısır'da da aynı Mezopotamya halklarındaki gibi ruhun ölümsüzlüğüne inanılmaktadır. Fakat Mezopotamya'dan farklı olarak öte dünya inançları bildikleri gibi bir düzen içerisinde olduğundan ölen bireyi mumyalayarak inançları doğrultusunda bedeni öte dünyaya uygun biçimde hazırlarlar. Aynı zamanda Eski Mısır'da ölen bireyin bir mahkemede yargılandığı düşüncesi hakimdir. Yargı süreci sonunda beraat etmeyen ölümler için açlık, susuzluk ve mezarından dışarı çıkamama gibi cezalar verilmektedir⁵⁹⁵.

Gömü ritüellerinin kültürel hafızalar ile aktarımı, yaşamlarını yitiren bireyler hayatta olanların hafızasından silinmediği sürece devam etmektedir⁵⁹⁶. Eski Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi Anadolu'da da ölüm olgusu ve gömü ritüellerini yazılı kaynaklar aracılığıyla öğrenmekteyiz. Hitit Devlet arşivi kült ve bağlantılı ritüellerden bahsetmektedir⁵⁹⁷. Söz konusu bu tabletlerde kral ve kraliçe için düzenlenen cenaze ritüellerinin ikinci gününden bahsedilir. “...İkinci günde, gün ağarırken kadınlar kemikleri

---

⁵⁹⁰ Burcu ve Akalın, 2008: 31.

⁵⁹¹ Dershimer, 1990: 17.

⁵⁹² Marshall, 1998: 13.

⁵⁹³ Burcu ve Akalın, 2008, 32.

⁵⁹⁴ Dinçol, 2007: 2.

⁵⁹⁵ Dinçol, 2007: 3.

⁵⁹⁶ Akyurt, 1998: 154.

⁵⁹⁷ Boğazköy arşivlerindeki yazılı kaynaklardan, yalnız iki tanesi halkın gömü ritüelleri ile ilgilidir. Bunlardan ilki gömü için gerçekleştirilen hazırlıkları, diğeri gömüldükten sonra ölen bireyin eşyalarına davranış biçimi hakkında bilgi vermektedir. Bkz. Gurney 2001: 139-142.

toplamak için ateşin yakılmış olduğu yere giderler; ateşi on testi bira, on testi şarap, ve on testi walhi⁵⁹⁸ ile söndürürler. Gümüş bir kupa yarım mina ve yirmi şekel ağırlığında eritilmiş yağla doldurulur. Kemikleri gümüş maşalarla toplar ve gümüş kupadaki yağın içine koyarlar. Daha sonra onları yağdan çıkarır ve “değerli giysi” içinde keten bezle birlikte kemikleri toplarlar ve bir sandalye üzerine koyarlar. Ancak kemikler bir kadına ait ise, bir tabure üstüne konur. Cenazenin yakılmış olduğu ateşin etrafına on iki somun ekmek ve onların üstüne don yağından yapılmış yağlı ekmek koyarlar. Ateş, zaten bira ve şarapla söndürülmüştür. Üzerinde kemikler bulunan sandalyenin önüne bir masa koyar ve sıcak somunlar, ... somunlar ve tatlı somunlar ikram ederler. Aşçılar ve sofrta görevlileri ilk fırsatta tabakları sererler ve yemek biter bitmez geri toplarlar. Kemikleri toplamaya gelenlerin hepsine yemek sunarlar...”⁵⁹⁹. Tabletın günümüze korunagelmış kısımlarının çevirisinden öğrenildiği üzere Hititlerin gömü ritüelleri Anadolu’nun diğer toplumları ile benzerlik göstermektedir. Özellikle İllion’da Patroklos’un cenaze merasimi Hitit cenaze ritüelleri ile ortak özellikler sergilemektedir. İllion’aki bu törenleri ise Homeros şu şekilde aktarmaktadır. “...Aralarında Atreus’un oğlu olduğu halde bir araya toplanarak büyük bir kalabalık oluşturdular ve çıkardıkları gürültüyle onu (Achilleus) uyandırdılar; Achilleus kalkıp oturdu ve onlara şöyle dedi: “Sen, Atreus’un oğlu ve siz Akha’nın aziz konukları, önce alev renkli şarapla, yanan ateşi söndürün, ne kadar yayılmış olursa olsun ve sonra, Menoitius’un oğlu, Patroklos’un kemiklerini toplayalım, onun kemiklerini diğer kemiklerden ayıklayalım; onun kemiklerini seçmek kolay olacaktır zira, diğerlerinininki, birbirine karışmış olan insan ve at kemikle, kenarda yanarken o, ateşin ortasında uzanmaktaydı. Daha sonra, ben, kendim, Hades’te saklanıncaya kadar, kemikler iki kat yağa sarılmış altın bir kap içinde dursun. Ancak çok büyük bir mezar yapılmasın, sadece onun için münasip bir tane olsun. Ben gittikten sonra, kürekli kemiklerle geride kalan Akhalılar, ona büyük bir mezar yapar.” Böyle konuştu Achilleus ve onlar Peleus’un tez canlı oğluna kulak verdiler. Önce alev renkli şarapla odun yığının etrafını saran ateşi söndürdüler, öyle ki hayli derin bir kül tabakası oluşmuştu. Kibar arkadaşları, Patroklos’un kemiklerini ağlayarak, altın bir kupa içine topladılar ve iki kat yağlı bezle sardılar. Kupayı yumuşak keten bezle sardıktan sonra bir kulübe içine yerleştirdiler. Daha sonra mezarın yerini tespit ettiler ve mezarı odun yığının bulunduğu yerin yakınında bir yere yaptılar ve toprak yığarak mezarı yaptıklarında, geri dönmek üzere dağıldılar. Dağılmadan önce, Achilleus gemisinden ganimetler getirdi. Leğenler, kazanlar, üçayaklı sehpa, atlar ve

⁵⁹⁸ Dini törenlerde tüketilen bir içki türüne verilen isim.

⁵⁹⁹ Gurney, 2001: 139-140.

*katırlar, güçlü kuvvetli öküzler ve güzel kemerli kadınlar ve gri renkli demirler getirdi... ”*⁶⁰⁰. Cenazenin yakılması, içeceklerin dökülmesiyle ateşin söndürülmesi, kemiklerin yağ ve don yağına batırılması ya da kaplanması, kemiklerin keten bez içerisinde taşınması ile ölen bireye duyulan saygıya yaraşır biçimde değerli bir giysi seçimi her iki metinden anlaşılan ortak paydalarıdır.

Homeros *Odysseia* adlı eserinde Achilleus’un cenaze töreninde ise yakılan ateşin bir gün sonra şafakta güneşin doğuşuyla beraber şarapla söndürüldüğünü, toplanan kemiklerin şarap ve kokulu yağlarla urneye yerleştirildiğini sonrasında toprağa bırakılarak üzerinin kapatıldığından bahsetmektedir⁶⁰¹. Homeros’un bu anlatılarına göre Kıta Yunanistan’da kremasyon gömü ritüelleri İÖ 11-10 yüzyıllarda kullanılan bir gömüt türü olduğu anlaşılmaktadır. Musgrave⁶⁰², Kurtz-Boardman⁶⁰³ ve Mylonas⁶⁰⁴ kremasyon gömüt geleneğinin Kıta Yunanistan’a Anadolu’dan geçtiğini düşünmekte ve bu varsayım arkeolojik verilerle desteklenmektedir. Öyle ki Anadolu’da İÖ 7. binyıla tarihlenen en erken örnekleri Aşıklı Höyük’te saptanmış ve muhtemelen İÖ 3. binyılda Akdeniz ve Ege’de deniz ticaretiyle yayılmıştır⁶⁰⁵. Anadolu’da Çayönü ve Demirköy’den elde edilen verilerle kremasyon gömütün Neolitik Dönem kadar uzandığı görülmekte⁶⁰⁶, Marmaray kazılarında ele geçen urnelerle bu gömüt tipinin Geç Neolitik Dönem’de uygulandığı ispatlanmıştır. İÖ 2. binyılda ise Troia⁶⁰⁷, Beşiktepe⁶⁰⁸ ve Panaztepe⁶⁰⁹ gibi merkezlerden gömüt tipinin uygulandığı urneler saptanmıştır.

Protogeometrik Dönem’in ilk evreleriyle birlikte Attika’da ölü gömme uygulamalarında değişime gidilerek inhumasyon gömüt biçimi yerini kremasyona bırakmıştır. Kerameikos’ta Protogeometrik Dönem tarihlendirilen vazolardan özellikle amphoralar olmak üzere çeşitli p.t. seramik formları kremasyon gömütlerde kullanılmıştır. Tarihin seyrinde ise Geometrik Dönem’in son evreleriyle birlikte kremasyon gömüt uygulamaları terkedilerek yeniden inhumasyon gömüt biçimi öne çıkmıştır⁶¹⁰. Dipylon

---

⁶⁰⁰ Hom. Il. 23.108-261.

⁶⁰¹ Hom. Od. 23.65-90.

⁶⁰² Musgrave, 1990: 272.

⁶⁰³ Kurtz – Boardman, 1971: 25.

⁶⁰⁴ Mylonas, 1948: 80.

⁶⁰⁵ Buluç, 1993: 84.

⁶⁰⁶ Ekmen, 2012: 43.

⁶⁰⁷ Yağız, 2012: 10-11.

⁶⁰⁸ Korfmann, 1986: 328; Akyurt, 1998: 15; Yağız, 2012: 15-16.

⁶⁰⁹ Akyurt, 1998: 21; Yağız, 2012: 25.

⁶¹⁰ Kurtz – Boardman, 1971: 140.

grubu malları üzerinde betimlenen *ekphora* ve *prothesis* sahneleri Kıta Yunanistan halkının ölü ritüellerini gösteren erken örnekler arasında yer almaktadır⁶¹¹. Beyaz zeminli lekythoslarda da bahsedilen sahneler betimlenmektedir. Atina'da İÖ 487-480 yılları arasında Solon tarafından lüks yaşamı kısıtlayan reformlardan ölü ritüelleri de payını almıştır. Öyle ki anılan tarihlere gelindiğinde mezarların yerini belli eden steller yerine beyaz zeminli lekythoslar kullanılmıştır⁶¹².

Antik dönem Yunan toplumunda öte dünya inancıyla yani ruhun ölümsüzlüğüyle paralel olarak ölen bireylere sonsuz bir saygı gösterilmektedir. Örneğin bir antik metinde ölen bireylerin “...Aşağı İnmiş Tanrılar...” olarak nitelendirildiği görülmektedir⁶¹³. Fakat bu durum kendi içerisinde dikkat çekici bir nokta barındırmaktadır. Anıtsal mezarların ve hatta bazı zamanlarda lahitlerin dahi “*kahraman mezarı*” (heroon) olarak adlandırılmalarına rağmen ölen bireyler için “*kahramanlar*” tabiri kullanılmamaktadır. Antik dönem mezar soyguncuları yakalanmaları halinde adlarına yalnızca hırsızlık suçundan dava açılarak para cezasına çarptırılmakla kalmayıp bir de ölen bireylerin mezarlarına saygısızlık yaptıklarından dolayı lanet ve beddualarla tehdit edilmektedirler. Yine antik metinde geçtiği üzere para cezasından sonra “...ve yeraltındakilere karşı suçlu olacak...” ifadeleriyle hem bahsettiğimiz tehdit hem de defnedilen bireylerin “*yeraltındakiler*” olarak isimlendirildiğini öğrenmekteyiz⁶¹⁴.

Ritüelleri saygıyla karşılayan Yunan toplumu insan vücudunun *soma* (σῶμα) ve *psykhe* (ψυχή) adını verdikleri ruhtan oluştuğunu düşünmektedir⁶¹⁵. *Hypnos* (uyku) ve *Thanatos* (ölüm) ise kara gecenin çocukları olarak bilinmektedir. İÖ 6. yüzyılda yaşayan Hesiodos, “...ölümün ellerine yakalanan ondan asla kaçamaz, Hades'e giren, o karanlığa inen, bir başka deyişle ölümle karşılaşan asla geri gelemez.” ifadeleriyle ölümün kaçınılmaz olduğundan ve öte dünya inancına dair bilgilerden bahsetmektedir. Defin işlemlerinin uygulanması, tören düzenlenmesi aile bireylerinden özellikle de erkek evladın sorumluluğundaydı. Bir aileye sahip olmayan bireylerin defin ritüellerini arkadaşları

---

⁶¹¹ Alexiou, 1974: 7.

⁶¹² Mansel, 1971: 186-193; Alexiou, 1974: 5; Şahin, 2003: 145.

⁶¹³ TAM III/1, 767.

⁶¹⁴ TAM III/1, 267.

⁶¹⁵ Şahin, 2003: 145.

üstlenebilirdi. Fakat belirttiğimiz üzere normal şartlar altında ailenin itibarı için mühim olan bu son görevin akrabalar dışından herhangi birine verilmesi uygun görülmezdi⁶¹⁶.

Defin ritüellerinin ilk aşamasını *prothesis* oluşturmaktadır. Bu ilk olarak ölümün duyurulması ve tescil edilmesidir. Birey bir klineye yatırılarak sergilenmekte çevresine toplanan aile bireyleri ve diğer bireyi tanıyan kimseler saygılarını göstermeleri, acılarını dışa vurmaları ve gömü töreninden önce defnedilecek bireyin hazırlanma süreci izlenmektedir. Bu aşama başlangıcından itibaren defnedilecek bireyin evinin dışında geniş açık alanlarda ve kalabalık katıldığı bir ritüelken İÖ 6. yüzyılda Solon kanunlarıyla birlikte daha mütevazı hale dönüşerek defnedilecek bireyin evinin içinde veya avlusunda gerçekleştirildiği bilinmektedir⁶¹⁷. Demosten'e göre 60 yaşın üzerinde veya ölümü yaklaştığı düşünülen ve birey ile yakın akraba olan kadınlar bireyi defin ritüellerine hazırlamaktaydı. Kadınlar bireyin gözlerini kapatarak çenesini *othonai* adı verilen ince bez parçasıyla kapatır ve birey su ile yıkanır. Bireyin vücudunda kan varsa kremasyon ya da inhumasyon işleminden önce temizlenmesi şarttı⁶¹⁸. İyice temizlenen beden yağ ile sıvanır, üç kat giydirilir, yatağa yatırılır ve üzeri örtülen birey⁶¹⁹, çiçekten çelenkler, kurdeleler ve mücevherlerle süslenirdi⁶²⁰. *Kopetos* olarak adlandırılan kendini dövme ritüelin bir parçasıdır. Ağıtların yakılması, özellikle kadınlar olmak üzere akrabalar ile arkadaşların saçlarını yolmaları, yüzlerini yaralamalarıyla *prothesis* fiilen başlamış olur⁶²¹.

Yasalar kapsamında ölümün biyolojik olarak gerçekleştiği günden sonraki üçüncü günde birey gündeğumundan önce ana caddeler kullanılmadan sessiz biçimde mezarına götürülmektedir. Bu aşamaya ise *ekphora* adı verilmektedir. Bu ritüel sabahın erken saatleriyle sınırlandırılmış ve ağıtların ev dışında yakılmasına izin verilmemiştir. *Prothesis* ritüellerinde bahsettiğimiz üzere yine kalabalık olmamak kaydıyla yalnızca aile bireylerinden oluşan kortej eşliğinde gerçekleştirilmektedir⁶²². Gece gerçekleştirilmesinden utanç duyulan bu ritüel esnasında hiçbir tanrının adı anılmamaktadır⁶²³. Vazo betimlerinden öğrenildiği üzere *ekphora* sahnelerinde defnedilecek birey bazen eller üzerinde bazen de

---

⁶¹⁶ Kurtz – Boardman, 1971: 143.

⁶¹⁷ Alexiou, 1974: 5.

⁶¹⁸ Hürmüzlü, 2008: 25.

⁶¹⁹ Andronikos, 1968: 171.

⁶²⁰ Kurtz – Boardman, 1971: 144.

⁶²¹ Ahlberg, 1971: 106.

⁶²² Kurtz – Boardman, 1971: 145.

⁶²³ Hürmüzlü, 2008: 27.

basit dört tekerlekli yük arabalarıyla taşınmaktadır⁶²⁴. Defin işlemine katılan cenazenin yakınları birey gömüldükten sonra ölen bireyin eve dönmektedir. Ölen bireyin defnedilişinden sonraki dokuzuncu günde aile ve yakın arkadaşlar yeniden cenaze evinde toplanarak *la enata* adı verilen adeti yerine getirmek üzere bireyin mezarına gitmektedir⁶²⁵.

Ritüellerin sona ermesinin ardından yasın daha ne kadar tutulduğuna dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Birçok metinde yas 30. gün töreninin ardından son bulduğu belirtilse de Arkaik ve Klasik Dönemlerde belirgin bir süre verilmemiştir. Söz konusu ritüellerin sonunda cenazenin çıktığı yas evine işaret eden objelerden defne dalları, ev önündeki su ve kapının önüne ya da üzerine konan sedir kaldırılmaktadır⁶²⁶. Bireyin ailesi ise bu süreç sonunda gündelik hayatlarına kaldıkları yerden devam etmektedir⁶²⁷. Yasın sona ermesinin ardından yazılı kaynaklara göre *la trita ve la enata* törenlerinden daha önemli olan ritüel ve anmalar ölüm yıldönümlerinde gerçekleştirilmektedir⁶²⁸. Bu yılda bir uygulanan ritüeller bireyin mezarı başında değil hane içerisinde aile bireyleri tarafından gerçekleştirilmektedir⁶²⁹.

3.2. Fibulaların Mezarda Yer Alma Nedenlerine Genel Bakış

Neolitik çağlardan beri süre gelen öte dünya inancı, ele aldığımız coğrafya toplumlarında da pek tabii görülmekte ve gömülmeye büyük önem verilmektedir. Hatta sosyolojik kavramda bu denli önemli yer tutan ritüellerden büyük suçlar işleyen bireyler mahrum tutulmaktaydılar. Usulünce gömülmek ölen bireylerin ve geride bıraktıkları aile fertlerinin sosyal statüsü açısından önemli bir ritüeldir⁶³⁰. Yunan toplumunda sosyal sınıfın tepesindeki bireyler anıt mezarlar gibi yerüstü gömülerini tercih ederken daha düşük tabakada bulunan bireyler ölümlerini yeraltına gömmüşlerdir⁶³¹. Gömülmenin önemi kadar defin ritüellerini kimin gerçekleştireceği de önemlidir. Bu konuda sorumluluk bireyin en yakını sayılan aile bireylerine düşmekte ve normal şartlarda ölen bireyin yakını olmayan kimselerin defin işlemleriyle ilgilenmesine izin verilmemektedir. Mezarların ziyaret edilmesi ve defin sonrasında da çeşitli armağanların getirilmesi inancı, ressamlar tarafından

---

⁶²⁴ Andronikos, 1968: 18.

⁶²⁵ Hürmüzlü, 2008: 30.

⁶²⁶ Hürmüzlü, 2008: 30.

⁶²⁷ Andronikos, 1968: 171.

⁶²⁸ Hürmüzlü, 2008: 32.

⁶²⁹ Kurtz – Boardman, 1971: 144.

⁶³⁰ Kurtz – Boardman, 1971: 118.

⁶³¹ Morris, 2000: 143.

vazolar üzerine sıkça bezenen bir tasvirdir. Bu sebeple mezar yerinin işaretlenmesi de defin ritüellerinin bir parçası sayılmaktaydı⁶³². Mezarların işaretlenmesi uygulamasında kullanılan en bilindik yöntem, gömü yapıldıktan sonra toprak, çakıl taşı gibi ufak taşlarla mezarın örtülmesidir. Daha spesifik örneklerden Rodos ve Assos nekropolislerindeki mezarlar basit, küçük ve bezemesiz taş stellerle işaretlenmiştir⁶³³.

Antik Dönemde mezar armağanları genellikle “mezar armağanı olarak üretilmiş objeler”, “günlük kullanıma yönelik objeler” ve “kişisel objeler” olmak üzere üç ana gruptan oluşmaktadır. Kişisel objelerden bazıları silahlar, takılar, oyun taşları ile aryballos ve alabastron gibi parfüm şişeleridir. Günlük kullanıma yönelik objeler ise genellikle çeşitli amaçlarla kullanılan kap formlarıdır. Son grup, olan mezar armağanı olarak üretilmiş gündelik yaşamda bir fonksiyonu olmayan, pişmiş toprak figürinler, kernoslar, beyaz lekythoslar, minyatür kaplar ve cenaze sahnesi betimli plakalar gibi çeşitli objeleri kapsamaktadır.

Mezarlardan ele geçen fibula buluntuları işlevsel kullanımının yanı sıra sembolik değerler taşımaktadır. Söz konusu buluntu grubunu oluşturan fibulalar; cinsiyet, yaş ve kimlik farketmeksizin tez konusu kapsamında ele alınan bölgeler ve civarında hemen hemen her mezarda karşımıza çıkmaktadır. İşlevsel olarak kullanımı, giysilerden ziyade ölünün sarıldığı ya da üzerine örtülen tekstil parçasına tutturularak günümüzde uygulanan defin işlemlerindeki kefen olarak adlandırılan örtülerin fibula yardımıyla birleştirilmesidir. Bu konu çalışmamızın üçüncü bölümü kapsamında fibulaların mezar armağanı repertuvarında yer almasının; işlevsel, sembolik ve kimlik konuları ekseninde ele alınmıştır.

Fibulaların mezar armağanı olarak bırakılmasına bir başka bakış açısı ise Salvatori tarafından öne sürülmüştür. Ona göre mezarlara fibula bırakılmasının iki sebebi vardır. Bunlardan ilkinin fibulanın fiilen kullanılmasıyla açıklarken ikincisini ise boyut ve ağırlık bakımından kumaş üzerindeki fonksiyonel kullanımı imkansız kılınan, daha çok sembolik amaçla imal edilen fibulalar olduğunu düşünmektedir⁶³⁴.

---

⁶³² Sourvinou – Inwood, 1995: 108-110.

⁶³³ Utili, 1996: 115-122.

⁶³⁴ Salvatori, 1983.

Mezar kazıları sonucunda ele geçen buluntular genellikle ölen bireyin kişisel eşyaları olarak nitelendirilir ve işlevinin de daha çok sembolik olduğu düşünülmektedir. Eşyaların bedene veya ruhuna yeraltı dünyasında eşlik eden maddi belge olduğuna inanılmaktadır⁶³⁵. Bu eşyaların defin işlemleri sırasında mezara bırakılmasının nedenleri sorgulandığında; törensel yas ayinleri için mi yoksa ölen bireyi ölümden sonraki yaşama yolculuğunda koruması için mi bırakıldığı belirsizliğini korumakta olup yeraltı tanrılarına armağan olarak sunulduğu düşüncesi de tartışılan konular arasında yer almaktadır⁶³⁶. Söz konusu mezar eşyaları daha çok sosyal hiyerarşi bakımından incelenmekte bununla birlikte ölen kişinin statüsü ve maddi birikimi ve buluntuların kalitesi gibi sosyal olgular irdelenmektedir. Aynı zamanda eşyalardan yola çıkarak cinsiyet tayini de yapılabilmekte fakat kesin sonuçlar alınamamaktadır⁶³⁷. Bunun yerine daha kesin sonuç veren antropolojik incelemeler sonucunda cinsiyet belirlenmektedir.

Mezar armağanları ölen bireyin hayattayken ki özelliklerini belirten materyallerden de seçilebilmektedir⁶³⁸. Aynı zamanda bu hediyeler defnedilen bireye duyulan saygının göstergesi olmakla beraber bireye öte dünya inancıyla ilişkili olarak eşlik etmesi, bireyin kendini evinde hissetmesini sağlamaktadır⁶³⁹. Buna bağlı olarak mezar veya ölü hediyeleri bireyin mesleğine, yaşına ve cinsiyetine uygun seçilmektedir⁶⁴⁰. Örneğin fibula kullanımı her dönemin kıyafet modası ile tamamen bağlantılıdır, bu nedenle mezarlarda bulunma sebepleri, tipoloji ve varyasyonları belirli giysi türleri ve dahası fonksiyonları ile ilişkilendirilmektedir. Temel kullanımları kıyafetleri tutturmak içindir, ancak ölen bireye eşlikçilik görevi de üstlenmekle beraber tanrı ve tanrıçalara birer armağan olarak da kullanılmışlardır. Araştırmacılar tarafından genellikle kadınlarla ilişkilendirilen fibulalar dışında, alabastron, kozmetik kutusu, bronz ayna gibi kişisel bakım ürünleri ile boncuk, ağırşak ve yüzük gibi objeler kadın mezarlarına bırakılan nesnelere arasındadır⁶⁴¹. Erkek mezarlarında daha çok kılıç, mızrak ucu ve strigilis gibi eril objeler ile çeşitli seramiklere rastlanılmaktadır. Çocuk mezarlarında ise aşık kemikleri sık görülen mezar hediyeleri arasındadır⁶⁴². Ancak istisnai durumlarla da karşılaşmaktadır. Örneğin Assos Nekropolünde İÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen C X açmasındaki 18 numaralı

---

⁶³⁵ Mazzoni, 2005: 1.

⁶³⁶ Campbell, 1995: 29; Winter, 1999: 230.

⁶³⁷ Parker Pearson, 1999: 95.

⁶³⁸ Hürmüzlü, 2008: 15.

⁶³⁹ Toynbee, 1971: 53.

⁶⁴⁰ Kurtz – Boardman, 1971: 207.

⁶⁴¹ Kurtz – Boardman, 1971: 208.

⁶⁴² Arslan, 2008: 53-57.

pithos mezarda, 30-40 yaşlarındaki erkek bireye eşlik eden bir aryballos ve iki adet yarım ay formu küpe ele geçmiştir⁶⁴³. Yine ender görülen bir başka örnekteyse A VII açmasındaki 15 numaralı pithos mezarda da yarım ay formu bir adet küpe ele geçmiştir⁶⁴⁴.

Bu bölümde amacımız fibulaların öte dünya inançlarında hangi amaçlarla yer edindiğini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Bölüm kapsamı altında alt başlıklar halinde fibulaların mezarlardaki kullanım pratikleri; işlevsel, sembolik-dinsel, batıl, prestij ve kimlik belirteci rolü üstlenen fibulalar olmak üzere derlenmiştir.

3.2.1. Cenaze Pratiklerinde İşlevsel Olarak Kullanılan Fibulalar

Mezara, armağan niteliği taşıyan eşyaların koyulmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Bu eşyaların bazılarını defnedilen bireyin günlük hayatında kullandığı nesnelere oluştururken bazılarıysa bireyin ölümden sonraki hayatında kullanması için ya da ölümler diyarındaki sakinlere hediye olarak bırakılanlar oluşturmaktadır. Genel olarak bırakılan bu nesnelere başkaca amacı da ölen bireyin ailesinin cenaze töreninde sergiledikleri lüks yaşantıları olabilir⁶⁴⁵.

Terracotta kabartmalar ile vazo betimlemeleri ve mezar kazılarında bulunan iskeletlerden anlaşıldığı üzere fibulalar omuz, göğüs, kol ve basen bölgelerine iliştilmiştir⁶⁴⁶. Mezarlardan ele geçen fibulalar ya da iğneler mutlaka defnedilen bireyin özenle giydirildiğini göstermektedir. Hatta bazı durumlarda bununla da kalmayıp yüzük, kolye, küpe, diadem gibi diğer takı repertuarında yer alan objelerle bireyin süslendiği görülmektedir⁶⁴⁷. **(Lev. 53a)** “*Korinth Tyranı Periandros, ölmüş karısı Melissa'nın giysileriyle gömüldüğü halde yakılmaması nedeniyle, öbür dünyada yaşadığını düşünmektedir. Onun hatırı için bayram havasında en güzel takılarını takarak süslenen bütün Korinth kadınlarının giysileri bir hendeğe doldurulup, asker gözetiminde yakılmış aynı anda Melissa için dualar edilmiştir.*”⁶⁴⁸. Antik yazarlardan Herodotos'un *Historia* adlı eserindeki bu ifadeler ışığında ölen bireylerin hem inhumasyon hem de kremasyon gömütlerinde özenle giydirilerek çeşitli ritüellerle defnedildikleri öğrenilmektedir. Çalışma

⁶⁴³ Utili, 1999: 134; Buruldağ, 2009: 63; Yağız, 2012: 116.

⁶⁴⁴ Utili, 1999: 132; Buruldağ, 2009: 63.

⁶⁴⁵ Black – Green, 2003: 174-175.

⁶⁴⁶ Muscarella, 1967: 51.

⁶⁴⁷ Kurtz – Boardman 1971: 144, 207; Toynbee, 1971: 44, 46.

⁶⁴⁸ Hdt. 5.92.

kapsamımız dışında olmasına karşın Kıta Yunanistan'ın Makedonya bölgesine çok yakın bir nokta olan Marvinci günümüz Kuzey Makedonya sınırları içerisinde yer almaktadır. Burada ortaya çıkarılan buluntular açısından zengin bir rahibe mezarında saptanan verilerden hareketle, fibulaların defnedilen bireylerin kıyafetleri üzerine nasıl ilişitirildiği anlaşılmaktadır⁶⁴⁹ (Lev. 54a).

Mezar içerisine bırakılan fibulalar hakkındaki genel görüş işlevsel yönüyle kullanım gördüğüdür. Fakat ölen bireyin üzerine konulan fibulaların boyut ve miktarlarından ötürü günlük hayat kullanımına uygun olmayan örnekleriyle de karşılaşmaktadır. Bu durum akla toplumun ölü gömme geleneği ve defnedilen bireyin süslenme biçiminin farklılık gösterebileceğini getirmelidir⁶⁵⁰. Fibulalar, hem inhumasyon hem de kremasyon gömüt biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin giysi/kefen gibi örtülerle defnedildiği düşünülmekte ve bu da kremasyon gömütlerde bireye eşlik eden fibula örnekleriyle desteklenmektedir⁶⁵¹. Çoğunlukla keten ya da yünlü kumaşların tercih edilmekle beraber fibulaların antik metinler, plastik sanatlar ve kazısı yapılan mezarlar ışığında defnedilen bireyin; baş, omuzlar, göğüs, kollar veya pelvisine çeşitli düzenlerde tekil ya da çoğul olarak bırakıldığı bilinmektedir⁶⁵².

Mezar buluntusu fibulaların cenaze seramonilerinde oynadıkları rol etraflıca tartışıldığında defnedilen bireyin giysisinin bir parçası mı yoksa mezar armağanı olarak mı bırakıldıkları konusuna dikkat edilmelidir. Fibulaların mezardaki konumu kullanım pratikleri konusunda ipuçları sunmaktadır. Örneğin, fibula defnedilen bireyin iskeleti üzerinde saptandığında, giysisine ait bir aksesuar olarak varsayabilir ya da kafatasının çevresinde veya iskelete yakın bir noktada saptandığında diğer p.t. ve metal buluntularla birlikte mezar armağanı olarak nitelendirilmelidir⁶⁵³. Hem mezar içerisindeki işlevsel kullanımına hemde ortaya çıkış tarihi kesin belirlenemiş *Urfibellerin* kullanım gördüğü tarihlere atıf yapabileceğimiz coğrafi sınırlarımız kapsamı dışından bir örnek olan Danimarka Muldbjerg'de saptanan bir ahşap tabut mezara defnedilen bireyin kıyafetleri *Urfibellerin* fonksiyonel ve kronolojik bağlamdaki kullanımı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Literatürde “*Muldbjerg Adamı*” olarak anılan birey, deri bir kemer ile bir arada

⁶⁴⁹ Vassileva, 2007: fig. 5.

⁶⁵⁰ Muscarella, 1964: 38-39; Muscarella, 1967a: 52-56, dn. 17; Brøns, 2012: 55-56.

⁶⁵¹ Kurtz – Boardman, 1971: 62; Brøns, 2012: 57-58.

⁶⁵² Muscarella, 1967a: 51; Teržan, 2010: 116-122, fig. 6-8; Brøns, 2012: 55-56.

⁶⁵³ Vassileva, 2014: 48-49.

tutulan diz hizasında yün bir manto üzerine yine yünlü bir kumaştan üretilen pelerin giyimlidir (**Lev. 55a**). Pelerin boyun hizasında üst üste konumlandırılmış iki adet *Urfibel* ile tutturulmaktadır. Meşe ağacından üretilen tabut üzerinde yürütülen dendrokronolojik çalışmalar mezarın İÖ 1365 yılına tarihlendiğini göstermektedir⁶⁵⁴. Bu durum ortaya çıkış tarihi üzerine birçok tartışma bulunan *Urfibellerin* İÖ 14. yüzyılda kesin olarak kullanıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

3.2.2. Cenaze Pratiklerinde Sembolik-Dinsel Kullanıma İşaret Eden Fibulalar

Tarihsel sürecin en eski zamanlarında dahi ölüm bir son olarak görülmemiş, bireyin öldükten sonra başka bir ortamda yaşamına devam edeceği düşünülmüştür. Söz konusu bu inanç günümüz semavi dinlerinin buyurduğu öteki dünya inancı ile eşdeğer niteliktedir. Bu öte dünya inancına ait kültürel veriler ilk olarak Shanidar Mağarasında karşımıza çıkmaktadır. Mağarada içerisinde çiçeklerden oluşturulan bir platform üzerine yatırılan erkek Neanderthal iskeleti günümüzden 60.000 yıl öncesine tarihlendirilmektedir. Çoğu bilim insanı bu defin işlemini öteki dünya inancıyla bağdaştırmaktadır⁶⁵⁵.

Bireyin defin işlemlerinde uygulanan ölü gömme gelenekleri, ait oldukları toplumun kültürünü yansıtmaktadır⁶⁵⁶. Öyle ki bu işlemler dini değerler doğrultusunda defnedilen bireyin akrabaları ve yakınları tarafından uygulanarak kendilerinden sonra gelen nesillere aktarılmış değerlerdir. Ölen bireyin ölümler diyarında rahat etmesi için bir düzine seremoniler gerçekleştirilmiştir⁶⁵⁷.

Fibulaların atası olarak düşünebileceğimiz toggle-pinler ilk olarak İÖ 3. bin yılda Mezopotamya'da karşımıza çıkmaktadır. Erken örnekleri ise Ur kral mezarlarından gelmektedir⁶⁵⁸. Ur Kralı Ur-Nammu'nun ölümler diyarına yolculuğunu anlatan bir metinde baş kısmında bizon bulunan altın ve gümüş toggle-pin'e atıfta bulunulur⁶⁵⁹. Bu da fibulanın öncülleri olan bu nesnelere çeşitli kültürlerde farklı kombinasyonlarla ritüellerde yer aldığını göstermesi açısından önemlidir.

⁶⁵⁴<https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-bronze-age/men-and-woman-in-the-bronze-age/the-man-from-muldbjerg/>

⁶⁵⁵ Seeher, 1993: 12; Childe, 2009.

⁶⁵⁶ Parıltı-Uhri, 2018: 15.

⁶⁵⁷ Fahlander ve Oestigaard, 2008: 4-5.

⁶⁵⁸ Fidan, 2012: 179-185.

⁶⁵⁹ Ur-Nammu A 120-121; orijinal metinde *tu-di-da/du-di-da* olarak isimlendirilen kelime Klein tarafından toggle-pin olarak değerlendirilirken, Kramer anılan kelimeyi pektoral olarak tercüme etmiştir bkz. Kramer, 1967, 111-119; Klein, 1983, 274; Farber, 2014, 213, 221, 330.

İtalya'da kremasyon gömütlerde bireye eşlik eden fibulalar bağlamında işlevsel yönünün ötesinde tamamen dinsel anlamda yorumlanabilecek, urnelerin çeşitli süs ve fibulalarla giydirilmesi örnekleri de mevcuttur⁶⁶⁰. (**Lev. 52b**) Bahsettiğimiz üzere takı repertuvarında önemli yer tutan fibulalarında aralarında bulunduğu bu kişisel süs objeleri ölen bireye eşlik eden armağanlardandır. Takıların değeri, üretimlerinde kullanılan maden, üzerinde gerçekleştirilen işçilik, bezeme veya taş cinsine göre değişmektedir⁶⁶¹. İtalya örneğindeki urnenin üzerine iliştirilen fibulaların belki de günlük hayatta kullanıldığı gibi kötü ruhlardan korunma maksatlı taşınan amuletleri temsil ettiği düşünülmelidir. Fakat araştırmacı tarafından mezar sahibinin kadın olduğunu niteleyen belirteçlerden ibarettir⁶⁶². Fibulaların gündelik kullanım pratikleri içerisinde değerlendirdiğimiz tapınak ve kutsal alanlara adanan fibulaların yoğun ve genel dağılımından bahsetmiştik⁶⁶³, Muscarella'ya göre belki de mezarlarda bulunan fibulalar da adak düşüncelerinin birer yansımasıydı⁶⁶⁴.

Muscarella Rodos'da yaklaşık 1600 adet tapınak armağanı olarak adanan fibulaların mezarlar kapsamında da değerlendirildiğinde tamamen dinsel anlam ifade ettiğini, tanrı/tanrıçalara yaraşır olma çabasından bahsetmektedir. Öyle ki araştırmacı Gordion Tümülüsünde bireyin üzerinde 37 adet, kafatasına yakın bir noktada açılan çukurda ise 145 adet fibula buluntusunun işlevsel kullanımından ziyade tamamen sembolik-dinsel anlam taşıdığını önermektedir⁶⁶⁵. Benzer bir örnek Elmalı D Tümülüsünden de izlenebilmekte olup bireyin göğsünde 10 adet bronz, çenesinin yanında ise 9 adet birbirine iliştirilmiş gümüş fibula bulunması yine sembolik-dinsel kullanıma bir atıf niteliğindedir⁶⁶⁶. Benzer şekilde fibulaların sembolik-dini kullanımına ilişkin bir başka örnek de Fransa ve Almanya'da; Orléans, La Cloche, Staré Hradisko, Roanne, Wederath ve Aulnat'ta da seramikler üzerinde bağımsız olarak fibula tasvirlerinin bulunduğu görülmektedir⁶⁶⁷ (**Lev. 56a**). Bu anlamda Aulnat örneğinin dini amaçlı bir yapıda tespit edilmesi özellikle dikkat çekicidir. Kentte fibula grafitlerine, savaşı, hayvan ve soyut işaretler barındırılan birçok temsil eşlik etmektedir. Aulnat seramiği ritüeller için kullanılan bir mekanda iki iskelet ile birlikte bulunmuştur. İki parça halinde zeminin en altında tespit edilen seramiğin ritüel amaçlı

---

⁶⁶⁰ Brøns, 2012: 57-58, fig. 19.

⁶⁶¹ Bingöl, 1999: 12.

⁶⁶² Brøns, 2012.

⁶⁶³ Bu çalışmada, Bölüm 1.3.2.

⁶⁶⁴ Muscarella, 1967: 85.

⁶⁶⁵ Muscarella, 1964: 38-39.

⁶⁶⁶ Dörtlük, 1988.

⁶⁶⁷ Bonaventure and Kaurin, 2014: 321-323.

bilinçli olarak kırıldığı düşünölmektedir⁶⁶⁸. Orléans'da tespit edilen fibula tasvirli seramik ise bir silodan ele geçmiştir. Wederath örneği, üzerinde yer alan ateş izleri ile cenaze töreninde kullanılan bir nesne olarak yorumlanmış ve fibula grafitli tek nekropol buluntusu olarak ünük bir örnektir⁶⁶⁹. Tespit edilen tüm fibula tasvirli seramiklerin Galya geleneğinde üretilmiş yerel ya da ithal oldukları tespit edilmiş olup tüm örnekler sofrta grubuna ait seramiklerdir.

3.2.3. Cenaze Pratiklerinde Mezar/Ölü Armağanları Ekseninde Kimlik Belirteci Rolü Üstlenen Fibulalar

Alt başlık altında, incelenen mezarlardan ele geçen fibulaların kimlik yansıması rolüne değinilmiştir. Öyle ki fibulalar üzerinden çıkarım yapılacak kimlik, hem ulus-kimliği ifade ederken hem de fibulanın cinsiyet, yaş, meslek gibi somut ya da evli-bekar gibi soyut kavramları karşıladığı düşüncesini açıklamak ve anlamaya çalışmak ana gayemiz olacaktır.

Ziyet eşyaları, süsler ve güzele ulaşma gibi terimler dilden döküldüğünde kadın bireylere özgü aidiyet kavramı akıllarda canlansa da eril bireylerdeki takı kavramı oldukça gelişmiştir. İğne, fibula, kemer gibi kıyafetlerin iki ucunu iliklemeye yarayan nesnelere bu işlevsel kullanımlarının yanı sıra bireyin statüsünü yansıtmaktadır. Söz konusu bu durum coğrafya kapsamımız dışında kalan bir örnekle temsil edilmektedir. Vatikan'da belinde kemeri, üzerine attığı uzun mantosunun hemen göğüs hizasına iliştiirdiği fibulası ile donatılmış bronz *haruspex heykelciği* hem erkek süs modasını hem de statü yansıması olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki uzunca sivri şapkası bunun en büyük destekçilerinden biridir⁶⁷⁰. Anlaşılan o ki giyim kuşam ile süs objeleri birleştiğinde bireyin kimliğine dair ipuçları vermektedir⁶⁷¹. Kıta Yunanistan'da Slav ırkından olan kadınların, kocalarının yüksek statüye sahip olduklarını bu sebeple kadınların da sosyal toplumda yüksek statü değeri görerek farklı tip kıyafetler giymeleriyle ve bu tipe uygun fibulalarla süslenmeleri söz konusu durumu simgelemektedir. Anlaşılacağı üzere fibulaların somut ve soyut fonksiyonları oldukça geniş bir yelpazeye sahip olduğundan bu durum da fibulaların sosyal yaşamda birer prestij ürünü olarak da kullanıldıklarını göstermektedir.

⁶⁶⁸ Bonaventure and Kaurin, 2014: 321-323.

⁶⁶⁹ Bonaventure and Kaurin, 2014: 321-323.

⁶⁷⁰ Bonfante, 2003: fig.138.

⁶⁷¹ Castor, 2016: 284.

Defnedilen bireylerin giysileri üzerinde iliştirilen fibulalar yaş ve cinsiyete göre ayrı biçimlerde kullanılmıştır⁶⁷² (**Lev. 10b**). Fibulalar ekseninde mezar armağanları sayesinde defnedilen bireyin yaşı, cinsiyeti, kültürü kısaca kimliği kesin sonuç vermemekle birlikte tahmin edilebilmektedir. Mezarın yapısı, defnedilen bireye ait kemikler ve topoğrafyanın yıllar içerisinde bozulmasından ötürü osteolojik analizler sonucunda cinsiyet tayini yapılması zordur. Bu durum mezarlara bırakılan armağanlar aracılığıyla çözülmeye çalışılmaktadır⁶⁷³. Coldstream, fibula armağan edilen mezarların doğrudan kadın bireylere ait olduğunu düşünmektedir⁶⁷⁴. Fakat erkek mezarlarında da fibulalara rastlanılmaktadır. Özellikle GH IIC savaşçı mezarlarında karşılaşılan fibulalar bu duruma gösterilebilecek en iyi örneklerdendir⁶⁷⁵. Araştırmacılar örneğin, bir kılıcın erkek birey cenazesine işaret etmesi gerektiğine veya bir fibulanın kadınların elbiselerinde kullandıkları süs objesi olduğuna inanarak defnedilen bireylerin cinsiyeti hakkında fikir yürütmektedirler. Fakat bu duruma tezat oluşturacak bir örnek Eretria, Bouratza’da T.3 mezarı narin kemik buluntuları ile bir kadına atfedilmekte, mezar buluntuları arasında bir kılıç olduğu görülmektedir. Anılan durum buluntulardan yola çıkarak mezar sahibinin kimliği hakkında yorum yapılmasının kesin sonuçlar vermeyeceğini vurgulaması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir⁶⁷⁶. Bir kadının defin işlemi sırasında ölen kocasının yanına uzun zamandır severek kullandığı fibulasını koymuş olma olasılığı göz ardı edilmektedir⁶⁷⁷. Bu duruma çalışmada değerlendirdiğimiz örneklerden olan Assos Nekropolünde İÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen C X açmasındaki 18 numaralı pithos mezarda, 30-40 yaşlarındaki erkek bireye eşlik eden bir aryballos ve iki adet yarım ay formlu küpe⁶⁷⁸ ve A VII açmasındaki 15 numaralı pithos mezardaki yarım ay formlu bir adet küpe⁶⁷⁹ buluntuları gösterilebilir.

Kıta Yunanistan’daki Vergina’da saptanan bir mezardan yola çıkarak Pabst-Dörrer spectacle fibulalara özel bir anlam yüklemiştir. Mezardan kılıcı ile birlikte defnedilen erkeğin hemen yanında üzerinde iki adet spectacle fibula ele geçen kadın saptanmıştır. Bu sebeple anılan fibulalarla süslü kıyafetler giyen kadınların evli olabileceği varsayımı

---

⁶⁷² Brøns, 2012.

⁶⁷³ Langdon, 2005: 6.

⁶⁷⁴ Coldstream, 2009: 344.

⁶⁷⁵ Deger Jalkotzy, 2006: 164.

⁶⁷⁶ D’Onofrio, 2007: 657.

⁶⁷⁷ Langdon 2005.

⁶⁷⁸ Utili, 1999: 134; Buruldağ, 2009: 63; Yağız, 2012: 116.

⁶⁷⁹ Utili, 1999: 132; Buruldağ, 2009: 63.

yapılmıştır⁶⁸⁰. Aşağı Vardar Vadisinden İÖ 8-6. yüzyıla tarihlenen bu gömüte benzer üç adet daha örnek saptanmıştır⁶⁸¹.

Fibulalar, onları takanların tabi oldukları milleti ya da devleti gösteren bir çeşit kimlik kartına benzetilebilir. Bu kültürel kimliğe atıf yapan bir örnek Assur Kralı II. Sargon döneminde Khorsabad'da karşımıza çıkmaktadır. Taş kabartma olarak betimlenen sahnede krala tribut ve ya hediyeler getiren elçiler görülmektedir. Bu kişilerden biri ¾ profilden işlenerek bedeni cepheye yakın betimlenmiş ve kıyafetine iliştilen Frig fibulasını bizlere gösterilmiştir. O ya da bu zamanda sahneyi yorumlayan kimselerin şahsı Frigli olarak tanınmasına olanak sağlanmıştır⁶⁸² (**Lev. 56b**).

Kıta Yunanistan ele alındığında, zengin içerikli kadın mezarlarının birdenbire görülmemeye başlaması, Yunan polislerinin yükselişi ile daha geniş kolektif erkek *hoplit* kimliği iddiasının bir işlevi olduğu sonucunu çıkarmak, durumu yanlış yorumlamaktır. Örneğin Atina İÖ 7. yüzyılda normal veya ilerici bir polis değil aksine birçok araştırmacının önerdiği gibi oldukça muhafazakar bir toplumdur⁶⁸³. Öyle olsa dahi Erken Demir Çağ'da Atina'yı Yunanistan'ın diğer bölgelerinden ayrı değerlendirmek doğru değildir. Atina biraz daha erken bir dönemde Yunanistan'ın diğer bölgelerinin sembolik normlarına tamamen uymuştur. Bu zamandan sonra Atina'daki kadınlar cenaze törenlerinde yas tutanlar ya da gaddarlar olarak görülmüştür. Ancak cenaze törenlerinde tanınabilir sosyal tipler, genel olarak toplumda önemli bir rolü olan insanlar değildirler⁶⁸⁴. Korelerin heykelsi bir tip olarak ortaya çıkmasıyla birlikte İÖ 6. yüzyıla gelindiğinde kadınlara cenaze ritüellerinde her türlü bireysel tanınma hakkı verilmiştir. Belki de İÖ 9. ve 8. yüzyıllardan beri meydana gelen kültürel değişimlerin bir ölçütüdür. Geometrik dönemin zengin mezarlarından ele geçirilen kemikler olgun kadınlar değil, evli olmayan bakirelerdir⁶⁸⁵.

Üç ilmekli fibulalar olarak anılan tipteki buluntu Prozor ve Kompolje nekropollerinde ele geçen örneklerinin mezarlardaki konumu baş üzerinde yer alan bir örtüyle birlikte kullanıldıklarını göstermektedir⁶⁸⁶. İÖ 7. yüzyılın sonu - İÖ 6. yüzyıla tarihlenen üç ilmekli fibulalar günümüzde de Kuzey Dalmaçya ve Bosna'nın bir kısmını

⁶⁸⁰ Pabst – Dörrer, 2007: 649-651.

⁶⁸¹ Heilmann, 2014: 96.

⁶⁸² Muscarella, 2007: 173-175.

⁶⁸³ Whitley, 1996: 229.

⁶⁸⁴ Whitley, 1996: 230.

⁶⁸⁵ Whitley, 1996: 230.

⁶⁸⁶ Teržan, 2010: 115.

kapsayan bölgelerinde evliliğe hazır genç kızların başörtüleri üzerinde kullanılmaktadır⁶⁸⁷. Alt nesillere Sosyal kimlik aktarımı Antropolojik çalışmaların yetersizliği mezarların genç kızlara ait olup olmadığı sorusunu yanıtızsız bıraksa da başörtülerinde üç ilmekli fibulaların kullanıldığı mezarların evli kadınlara ait olduğu düşünülmektedir⁶⁸⁸ (**Lev. 52b**).

Perinatal, bebek ya da çocuk gömütlerine bakıldığında, *Amphidromia* ve *dies lustricus* şölenleri bir bebeğin kamusal yaşamdaki ilk varlıklarını temsil etmektedir. *Amphidromia* yeni doğan bebeklerin aileye tanıtılarak isimlerini aldıkları aile içi bir festivaldir. *Dies lustricus* ise arınma günü olarak da adlandırılmakla birlikte Hristiyan vaftiz ayinleri ile eşdeğer tutulmamaktadır⁶⁸⁹. Lustratio eski bir Yunan ve Roma arınma ritüeline verilen addır. Bir domuz, bir koç ve bir boğanın kurban edilmesi ritüelin işlemleri arasında yer almaktadır⁶⁹⁰. Ritüelin sonunda yenidoğan bebek arındırılarak praenomen⁶⁹¹ verilirdi. Bu ritüel kızlar için sekizinci günde, erkekler için ise dokuzuncu günde gerçekleştirilmektedir. Plutarchos bu durum için “kadının büyüdüğü ve erkekten önce olgunluk ve mükemmelliğe ulaştığı bir gerçektir.”⁶⁹² yorumunu yapmıştır.

Adlandırma gününden önce ölen bebekler arınmamışlardı fakat kötü niyetli ruha da dönüşmemişlerdi⁶⁹³. Bebek mezarı kazılarına olan ilginin artması, geleneksel mezar bağlamlarının dışında çok sayıda fetüs ve yenidoğan bebek mezarının keşfedilmesini desteklemiştir ve bu da onların ortak mezar alanlarındaki çarpıcı yetersiz temsillerini açıklamaktadır. Bu bağlamda en etkileyici buluntu, Dodecanese’den biri olan Astypalaia Adası’nda İÖ 7. yüzyıldan İS 1. yüzyıla kadar defin gören ve 2500’den fazla çömlek içerisinde bebeğin defnedildiği *enchytrismo*⁶⁹⁴ geleneği uygulanan nekropolde hala kazı ve inceleme çalışmaları devam etmektedir. Bebek gömütleri açıkça diğer yetişkin gömütlerinden ayrılmıştır⁶⁹⁵.

---

⁶⁸⁷ Teržan, 2010: 113-116.

⁶⁸⁸ Teržan, 2010: 115-119.

⁶⁸⁹ Dasen, 2011: 305.

⁶⁹⁰ Evans, vd. 1908.

⁶⁹¹ Şölen sonunda bebeğin isim alarak kamuda varlık kazanması.

⁶⁹² Plutarch, IV.102.

⁶⁹³ Baills – Talbi, ve Dasen, 2008, 597.

⁶⁹⁴ Pithos içerisine cenin pozisyonunda yerleştirilen yenidoğan yaş grubunun gömüldüğü mezarlara verilen isim.

⁶⁹⁵ Hillson, 2009; Michalaki Kollia, 2010.

Perinatal⁶⁹⁶ yaşta ölen bebekleri gömme geleneği Kıta Yunanistan'da ortaktır. İnhumasyon defin işlemleri gerçekleştirilir. Gömütler, kırık bir çömlekte, üzeri pişmiş toprak ile kapatılarak veya açılmaya elverişsiz tabut içerisinde gerçekleştirilir ve tüm perinatal grup için aynıdır⁶⁹⁷. Plinius'un henüz dış çıkarmamış çocukların yakılmadığını yani kremasyon defin işleminin uygulanmadığını anlatan pasajı bu genellemeyi doğrulamaktadır⁶⁹⁸. Çocuğun toplumdaki sosyal entegrasyon derecesini, mezar armağanlarındaki artan materyal çeşitliliği ile ilişkilendirmek mümkün görünmektedir. Perinatal grup genel olarak yanlarında mezar armağanı olmadan gömülmektedir. (hayatta belirli bir yaşam sürmemiş bebekler belki de gündelik yaşamlarında kullanmadıkları eşyalardan dolayı armağansızlar) Ele aldığımız coğrafya sınırlarımız dışında kalan Fransa'dan Sallèles d'Aude'de hane duvarları boyunca 12 adet çocuk mezarı saptanmıştır. Yenidoğan grubunu oluşturan 7 gömütten yalnızca 10 tanesi 1 aylıktır, 4 tanesi 1 ila 3 aylık, en büyüğü ise 6 ila 9 aylıktır. 1 ila 3 aylık arasındaki grup daha büyük bir kapakla kapatılan daha derin bir çukurda bulunmuştur. İçlerinden yalnızca birinde fibula ele geçmiştir⁶⁹⁹. Belki de annenin bebeğinin kundağını bir araya getirmek için kullandığı tamamen işlevsel anlam taşıyan bir buluntuydu. Fakat öyle olsaydı diğer mezarlardan da birkaç örnek saptamak gerekirdi. O halde belki de bu fibulanın anne tarafından bırakılma amacı apotrapiik olmalıydı. Eğer öyle ise anne bebeğini kötü ruhlardan koruması için günümüz muskaları ile eş tutabileceğimiz bu materyali kullanmayı tercih etmiştir⁷⁰⁰. 6-9 aylık bebeğin mezarı iki adet kapama kiremitiyle ve bir dizi nesne ile kaplıdır. Bir parfüm şişesi, bir kandil ve belki de içinde yiyecek olan küçük bir fincan buluntular arasındadır. Dış çıkarma dönemine ve katı yiyeceklerin kullanılmaya başlanmasına karşılık gelen 6 aylıktan büyük bebek definleri yetişkinlerle aynı donanıma sahip olma eğilimindedir. Ancak buluntular daha çok minyatür eserlerden oluşmaktadır⁷⁰¹.

Anadolu'da özellikle Friglerle özdeşleştirilen fibulalar, Friglerin betimlendiği heykel ve kabartmalarda Muscarella'nın fibulaları bu yönü ile de değerlendirdiği üzere ulus-kimliği yansıtır nitelikte vurgulanmıştır⁷⁰². Çalışmada ele aldığımız coğrafya kapsamı dışından bir örnek olmasına karşın nasıl ki armağanlardan yola çıkarak kimlik saptaması yapılmaya çalışılıyorsa mezar stelleri üzerindeki betimlerden kimlik kavramının tartışıldığı en iyi

⁶⁹⁶ Fetüs ya da yenidoğan ölümünü ifade eden kalıp.

⁶⁹⁷ Dasen, 2011: 306.

⁶⁹⁸ Plin. Nat., 7.72.

⁶⁹⁹ Dasen, 2011: 306.

⁷⁰⁰ Bahsi geçen konu çalışmamızın 1.3.2. *Fibulaların Tapınak-Kutsal Alan Armağanı ve Batıl Kullanımı* bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

⁷⁰¹ Gourevitch, vd. 2003.

⁷⁰² Erdan, 2022: sözlü bildiri.

örneklerden biri Maraştan bulunmuş, Adana Müzesinde korunan mezar stelidir. Üzerinde bir karı-kocanın betimlendiği mezar kabartması Doğu sanatını iyi yansıtan örneklerdendir (**Lev. 57a**).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma kapsamında Ege havzasında İÖ 13-6. yüzyıllar arasında mezarlarda saptanan fibulalar ele alınmıştır. Elde ettiğimiz veriler doğrultusunda takı repertuvarında sevilerek kullanılan söz konusu nesnelere mezarlara bırakılış öykülerine değinilmiştir. Fibulaların işlevsel, sembolik veya kimlik belirteci rollerini açıklamaya çalışarak, başkaca uluslara mensup insanların beraberinde getirdikleri yansı fibulalar üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmamız sonucunda, Ege Havzası içerisinde değerlendirilen, Batı Anadolu coğrafyasında, İÖ 12-7/6. yüzyıllar arasına tarihlenen 3 bölge, 16 merkez, 53 mezar ve 324 fibula, Adalar coğrafyasında İÖ 13/12-6. yüzyıllar arasına tarihlenen 7 bölge, 10 merkez, 96 mezar, 178 fibula ve Kıta Yunanistan coğrafyasında İÖ 13/12-6. yüzyıllar arasına tarihlenen 11 bölge, 18 merkez, 91 mezar ve 294 fibula incelenmiştir. Çalışma kapsamında toplam 21 bölge, 44 merkez, 240 mezar, 796 fibula ele alınmıştır (**Hrt. 2, 6.**).

Çalışmamızın içeriğini oluşturan merkezler bölgenin genel özelliklerini yansıtabilecek şekilde seçilmiş, dahili bir örneklem oluşturulmuştur. Buna göre incelenen mezarlardan Batı Anadolu'da Blinkenberg'in⁷⁰³, Adalar'da Sapouna-Sakellarakis'in⁷⁰⁴, Kıta Yunanistan'da ise Kilian'ın⁷⁰⁵ tipolojisine göre derlenen fibula tipleri aşağıda hazırlanan grafiklerde gösterilmiştir (**Şek. 2, 3, 4.**).

Batı Anadolu coğrafyasında oluşturduğumuz örneklem üzerinden hareketle farklı tipleri içeren merkezler seçilmiş, aynı tipleri barındırarak sonucumuzu değiştirmeyecek merkezler çalışmamıza dahil edilmemiştir. Bu bağlamda Blinkenberg'in tipolojisi⁷⁰⁶ esas alınarak derlediğimiz ilgili grafikte izlendiği üzere bölgede görülen en yoğun bulutu grubu Adalar tipi fibulalardır (**Şek. 2**). Toplamda 149 adet ele geçen fibula tipinin en yakın takipçisi 97 adet ile araştırmacının Ara tipler adını verdiği fibula tipidir. Yay formulu gövdesinde şişkin küresel silmelere sahip fibulalar araştırmacının tipoloji çalışmasında derlediği diğer 15 tipten hiçbirine atfedilmeyen örnekleri barındırmaktadır⁷⁰⁷.

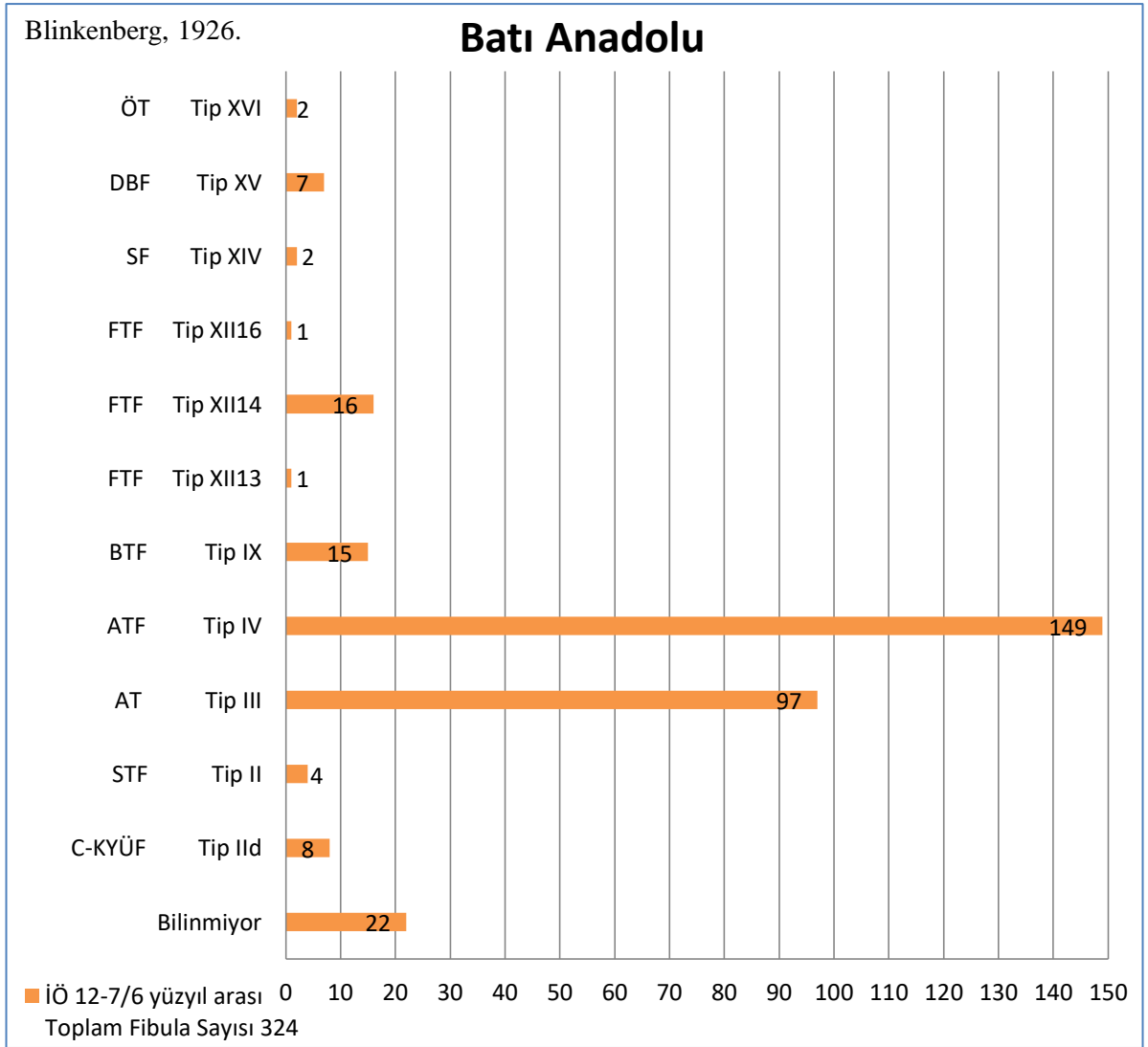
⁷⁰³ Blinkenberg, 1926.

⁷⁰⁴ Sapouna-Sakellarakis, 1978.

⁷⁰⁵ Kilian, 1975.

⁷⁰⁶ Blinkenberg, 1926.

⁷⁰⁷ Blinkenberg, 1926: 83-87, fig. 76-87.

Şek. 2: Batı Anadolu’da incelenen mezar örneklerine göre fibula tiplerinin dağılımı⁷⁰⁸.

Caner’in 1983 yılındaki çalışmasında bahsettiği Karia’nın yerel üretimi olan Tip IId⁷⁰⁹ fibulaları dışında bölgenin iç kesimleri ile ilişkileri niteleyen; Frig tipi fibulalardan Tip XII, 13, 14, 16⁷¹⁰ tipi fibulalar görülmektedir. Batı Anadolu’da İÖ 12-7. yüzyıllar arasında olduğu görülen söz konusu yabancı tip fibulaların menşeleri ve saptandıkları merkezler ilgili haritada gösterilmiştir. (**Hrt. 7.**) Adalar Tipi ve Ara Tiplere atfedilen fibulaların kesin olarak üretim yerleri bilinmediğinden harita üzerinde Adalar çevresinde yaklaşık bir nokta ile gösterilmiştir.

⁷⁰⁸ Fibula tiplerine kısaltmalar listesinde yer verilmiştir.

⁷⁰⁹ Caner, 1983: 28, 30.

⁷¹⁰ Muscarella, 1967.

Batı Anadolu kapsamı altında oluşturduğumuz örneklem üzerinden Ege Havzası içerisinde gerçekleştirilen küçük çaplı göçler ile açıklanabilecek yer değişim hareketleri değerlendirildiğinde, Ara Tipler olarak adlandırılan Tip III fibulalarının ana üretim merkezi bilinmemesine karşın Güney Ege Adaları ile ilişkilendirilmektedir. Anılan fibulalar söz konusu coğrafya üzerinden, Batı Anadolu merkezleri olan Kolophon, Euromos, Börükçü, Mengefe, Belentepe, Hüsamlar ve Pedasa'ya İÖ 12-10. yüzyıllar arasında yer değişiklikleriyle taşınmış olmalıdır. Bu merkezlerden Kolophon hariç Batı Anadolu'nun güney kesimlerinde görülmesi söz konusu tarih aralığında Adalar ile Batı Anadolu'nun güney kesimleri arasındaki ilişkinin daha kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Submiken Tipi olarak adlandırılan Tip II fibulaları yine Adalar coğrafyasında yaygın kullanılmakla birlikte olasılıkla Girit üzerinden Batı Anadolu merkezlerinden olan Beçin, Asarlık, Belentepe ve Pedasa'ya İÖ 12-10. yüzyıllar arasında taşınmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Adalar ile ilişkilerin bu tarih aralığında Batı Anadolu'nun güney kesimleri ile daha kuvvetli olduğunu pekiştirmesi açısından önemlidir. Blinkenberg'in tipolojisine göre Tip II olarak adlandırılan Submiken fibulaları⁷¹¹ ile paralellik gösteren fibula Caner'in tipolojisine göre Tip Ila ile IId olarak adlandırılmış ve araştırmacı tarafından Karia üretimi olarak yorumlanmıştır⁷¹². Bu fibula türleri, özellikle İÖ 11. ve 10. yüzyıllarda orta Balkanlar⁷¹³ ve Hırvat⁷¹⁴ kıyılarında iyi temsil edilmektedir. İÖ 12. yüzyılın başlarında Yunanistan Tunç Çağı tümülüsleri ve Balkanlardaki çoklu gömü sebepleriyle Leleg yarımadasına gerçekleşen bir göç olduğu hakkında ipuçları sunmaktadır⁷¹⁵.

Adalar Tipi olarak adlandırılan Tip IV fibulalarının belirli bir üretim merkezi yoktur. Güney Ege Adaları'ndan Girit, Samos, Chios ve Rodos'ta çeşitli varyantlarda üretildikleri bilinmektedir. Anılan fibula tipi Adalar üzerinden Batı Anadolu merkezlerinden olan Antandros, Klazomenai, Kolophon, Euromos, Börükçü, Damlıboğaz/Hydai, Beçin, Iasos, Mengefe, Belentepe, Hüsamlar ve Pedasa'ya İÖ 10-7. yüzyıllar arasında taşındığı saptanmıştır. Bu da İÖ 10. yüzyıldan sonra Adalar'ın Batı Anadolu'nun kuzey kesimleri ile de kültürel etkileşime geçmeye başladığını göstermektedir.

---

⁷¹¹ Blinkenberg, 1926: fig. 57, tip II 17f

⁷¹² Caner, 1983: 28, 30.

⁷¹³ Vasić, 1999: 45-46, taf. 24, no. 274-279, taf. 25, no. 280-281, taf. 63, 70

⁷¹⁴ Glogović, 2003: 8-11, taf. 1-5, no. 7-29a, taf. 60B, 71

⁷¹⁵ Özer ve Şimşek, 2017.

Boeotia Tipi olarak adlandırılan Tip IX fibulalarının üretim yeri Kıta Yunanistan bölgelerinden Boeotia olduğu bilinmektedir. Söz konusu fibulaların anılan coğrafya üzerinden Batı Anadolu merkezlerinden olan Mengefe ve Belentepe'ye İÖ 9. yüzyılda taşındığı belirlenmiştir. Batı Anadolu'nun iç kesimleri ile etkileşimleri gösteren Anadolu Tipi olarak anılan Frig Tipi Tip XII 13 ve 14 fibulalarının İÖ 7. yüzyılda Gordion'dan Assos'a taşındığı saptanmıştır. Sonuç olarak Batı Anadolu coğrafyasında İÖ 12-7. yüzyıllar arasında bölgeler arası kültürel etkileşimin kuvvetli olduğu ve kişisel eşya statüsündeki taşınabilir kültürel nesnelere olan fibulalar üzerinden anılan tarih aralığında küçük çaplı yer değişim hareketlerinin ya da uluslararası evliliklerin gerçekleştiği söylenebilmektedir.

İÖ 12-7/6. yüzyıllarda Batı Anadolu coğrafyasında kültürel etkileşimler neticesinde Adalar ile ilişkilerin oldukça sıkı olduğu görülmektedir. Öyle ki Submiken tipi olarak anılan Adalar genelinde görülen Tip II⁷¹⁶ fibulaları ile Adalar Tipi olarak adlandırılan Tip IV⁷¹⁷ fibulaları bu görüşümüzü destekleyen grubu oluşturmaktadır. Adalar coğrafyasında ele aldığımız merkezler her ne kadar Anadolu'ya özgü izler barındırsa da belirli dönemlerde Kıta Yunanistan'a özgü söz konusu bölgeye dair daha çok örnek barındırdığı görülmektedir (**Şek. 3**). Kıta Yunanistan'dan Adalara aktarılan tipler Batı Anadolu'da da görülmektedir. Belki de Batı Anadolu, Kıta Yunanistan ile doğrudan ilişki kurmaktansa oradaki modayı Adalar üzerinden takip etmektedir. Batı Anadolu'da görülen Kıta Yunanistan'a atfedebileceğimiz Tip XIV spiral fibulalar ile Boeotia Tipi Tip IX fibulalar azınlık grupta yer almaktadır. Bu durumda andığımız görüşü destekleyecek nitelikte örnek sayısının olmaması kitlesel bir hareketi temsil etmemekte yerine Adalar Tipi ile Submiken Tipi fibula buluntu grubundan hareketle söz konusu dönemde ilişkilerin Adalar ile daha güçlü olduğunu söyleyebilmekteyiz. Kültür etkileşimleri bölgeler arası ufak çaplı yer değişim hareketlerini simgelemektedir.

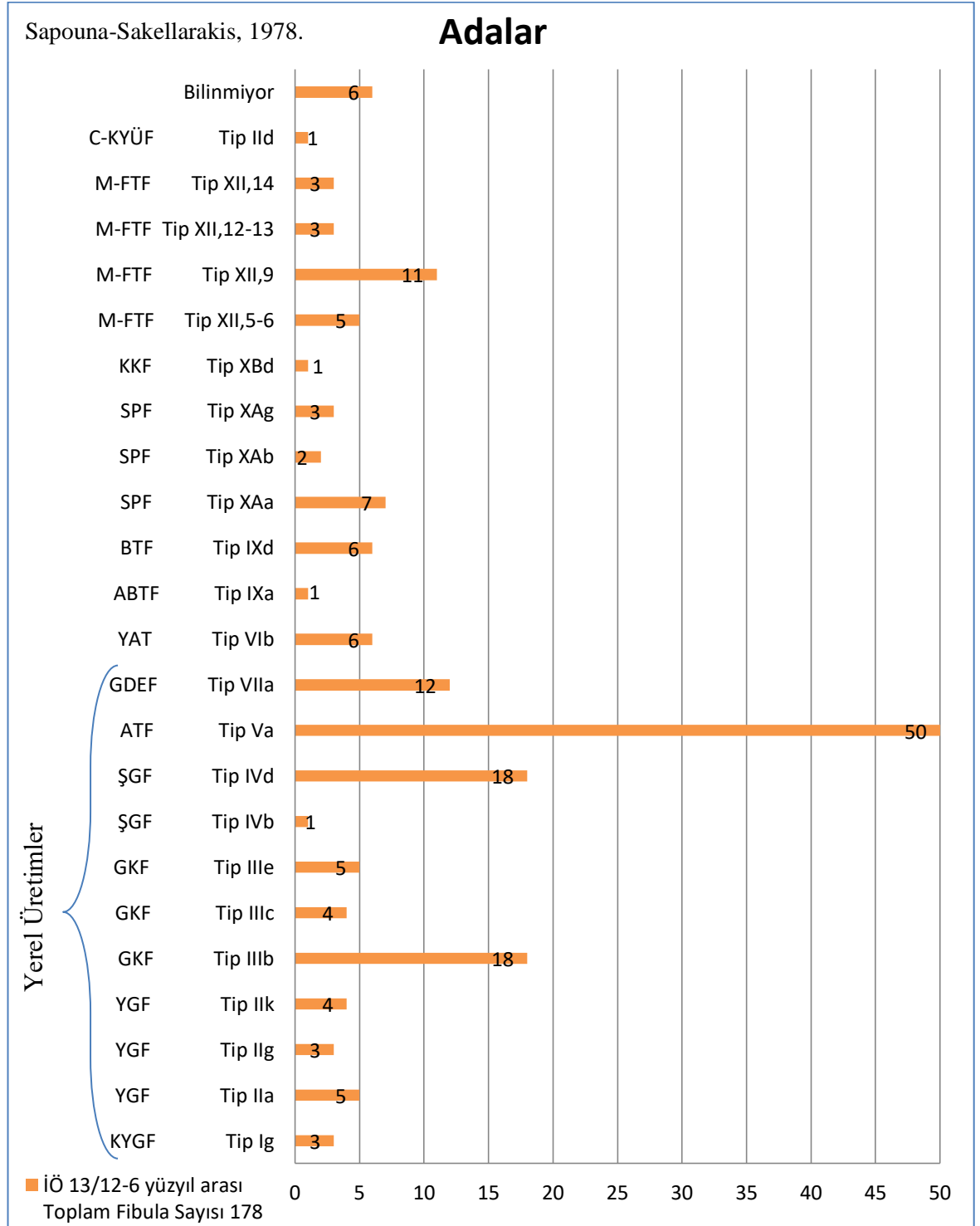
Kişisel eşya olarak kullanım gören fibulaların mezarlarda bulunması da çalışmamızda yer verdiğimiz üzere aynı amaç doğrultusundadır. Bölgeler arası yolculuk ailesel çapta olabileceği gibi uluslararası evliliklerle de gerçekleşmiş olmalıdır. Çalışmamızda kurulan örneklem üzerinden çıkarılan bu sonuç kapsamımız dahilindeki tüm bölgelerde geçerlidir. Ayrıca spesifik olarak Batı Anadolu coğrafyasında, Mengefe ile Rodos fibulalarının birebir derecede benzerliği sebebi ile lokal bazda gezici bir atölye ya da

---

⁷¹⁶ Blinkenberg, 1926: 58.

⁷¹⁷ Blinkenberg, 1926: 87-88.

doğrudan atölye göçünün gerçekleşmiş olma olasılığı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu durum Batı Anadolu ile Adalar coğrafyasındaki özellikle kadın kıyafet modası benzerliğini de düşündürmektedir.

Şek. 3: Adalar'da incelenen mezar örneklerine göre fibula tiplerinin dağılımı.

İÖ 2. binyılın sonlarında Doğu Avrupa'da ortaya çıktığı tahmin edilen fibulaların⁷¹⁸ Adalar coğrafyasında Miken döneminden az bir süre sonra görölmeye başladığı bilinmektedir⁷¹⁹. İÖ 13/12-6. yüzyılda ise örneklemimizi oluşturacak merkezlerden elde edilen sonuçlar neticesinde oluşturduğumuz grafik yukarıda yer almaktadır.

Adalar coğrafyasında ele aldığımız merkezler özelinde, bölgenin genel örneklemine oluşturabileceğimiz birbirinden farklı fibula tiplerinin saptandığı mezarlar seçilmiş, aynı tipleri içerdiği görölen mezarların bulunduğu merkezler çalışmamıza dahil edilmemiştir. Grafikten de okunduğu üzere Sapouna-Sakellarakis'in Tip Va Adalar tipi en yoğun buluntu grubunu oluşturmaktadır (**Şek. 3**). Genel şemada yerel tiplerin hakim olduğu görölse de ilgili grafikte gösterildiği üzere coğrafyada başkaca tiplere de rastlanmaktadır.

Dönem içerisinde Anadolu ve Kıta Yunanistan ile kurulan kültürel etkileşimler neticesinde adeta bir köprü görevi gören Adalar coğrafyasının oldukça heterojen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fakat çalışmamızda bu duruma karşıt merkezler de görölmektedir. İlginç bir şekilde Tenedos'ta belki de ilerleyen yıllardaki çalışmalarda daha farklı sonuçlar vermesi muhtemel olmasına karşıt şu aşama itibariyle kazısı gerçekleştirilen mezarlardan ele geçen armağanlar İÖ 6. yüzyılın sonlarına kadar belirgin bir şekilde Anadolu'da üretilen çağdaş hediyeleri yansıtmaktadır⁷²⁰. Hiçbiri Kıta Yunanistan'daki çağdaş mezar uygulamalarını anımsatmamaktadır⁷²¹. Fakat Adalar geneline bakıldığında bu homojen yapının korunmadığı, andığımız üzere heterojen bir yapıya sahip olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Adalar'daki yerel üretimlerin dışında grafikte derlendiği üzere Anadolu ile etkileşimleri niteleyen; Karia'nın yerel üretimi olan Tip IId⁷²², Frig Tiplerinden⁷²³ XII,5-6, 9, 12-13 ve 14, Kıta Yunanistan ile etkileşimleri niteleyen; Kuzey Kökenli Tiplerden, Xbd, spectacle fibulalardan, XAa, XAb, XAg, Boeotia IXd ile Attika-Boeotia IXa fibula tipleri görölmektedir. Adalar'da İÖ 11-7. yüzyıllar arasında olduğu görölen söz konusu yabancı tip fibulaların menşeleri ve saptandıkları merkezler ilgili haritada gösterilmiştir. (**Hrt. 8.**).

⁷¹⁸ Beltz, 1913: 666; Muscarella, 1967.

⁷¹⁹ Muscarella, 1964: 35.

⁷²⁰ Spencer, 1995: 293.

⁷²¹ Rose, 2008: 415.

⁷²² Caner, 1983: 28, 30.

⁷²³ Muscarella, 1967.

Adalar coğrafyası kapsamı altında oluşturduğumuz örneklem üzerinden Ege Havzası içerisinde gerçekleştirilen küçük çaplı göçler ile açıklanabilecek yer değişim hareketleri değerlendirildiğinde, Caner'in 1983 yılı yayınında Karia Bölgesi'nin yerel üretimi olarak anılan Submiken Tipi fibulalar ile benzerliği ile bilinen Tip II fibulalarının söz konusu bölgeden İÖ 11. yüzyılda Adalar merkezlerinden olan Rodos-Pylona'ya taşındığı saptanmıştır. Daha önce belirttiğimiz üzere İÖ 12-10. yüzyıllar arasında Batı Anadolu'nun güney kesimlerini kapsayan Karia Bölgesi ile Adalar arasında gerçekleşen yer değişim hareketlerinin karşılıklı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Veriden hareketle Güneybatı Anadolu'dan Güney Ege Adalarından biri olan Rodos'a anılan tarih aralığında fibula tipinin taşındığı görülmektedir.

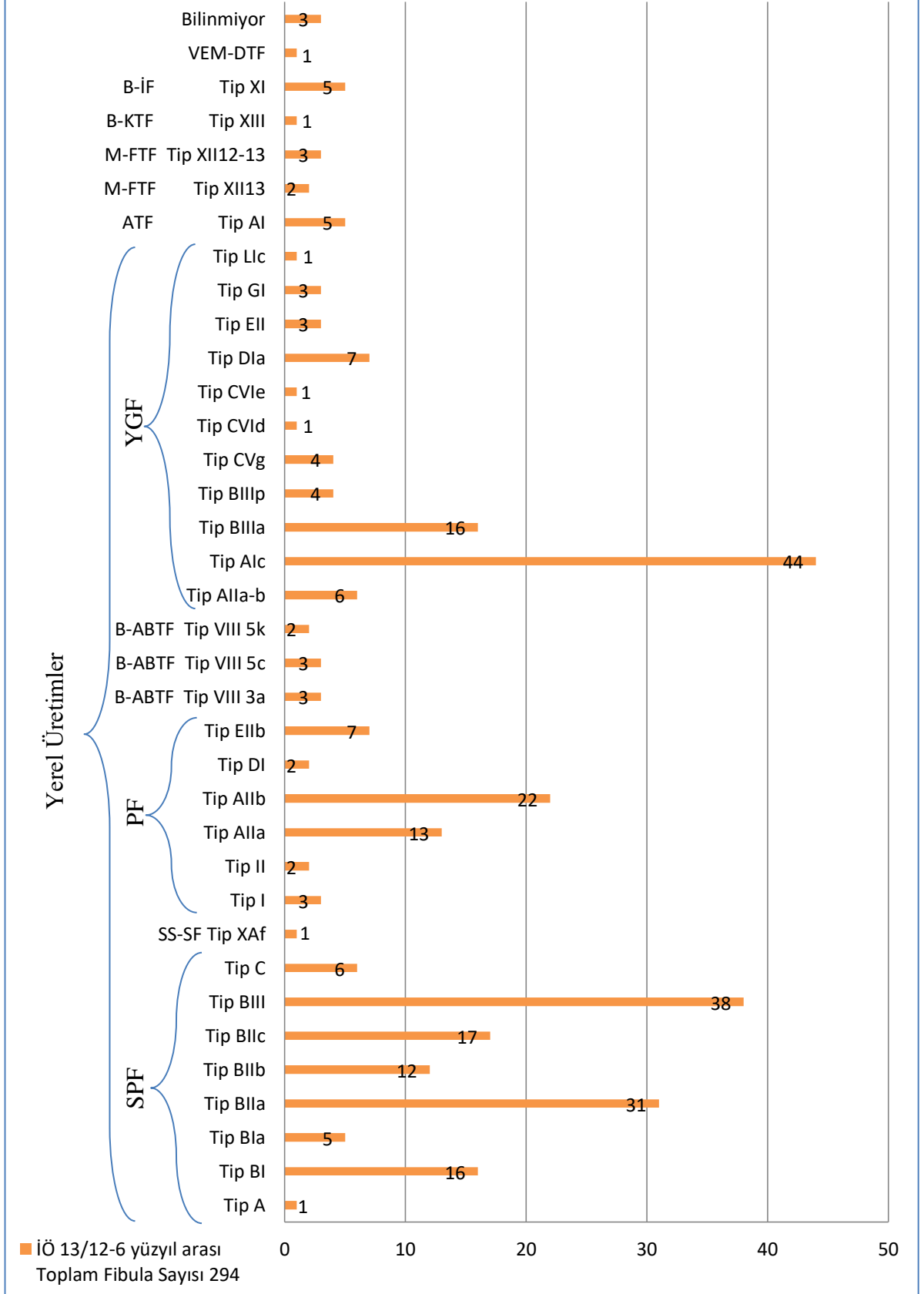
Spectacle fibulalar olarak adlandırılan Sapouna-Sakellarakis'in 1978 yılı yayınında Tip XAa, XAb ve XAg olarak geçen fibulaların menşeinin Orta Avrupa olduğu bilinmektedir. İlk olarak Urnfield kültüründe göğüs süslemerinden türetildiği düşünülen bu fibulalar daha sonra Hallstat kültürünün de simgesi haline gelmiş, zamanla Balkanlar üzerinden Kıta Yunanistan ve Adalar'a dağılmıştır. İÖ 9. yüzyıla tarihlendirilen Knossos'da saptanan söz konusu fibulalar bölgeler arası gerçekleşen kültürel etkileşimlere iyi birer örnek teşkil etmektedir. Boeotia Tipi olarak adlandırılan Tip IXd fibulalarının İÖ 9. yüzyılda Boeotia'dan Knossos'a taşındığı saptanmıştır. Attika-Boeotia Tipi olarak anılan Tip IXa fibulalarının ise İÖ 8-7. yüzyıllar arasında Adalar bölgesi merkezlerinden olan Knossos ile Prianas'a Attika üzerinden taşındığı belirlenmiştir.

Anadolu'nun iç kesimleri ile etkileşimleri simgeleyen Anadolu Tipi olarak anılan Tip XII 5, 9, 13 ve 14 tipi fibulaların İÖ 8. yüzyılda Gordion'dan Adalar merkezlerinden olan Tenedos, Chios-Kato Phana ve Girit-Prinias'a taşındığı saptanmıştır. İÖ 9-7. yüzyıllar arasında Güney Ege Adaları daha çok Kıta Yunanistan ile etkileşim halinde iken İÖ 11. yüzyılda Güneybatı Anadolu ve İÖ 8. yüzyılda Anadolu'nun iç kesimleri ile Adalar genelinde daha kuvvetli ilişkiler olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Adalar coğrafyasında, İÖ 11-7. yüzyıllar arasında kişisel eşya statüsünde bulunan taşınabilir kültürel nesnelere olan fibulalar üzerinden küçük çaplı yer değişim hareketlerinin ya da uluslararası evliliklerin gerçekleştiği yorumu yapılabilmektedir.

Kilian, 1975.

Kıta Yunanistan

Şek. 4: Kıta Yunanistan'da incelenen mezar örneklerine göre fibula tiplerinin dağılımı.

Çalışmamızın ana hedefi dahilinde Kıta Yunanistan coğrafyasında oluşturduğumuz örneklem üzerinden hareketle bölge fibulalarını çalışan Kilian'ın tipolojisine göre⁷²⁴; gözlük fibulalar olarak da anılan spectacle fibula Tip A, BI, BIa, BIa, BIb, BIc, BIII ve C grubuna atfedilen 127 adet fibula çeşitli merkezlerde kazısı gerçekleştirilen mezarlarda saptanmıştır (**Şek. 4**). Spectacle fibulaların öncül örneklerinden olduğu düşünülen sarmal fibulalardan 1 adet çalışmamıza dahil edilmiştir. Söz konusu fibulanın benzer örneklerine Kilian'ın çalışmasında rastlayamadığımız için Sapouna-Sakellarakis'in tipoloji çalışmasından yararlandığımız Tip XAf⁷²⁵ grubu fibulalar araştırmacı tarafından iki sarmallı basit fibulalar olarak adlandırılmaktadır. Çalışma kapsamımız altında incelediğimiz örneklerden olan Delphi'de saptanmıştır. Benzer örneklerine Ialysos'da rastlanan söz konusu fibulaların, Kıta Yunanistan'ın yerel üretimi olduğu ve daha sonra kuzeyde Hallstat kültür grubunun simgesi statüsüne taşındığı görüşü de olan⁷²⁶ spectacle fibulaların, öncül örneklerini temsil ettiği düşünülmektedir. Çalışmamız dahilinde bölgelerde görülen yabancı fibula tipleri küçük yer değiştirme hareketleri sonucunda doğan kültürel etkileşimleri göstermektedir. Andığımız görüş kabul edildiğinde iki sarmallı fibulaların Kıta Yunanistan'da ortaya çıkarak daha kuzeyinde bulunan Urnfield veya Hallstat gibi kültür gruplarını etkilemesi, söz konusu bölgeden olası bir kuzeye göçü simgelemektedir. Kuzeyden Illiryalıların sıkıştırması ile gerçekleştiği düşünülen başta Dor olmak üzere Aiol ve İon göçleri gibi büyük çapta olmayan bu hareketlilik daha çok ailesel bazda ya da uluslararası evlilikler sonucunda gerçekleşmiş olmalıdır. Öyle ki çalışmamız sonucunda elde edilen veriler neticesinde böylesi kitlesel bir hareketliliğin yaşanmamış olma olasılığı da anlaşılmaktadır.

Kıta Yunanistan coğrafyasında görülen bir başka tip ise toplam 57 adet ile temsil edilen plakalı fibulalardır. (**Şek. 4**). Kilian'ın tipolojisine göre; Tip I, II, AIIa, AIIb, DI, EIIb grubu fibulaları çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Plakalı fibulalara atfedilen Blinkenberg'in Boeotia ve Attika-Boeotia Tipi fibulaları Kilian'ın tipolojisine göre bu isimle adlandırılmaktadır. Attika-Boeotia Tipi örnekleri ile paralellik gösteren fakat Kilian'ın tipolojisinde yer vermediği örnekler Blinkenberg'in tipolojisine göre⁷²⁷; Tip VIII 3a, VIII, 5c, VIII 5k grubu fibulalarından toplam 8 adet örnek çalışmamıza dahil edilmiştir.

---

⁷²⁴ Kilian, 1975.

⁷²⁵ Sapouna-Sakellarakis, 1978: taf. 47. fig. 1538-1540.

⁷²⁶ Undset, 1889: 224-225.

⁷²⁷ Blinkenberg, 1926.

Yay fibulalar grubunda 44 örnek ile temsil edilen Kilian Tip A1c fibulaları, basit ve bazı zamanlarda yüksek yay gövdeye sahip fibulalardır⁷²⁸. Coğrafya kapsamında örneklemimizi destekleyecek yay fibula örneklerinden toplam 90 adet fibula dahil edilmiştir. Söz konusu fibulalar Kilian'ın tipolojisine göre⁷²⁹; Tip AIIa-b, A1c, BIIIa, BIIIp, CVg, CVId, CVIe, DIa, EII, GI, LIc grubu fibulaları içermektedir. İlgili şemada dağılım şeması grafik üzerinde gösterilmiştir (**Şek. 4**).

Kıta Yunanistan coğrafyasında İÖ 13/12-6. yüzyıllar arasına tarihlenen örnekler üzerinden değerlendirdiğimiz fibulalardan bölgenin anılan yerel üretimleri dışında kalan 20 adet çeşitli tiplerde fibula saptanmıştır. Söz konusu grup altında derlenen fibulalardan Kilian'ın tipolojisine göre Adalar tipinden Tip AI fibulalarına dair 5 adet, Blinkenberg'in İthal fibulalar olarak adlandırdığı Tip XI tipi fibulalardan ise yine 5 adet örnek incelenmiştir. Bölge genelinde nadiren ele geçen İthal fibulalar, Blinkenberg tarafından Kıta Yunanistan ve Adalar'daki ithal fibulaları tanımlamak için derlediği grubu oluşturmaktadır. Daha çok İtalya fibula tipolojisinde yer alan Serpentin, Navicella ve Sanguisuga⁷³⁰ tipleri ile benzerlik göstermektedir⁷³¹. Anılan grup dışında yine İtalya tipolojisinde yer bulan Drago tipi fibulalardan ise 1 adet örnek çalışma kapsamımıza dahil edilmiştir. Söz konusu örnekler Kıta Yunanistan'ın İÖ 8-7. yüzyıllar arasında İtalya ile ilişkiler içerisinde olduğunu göstermesi bakımından kıymetlidir. Ayrıca Muscarella'nın Frig fibulalarını derlediği Tip XII 12-13 ve 13 fibulaları söz konusu coğrafyada çalışmamız dahilinde toplam 5 adet örnek ile temsil edilmektedir. Kıta Yunanistan'da İÖ 11-7. yüzyıllar arasında olduğu görülen söz konusu yabancı tip fibulaların menşeleri ve saptandıkları merkezler ilgili haritada gösterilmiştir. (**Hrt. 9**).

Kıta Yunanistan coğrafyası kapsamı altında oluşturduğumuz örneklem üzerinden Ege Havzası içerisinde gerçekleştirilen küçük çaplı göçler ile açıklanabilecek yer değişim hareketleri değerlendirildiğinde, Kıbrıs Tipi olarak anılan Tip XIII⁷³² fibulaların İÖ 11-10. yüzyıllar arasında Kıbrıs'tan Kıta Yunanistan merkezlerinden olan Aegina'ya taşındığı belirlenmiştir. Ana üretim merkezi kestirilememesine karşın Güney Ege Adaları'ndan Girit,

⁷²⁸ Kilian, 1975, taf. 1. fig. 11-12.

⁷²⁹ Kilian, 1975.

⁷³⁰ Sırasıyla; kıvrımlı, sandal tipi, sülük biçimli fibulalar.

⁷³¹ Blinkenberg, 1926: 197-199.

⁷³² Blinkenberg, 1926.

Samos, Chios ve Rodos'ta çeşitli varyantlarda üretildikleri bilinen Adalar Tipi olarak adlandırılan küresel şişkin gövdeli Tip AI⁷³³ fibulalarının İÖ 10. yüzyılda söz konusu coğrafya üzerinden Kıta Yunanistan merkezlerine, Lefkandi ile Aegina'ya taşındığı saptanmıştır. Spectacle fibulalardan Tip BIa, BIIa, BIII fibulaları andığımız üzere ilk olarak Urnfield kültüründe göğüs süslemerinden türetildiği düşünülmektedir. Bu fibulalar daha sonra Hallstat kültürünün de simgesi haline gelmiş, zamanla Balkanlar üzerinden Kıta Yunanistan ve Adalar'a dağılmıştır. Söz konusu fibulaların İÖ 10-9. yüzyıllar arasında Orta Avrupa'dan Kıta Yunanistan merkezlerinden olan Vergina, Delphi ve Dipylon'a taşındığı belirlenmiştir. Menşei Anadolu olduğundan üretim yeri göz ardı edildiğinde Anadolu Tipi olarak anılan Frig Tipi fibulalardan Tip XII 12 ve 13⁷³⁴ fibulalarının İÖ 8. yüzyılda Gordion üzerinden Kıta Yunanistan merkezlerinden Aegina ile Prosymna'ya taşındığı saptanmıştır. Kıta Yunanistan'ın batısındaki İtalya ile etkileşimleri açısından değerli olan Drago tipi fibulalar⁷³⁵ ile Kıta Yunanistan ve Adalarda Bulunan İthal Fibulalar olarak adlandırılan Tip XI⁷³⁶ fibulalarının İÖ 8-7. yüzyıllarda İtalya'dan Kıta Yunanistan merkezlerinden olan Aegina, Andritsania ve Prosymna'ya taşındığı belirlenmiştir. Sonuç olarak Kıta Yunanistan coğrafyasında İÖ 11-7. yüzyıllar arasında bölgeler arası kültürel etkileşimin kuvvetli olduğu ve kişisel eşya statüsünde bulunan taşınabilir kültürel nesnelere olan fibulalar üzerinden anılan tarih aralığında küçük çaplı yer değişim hareketlerinin ya da uluslararası evliliklerin gerçekleştiği söylenebilmektedir.

Kıta Yunanistan'da ele alınan merkezlerde saptanan mezarlarla oluşturulan örneklerimizde görülen yabancı tiplerden olan Frig tipi fibulaları, varmak istediğimiz sonuçlardan olan kültürel etkileşimler neticesinde gerçekleşen küçük çaptaki yer değişiklikleri konusuna kesin olarak örnek gösterilememektedir. Öyle ki Frig tipi fibulaların hem Anadolu'da hem de Kıta Yunanistan'da üretildikleri bilindiğinden ötürü menşei Anadolu halkı olan Frigler olsa da üretim yeri kestirilemediğinden doğrudan bu yorumu getirmek sağlıklı bir sonuç doğurmamaktadır.

Çalışma kapsamımızda ele aldığımız mezar örnekleri de dahil olmak üzere somut ya da kaya kabartmaları, vazo betimlemeri gibi figüratif anlatımlarla soyut örnekler ışığında fibulalar, üzerine iliştirilen bireyin sosyo-kültürel yapısını yansıtmaktadır. Muscarella haklı

---

⁷³³ Kilian, 1975.

⁷³⁴ Muscarella, 1967.

⁷³⁵ von Eles Masi, 1986.

⁷³⁶ Blinkenberg, 1926.

olarak fibulaları ulus-kimlik belirteci olan birer nesne olarak değerlendirmiştir⁷³⁷. Ele aldığımız coğrafya kapsamında, kişisel eşya statüsünde olan fibulaların yerel üretimleri dışında yabancı tiplerinin görülmesi söz konusu bölge sınırlarında yaşayan başkaca uluslara mensup insanların varlığına işaret etmektedir. Küçük çapta ve sürekli halde gerçekleştiğini düşündüğümüz göçler ekseninde değerlendirildiğinde, göç eden bireyin kendi öz vatanı ile kurmuş olduğu duygusal bağ ile ilişkilendirilmelidir. Birey mensup olduğu ulusun öte dünya inancına uygun ritüeller gibi soyut kavramlar, dönem modasını yansıtacak nitelikte fibulalar gibi somut yansılar da beraberinde taşımış olmalıdır. İÖ 8-6. yüzyıllar arasında Ege Havzası'nda fibulaların yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda bölgede anılan tarih aralığında oldukça yoğun insan hareketliliği olduğu antik kaynaklar tarafından aktarılmaktadır⁷³⁸. Her ne kadar İÖ 8. yüzyıl dolaylarında büyük çapta kolonizasyon hareketlerinin gerçekleştiği düşünülse de çalışmamız kapsamında değerlendirdiğimiz fibulalar bağlamında bu durumu destekleyen veri saptanamamıştır. Bölgesel bazda grafikler üzerinden açıklamaya çalıştığımız üzere fibulalar ekseninde İÖ 12-7. yüzyıllar arasında Ege Havzası'nda yer değiştirme hareketlerinin küçük çapta gerçekleştiği söylenebilmektedir. Bu yer değişiklikleri ailesel göçler, uluslararası evlilikler veya çalışmamız kapsamında değerlendirilen Mengefe ile Rodos fibulalarının benzerliği sebebi ile lokal bazda gezici atölye ya da doğrudan atölye göçü ile gerçekleştiği yorumu getirilebilmektedir.

Fibulaların biçem bakımından, daha erken dönemlerde kullanılmaya başlanan düz iğnelerin şekillendirilmesi sonucu ortaya çıktığı önerilmektedir⁷³⁹. Bu varsayımdan hareketle Blinkenberg, fibulaların kökenini İÖ 14. yüzyıla kadar indirgemekte, Kıta Yunanistan'daki Miken yerleşimlerine atfetmektedir. Form olarak bir ucu bükülerek çengel haline getirilen iğnelerin fibulaların öncülleri olabileceğini ileri sürmektedir⁷⁴⁰. Andığımız bu varsayımlara örnek olabilecek nitelikteki obje, Isopata Kraliyet mezarında saptanan bir ucu bükülerek çengel biçimi oluşturulmuş altın iğnedir⁷⁴¹.

Miken Döneminde başlayan gelişmeleri takiben Submiken sonrası Geometik Dönemin tüm safhalarında ve Arkaik Dönemin başlangıcına kadar olan süreçte antik kaynaklardan da öğrenildiği üzere gündelik hayatı etkileyen değişimler yaşanmış bunların

---

⁷³⁷ Muscarella, 1967.

⁷³⁸ Strab. 13.1.3; Paus. 3.2.1; Strab. 14.1.7.

⁷³⁹ Chierici, 1876: 249-250.

⁷⁴⁰ Blinkenberg, 1926: 38-41.

⁷⁴¹ Evans, 1906: 151, fig. 129.

arasından bir yansı olan kıyafet modasının değişimi ise fibulalar özelinde ön plana çıkmıştır. Öyle ki daha yünlü Dor kıyafetleri yerine İon tipi kıyafetlerin kullanılmaya başlaması ile İÖ 7. yüzyıldan itibaren fibula kullanımının azaldığı görülmektedir⁷⁴².

Genel itibariyle yünlü ya da keten kumaşlara iliştirilen fibulaların boyutları kıyafet modasına uygun biçimde dikilen kumaş türlerine göre değişmektedir. Yünlü tekstil ürünlerinde büyük boyutlu fibulalar kullanılırken, daha ince olan keten ürünlerinde nispeten daha küçük boyutlu fibulalar tercih edilmektedir. Bugüne değin elde edilen heykel, kabartma, vazö betimleri ve özellikle çalışma kapsamımızın ana konusunu oluşturan mezar buluntuları aracılığıyla fibulaların giysilerin omuz, göğüs üstü, kol ve kalça kesimlerinde kullanıldığını görülmektedir⁷⁴³. Omuzlardan antitetik biçimde tutturulan peplos karakteristik olarak kadın giyim modasına atfedilmektedir. Fakat daha sonraları tek ve ya düzensiz iğnelemeler ile tutturulan himation her iki cinsiyette de ortak kullanım görmüştür⁷⁴⁴.

Terracotta kabartmalar ile vazö betimlemeleri ve mezar kazılarında bulunan iskeletlerden anlaşıldığı üzere fibulalar omuz, göğüs, kol ve basen bölgelerine iliştirilmiştir⁷⁴⁵. Defnedilen bireylere eşlik eden fibulaların çoğu zaman işlevine göre konumlandırıldığı görüşü kabul görmektedir. İskeletler üzerinde saptanan fibulaların miktar ve boyutlarına göre yorumlandığında günlük kullanım için uygun olmadığı durumlarda ölü gömme gelenekleri ve özel süsleme tarzları göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir⁷⁴⁶. Bu bağlamda bireylerin kıyafetlerle ya da kefen gibi örtüler ile gömüldüğü düşünülürken, bu durum kremasyon gömütlerinde ele geçen fibulalar ile desteklenmektedir⁷⁴⁷. Aynı zamanda bu duruma dayanak olabilecek, “*Korinth Tyranı Periandros, ölmüş karısı Melissa’nın giysileriyle gömüldüğü halde yakılmaması nedeniyle, öbür dünyada üşüdüğünü düşünmektedir. Onun hatırı için bayram havasında en güzel takılarını takarak süslenen bütün Korinth kadınlarının giysileri bir hendeğe doldurulup, asker gözetiminde yakılmış aynı anda Melissa için dualar edilmiştir.*”⁷⁴⁸ Antik yazarlardan Herodotos’un *Historia* adlı eserindeki bu ifadeler ışığında ölen bireylerin hem inhumasyon hem de kremasyon gömütlerinde özenle giydirilerek çeşitli ritüellerle defnedildikleri

---

⁷⁴² Blinkenberg, 1926: 16.

⁷⁴³ Muscarella, 1967: 51.

⁷⁴⁴ DeVries, 1974: 92-94.

⁷⁴⁵ Muscarella, 1967: 51.

⁷⁴⁶ Muscarella, 1964: 38-39; Muscarella, 1967a: 52-56, dn. 17; Bröns, 2012: 55-56.

⁷⁴⁷ Kurtz – Boardman, 1971: 62; Bröns, 2012: 57-58.

⁷⁴⁸ Hdt. 5.92.

öğrenilmektedir. Ayrıca İtalya’da kremasyon gömütlerde bireye eşlik eden fibulalar bağlamında işlevsel yönünün ötesinde tamamen dinsel anlamda yorumlanabilecek, urnelerin çeşitli süs ve fibulalarla giydirilmesi örnekleri de mevcuttur⁷⁴⁹.

Elbette genel yansının dışında kadın mezarında kılıç bulunması gibi erkek mezarında da fibula bulunması olağandır. Ancak genel olarak bakıldığında söz konusu nesnenin kadın mezarlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Şimdilik kaydı ile Ege Havzası erkek mezarları ve fibulalar arasındaki ilişkiyi istisnai durumlar olarak ele almamız gerekmektedir. Ege havzasında mezarlarda antropolojik çalışmaların sayısının artması ile konu ile ilgili daha net ve somut öneriler de sunulabilecektir.

Defnedilen bireye ya da mezara armağan edilen fibulalar andığımız üzere Coldstream’a göre de doğrudan kadın definleriyle ilişkilidir⁷⁵⁰. Defnedilen bireylerin giysileri üzerine iliştilen fibulalar yaş ve cinsiyete göre ayrı kombinasyonlarda kullanılmıştır⁷⁵¹ (**Lev. 10b**). Fibulalar ekseninde mezar armağanları sayesinde defnedilen bireyin yaşı, cinsiyeti, kültürü kısaca kimliği kesin sonuç vermemekle birlikte tahmin edilebilmektedir. Mezarın yapısı, defnedilen bireye ait kemikler ve topoğrafyanın yıllar içerisinde bozulmasından ötürü osteolojik analizler sonucunda cinsiyet tayini yapılması zordur. Bu durum mezarlara bırakılan armağanlar aracılığıyla çözülmeye çalışılmaktadır⁷⁵². Araştırmacılar örneğin, bir kılıcın erkek birey cenazesine işaret etmesi gerektiğine veya bir fibulanın kadınların elbiselerinde kullandıkları süs objesi olduğuna inanarak defnedilen bireylerin cinsiyeti hakkında fikir yürütmektedirler. Fakat bu duruma tezat oluşturacak bir örnek Eretria, Bouratza’da T.3 mezarı narin kemik buluntuları ile bir kadına atfedilmekte, mezar buluntuları arasında bir kılıç olduğu görülmektedir. Bir başka örnek ise Myrsinochorion-Routsı’deki kadın mezarından, iki tarafından perçinli geçit töreni silahı saptanmıştır. Anılan durumlar buluntulardan yola çıkarak mezar sahibinin kimliği hakkında yorum yapılmasının kesin sonuçlar vermeyeceğini vurgulaması açısından önemli birer örnek teşkil etmektedir⁷⁵³. Bir kadının defin işlemi sırasında ölen kocasının yanına uzun zamandır severek kullandığı kendi fibulasını koymuş olma olasılığı göz ardı edilmektedir⁷⁵⁴. Bu duruma çalışmada değerlendirdiğimiz örneklerden olan Assos Nekropolünde İÖ 6. yüzyılın

---

⁷⁴⁹ Brøns, 2012: 57-58, fig. 19.

⁷⁵⁰ Coldstream, 2009: 344.

⁷⁵¹ Brøns, 2012.

⁷⁵² Langdon, 2005: 6.

⁷⁵³ D’Onofrio, 2007: 657.

⁷⁵⁴ Langdon 2005.

ikinci çeyreğine tarihlendirilen C X açmasındaki 18 numaralı pithos mezarda, 30-40 yaşlarındaki erkek bireye eşlik eden bir aryballos ve iki adet yarım ay formlu küpe⁷⁵⁵ ve A VII açmasındaki 15 numaralı pithos mezardaki yarım ay formlu bir adet küpe⁷⁵⁶ buluntuları gösterilebilir.

Fibulaların koruyuculuk özelliği bağlamında değerlendirdiğimiz fibula örneklerine bakıldığında, bir anne nasıl ki günlük hayatında her şerden yavrusunu koruyorsa amuletler takarak ruhani varlıklardan da koruma güdüsü içerisindedir⁷⁵⁷. Defnettiği yavrusunun üzerine iliştirdiği batıldan korunma rolü üstlenen fibulaların varlığı ile söz konusu nesnelerin yalnızca yetişkin birey mezar armağanı kategorisinden sıyrılması gerektiği düşünülmektedir. Bu duruma örnek olarak Girit'teki Miken mezarı olan Chania'dan bir çocuk mezarında kendisine ait olamayacak boyutlarda yüzük bulunması⁷⁵⁸, fibulaların da aynı şekilde kullanım görebileceğini düşündürmektedir.

Çocuğun toplumdaki sosyal entegrasyon derecesini, mezar armağanlarındaki artan materyal çeşitliliği ile ilişkilendirmek mümkün görünmektedir. Perinatal grup genel olarak yanlarında mezar armağanı olmadan gömülmektedir. Belki de uzun süre hayatta kalamamış bebekler gündelik yaşamlarında kullanamadıkları kişisel eşyalardan yoksun olduklarından dolayı genel olarak armağansız defnedilmişlerdir. Zaten genel görüş de çocuk mezarlarının az sayıda armağan içerdiği yönündedir⁷⁵⁹. Fakat çalışma kapsamımızda değerlendirdiğimiz üzere bu duruma karşıt çok armağanlı az sayıda örnekler de bulunmaktadır.

Mezarlardan ele geçen ölen bireye yahut mezara armağan olarak bırakılan buluntular da dahil olmak üzere fibulaların sayısındaki fazlalık sebebiyle bir kadına atfedilen mezar için Brann'ın yapmış olduğu “zengin kadın mezarı”⁷⁶⁰ tanımını Langdon eleştirmekte ona göre zengin tarifi, soylu mezarları dışında yalnızca ihtişamı çağrıştırmakta, buluntu sayısının fazlalığı ile defnedilen bireyin sosyo-ekonomik düzeyinin belirlenemeyeceğini düşünmektedir⁷⁶¹. Defnedilen bireyin sosyo-ekonomik durumunu yansıtmayacak bir örnek olarak değerlendirebileceğimiz coğrafya kapsamımız dışında kalan Urartu halk mezarından bir örnekle varsaydığımız bu görüş yine kendine bir dayanak bulmaktadır. 1979 yılında

⁷⁵⁵ Utili, 1999: 134; Buruldağ, 2009: 63; Yağız, 2012: 116.

⁷⁵⁶ Utili, 1999: 132; Buruldağ, 2009: 63.

⁷⁵⁷ Erdan, vd. 2020.

⁷⁵⁸ DevRies, 1974.

⁷⁵⁹ Kurtz – Boardman, 1971.

⁷⁶⁰ Brann, 1962: 60.

⁷⁶¹ Langdon, 2005.

Ögün tarafından çalışılan Bitlis, Adilcevaz H kayalığındaki I. Nolu mezar yer altı kayaya oygu mezar tipindedir. İçlerinden birinin 17 yaşlarında bir çocuğa ait olduğu düşünülen üç adet kremasyon gömüt saptanmıştır⁷⁶². Buluntular arasında bir adet altın, üzeri granülasyon ile süslenmiş Urartu tipinde fibula ele geçmiştir⁷⁶³. Halk mezarından tespit edilen andığımız bu ünik örnek de dahil edildiğinde, defnedilen bireylerin hayattayken ki sosyo-ekonomik düzeylerinin kesin olarak belirlenemeyeceği tarafımızca düşünülmektedir.

---

⁷⁶² Ögün, 1979: 181.

⁷⁶³ Çavuşoğlu, 2011: fig. 15.

5. KAYNAKLAR

Modern Literatür

Ahlberg, G. (1971). “*Prothesis and Ekphora in Grek Geometric Art*”, Göteborg.

Ainian, A. M. (2005). “Inside the Adyton of a Greek Temple Excavations on Kythnos (Cyclades).”, 87-111.

Akarca, A. (1971). "Beçin", *Bellekten XXXV/137*, 1-37.

Akurgal, E. (2003). *Anadolu Uygarlıkları*, Asır Matbaacılık, İzmir.

Akyurt, İ.M. (1998). *İ.Ö.2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.

Alexander, J. (1964). “The Pins of the Yugoslav Early Iron Age”, In *Proceedings of the Prehistoric Society* Vol. 30, 59-185.

Alexander, J. (1965). “The Spectacle Fibulae of Southern Europe”, *AJA* 69, No. 1, 17-23.

Alexiou, M. (1974). “*The Ritual Lament in Grek Tradition*”, Cambridge.

Andronikos, M. (1968). “*Totenkult. Archaeologia Homerica*”, Göttingen.

Arslan, N. (2008). “2006 Yılı Assos Kazı Çalışmaları”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, Sayı: 8. 49-58.

Arslan, N. vd. (2009). “Assos 2007 Yılı Kazı Çalışmaları”, *30. KST 3. Cilt*, 26-30 Mayıs, Ankara. 105-122.

Ashkenazi, D. – Iddan, N. – Tal, O. (2011). “Archaeometallurgical characterization of Hellenistic metal objects: the contribution of the bronze objects from Rishon Le-Zion (Israel)”, *Archaeometry* 54.3, 528-548.

Aslan, C. C., Günata, G. (2014). Troya: Protogeometrik, Geometrik ve Arkaik Dönemler. *Olba*, (22), 81-116.

Aslan, C. C. (2011). “A Place of Burning: Hero or Ancestor Cult at Troy”, *The Journal of the American School of Clasical Studies at Athens*, Vol. 80.3, 381-429.

Avşar, G. (2016). *Anadolu Tümülüsleri'nin Tipolojik Açidan İncelenmesi*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

Ayaz, G. (2006). *Van/Altın-tepe Urartu Nekropolü Takıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Van.

Aydın-Tavukçu, Z. (2007). *Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Baills-Talbi, N. and Dasen, V. (2008). "Rites funéraires et pratiques magiques," in Gusi et al., eds, 595–618.

Bakan, C. (2009). "Assos Nekropolü S-3 Açması Buluntuları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Çanakkale.

Barnett, R. D. (1956). "The Treasure of Ziwiye", *Iraq* 18.2, 111-116.

Barnett, R. D. (1963). "The Urartian Cemetery at Igdyr", *AnSt* 13,153-198.

Basedow, M., (2007). "Troy Without Homer: the Bronze Age – Iron Age Transition in the Troad", EPOS. Reconsidering Greek Epic and Aegean Bronze Age Archaeology. *Aegaeum* 28 (Eds. S.P. Morris – R. Laffineur), Liège, 49-58.

Baykan, D. (2012). "Nif (Olympos) Dağı Kazısı Metal Buluntularının Tipolojik ve Analojik Değerlendirmesi." *Arkeometri Sonuçları Toplantısı XXVII*, 231-236.

Baykan, D. (2017). "Metal Buluntular ve Arkeometalürji Verileri." In *Nif Dağı Ballıcaoluk (2008-2016)* Prof. Dr. Elif Tül Tulunay Onuruna, edited by M. Peker - C. Baykan - D. Baykan, İstanbul, 119-160.

Bedianashvili, G. – Bodet, C. (2010). "Koban Necropolis, Tombs 9 and 12: The Late Bronze to the Early Iron Age of the Northern Caucasus", *Tuba-Ar-Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology* 13, 277-292.

Bellinger, L. (1962). "Textiles from Gordion", in *The Bulletin of the Needle and Bobbin Club*, 46, 1&2.

Bentini, L. – Boiardi A. (2007). Le ore della Belleza, in von Eles 2007, 127-138.

Bilir, A. (2019). "Bronze Fibulae of the Bolu Museum", *Cedrus VII*, 77-105.

Bilir, A. (2020). "Kocaeli Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Fibula", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6/9, 23-34.

Bingöl, I. (1999). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Antik Takılar*, Ankara.

Birecikli, F. (2010). Birecikli F., "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", *Akademik Bakış* 4.7, 215-232.

Birmingham, J. M. (1961). "The Overland Route Across Anatolia in the Eighth and Seventh Centuries BC." *AnatSt* 11, 185-195.

Birmingham, J. M (1963). "The Development of the Fibula in Cyprus and the Levant", *PEQ* 95.2, 80-112.

Bittel K. ve Herre, H. vd. (1958). *Die Hethitischen Grabfunde von Osmankayası*, Berlin, WVDOG71, 1958.

Bittel, K. (1940). "Hethitische Bestattungsbrauche", *MDOG*, 78, 12-28.

Black, J. ve Green, A., (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü-Tanrular, İfritler, Semboller*. Aram Yayıncılık, İstanbul.

Blegen, C. W. (1922). *Colophon Excavations Diaries*.

Blegen, C.W. (1939). "Prosymna: Remains of Post-Mycenaean Date", *AJA*, 43.3, 410-444.

Blinkenberg, C. (1926). *Fibules Grecques et Orientales*. København: Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Blinkenberg, C. (1931). *Lindos. Fouilles de l'Acropole 1902-1914, 1: Les petits objets*, Berlin.

- Boardman, J. (1961). Ionian bronze belts, *Anatolia*, 6, 179-189.
- Boardman, J. (1967). "The Khaniale Tekke Tombs", *The Annual of the British School at Athens*, 62, 57-75.
- Boardman, J. (2002). Kırmızı Figürlü Atina Vazoları, Çev. G. Ergin.
- Bonaventure, B., Kaurin, J. (2014). Les fibules gravées de Bourghheim (Bas-Rhin) et l'image de la fibule dans le monde celtique.
- Bonfante, L. (2003). *Etruscan Dress*. 2nd edn. Baltimore. Bonn.
- Bookidis, N. ve Stroud, R.S. (1997). "The Sanctuary of Demeter and Kore: Topography and Architecture", *Corinth*, 18.3, 1-510.
- Brock J. K. ve Young, G. M. (1949). "Excavations in Siphnos." BSA 44, 1-92.
- Brøns, C. (2012). "Dress and Identity in Iron Age Italy Fibulas as Indicators of Age and Biological Sex, and the Identification of Dress and Garments", *Babesch*, 87, 45-68.
- Brøns, C. (2014). "Representation and Realites: fibulas and pins in Greek and Near Eastern iconography", *Greek and Roman Textiles and Dress*, Harlow, M. And Nosch, M. (eds.) 19, 60-94, Philadelphia.
- Bryce, T. R. (1989). The Nature of Mycenaean Involvement in Western Anatolia, "Zeitschrift für Alte Geschichte, Bd. 38, H. 1 (1st Qtr., 1989), pp. 1-2", Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Bulba, M. (2005). Geometrische Keramik Kariens, unpublished PhD. Thesis, Hamburg University.
- Buluç, S. (1993). "Anadolu'da Kremasyon – Ölü Yakma Geleneği", *1992 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara.
- Burcu, E. ve Akalın, E., (2008). Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 8, 28-54.

Burke, B. 2016. “Phrygian Fibulae as Markers of Textile Dedication in Greek Sanctuaries”, *Textiles, Trade and Theories: From the Ancient Near East to the Mediterranean*, (Eds. K. Droß-Krüpe/M.L. Nosch). Münster: 159-168.

Burney, C. A. (1966). “A First Season of Excavations at the Urartian Citadel of Kayalıdere”, *AnSt* 16, 55-111.

Buruldağ, E. (2009). *Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri (M Ö 7.-MÖ 1.yy)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Campbell, S., (1995). Death fort he Living in the late Neolithic in North Mesopotamia. Campbell S. ve Green A. (Editörler), *The Archaeology of Death in the Ancient Near East* içinde (29-34).

Caner, E. (1983). “Fibeln in Anatolien I”, *Prähistorische Bronzefunde*, Band 8 München.

Castellucia, M. (2014). “Urartian Metalwork in Caucasian Graves”, *Studies In Caucasian Archaeology*, In S. Makalatia Gori (ed.), *Studies in Caucasian Archaeology II*: 83–117. Tblisi.

Castor, A. Q. (2016). “Etruscan Jewelry and Identity”, *A Companion to the Etruscans*, 275-292.

Catling, H.W. ve Coldstream, J. N. vd. (1996). “Knossos North Cemetery Early Greek Tombs: Volume II: Discussion”, *The British School at Athens*, Supplementary Volumes, 28, 295-740.

Chavanne, M. J. (1990). La nécropole d’Amathonte. Tombes 110-385. IV. Les petits objets. *Etudes chypriotes*, 12.

Childe, V. G. (1948). “The Final Bronze Age in the Near East and in Temperate Europe”, *ProcPrehistSoc* 14, 117-195.

Childe, V. G. (2009). *Tarihte Neler Oldu*. (Çev. Alâeddin Şenel-Mete Tunçay) 5. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Cinquantaquattro, T. (2001). *Pontecagnano II.6 L'Agro Picentino e la necropoli di località Casella*, Naples.

Coldstream, J. N. (2004). *Geometric Greece: 900–700 BC*. Routledge, London.

Coulton, J. J. (1993). “North Lycia before the Romans”. Eds. J. Borchhardt – G. Dobesch, *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums I*. Vienna, 79-85.

Courtois, J. C. (1959). “Nouvelles Recherches Archéologiques En Yougoslavie Néolithique — Age Du Bronze”, *RA, T. I* 133-152.

Curtis, C. D. (1914). “An Early Graeco-Etruscan Fibula”, *JRS* 4.1, 17-25.

Curtis, J. (1983). “Late Assyrian Bronze Coffins”, *AnSt* 33, 85-95.

Çevik, N. (1999). “Hayat Ağacı'nın Urartu kült törenlerindeki yeri ve kullanım biçimi”, *AA*, XV, 1999, 335-367.

Çilingiroğlu, A. (1990, Mayıs-Haziran). Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları, 1989, Yazılı Bildiri. *12. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Bildiriler Kitabı*, Ankara.

D'Acunto, M. (2017). “Cumae in Campania during the seventh century BC”, *Interpreting the Seventh Century BC: Tradition and Innovation*, 293-453.

D'Onofrio, A. M. (2011). “Athenian burials with weapons: the Athenian warrior graves revisited”, in Alexandros Mazarakis Ainian (ed.) *The “Dark Ages” Revisited: An International Symposium in Memory of William D. E. Coulson*, Volos, 14-17 June 2007, University of Thessaly, Department of History, Archaeology and Social Anthropology, 645-673. Volos.

D'Onofrio, A. M. (2014). “The Weapon Burial Ritual In The Early Iron Age Kerameikos Cemetery: A Research Project”, *Newsletter di Archeologia CISA* 5, 99-122.

D'Acunto, M. – Giglio, M. (2012). *Le rotte di Odisseo. Scritti di archeologia e politica di Bruno d'Agostino*, in *Annali di Archeologia e Storia Antica*, Napoli.

Dasen, V. (2011). Childbirth and infancy in Greek and Roman antiquity. Rawson B. (Editör) In *Blackwell Companion to Families in the Greek and Roman Worlds* 291-314.

Davaras, K. (1973). "Cremations in Minoan and Sub-Minoan Crete", *Antichità cretesi, Studi in onore di Doro Levi* 1, Catania: 158-167.

Dawkins, R. M. (1929). *The Sanctuary of Artemis Orthia*. London.

Deger-Jalkotzy, S. (2006). "Late Mycenaean warrior tombs", *Ancient Greece: from the Mycenaean palaces to the age of Homer*, Lemos, I. (ed.) 3,151-179.

Deonna, W. (1938). *Exploration Archeologique de Delos faite par l'e Francaise D'Athenes XVIII: Le Mobilier Delien*. Paris.

Dershimer, R. A., (1990). *Counseling the Bereaved*. New York, Pergammon Press.

Desborough, V. R. d'A. (2008). "The End Of Mycenaean Civilization And The Dark Age", *CAH Vol II part 2*, Cambridge.

DeVries, K. (1974). "A Grave with a Figured Fibula at Lerna", *Hesperia* 43.1, 80-104.

Dietz, S. – Papadopoulos, T. J. – Kontorli Papadopoulou, L. (2015). *Prehistoric Aegean and Near Eastern Metal Types*, The National Museum of Denmark Collection of Classical and Near Eastern Antiquities.

Diler, A. (2002). *Damlıboğaz/Hydai Araştırmaları 2000. 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1*, 28 Mayıs-1 Haziran 2001, Ankara, 225-236.

Diler, A. vd. (2008). "Pedasa, 2007", *30. KST 3. Cilt*, 26-30 Mayıs, Ankara. 267-284.

Diler, A. vd. (2019). "Early Iron Age Termera (Asarlık): Some Notes on the Lelegian Settlement and Their Impacts on Karian Identity" in O. Henry, K. Konuk, (eds.) *Karia Arkhaia, La Carie, de origines a la periode pre-hekatomnide Istanbul 14-16 November 2013*. İstanbul, 507-545.

Diler, A. (2020). "Taşların Efendisi Leleg Halkının Ana Kenti Pedasa'da Geç Tunç- Erken Demir Çağı'nda Yaşam ve Ölüm", *Karialılar Denilerden Kent Kuruculara*, (ed.) Oliver, C. Henry, Ayşe, B. Henry, Yapı Kredi Yayınları, Ofset Yapımevi, İstanbul.

Dinçol, B. (2007). “Eski Doğu’da İnsanın Yaradılışı, Yaşam ve Ölüm”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, Sayı: 24, 1–3, İstanbul.

Dinçol, M. A. (1969). “Rez.: W. Orthmann, Das Gräberfeld bei Ilıca, Weisbaden, 1967”, *BiOr* XXVI, ¾, 220-223.

Dizdar, D. L. (2018). “The Appearance of Fibulae in the Late Bronze Age. Creativity in the Crafting of the First Clothes Fasteners in the South of the Carpathian Basin”, *Considering Creativity: Creativity, Knowledge and Practice in Bronze Age Europe*, ed. Joanna Sofaer, Archaeopress, Oxford, 143-151.

Donder, H. (2002). “Funde aus Milet: Die Metalfunde.” AA, 1-9.

Dönmez, Ş. (2017)a. “Byzantion’dan Önce Thrakion Vardı Şehr-i İstanbul’un Kuruluş Ezberlerine Arkeoloji Darbesi.” #Tarih 34, 64-68.

Dönmez, Ş. (2017)b. “The Protohistoric Times of Istanbul in the Light of New Evidence.” TÜBAAR 21, 2017b, 93-115.

Dörpfeld, W. (1902). *Troja und Ilion: Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und Historischen Schichten von Ilion 1870-1894*. Vol. 1, Athens.

Dragendorff, H. (1903). *Thera II: Theraeische Gräber* Berlin. Berlin.

Edwards, I. E. S. – Gadd, C. J. – Hammond, N. G. L., vd. (1980). *The Cambridge Ancient History. Volume II, Part 2 A, 2 B: History of the Middle East and the Aegean Region, c. 1380-1000 B. C.*

Ekmen, H. (2012). “Yeni Veriler Işığında Başlangıcından M.Ö. II. Binin Sonuna Kadar Anadolu’da Yakarak Gömme (Kremasyon) Geleneği”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 5, Sayı 1, 2012, 23-49.

Emre, K. (1978). *Yanarlar. Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı / A Hittite Cemetery near Afyon*, TTKY VI-22 Ankara.

Erdan, E., (2018). *Aydın Arkeoloji Müzesi Fibulaları*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Erdan, E. (2019)a. “Frig Tipi Fibulalarda Tanrıça Sembolizmi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Arkeoloji ve Sanat* 11, 163-185.

Erdan, E. (2019)b. “Su Kuşlu Fibulalar ve Aydın Arkeoloji Müzesi’nden Bir Örnek”, *Olba/XXVII*: 227-248.

Erdan, E. (2020)a. *Of Phrygian Type Fibulae Depicted On Rare Coins*, Anadolu Prehistoryasına Adanmış Bir Yaşam: Jak Yakar’a Armağan, (editörler) Gür, B. ve Dalkılıç, S. 131-146

Erdan, E. ve Toprak, G.T. vd. (2020)b. “Doğum ve Koruyuculuk ile İlişkili Fibula-İğne Kullanımı”, *TÜBA-AR*, 27, 129-150. Ankara.

Erdoğan, A. – Aytaçlar, M.N. (2012). “Milas-TKİ Kazıları”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, 339-375, İzmir.

Erginer, G. (2004). “Bir Halkbilimcinin Gözünden Ölüm”, *Cogito, Ölüm: Bir Topografya*, Sayı: 40: 286-292.

Ergün, N. (2013). “Assos Batı Nekropolü Buluntuları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Çanakkale.

Ergürer, H.E. (2013). *Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion*, pp.137-150, İstanbul.

Erkanal-Öktü A. (2008). “The Late Bronze Age Cemeteries of Panaztepe”, *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, ed. A.Erkanal Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 69-90.

Ersoy, Y. vd. (2008). “2007 Yılı Klazomenai Kazısı”, *30. KST 3. Cilt*, 26-30 Mayıs, Ankara. 233-254.

Evans, A., Lang, A., Murray, G., Jevons, F. B., Myres, J. L., Fowler, W. W. (1908). *Anthropology and the Classics: Six lectures delivered before the University of Oxford*. Clarendon Press.

Fahlander, F. ve Oestigaard, T., (2008). The Materiality of Death: Bodies, Burials, Beliefs. Fahlander F. ve Oestigaard T. (Editörler), *Materiality of Death: Bodies, Burials, Beliefs* içinde (1-18). Oxford Archaeopress, British Archaeological Reports International Series, BAR International Series.

Farber, W. (2014). *Lamaštu An Edition of Canocial Series of Lamaštu Incantations and Rituel and Related Texts from the Second and First Millennia B.C.* Pennsylvania.

Fath, B. – Ebrecht, D. (2019). “Woven Stories: The Golden Thread in the Early Iron Age”, in *zur A*, 215-232.

Filges, A. (2004). “Die Arbeiten des Jahres 2002 in Didyma.” *KST*, XXV. 1, Ankara, 147-154.

Fleming, S. J. – Pigott, V. C. – Swann, C. P. vd. (2006). “The archaeometallurgy of war kabud”, Western Iran. *Iranica antiqua*, 41, 31-57.

Foça, S. (2018). “Teos Batı Nekropolisi Mezar Tipleri”, in *Colloquium Anatolicum* (No. 17, pp. 139-160).

Foça, S. (2019). *Teos Batı Nekropolisi: Mezar Tipolojisi ve Buluntular*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Furtwängler, A. (1906). *Aegina, Das Heiligtum der Aphaia*, München.

Gelb, I.J. - Jacobsen, T. - Landsberger, B. - Oppenheim, A.L. (EDS.) (2004). *Assyrian Dictionary*, CAD Vol. 3. Fifth Printing, Chicago.

Gerçek, S. (2014). Hitit Devleti'nin Batı Anadolu ile Siyasi İlişkilerinde Mektupların Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Aydın.

Gider Büyükozer, Z. (2014). “Börükçü Nekropol Alanından Bir Arkaik Mezar”, *TÜBA-AR* 17, 111-128.

Girginer, K. S. (1999). “İğdır'da Bir Urartu Mezarlığı”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sa, 25, 252-306.

Glogović, D. (2003). *Fibeln im kroatischen Küstengebiet (Istrien, Dalmatien)*, Prähistorische Bronzefunde XIV, Band 13, Stuttgart.

Gourevitch, D., Moirin, A. and Rouquet, N., eds (2003). *Maternité et petite enfance dans l'Antiquité romaine*. In *Catalogue de l'exposition, Bourges, Muséum d'histoire naturelle* (Vol. 6).

Gurney, O. R. (2001). *Hititler* (Çev. Pınar Arpaçay), Ankara.

Gümüş, Ş. (2013). Pedasa Leleg Tümülüsleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın.

Hammond, N.G.L. (1967). *The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*. Clarendon Press.

Hampe, R. (1936). *Frühe Griechische Sagenbilder in Bötien*, Atina.

Hanfmann, G. M. A. – Waldbaum, J.C. (1970). "Sardis 1969", *Archaeology* 23.3, 251-253.

Harding, A. F. (1984). *The Mycenaeans and Europe*, London.

Heilmann, D. (2016). Contextualizing bow fibulae with Boeotian Shield plates: Cultural Transfer Processes during Early Iron Age in the Central Balkan Area. *Starinar LXVI, Beograd*, 9-26.

Heurtley, W. A. (1948). and Robertson, M., "Excavations in Ithaca, V: The Geometric and Later Finds from Aetos." *BSA* 43, 1-124.

Hillson, S. (2009). "The world's largest infant cemetery and its potential for studying growth and development," in Schepartz et al., eds, 137–154.

Hodos, T. (1999). "Intermarriage In The Western Greek Colonies", *OxfJA* 18.1, England.

Holcomb, M. (2002). Recent Acquisitions of Bronze Age Objects at The Metropolitan Museum of Art, New York. *Sbor. SNM. Arch*, 22, 17-22.

Houby-Nielsen (1995). «"Burial Language" in the Archaic and Classical Kerameikos», Proceedings of the Danish Institute in Athens, 1, 129-190.

Hutchinson, W.R. ve Boardman, J. (1954). "The Khaniala Tekke Tombs", *The Annual of the British School at Athens*, 49, 215-228.

Hürmüzlü, B. (2003). *Klazomenai Akpınar Nekropolisi*, PhD Thesis, Ege University, İzmir.

Hürmüzlü, B. (2008). *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, İstanbul,

Hvala, T. S. (2014). "Kačaste fibule z območja Slovenije", *Arheološki vestnik (Tiskana izd.)*, 65, 123-186.

Immerwahr, S. A. (1971). *The Athenian Agora Volume XIII: The Neolithic and Bronze Ages*. Athens: The American School of Classical Studies at Athens.

İlieva, P. (2007). "Thracian-Greek *συμβίωσις* on the Shore of the Aegean" in *Thrace in the Graeco-Roman World: Proceedings of the 10th International Congress of Thracology Komotini-Alexdroupolis*, 18-23 October 2005, 212-226.

Jung, R. (2007). "Δως' μου φωτιά". Woher kamen die Brandbestattungen der spätbronzezeitlichen Ägäis", *Between the Aegean and Baltic Seas, Prehistory across Borders, Proceedings of the International Conference Bronze and Early Iron Age Interconnections and Contemporary Developments between the Aegean and the Regions of the Balkan Peninsula, Central and Northern Europe, University of Zagreb, 11-14 April 2005* (ed. I. Galanaki – H. Tomas – Y. Galanakis – R. Laffineur), *Aegaeum* 27, 215-230.

Karantzali, E. (2001). "The Mycenaean Cemetery at Pylona on Rhodes", Oxford: Archaeopress. *BAR* 988. Oxford.

Karaöz Arıhan, S. (2007). *Karia Bölgesi Ölü Gömme Adetleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji (Paleoantropoloji) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kızıllı, A. – Doğan, T. (2014, Haziran). "Euromos 2013 Yılı Çalışmaları", Yazılı Bildiri. *36. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiriler Kitabı*, Ankara, 401-423.

Kızıllı, A. (2009). “1990-2005 Yılları Arasında Mylasa’da Kurtarma Kazıları Yapılan Mezarlar ve Buluntuları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme”, *Die Karer Und Die Anderen*, Habelt-Verlag, Bonn, 2009, 397-461.

Kızıllı, A. – Doğan, T. (2018). “Euromos Güney Nekropolis’te Ortaya Çıkarılan Geometrik ve Arkaik Dönem Mezarları”, *TÜBA-AR* 23, 137-155.

Kilian, K. (1975). “Fibeln in Thessalien von der Mykenischen bis zur Archaischen Zeit”, *Prähistorische Bronzefunde* Vol.1, München.

Klebinder Gauß, G. (2007). *Bronzefunde aus dem Artemision von Ephesos (Forschungen in Ephesos)*. Viyana.

Klein, H. (1983). “Tudittum”, *ZA* 73/2: 255-284. Koukoulidou, Ch. Ainian, A.M, Papadopoulou, Z.

Kohler, E.L. (1995). *The Gordion Excavations, (1950-1973) Final Reports Volume II: The Lesser Phrygian Tumuli part 1-The Inhumations*, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Pennsylvania.

Koppenhöfer, D., (1997). “Troia VII – Versuch einer Zusammenschau Einschließlich der Ergebnisse des Jahres 1995”, *Studia Troica* 7, 295-354.

Korfmann, M. (1986). “Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu”, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. 229-238.

Köroğlu, K. – Konyar, E. (2005). “Van gölü havzası’nda erken demir çağı problemi”, *Arkeoloji ve Sanat*, 119, 25-38.

Köroğlu, K. (2008). “Urartu kaya mezar geleneği ve Doğu Anadolu’daki tek odalı kaya mezarlarının kökeni” *Arkeoloji ve Sanat*, 127, 21-38.

Kubala, A. (2018). “Hinged Fibulae From Halae In The Collection Of The National Archaeological Museum Of Athens”, *Studies In Ancient Art And Civilization* 22, 23-39.

Kurtz, C. – Boardman, J. (1971). Greek Burial Customs, *Religious Studies* 9.4.

Kübler, K. (1943). *Neufunde aus der Nekropole des 11. und 10. Jahrhunderts. Kerameikos: Ergebnisse und Forschungen IV*, Berlin.

Lamb, W. (1930-31). "Antissa", *The Annual of the British School at Athens*, 31, 166-178.

Lamb, W. (1931). "Antissa", *BSA* 31, 1931, 166-178.

Lamb, W. (1934-35). "Excavations at Kato Phana in Chios", *The Annual of the British School at Athens*, 35, 138-164.

Lamb, W. (1935). "Excavations at Kato Phana in Chios." *BSA* 35, 138-164.

Lehmann K. and Lehmann, P. W. (1959). *Samothrace: Excavations Conducted by the Institute of Fine Arts of New York University. Vol. 11*, New York.

Leith, K. E. (2013). *Expressions Of Gender in Mortuary Behaviour from Middle Helladic And Mycenaean Burial Samples in the Aegean*, Unpublished PhD Thesis, University College London, London.

Lemos, I. S. (2002). *The Protogeometric Aegean: the archaeology of the late eleventh and tenth centuries BC*. Oxford University Press on Demand.

Mansel, A. M. (1971). *Ege ve Yunan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Marioud, O. (2011). "The geometric graves of Colophon and the burial customs of Early Iron Age Ionia" In *The Dark Ages Revisited. From the Dark Ages to the Rise of the Polis. Proceedings of the International Symposium in Memory of William DE Coulson, Volos, June 2007* 687-803, University of Thessaly Press: Volos.

Marshall, V. M., (1998). *Death and Dying*. The Canadian Encyclopedia.

Matthäus, H. (2016). "Früheisenzeitliche Metallfunde der Siderospilia-Necropole von Prinias –Lokale Typen und Importe–", *Proceedings of the 12th International Congress of Cretan Studies*, 1-18.

Mee, C. (1978). "Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millenium B. C.", *AnSt*, XXVIII, 123-138.

- Mellink, M. J. (1979). "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 83.3, 331-344.
- Mellink, M. J. (1988). "Archaeology in Anatolia", *AJA* 92.1, 101-131.
- Meriçboyu Akyay, Y. (2001). *Antikçağ'da Anadolu Takıları*, Akbank Kültür Yayınları, 69, İstanbul.
- Michalaki Kollia, M. (2010). "Un ensemble de 2700 enchytrismes de nouveau-nés et de foetus découvert dans l'île d'Astypalée, en Grèce: Nécropole ou sanctuaire funéraire," in Guimier- Sorbets and Morizot, eds.
- Milne, S. J. (1902). *Surgical Instruments in Greek and Roman Times*, Chicago.
- Mithen, S. (1996). *The Prehistory of the Mind: A Search for the Origins of Art, Religion, and Science*. London.
- Mithen, S. (2006). "Ethnobiology and the Evolution of the Human Mind", *The Journal of the Royal Anthropological Institute, Vol. 12, Ethnobiology and the Science of Humankind*: 45-61.
- Montanari, F. (2015). *The Brill Dictionary Ancient Greek*, Boston.
- Moorey, P. R. S. (1980). Cemeteries of the First Millennium BC at Deve Höyük. *BAR International Series*, 87.
- Morris, I. (2000). "Archaeology as Cultural History", *Words and Things in Iron Age Greece*, Oxford.
- Muscarella, O. W. (1965a). "Ancient Safety Pins, Their Function and Significance", *Expedition*, Winter 34-40.
- Muscarella, O.W. (1965 b). "A fibula from Hasanlu", *AJA* 69.3, 233-240.
- Muscarella, O.W. (1967a). *Phrygian Fibulae from Gordion*, No. 4, Quaritch, London.
- Muscarella, O.W. (1967b). "Fibulae Represented on Sculpture", *JNES*, 26.2, 82-86.
- Muscarella, O.W. (1971). "Phrygian or Lydian?", *JNES* 30.1, 49-63.

Muscarella, O.W. (2007). “Frig Fibulaları/Phrygian Fibulae”, *Friglerin Gizemli Uygarlığı/The Mysterious Civilization of the Phrygians, 173-179*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Musgrave, J. (1990). “Dust and Dam’d Oblivion: A Study of Cremation in Ancient Greece”, *The Annual of the British School at Athens* 85: 271-299.

Müller, S. (2016). “Revisiting the Archaic Chamber Tombs of Morgantina, Sicily: Ethnicity and Identity Transition in an Ancient Intercultural Setting” *역사와 세계*, 49, 161-198.

Mylonas, G. E. (1948). “Homeric and Mycenaean Burial Customs”, *American Journal of Archeology*, Vol. 52, No. 1, 1948, 56-81.

Myres, J. L. (1930). *Who were the Greeks?* California.

Naumann, R. and Tuchelt, K. (1963). *Die Ausgrabung im Südwesten des Tempels von Didyma 1962*, *IstMitt* 13-14, Tübingen.

Neeft, C.W. (1987). *Protocorinthian Subgeometric Aryballoi*

Negahban, E. O. (1996). *Marlik The Complete Excavation Report Vol. 1.*

Nijboer, A. J. (2006). “Coppe di tipo Peroni and the beginning of the Orientalizing phenomenon in Italy during the late 9th century BC.”, *Studi di protostoria in onore di Renato Peroni*, 288-304.

Öğün, B. (1979). “Urartäische Fibeln”, *Archaeologische Mitteilungen aus Iran*, 178-188.

Ökse, A. T. – Eroğlu, S. (2013). The Tradition of Burning the Corpse in the Iron Age: A Case Study on Zeviya Tivilki in the Upper Tigris Region. *Akkadica (Ed. semestriel)*, 134(2), 159-185.

Önuçak, A. (2009). *Tarihöncesi Dönemden Ortaçağa Farklılaşan Ölüm İmgesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Özdemir, A. (2019). “Murat Tepe’de Ele Geçen Urartu Dönemi Metal Eserleri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9.18, 731-749.

Özdemir, M. T. (2009). *Mengefe Mevkii’ndeki Dromoslu Mezarlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohisyorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, Konya.

Özdemir, T.M. (2012). “Milas-Mengefe’den Geç Geometrik Bir Mezar”, *Stratonikeia’dan Lagina’ya Ahmet Adil Tırpan Armağan Kitabı*, (ed) Söğüt, B. Ege Yayınları, İstanbul, 457-474.

Özer, B. – Şimşek Özer Ö. (2017). “Asarlık Paton Tomb O: Some Observations on Funerary Practices of Lelegian Peninsula in 12th century bc and the Arrival of Newcomers” *Colloquium Anatolicum* 16, 139-162.

Özer, B. (2018). “Pedasa’dan Erken Demir Çağ Başlarına Ait Mezar Platformları ve Urne Pithoslar”, *TÜBA-AR* 22, 35-55.

Özer, B. (2019). “ETÇde Kariada Mezar Mimarisi ve Ölü Gömme Gelenekleri Keramos Kırsalı Hüsamlar Nekropolisinden MÖ 12. yüzyılın İlk Sakinlerine ait Dikdörtgen Planlı Oda Mezarlar”, *Olba*, 27, 133-168.

Özgüç, T. (1946). “VI. Troia’nın Anadolu Arkeolojisindeki Yeri”, *Belleten* X, 37, 13-28.

Özgüç, T. (1948). *Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*, TTKY, VII-17, Ankara.

Papadopoulos, J.K. ve Bejko, L. vd. (2007). “Excavations at the Prehistoric Burial Tumulus of Lofkënd in Albania: A Preliminary Report for the 2004-2005 Seasons”, *AJA*, 111.1, 105-147.

Papadopoulos, J. K. (2010). “A New Type Of Early Iron Age Fibula From Albania And Northwest Greece”, *The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 79.2, 233-252.

Pare, C. (2008). “Italian metalwork of the 11th-9th centuries BC and the absolute chronology of the Dark Age Mediterranean”, D. Brandherm – M. Trachsel (eds.), *A New*

Dawn for the Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology, Proceedings of the XV World Congress, Lisbon, 4-9 September 2006, Oxford: 77-101.

Parker Pearson, M. (1999). *The Archaeology of Death and Burial*, Sparkford.

Parlıtı, U. ve Uhri, A., (2018). Geçmişten Günümüze Ölüm Olgusuna ve Ritüellere Bilimsel Yaklaşım. *TÜBA-AR*, 13-28.

Paton, W. R. – Myres, J. L. (1896). “Karian Sites and Inscriptions”, *Journal of Hellenic Studies* 16: 188-271.

Payne, H. (1940). *Perachora I, The Sanctuary of Hera Akraia and Limenaia*. Oxford.

Perdrizet, P. (1908). *Fouilles de Delphes: Tome V: Monuments Monuments Figurés Petits Bronzes, Terres-Cuites, Antiquités Diverses*, (ed.) Fontemoing, A. Paris.

Philipp, H. (1981). *Bronzeschmuck aus Olympia*. OIForsch. Berlin.

Pickernelle, K. (2007). “The Iconography of Ancient Greek and Roman Jewellery”, PhD Thesis. University of Glasgow.

Pinckernelle, K. (2007). *The iconography of ancient Greek and Roman jewellery* (Doctoral dissertation, University of Glasgow).

Polat, G. ve Polat, Y. (2007). “Antandros Nekropolü 2001-2006 Yılları Ön Raporu”, *Arkeoloji Dergisi*, 9, 1-20.

Polat, G. vd. (2011). “Antandros 2010 Yılı Kazıları”, *33. KST 1. Cilt*, 23-28 Mayıs, 2011, Malatya.

Poulsen, F. (1905). *Die Dipylongräber und die Dipylonvasen*. BG Teubner. Leipzig.

Popham, M. R., Sackett, L. H., Themelis, P. G., Boardman, J., Price, M., Catling, H., & Jeffery, L. (1979). “Lefkandi I. The Iron Age. Plates. The Settlement. The Cemeteries.” *The British School At Athens. Supplementary Volumes*, (11), iii-333.

Radt, W. (1974). “Die früheisenzeitliche Hügelnekropole bei Vergina in Makedonien”, H. Müller-Karpe (ed.), *Beiträge zu italienischen und griechischen Bronzefunden*, Prähistorische Bronzefunde XX, Band 1, München: 198-147.

- Raubitschek, I. K. (1998). *Isthmia V. I. I: The Metal Objects (1952-1989)*. Athens.
- Richter, G.M.A. (1946). "Two Archaic Bronze Statuettes", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* vol. 4 no. 10 249-253.
- Rose, B. (2008). Separating Fact from Fiction in the Aiolian Migration, "*Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 77, No. 3 (Jul. - Sep., 2008), pp. 399-430", The American School of Classical Studies at Athens, Atina.
- Rose, C.B., (1995). "The 1994 Post-Bronze Age Excavations at Troia", *Studia Troica* 5, 81-105.
- Rubensohn, O. (1962). *Das Delion von Paros*, Stuttgart.
- Ruppenstein, F. (2013). "Cremation burials in Greece from the Late Bronze Age to the Early Iron Age", Cremation burials in the region between the Middle Danube and the Aegean, 1300–750 BC, Proceedings of the international symposium held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, February 11th–12th 2010, (ed. M. Lochner – F. Ruppenstein), 185-196, Wien.
- Samadi, H. (1959). *Les decouvertes fortuites Klardasht, Garmabak, Emam et Tomadjan, Bank Melli Iran*.
- Sapouna-Sakellarakis, E. (1978). "Die Fibeln der griechischen Inseln", *Prähistorische Bronzefunde*, band 4.
- Savran, G. ve Kaçar, O. (2018). "Muğla, Milas, Ykeütaş Kurtarma Kazısı 2017 Yılı Çalışmaları", *27. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu* (9-11 Nisan), 2018, Antalya.
- Seeher, J. (1993). *Tarih Öncesi Çağlarda Ölüm ve Gümü*. Ankara.
- Serdaroğlu, Ü. (1996). *Assos*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sourvinou-Inwood, C. (1995). "*Reading' Grek Death, to the End of The Classical Period*", Oxford.
- Spencer, N. (1995). "Early Lesbos between East and West: A 'Grey Area' of Aegean Archaeology", *BSA, Vol. 90, Centenary Volume* 269-306. Atina

Stronach, D. (1959). "The Development of the Fibula in the Near East", *Iraq*, 21.2, 180-206, *British Institute for the Study of Iraq*, Irak.

Strömberg, A. (1993). Male or Female? A Methodological Study of Grave Gifts as Sex-Indicators in Iron Age Burials from Athens, SIMA 123, Jonsered.

Şahin N., Ersoy, A., Tanrıver, C., Şahin, I. ve Akat, S. (2003). "Klaros 2001." Kazı Sonuçları Toplantısı XXIV. 2, 81-91.

Şahin, F. (2010). Patara Metal Buluntuları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sos. Bil. Ens., Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya.

Şahin, N. (2003). "Beyaz Lektyhos'lar Işığında ve Ölüm İkonografisi ve Ölü Kültü", *Arkeoloji Dergisi IV*, İzmir.

Şahin, N. ve Debord, P. (2011). "Découvertes récentes et installation du culte d'Apollon pythien à Claros", *Pallas*, 87, 169-204.

Şener, T. (2014). *Ovaören/Toprakhöyük ve Teras Yerleşimi Erken Tunç Çağı Mezarlıklarının Arkeolojik ve Antropolojik Açından Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Takaoğlu, T. ve Yaman, H. (2019). "Arkaik Dönem Kuzeydoğu Ege Kültürel Etkileşim Ağı İçinde Tenedos Adası", (eds.) Şahoğlu, V, Şevketoğlu, M, Erbil, Y.H. *Kültürlerin Bağlantısı Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eski Yakın Doğuda Ticaret ve Bölgelerarası İlişkiler*, 321-338, Ankara.

Thomatos, M. (2006). *The Final Revival of the Aegean Bronze Age, A case study of the Argolid, Corinthia, Attica, Euboea, the Cyclades and the Dodecanese during LH IIIC Middle*, British Archaeological Reports, International Series 1498, Oxford.

Tırpan, A. vd. (2009). "Lagina ve Börükçü 2007 Yılı Çalışmaları", 30. KST, 4. Cilt, 26-30 Mayıs 2008, Ankara, 243-266.

Tırpan, A. ve Söğüt, B. (2010). "Lagina, Börükçü, Belentepe ve Mengefe 2008 Yılı Çalışmaları", 31. KST, 3. Cilt, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, 505-527.

Toynbee, J. MC. (1971). *Death And Burial In The Roman World*, JHU Press.

Trefný, M. (2016). “Poznámky K Něktěrym Halštatským Sponám Z Čech”, “Notes on some Hallstatt fibulae finds in Bohemia” in: J. Juchelka (ed.), *Doba popelnicových polí a doba halštatská ve střední Evropě II*, 143-158.

Trefný, M. (2017). “Hallstatt elite burials in Bohemia from the perspective of interregional contacts”, in *SCHUMANN R. & VAN DER VAART-VER-SCHOOFF S.(éd.), Connecting Elites and Regions: Perspectives on contacts, relations and differentiation during the Early Iron Age Hallstatt C period in Northwest and Central Europe*, Sidestone Press, Leiden, 109-126.

Treister, M. Y. (1995). “North Syrian Metalworkers in Archaic Greek Settlements?”, *OxfJA 14.2*, 159-178.

Utili, F. (1996). “Archaische ostgriechische Lekanai”. *Asia Minor Studien, Cilt: 21*, 1996, 59–70.

Utili, F. (1999). *Die Archaische Nekropole Von Assos*. Vol. 31, Asia Minor Studien,

Vasić, R. (1999). *Die Fibeln im Zentralbalkan: Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien*, Prähistorische Bronzefunde XIV, Band 12, Stuttgart.

Vassileva, M. (2005). “The belt of the goddess: Phrygian tombs versus Greek sanctuaries”, *Studia archaeologica universitatis serdicensis*, Supplementum IV-Stephanos archaeologicos in honorem professoris Ludmili Getov, 91-101.

Vassileva, M. (2007). First Millennium BC Ritual Bronze Belts in an Anatolian and Balkan Context.

Vassileva, M. (2014). “Fibulae from *Apollonia Pontica*”, *Archaeologia Bulgarica XVIII*, 1, 35-63.

von Graeve, V. (2007). “2004-2005 Milet Çalışmaları” 28. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt: 2, Çanakkale, 625-649.

Voyatzis, M.E. (1990). *The Early Sanctuary Of Athena Alea At Tegea and Other Archaic Sanctuaries in Arcadia*, Vol. 97, Goteborg.

Waldbaum, Jane C. (1983). *Metalwork from Sardis*, Harvard University Press, London, 1983.

Waldstein, C. (1905). *The Argive Heraeum: Vol. I-II*. Massachusetts.

Wells, P.S. (2012) *How Ancient Europeans Saw the World*, Princeton University Press, New Jersey.

Wescoat, B. D. (2012). *The Temple of Athena at Assos*, Oxford.

Whitley, J. (1996). “Gender and hierarchy in early Athens [The strange case of the disappearance of the rich female grave]”, *In: Mètis. Anthropologie des mondes grecs anciens*, vol. 11, 209-232.

Wicks, Y. (2012). “Bronze “Bathtub” Coffins In the Context of 8th-6th Century BCE Babylonian, Assyrian and Elamite Funerary Practices.

Wilkinson, C. K. (1960). “More Details on Ziwiye”, *Iraq* 22, 213-220.

Winter, I. J., (1999). Reading Ritual in the Archaeological Record: Deposition Pattern and Function of two Artifact Types from the Royal Cemetery of Ur. Aufsätze für Hans J. Nissen. H. Kuehne et al. (eds). *Fluchtpunkt Uruk: Archäologische Einheit aus methodischen Vielfalt*. Espelkamp, M. Leidorf: 229-256.

Wolska, W. (2006). *Die archaischen Köpergärber in der Nekropole von Assos*, Ausgrabungen in Assos 1993, Asia Minor Studien, Band 57, pp. 251-292.

Woolley, C. L. (1926). “The Excavations at Ur, 1925–6”, *AntJ* 6(04), 365–401.

Xanthoudides, S. (1904), “*Εκ Κρητης*”, *AE*, pp. 1–56.

Yağız, K. (2007). “Antandros Nekropolisi Arkaik Dönem Urneleri”, *Arkeoloji Dergisi*, 11, 83-104.

Yağız, K. (2012). *Kuzeybatı Anadolu’da İ.Ö. 1. Bin’de Ölü Gömme Gelenekleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Yağız, K. (2015). “Bir Troas Bölgesi Arkaik Nekropolisi: Antandros”, içinde, Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan, Ege Yayınları, İstanbul.

Yıldız, Ö. (2006). *M.Ö. I. Binde Antandros Antik Kentinde Kremasyon: Ölü Gömme Gelenekleri Açısından İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Yiğitpaşa, D. (2010). “Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ritüeller”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (25), 177-202.

Young, A. (2014). “Jewellery.” In *Stymphalos: The Acropolis Sanctuary Vol. 54*. editd by G. P. Schaus, London, 103-147.

Young, R. S. (1975). *Late Geometric Graves and a Seventh Century Well In The Agora in The American Excavations In The Athenian Agora Hesperia: Supplement II, 1939*, American School of Classical Studies.

Young, R. S. (1981). *Three Great Early Tumuli* (Vol. 1), University of Pennsylvania Museum of Archaeology, Pennsylvania.

Zervaki, F. (2019). “Two new chamber tombs of the late 11th-early 10th c. BC in Lindos”, *Πρακτικά Ημεριδας στη μνημια του καθΗγητηΗ σΠυρου ιακωβιδΗ*, 6 Μαΐου 2015, Atina.

Zorlu, F. (2009). *Urartu Ölü Gömme Adetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Konya.

İnternet Kaynakçaları

<https://epigraphy.packhum.org/biblio#b670> (23.05.2022)

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/130008553?rpp=20&pg=1&ft=&ritsen&pos=1> (07.06.2022)

<https://journals.openedition.org/archeosciences/2172?lang=en> (14.06.2022)

https://archive.org/details/gri_33125006562934 (15.06.22)

<https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-bronze-age/men-and-woman-in-the-bronze-age/the-man-from-muldbjerg/> (16.06.22)

Antik Kaynaklar

Hesiod. Wd. Hesiodos, Works and Days, The Homeric Hymns and Homeric with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1914.

Hom. İl. Homeros, İlyada, Altın Post Yayınları, ed. Zübeyir Yiğit, 2015, Ankara.

Hom. Od. Homeros, Odysseia, Arkadaş Yayınevi, çev. Fulya Koçak, 2014, Ankara.

Strab. The Geography of Strabo. Literally translated, with notes, in three volumes, London. George Bell & Sons., 1903, England.

Plutarch, Moralia. Published in vol. IV of the Loeb Classical Library edition 1936.

The Natural History. Pliny the Elder. John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A. London. Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street. 1855.

Celsus. De Medicina. W. G. Spencer. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press. 1971 (Republication of the 1935 edition).

Euripides. The Tragedies of Euripides, translated by T. A. Buckley. Bacchae. London. Henry G. Bohn. 1850.

Herodotus, with an English translation by A. D. Godley. Cambridge. Harvard University Press. 1920.

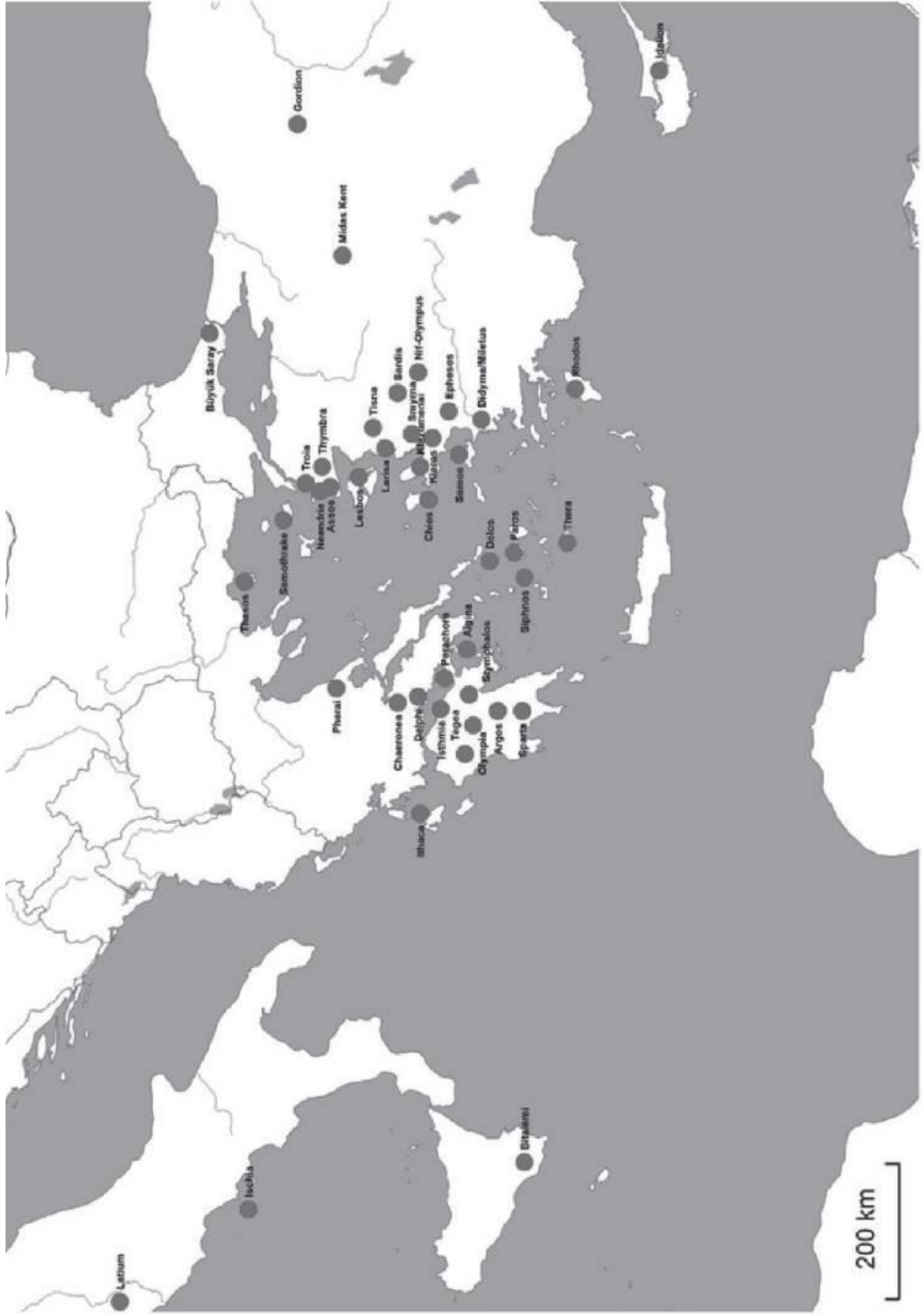
Galenos *On The Natural Faculties* (Cev. A. J. Brock), Londra, 1991. *Method of Medicine* (Cev. I. Johnston – G.H.R. Horsley), Londra, 2011.

Oreibasios Charles Daremberg, *Oeuvres D'Oribase*, I 1851, IV 1862, VI 1876, Paris.

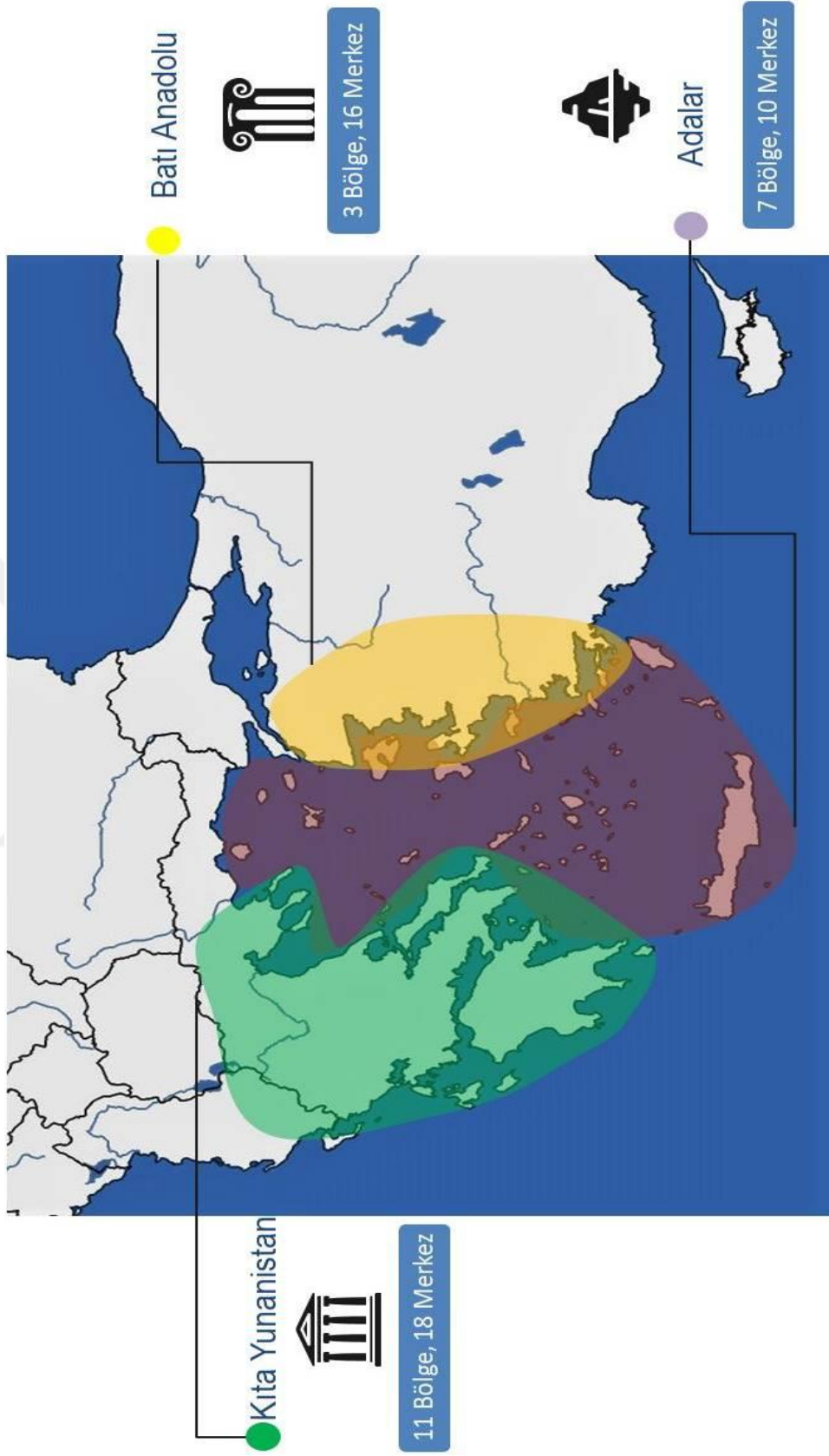
Paulus (Aiginalı / *Aegineta*), Francis Adams, *The Seven Books of Paulus Aegineta*, I 1844, II 1846, III 1847, Londra.

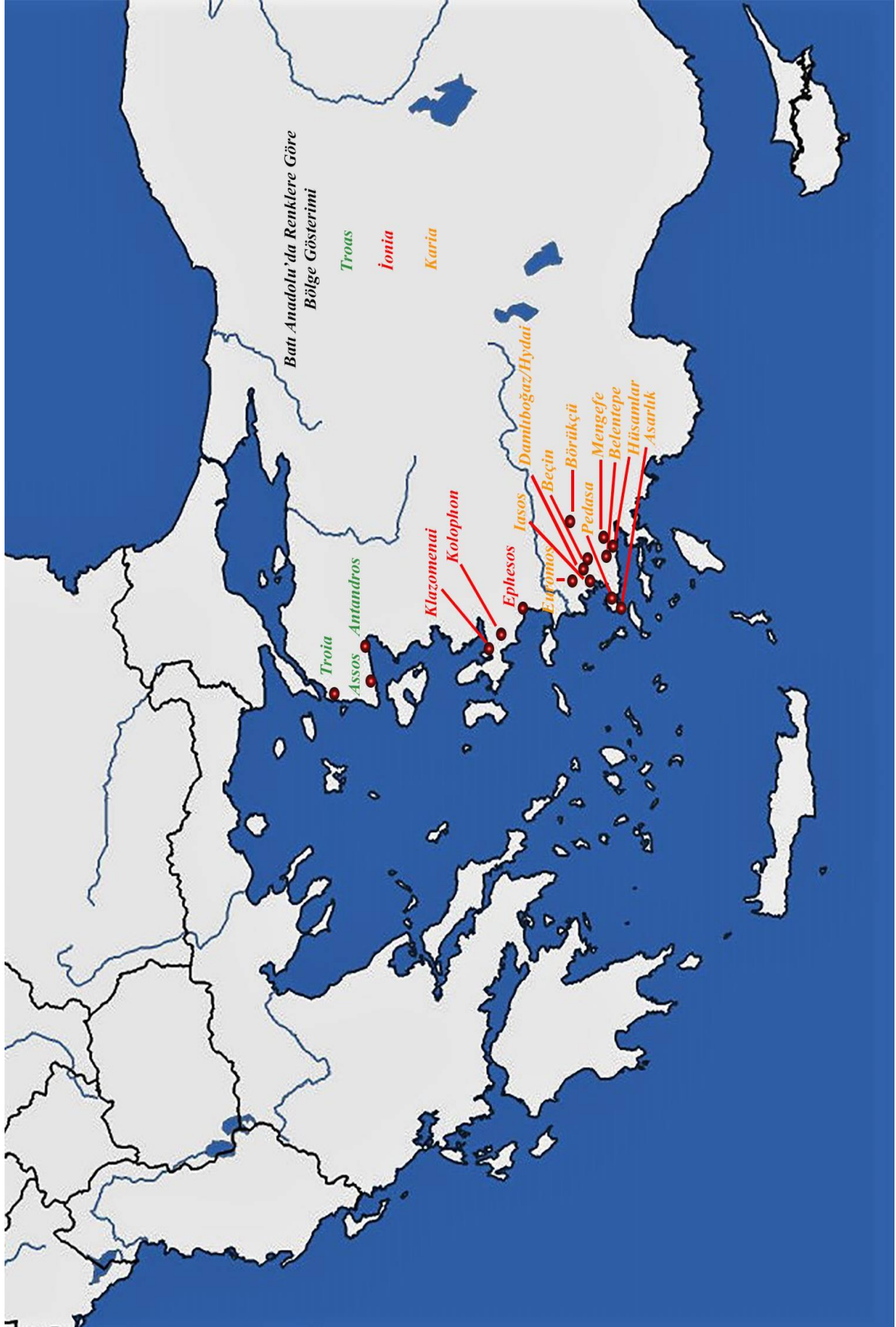
6. HARİTALAR

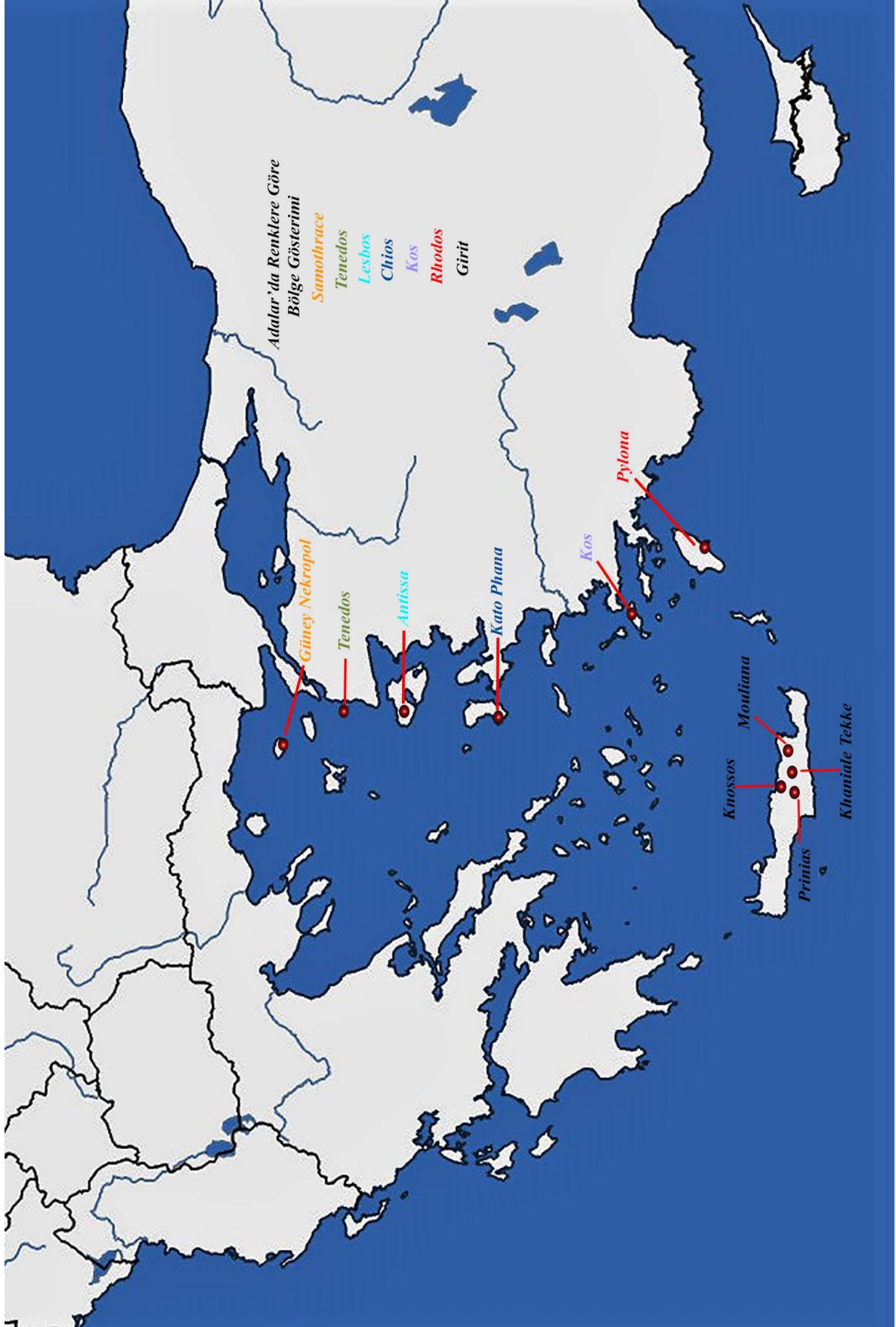
Hrt. 1: Metinde bahsi geçen başlıca merkezler. (Erdan, 2020, fig. 1.)

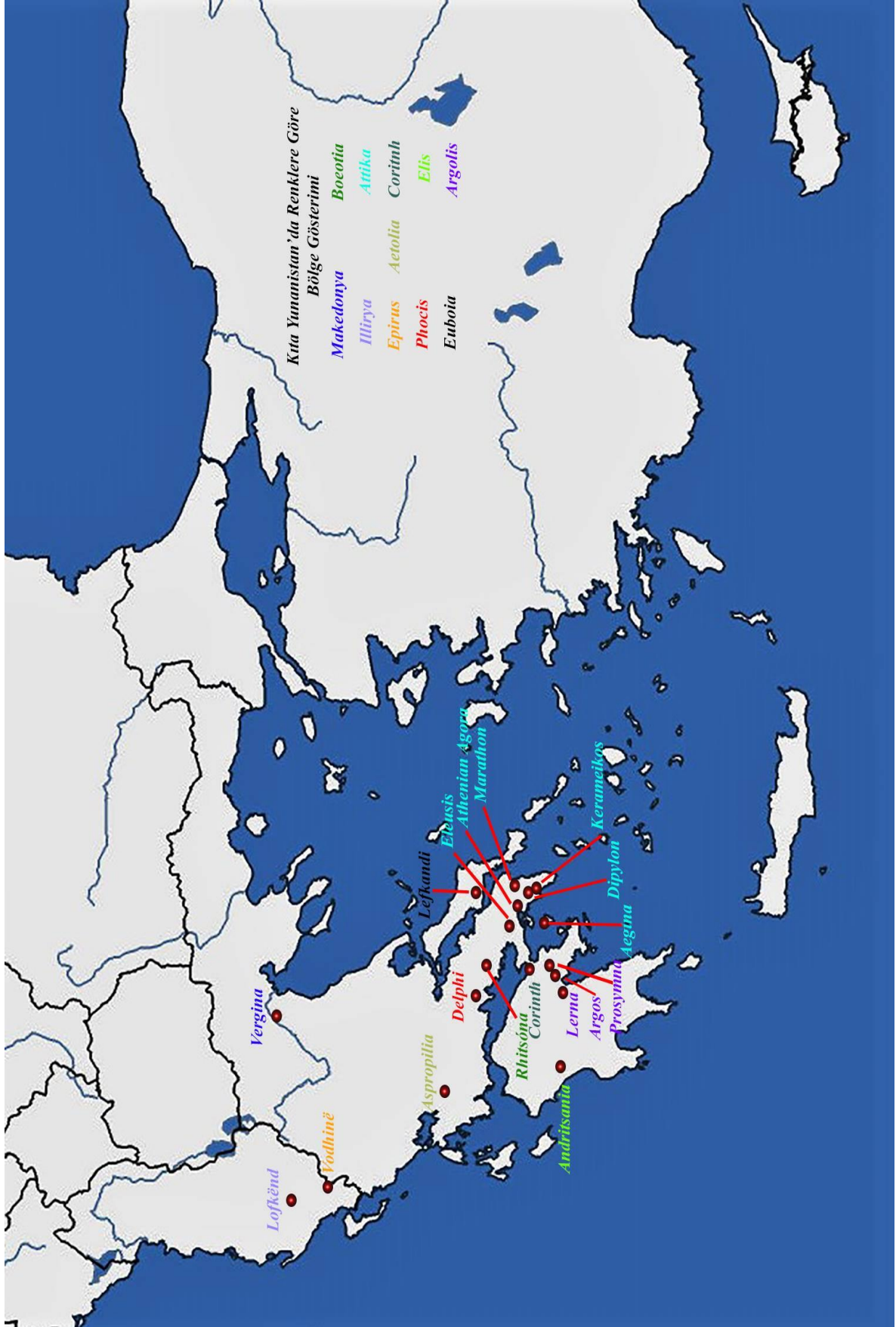
Hrt. 2: Çalışma kapsamında ele alınan bölgeler.

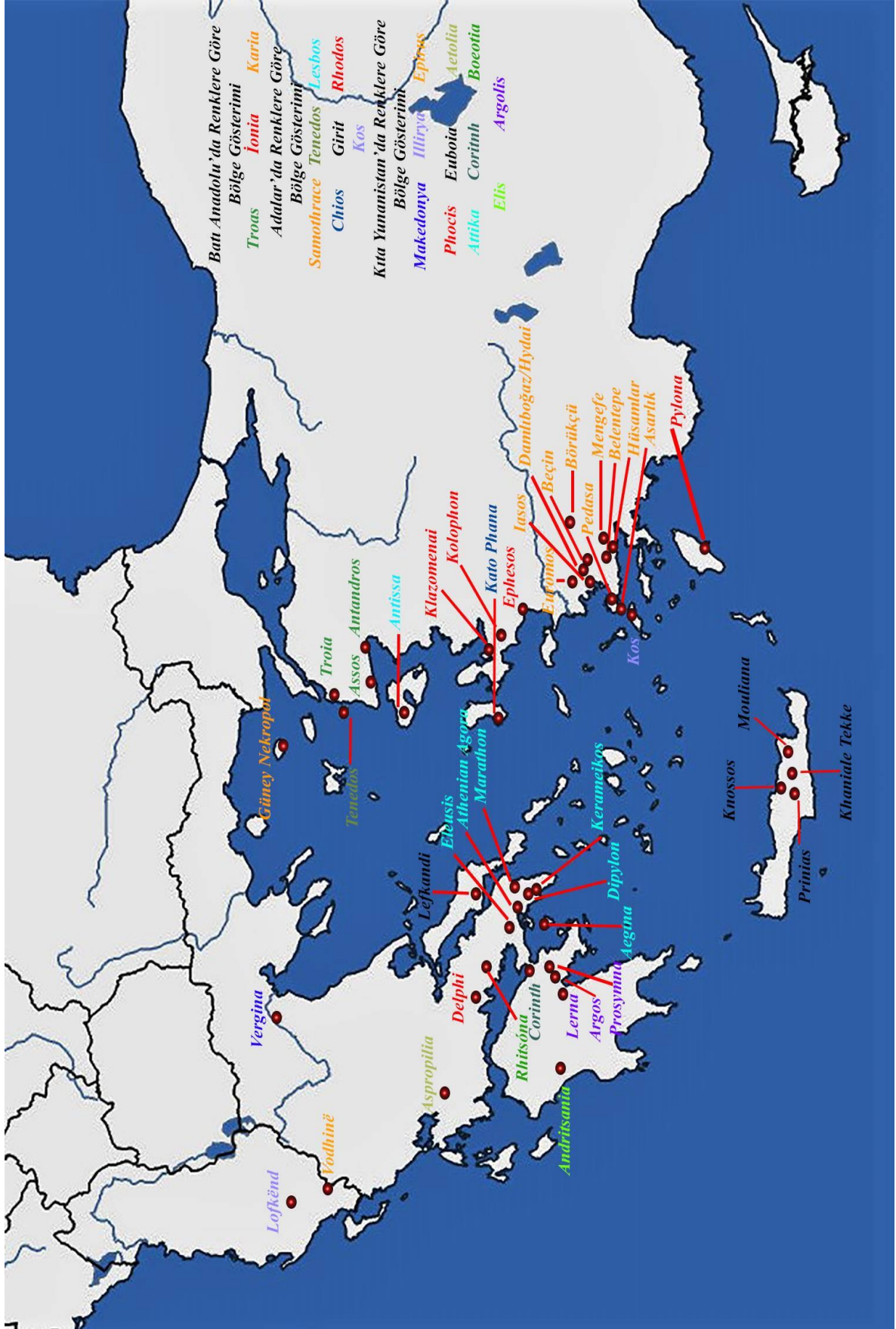
Hrt. 3: Batı Anadolu coğrafyasında ele alınan merkezler.

Hrt. 4: Adalar coğrafyasında ele alınan merkezler.

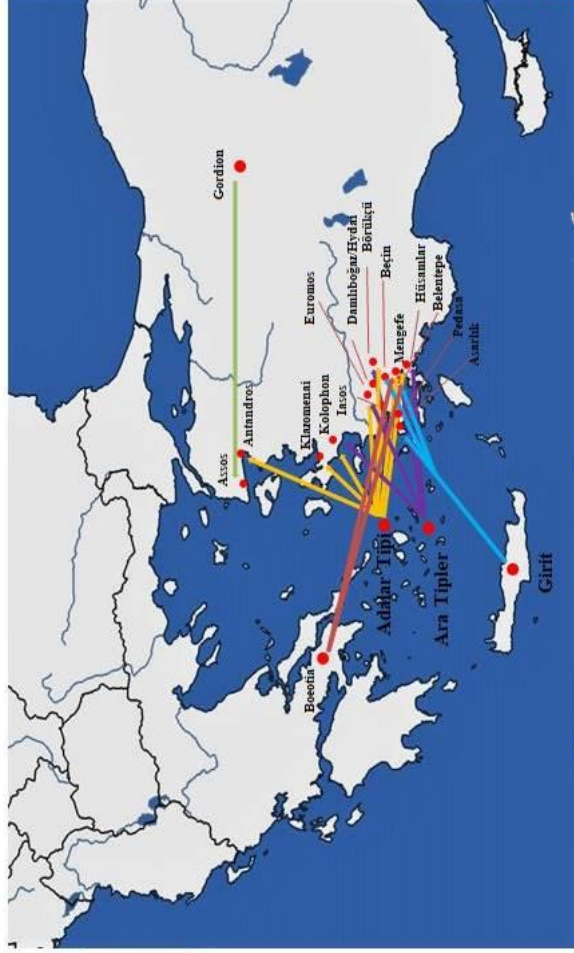
Hrt. 5: Kıta Yunanistan coğrafyasında ele alınan merkezler.

Hrt. 6: Çalışma kapsamında ele alınan merkezler.

Batı Anadolu Mezarlarında Saptanan Yabancı Tip Fibulalar

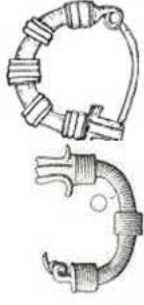

Blinkenberg, 1926 Boeotia Tipi
Tip IX
İÖ 9. yüzyıl
Boeotia → Mengefe, Belentepe

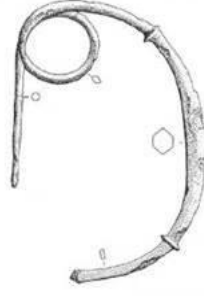
Blinkenberg, 1926 Ara Tipler
Tip III

İÖ 12-10. yüzyıl
Adalar → Kolophon, Euromos,
Börükçü, Mengefe, Belentepe,
Hüsamlar, Pedasa

XII 13
XII 14

Blinkenberg, 1926 Anadolu
Tipi Frig Tip XII 13, 14
İÖ 7. yüzyıl
Gordion → Assos

Blinkenberg, 1926
Submikren Tipi Tip II

İÖ 12-10. yüzyıl
Girit → Beçin, Asarlık,
Belentepe, Pedasa

Blinkenberg, 1926 Adalar Tipi Tip IV

İÖ 10-7. yüzyıl

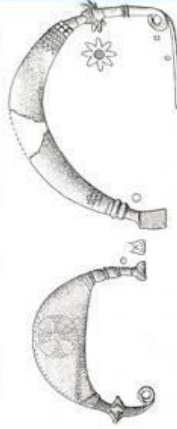
Adalar → Antandros, Klazomenai, Kolophon,
Euromos, Börükçü, Danlıboğaz/Hydai, Beçin, İasos,
Mengefe, Belentepe, Hüsamlar, Pedasa

Hrt. 7: Batı Anadolu coğrafyasındaki mezarlarda saptanan yabancı tip fibulalar ve menşileri

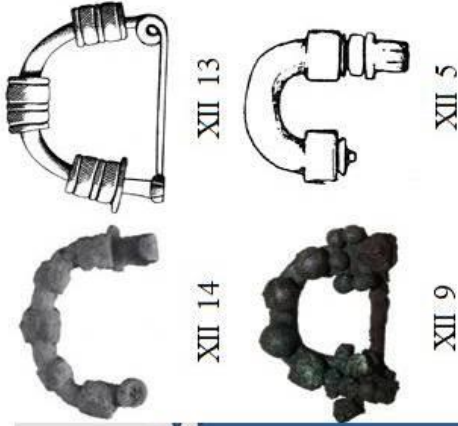
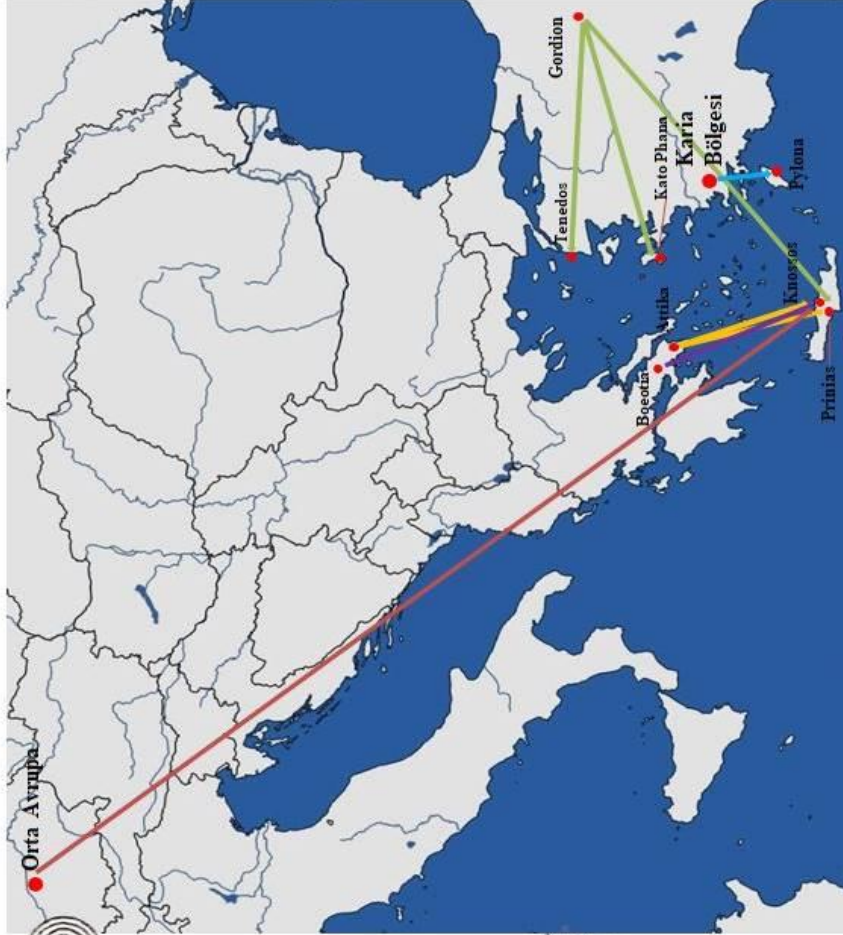
Adalar Mezarlarında Saptanan Yabancı Tip Fibulalar

Sapouna-Sakellarakis, 1978
Spectacle Fibula Tip XAa-XAb-
XAg
İÖ 9. yüzyıl
Orta Avrupa → Knossos

Sapouna-Sakellarakis,
1978 Boeotia Tipi Tip IXd
İÖ 9. yüzyıl
Boeotia → Knossos

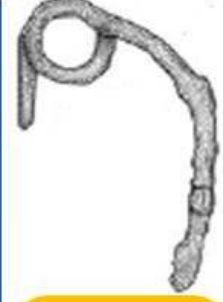
XII 14

XII 13

XII 9

XII 5

Muscarella, 1967 Frig Tipi Tip
XII 5, 9, 13, 14
İÖ 8. yüzyıl
Gordion → Tenedos, Kato
Phana, Prinaia

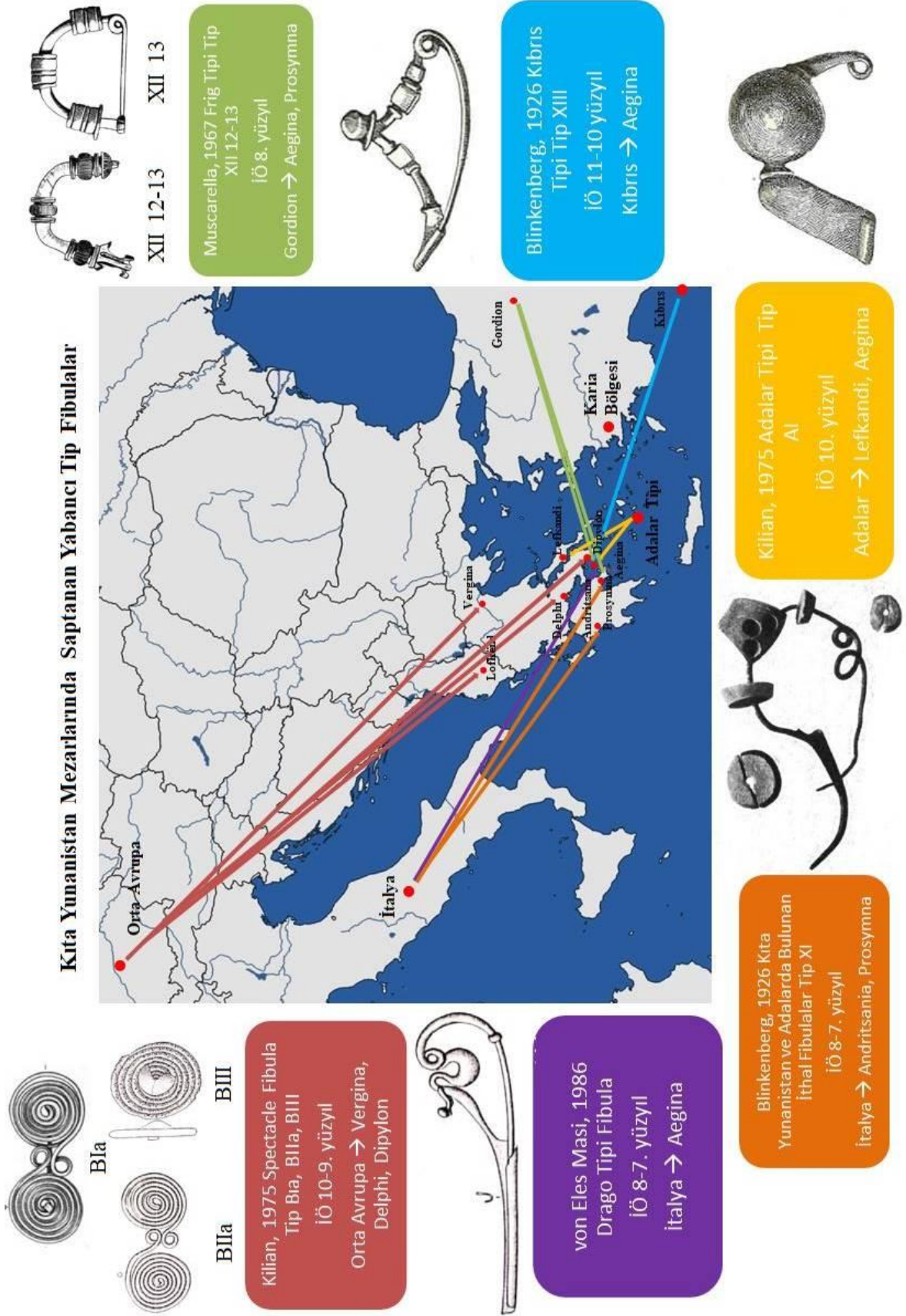

Sapouna-Sakellarakis, 1978
Attika-Boeotia Tipi Tip IXa
İÖ 8-7. yüzyıl
Attika → Knossos, Prinaia

Caner, 1983 Karia yerel
üretim Tip İld
İÖ 11. yüzyıl
Karia Bölgesi → Pylona

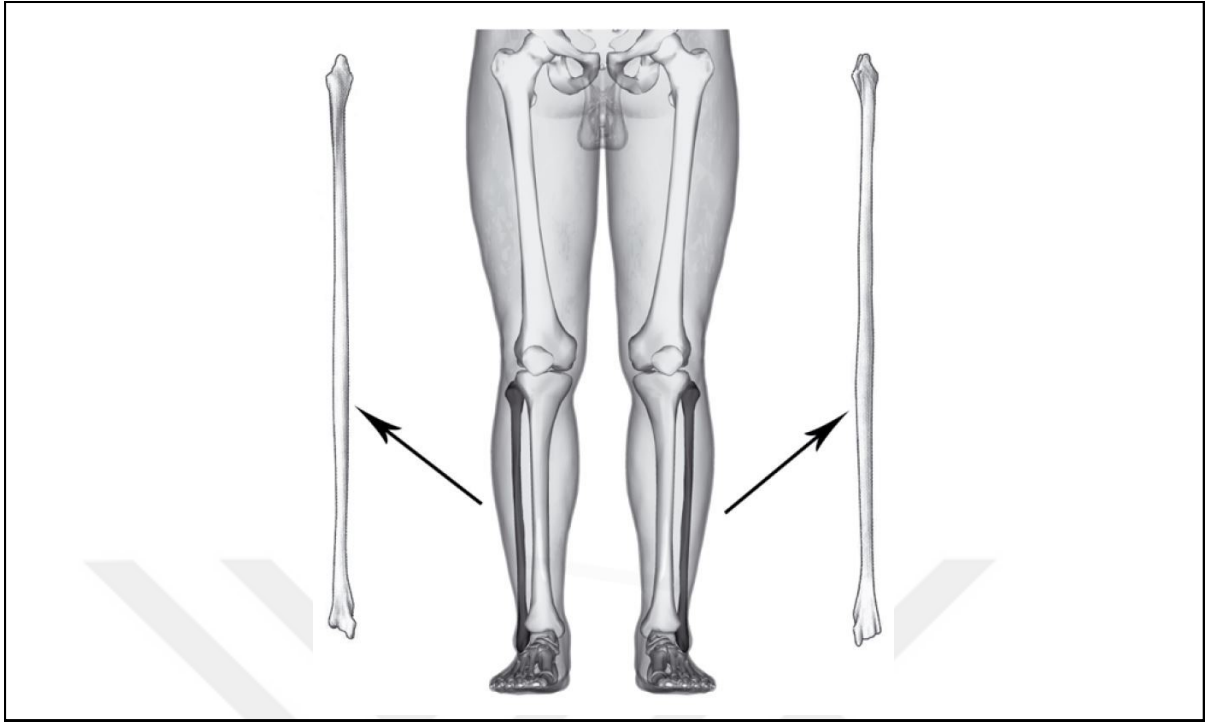
Hrt. 8: Adalar coğrafyasındaki mezarlarda saptanan yabancı tip fibulalar ve menşeleri.

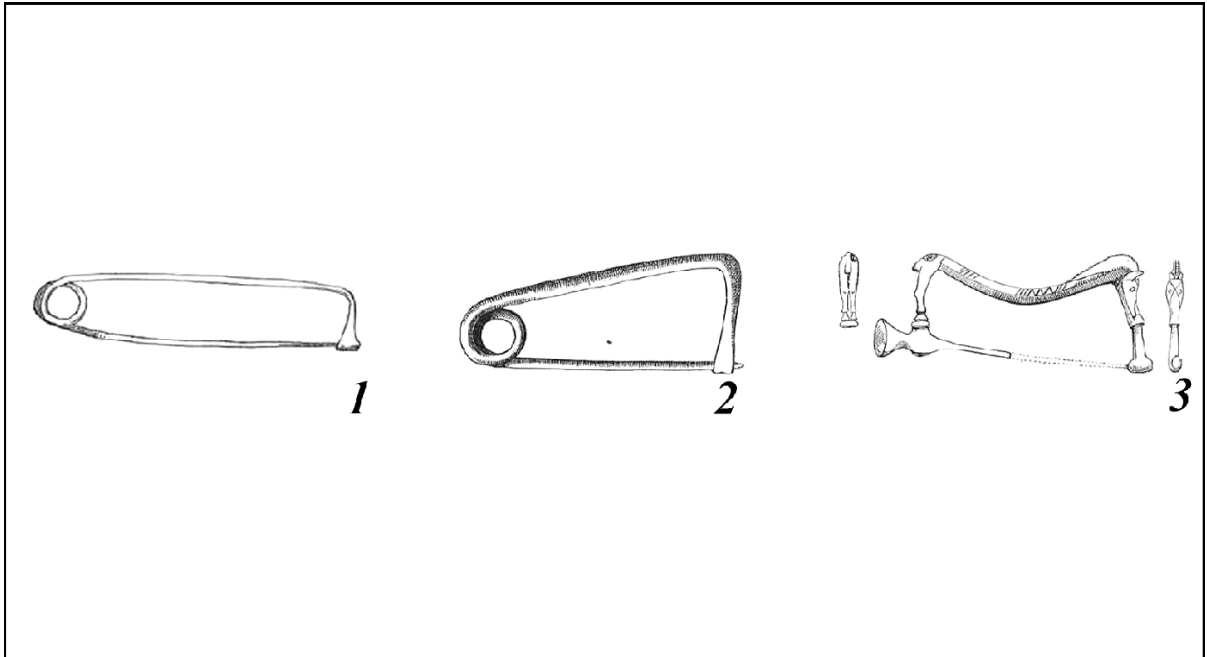
Hrt. 9: Kıta Yunanistan coğrafyasındaki mezarlarda saptanan yabancı tip fibulalar ve menşeleri.

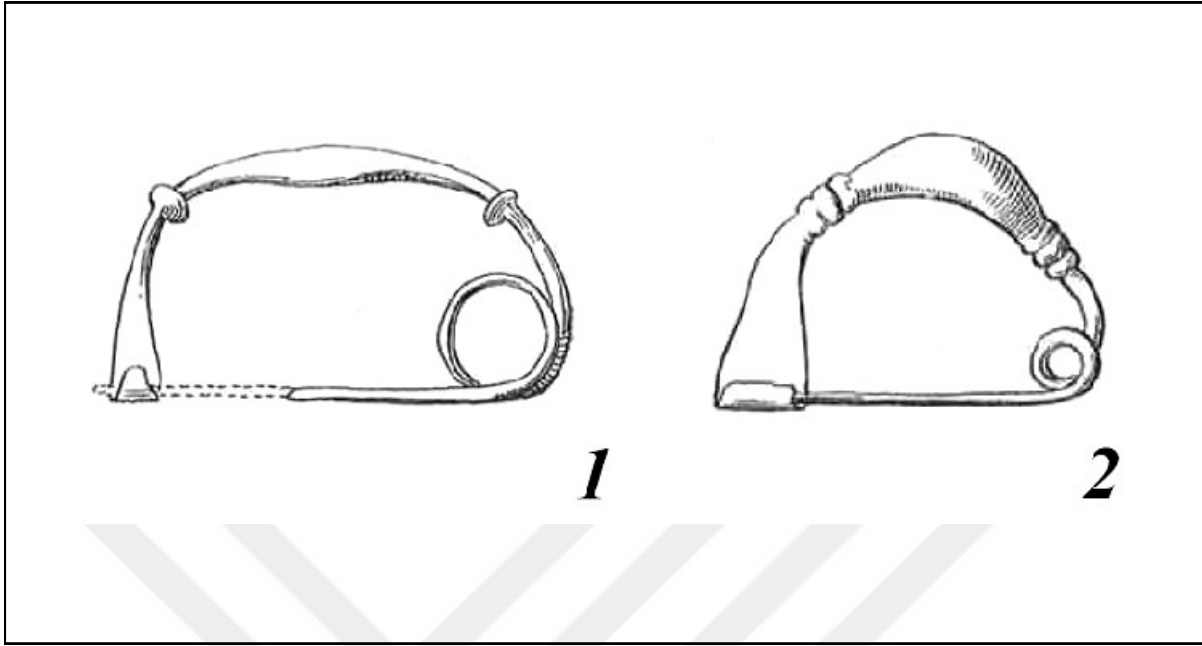
7. LEVHALAR

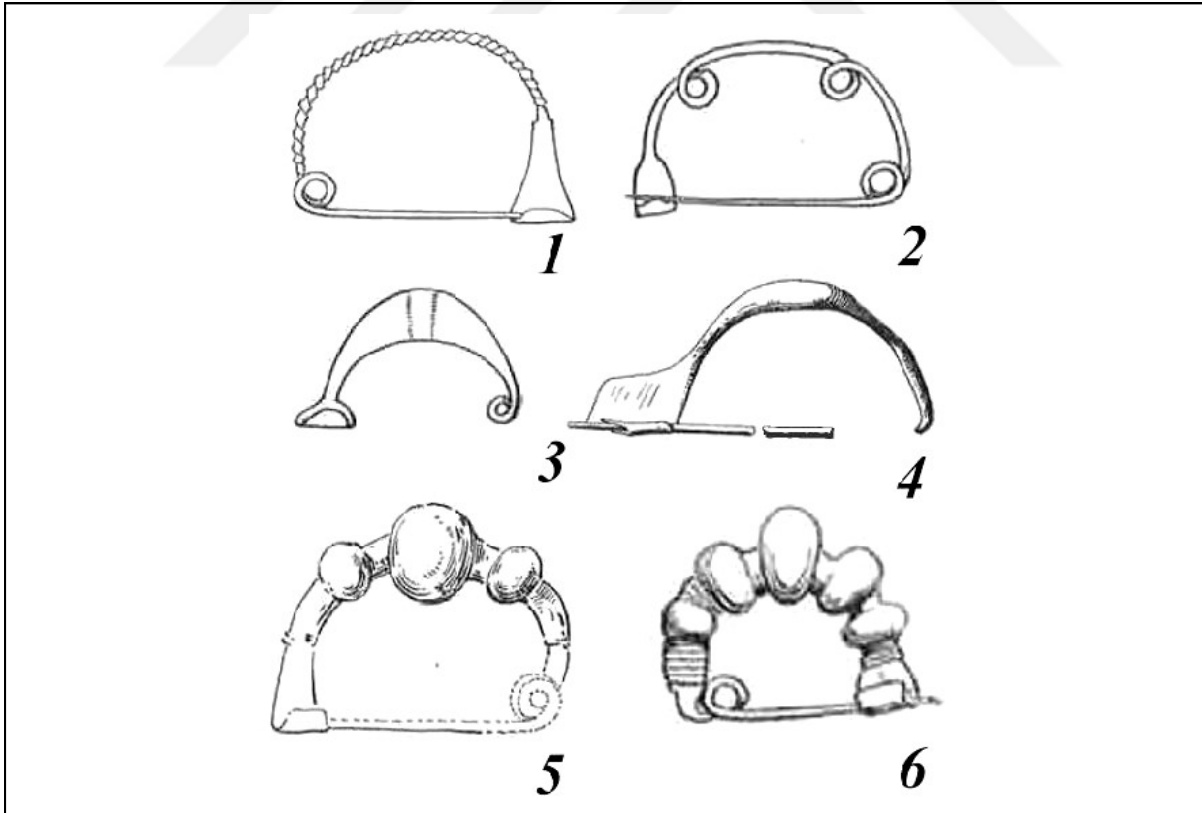
a: Anatomik açıdan fibula. (Baykan, 2015, fig. 2.)

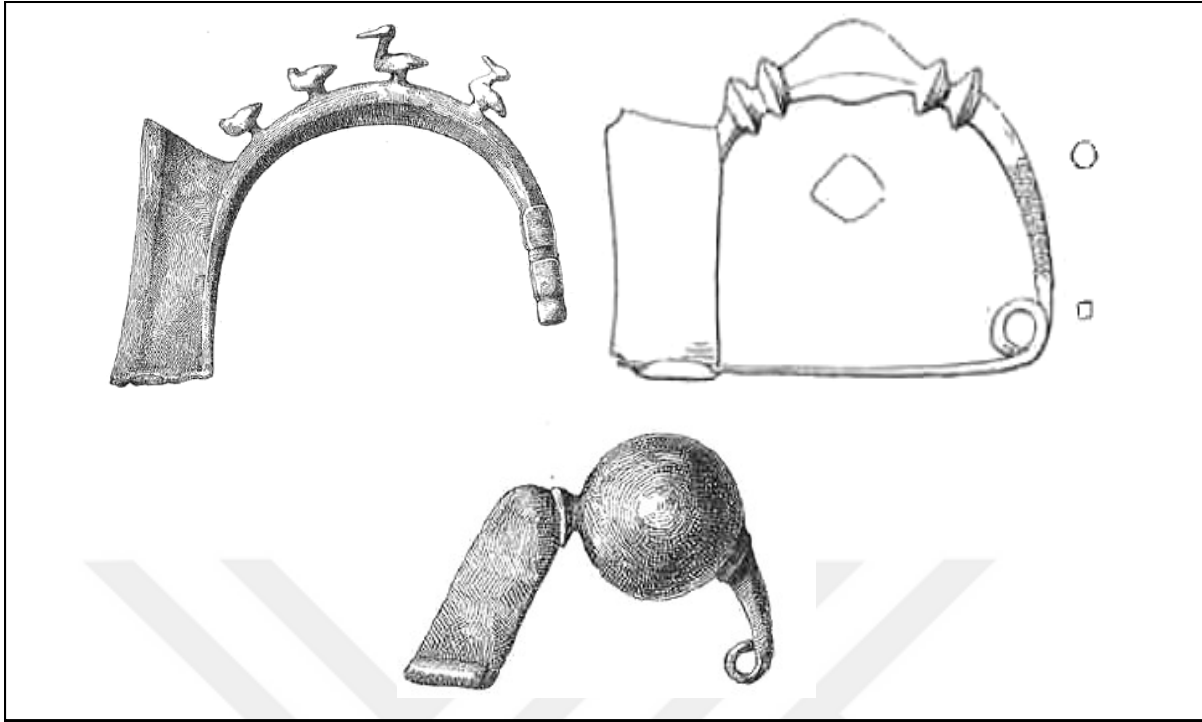
b: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip I Miken Tipi fibulalarının varyantları. (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 9, (2) 12, (3) 29.)

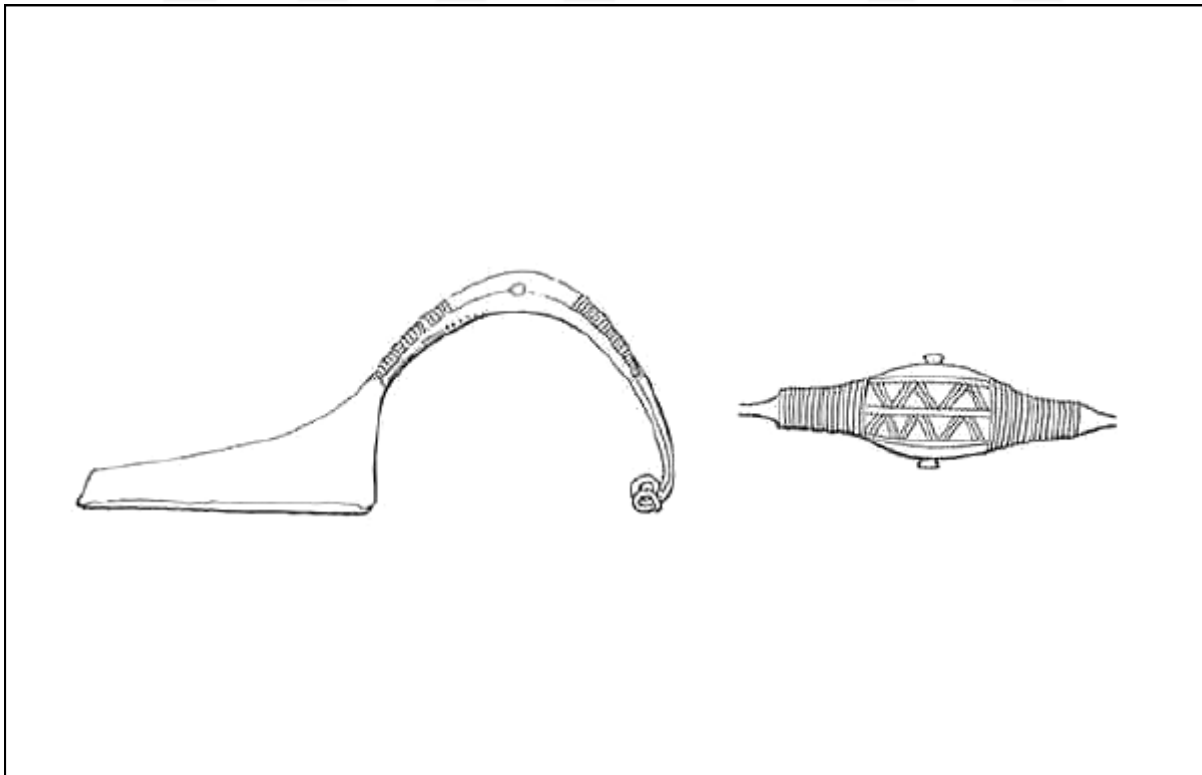
a: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip II Submiken Tipi fibularlarının varyantları. (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 43, (2) 60.)

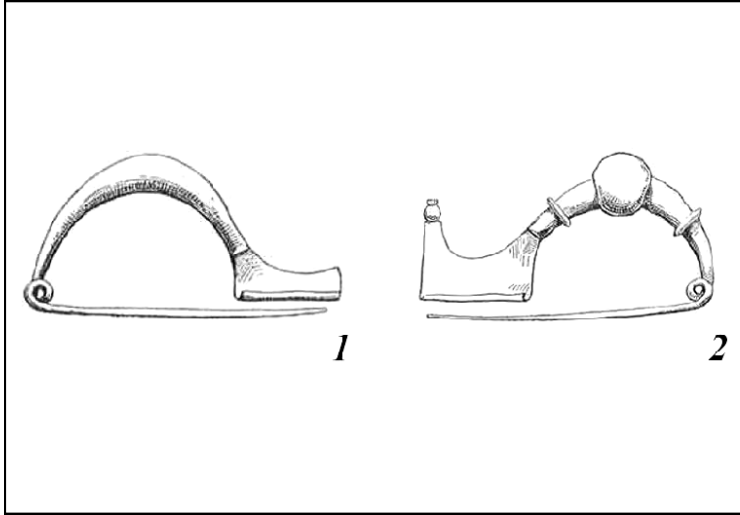
b: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip III Ara Tipler fibularlarının varyantları. (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 66, (2) 72, (3) 74, (4) 75, (5) 76, (6) 78)

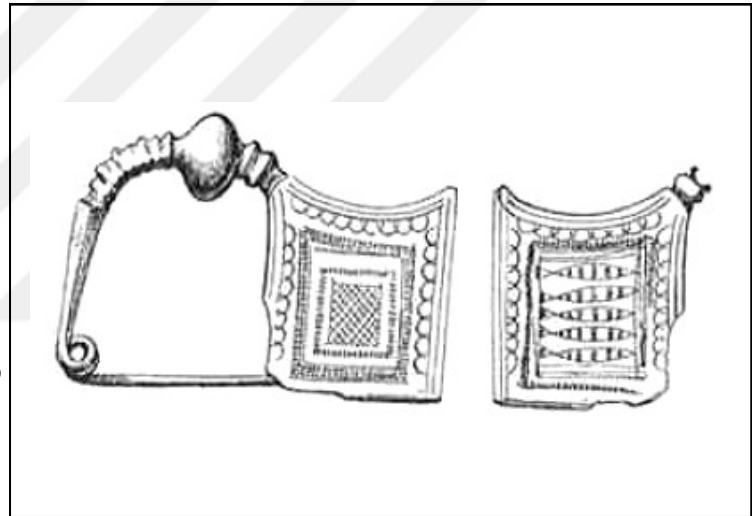
a: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip IV Adalar Tipi fibula örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 89, 92, 105.)

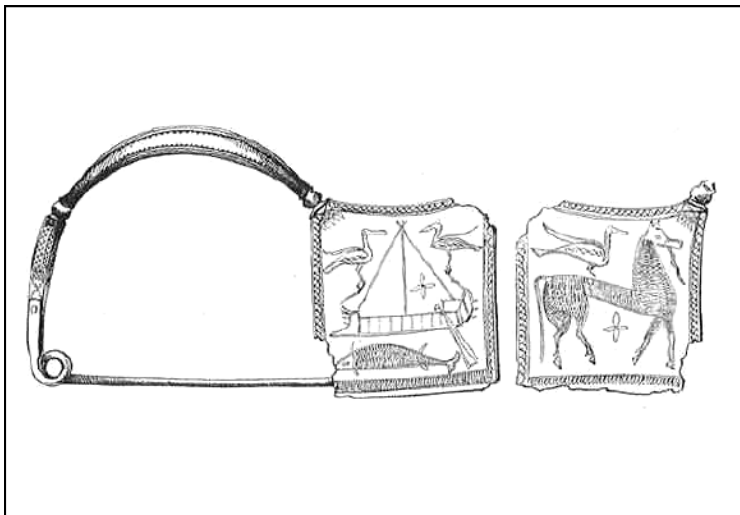
b: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip V Epirus Tipi fibula örneği. (Blinkenberg, 1926, fig. 119.)

a: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip VI Teselya Tipi fibulalarının varyantları; Kilian, 1975, Tip (1) C IIIa, (2) C Vb (Blinkenberg, 1926, fig. (1) 127, (2) 146; Kilian, 1975, (1) taf. 5, fig. 197, (2) taf. 15, fig. 444.)

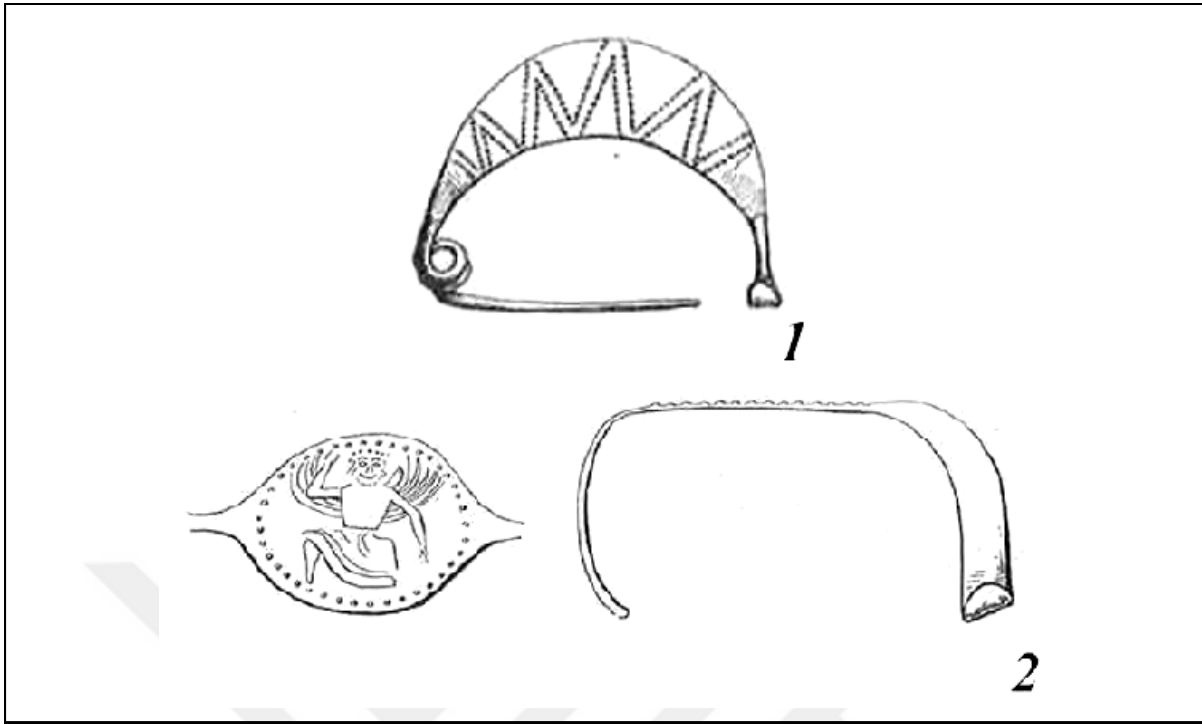

b: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip VII Helladik Tipi fibula örneği. (Blinkenberg, 1926, fig. 168.)

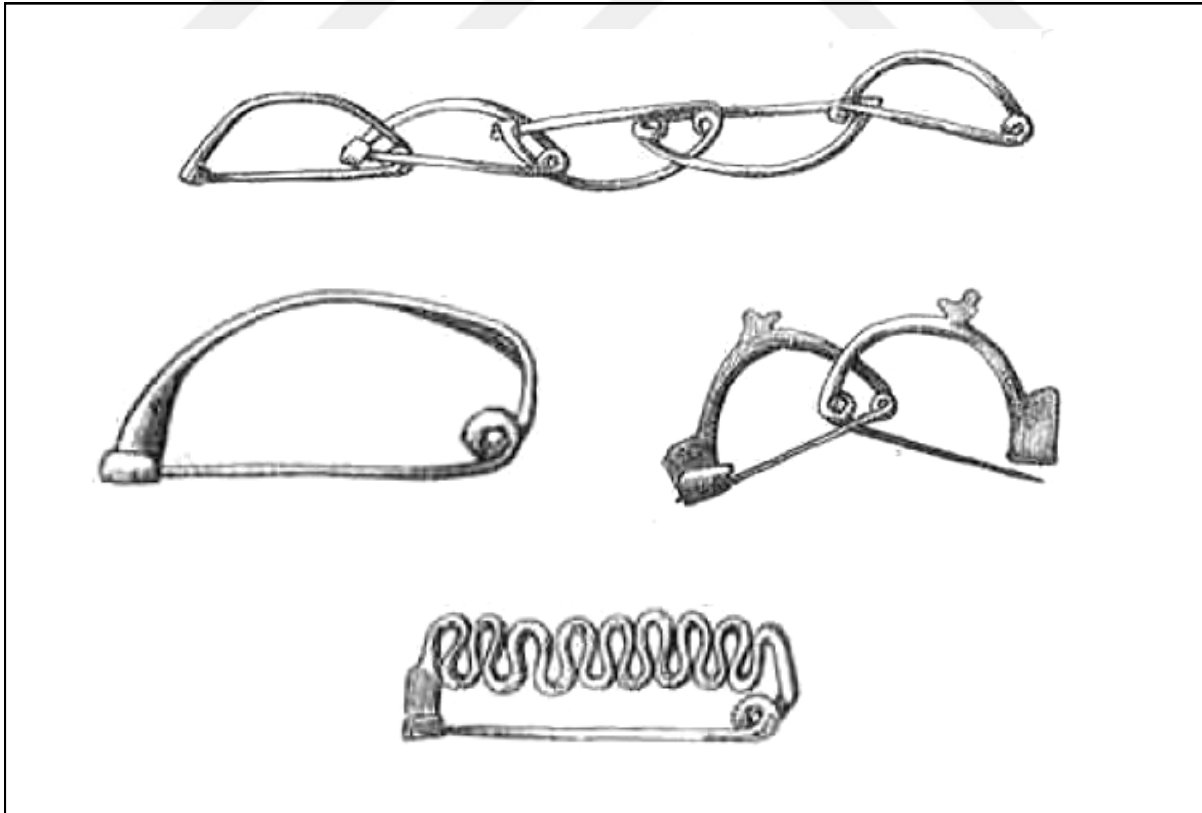

c: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip VIII Attika-Boeotia Tipi fibula örneği. (Blinkenberg, 1926, fig. 206.)

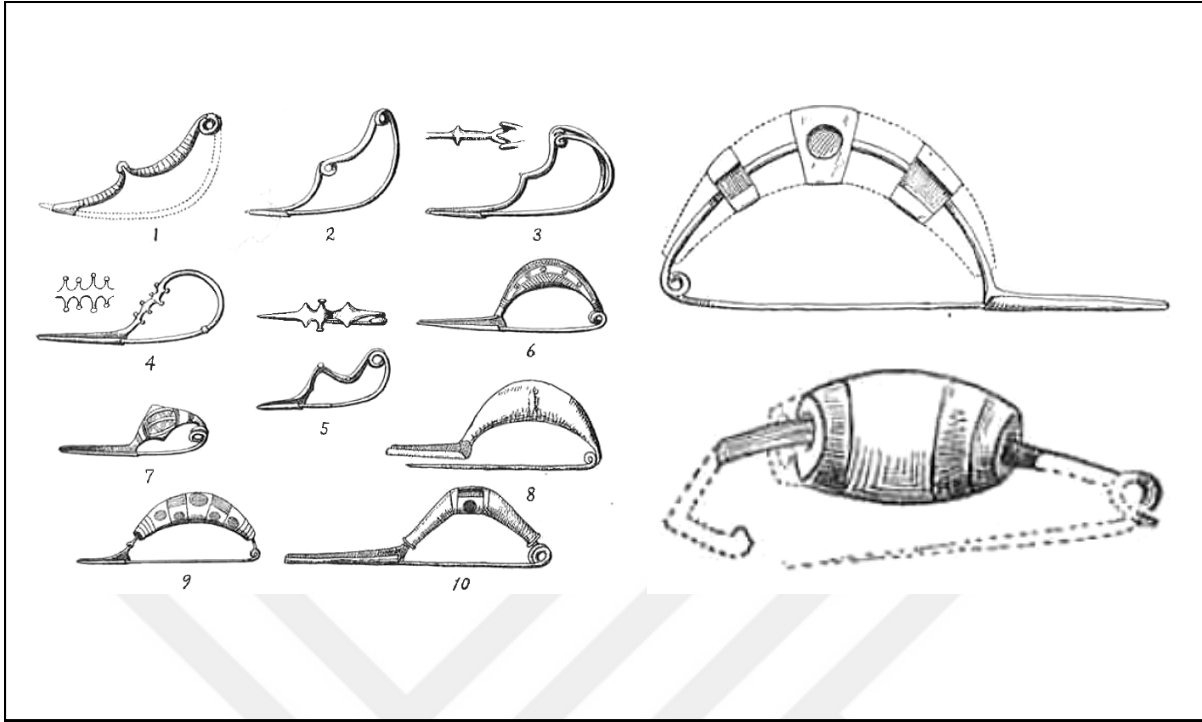

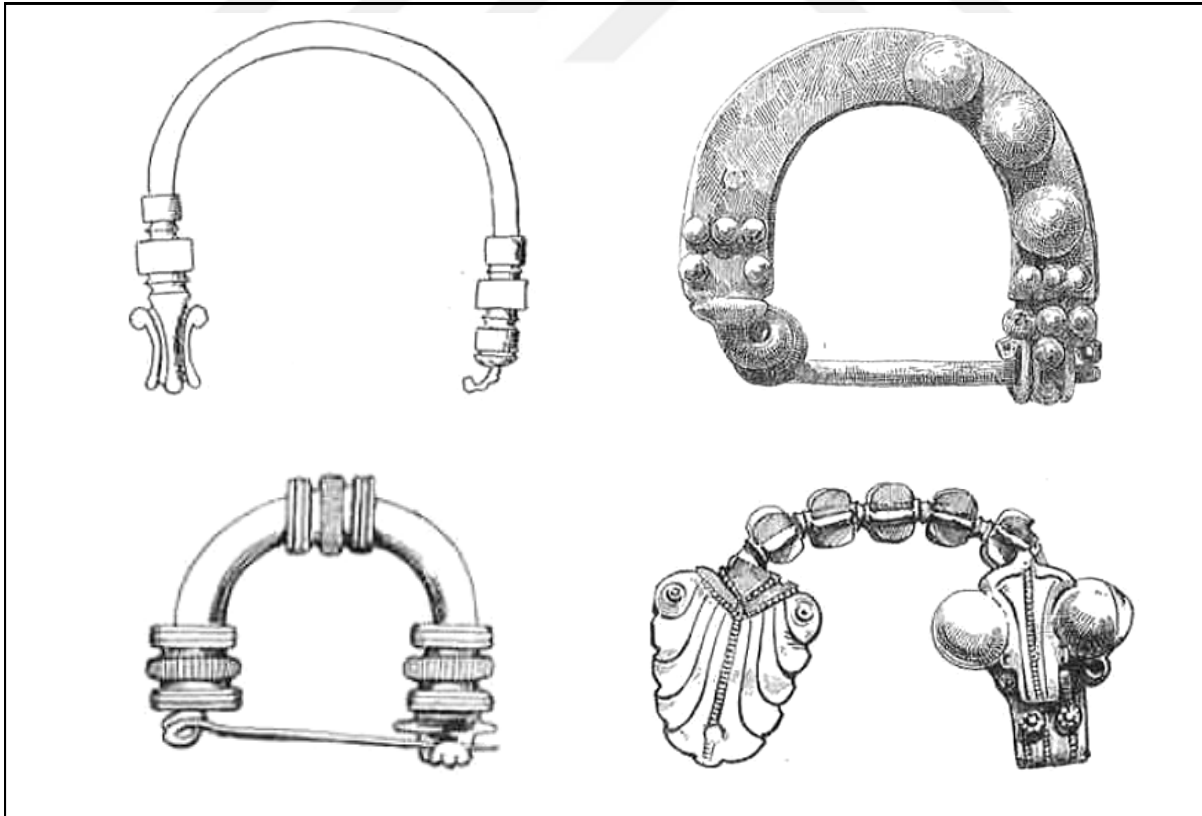
a: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip IX Boeotia Tipi fibulalarının varyantları.
(Blinkenberg, 1926, fig. (1) 210, (2) 216.)

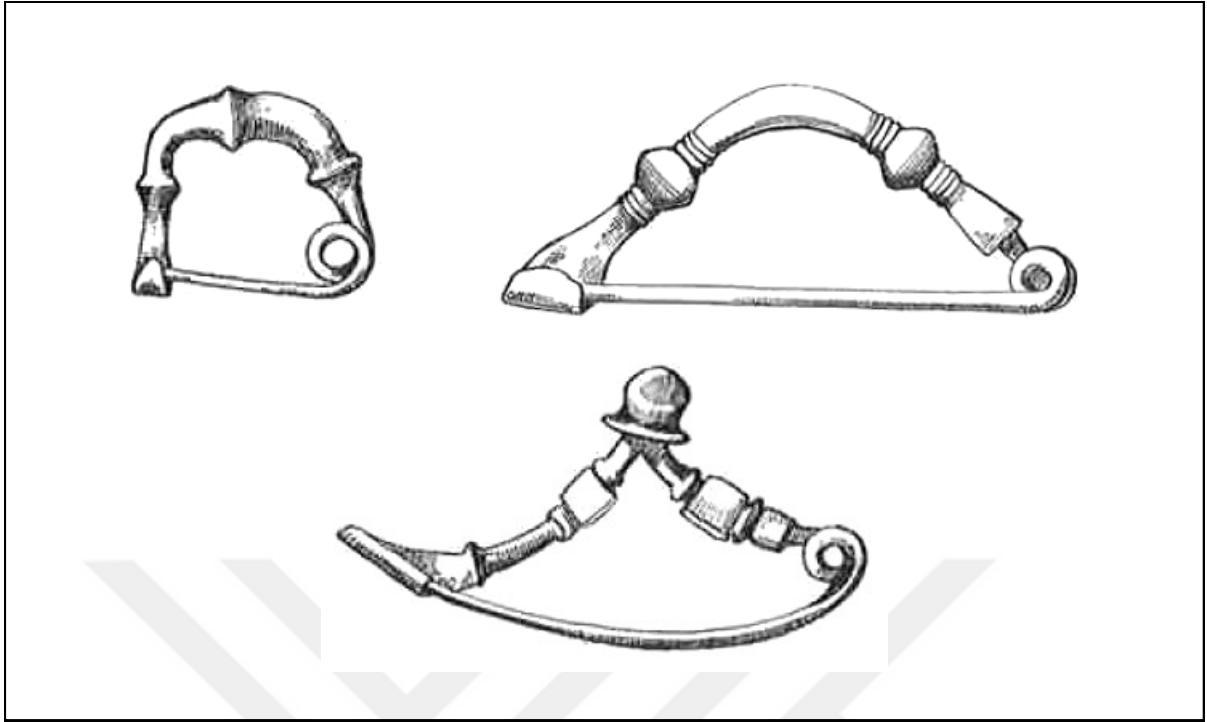
b: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip X Minyatür Fibulalar Tipi fibula örnekleri.
(Blinkenberg, 1926, fig. 217-220)

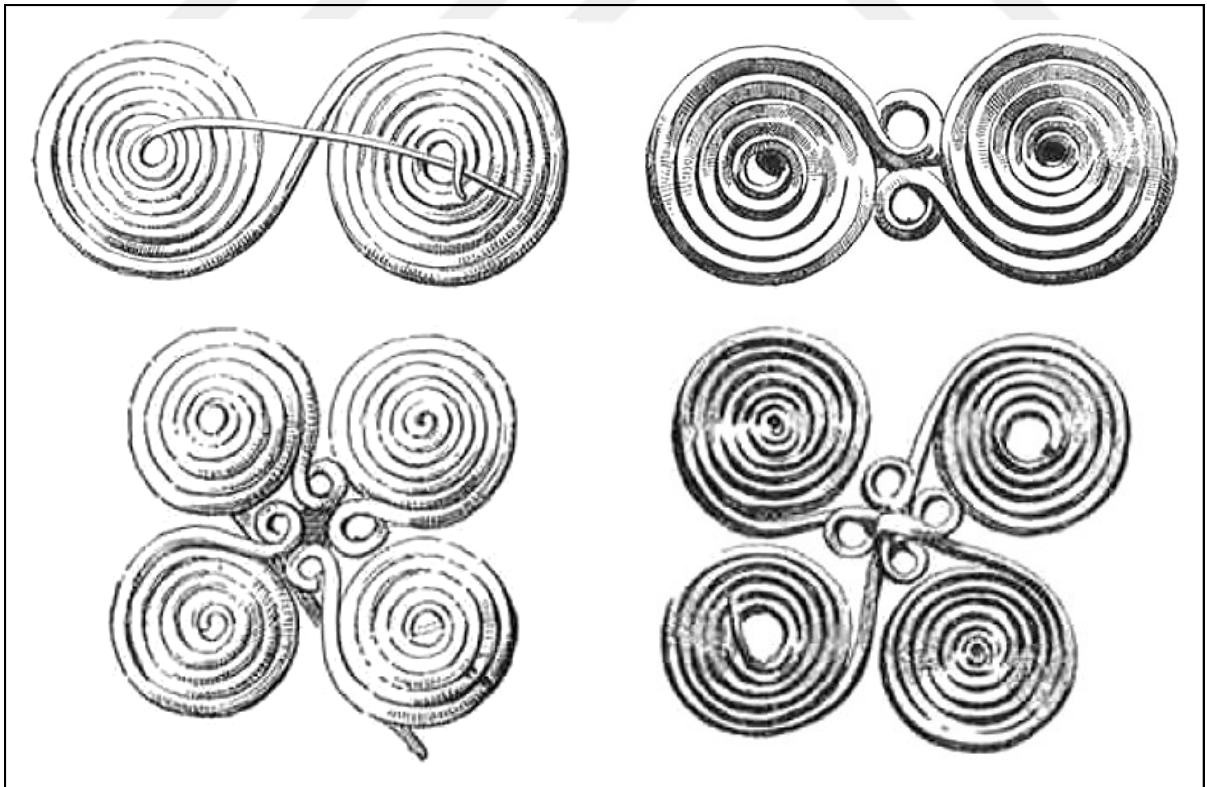
a: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XI İthal Fibulalar Tipi fibula örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 221, 224, 227.)

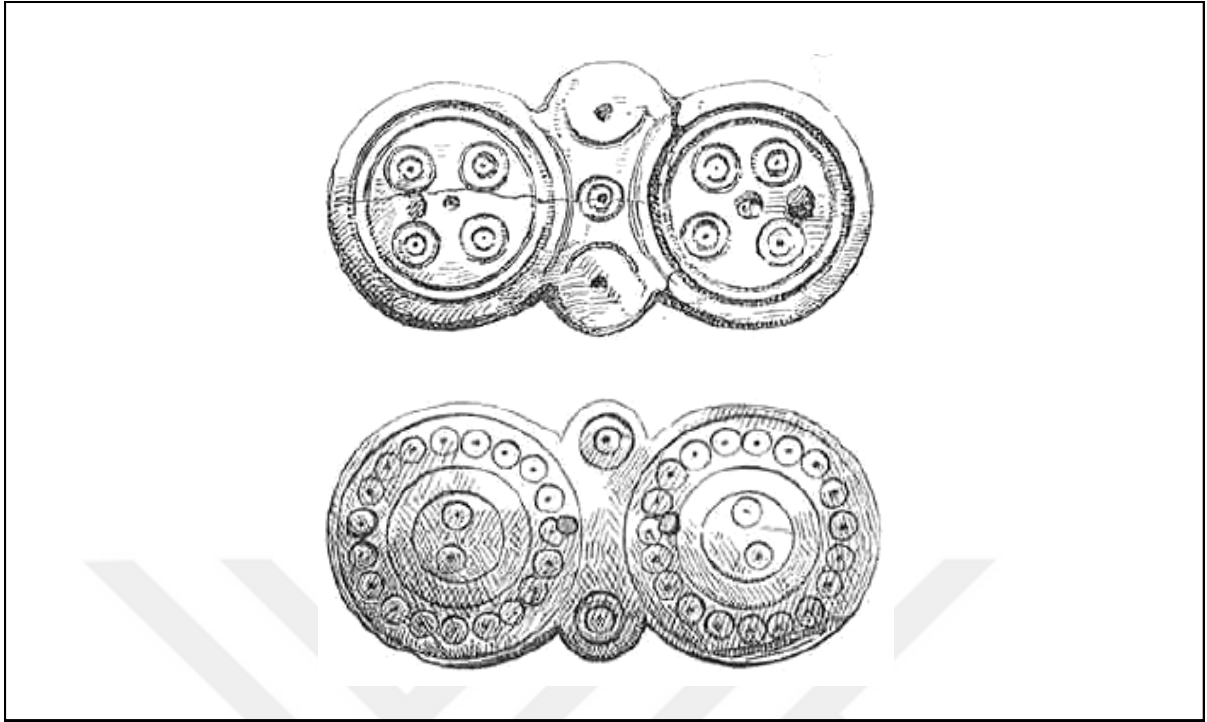
b: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XII Anadolu Tipi fibula örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 234, 244, 252, 264.)

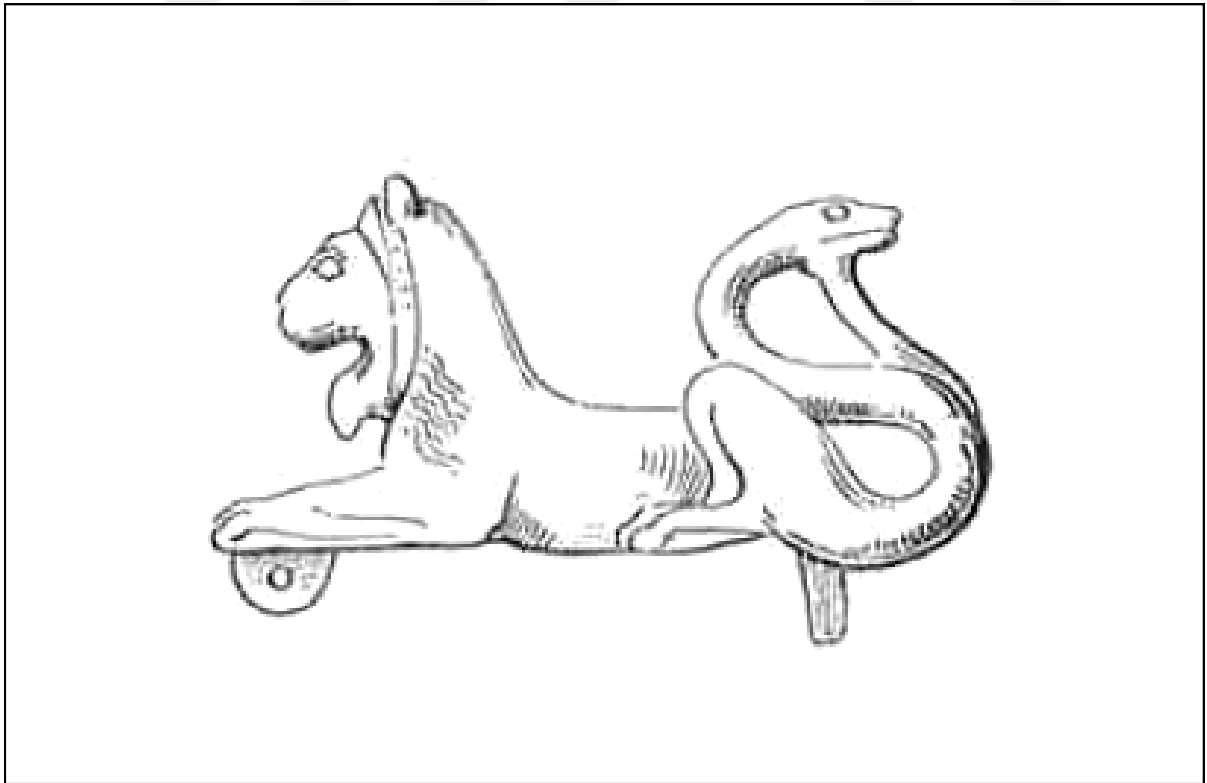
a: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XIII Kıbrıs Tipi fibula örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 269, 284, 299.)

b: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XIV Spiral Fibulalar Tipi fibula örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 302, 303, 307, 308.)

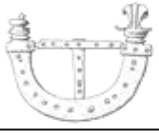
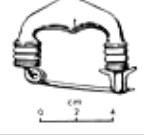

a: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XV Disk Biçimli Fibulalar Tipi fibula örnekleri. (Blinkenberg, 1926, fig. 310, 311.)

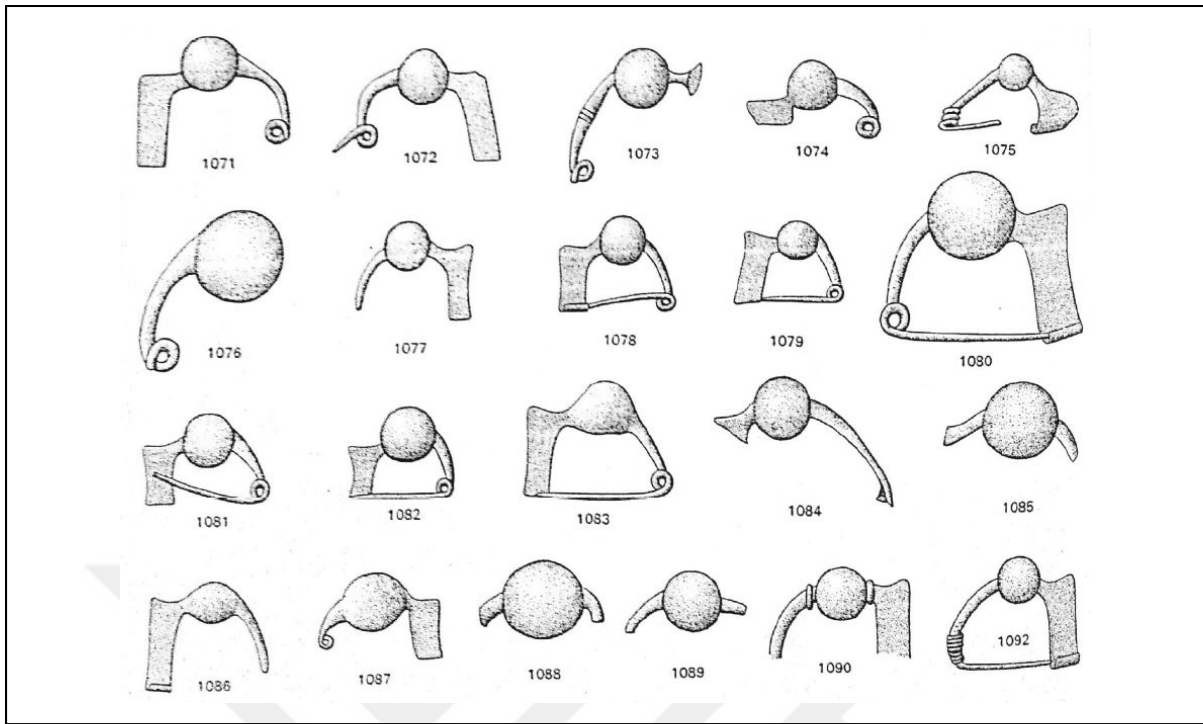
b: Blinkenberg'in tipolojisindeki Tip XV Özel Tipler Tipi fibula örneği. (Blinkenberg, 1926, fig. 319.)

Muscarella 1967		Caner 1983	
Tip XII 2	 Pl. I, Fig. 3	Tip B I	 Taf. 36, Fig. 468
Tip XII 2A-B	 Pl. II, Fig. 7	Varyant D V3	 Taf. 40, Fig. 534
Tip XII 3	 Pl. II, Fig. 8	Varyant A II, 1	 Taf. 17, Fig. 216
Tip XII 4	 Pl. II, Fig. 10	Tip B I	 Taf. 36, Fig. 465
Tip XII 5	 Pl. III, Fig. 14	Varyant F 3	 Taf. 42, Fig. 596
Tip XII 7	 Pl. III, Fig. 15	Tip A I, 1	 Taf. 12, Fig. 177
Tip XII 7A	 Pl. V, Fig. 27	Tip A I, 2	 Taf. 13, Fig. 185

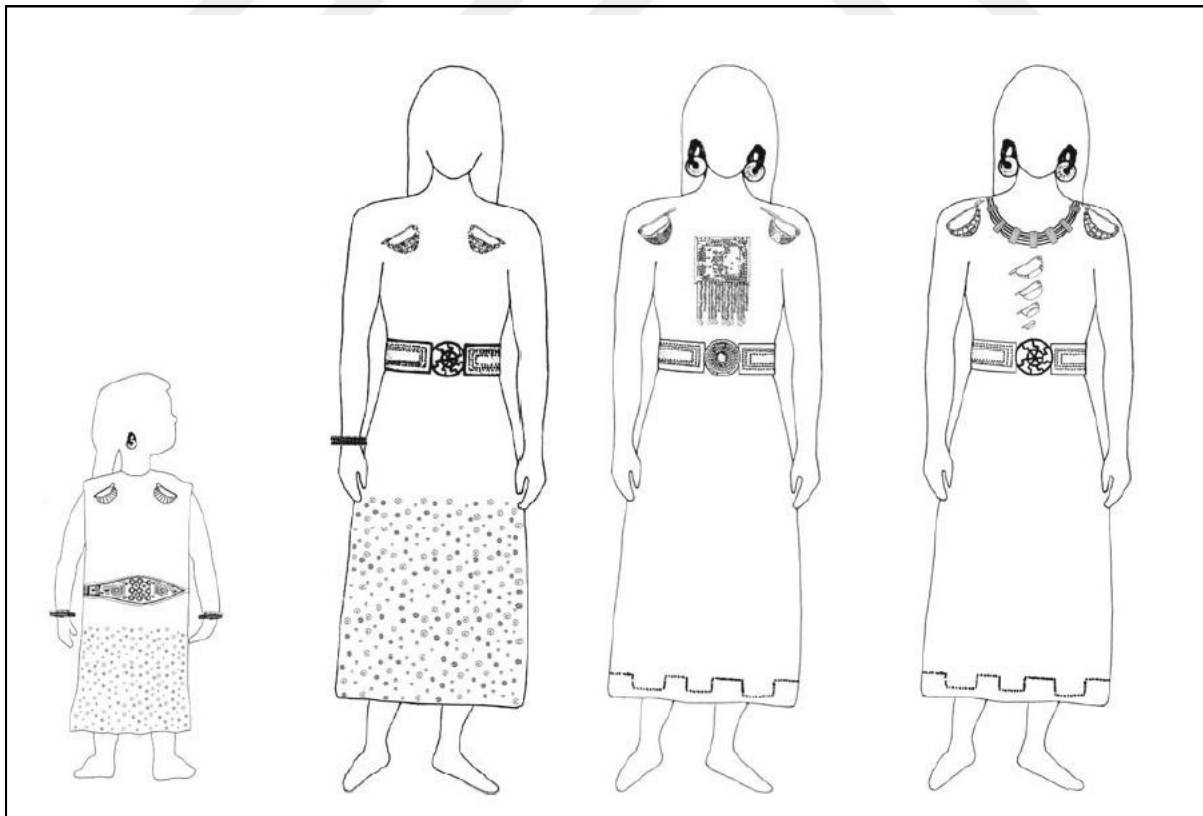
a: Muscarella 1967—Caner 1983 Frig Tipi Fibulaların Tipoloji karşılaştırması.

Tip XII 8	 Pl. VI, Fig. 30	—	
Tip XII 9	 Pl. VII, Fig. 33	Varyant A IV, 4	 Taf. 33, Fig. 410
Tip XII 10	 Pl. VII, Fig. 36	Varyant A IV, 2	 Taf. 33, Fig. 407
Tip XII 11	 Pl. VIII, Fig. 43	Varyant E II, 1	 Taf. 40, Fig. 555
Tip XII 13	 Pl. X, Fig. 50	Tip H I	 Taf. 46, Fig. 691
Tip XII 13A	 Pl. XI, Fig. 62	Tip D II	 Taf. 38, Fig. 494
Tip XII 14	 Pl. XII, Fig. 64	Varyant J I, 4	 Taf. 54, Fig. 905B
Tip XII 14A	 Pl. XII, Fig. 64	Tip J III	 Taf. 59, Fig. 1022

b: Muscarella 1967—Caner 1983 Frig Tipi Fibulaların Tipoloji karşılaştırması.

a: Sapouna-Sakellarakis'in tipolojisindeki Tip Va Adalar Tipi fibula örnekleri. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 31 fig. 1071-1092)

b: Verucchio'dan sırasıyla kız çocuk, genç kız ve yetişkin kadınlarda fibula kullanım rekonstrüksiyonu, İtalya. (Bentini-Boiardi, 2007, fig. 13-16.)

a: Pandora figürü üzerinde, peplos giysisinin birleşim noktalarında tepeli-topuzlu iğne kullanımı, calyx krater, İÖ 460-450 British Museum. (Brøns, 2014, fig. 4.3)

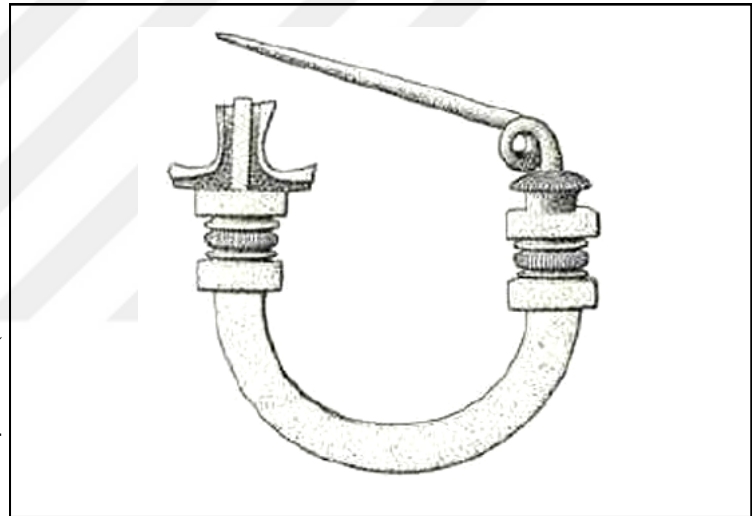

b: Bronz çoban figürünü İÖ 6. yüzyılın 2. yarısı, Arcadia Bölgesi. (The Metropolitan Museum of Art)

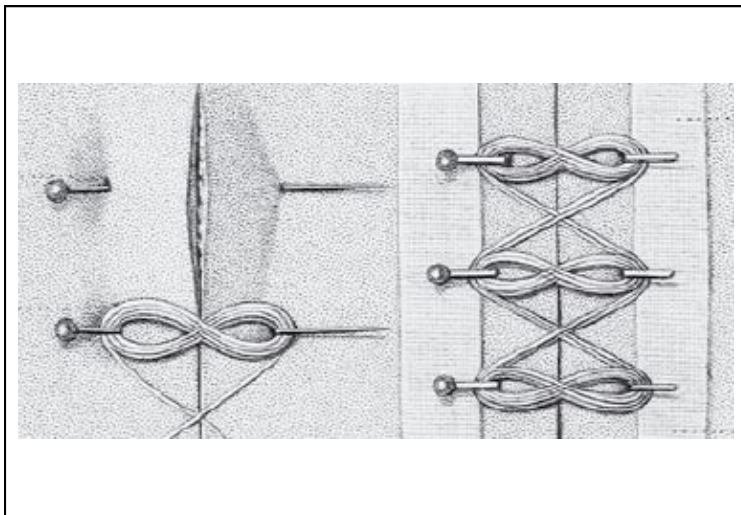

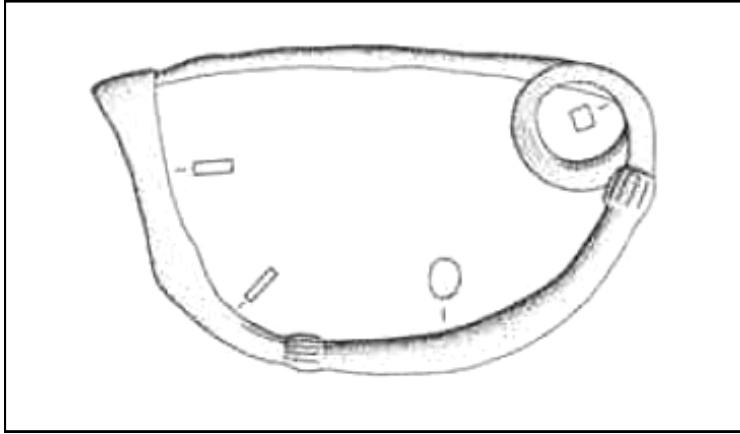
a: Amulet üzerinde fibula tasvir
örneği, Nimrud. (Muscarella, 1967,
fig. 10.)

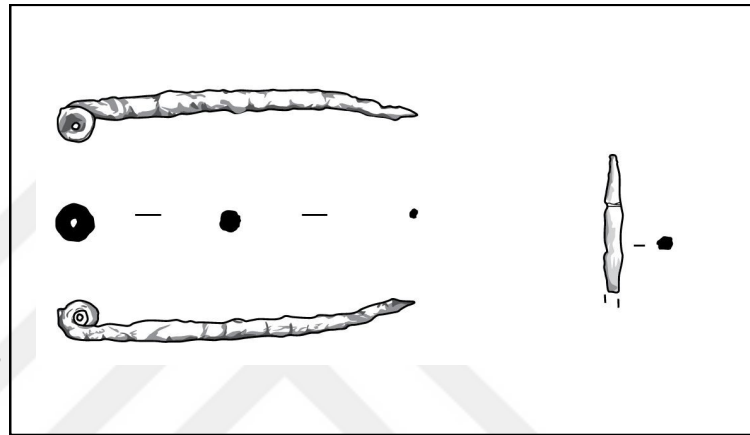
b: Antik çağ cerrahi uygulamalarında
kullanıldığı düşünölen fibula örneği,
Variante AIII (Caner, 1983, taf. 20-
252B)

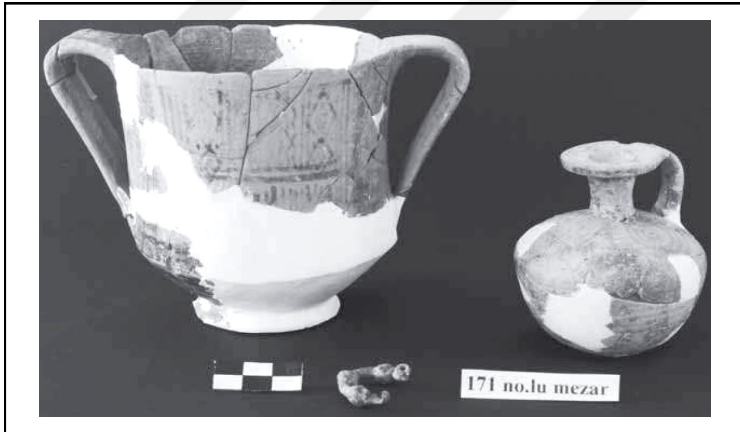
c: Tepeli-topuzlu iğneler ile cerrahi
dikiş yöntemleri
(Bernard - Huette, 1854, lev. 2.6)

a: Batı Anadolu'daki ilk sistematik kazılar sonucunda Troia VIIb 1 tabakasında saptanan fibula örneği (Caner 1983 taf. 2 fig. 11.)

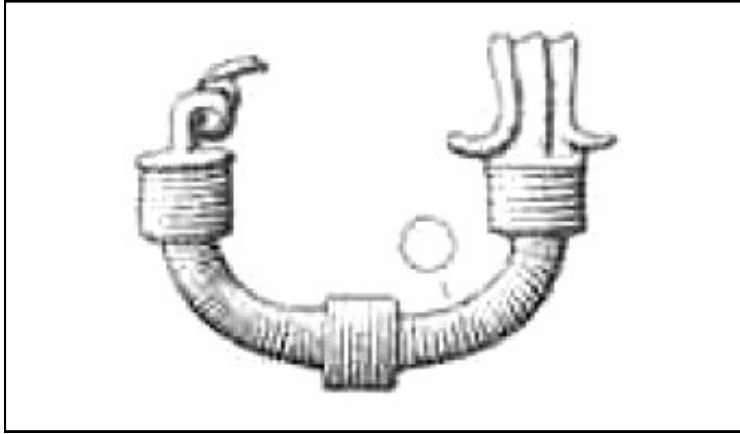
b: Kremasyon alanında saptanan fibula iğnesi, Troia. (Aslan, 2011, fig. 21,69-70)

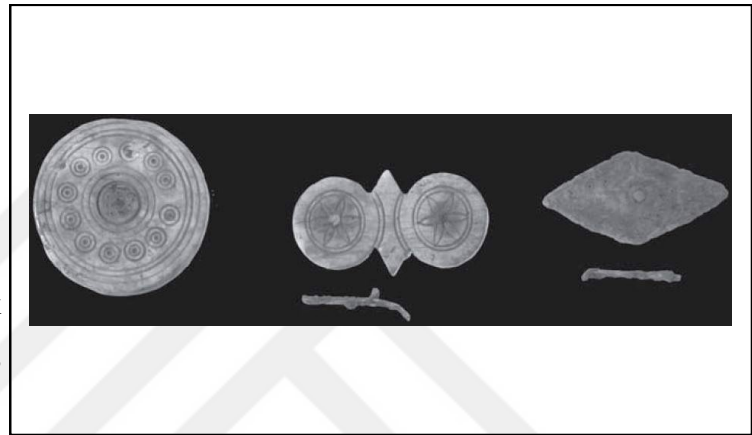
c: 171 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip IV Adalar, Antandros. (Polat, 2017, res. 5.)

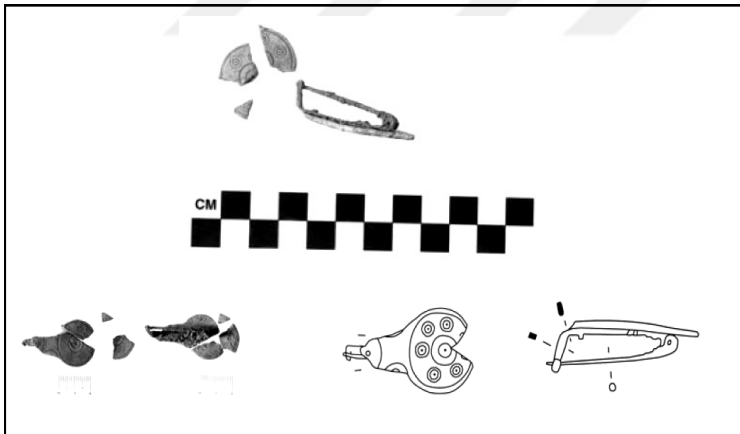
d: Kat. No. 15 mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip IV Adalar Antandros. (Yağız, 2008, res. 15c)

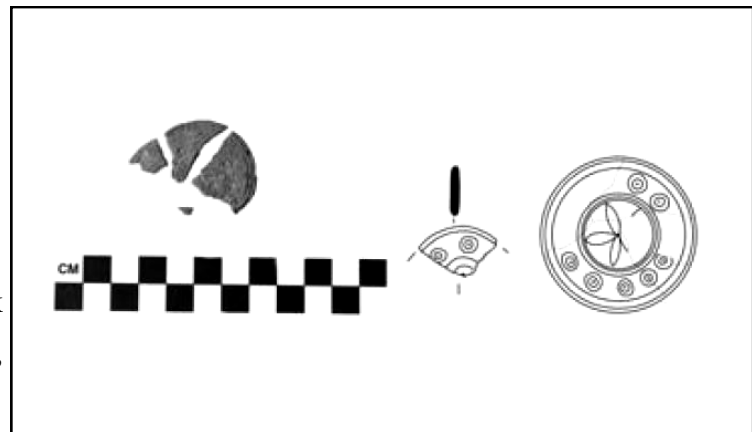
a: M11 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XII 13 Frig Tipi, Assos. (Caner, 1983, taf. 62, fig. 1123.)

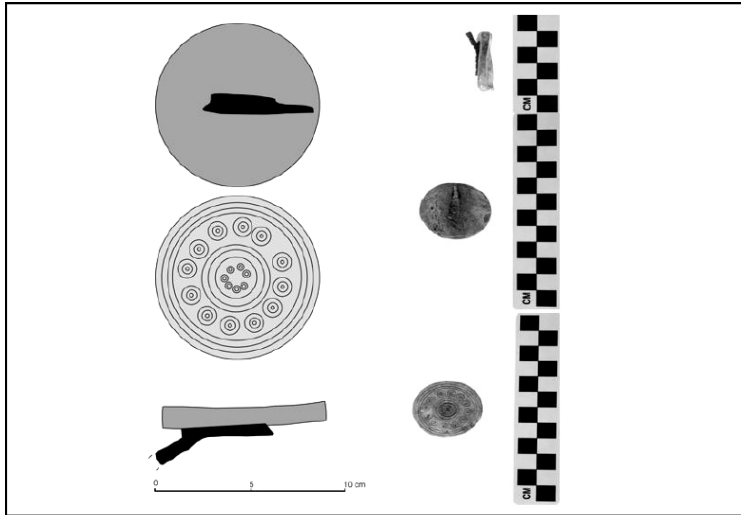
b: M16 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (Arslan, 2008, res. 6.)

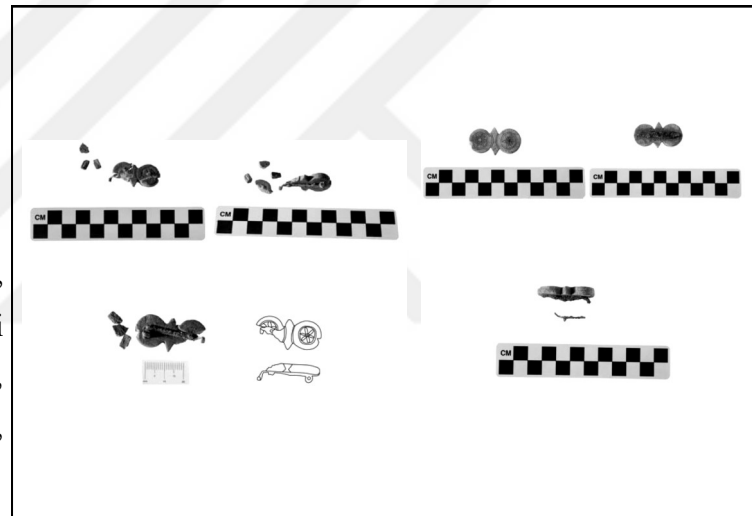
c: 16 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. ((üst) Bakan, 2009, lev. 7, res 22; (alt) Bakan, 2009, lev. 8, res. 34-35, a-b-c)

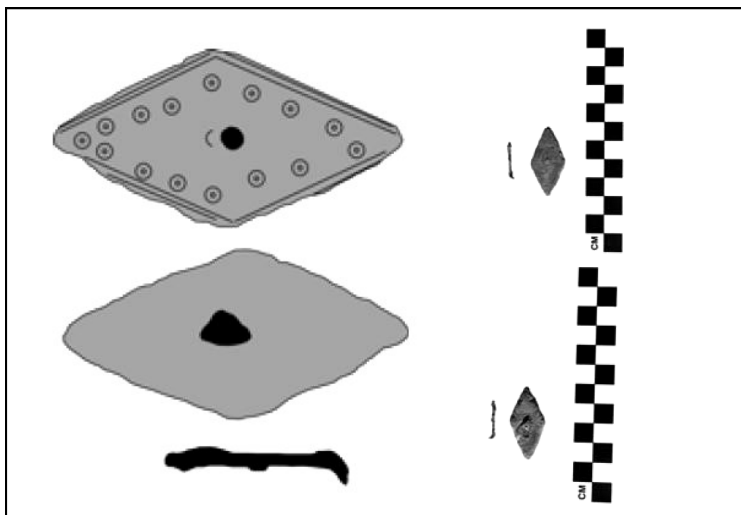
d: 16 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (Bakan, 2009, lev. 8, res. 24 a-b)

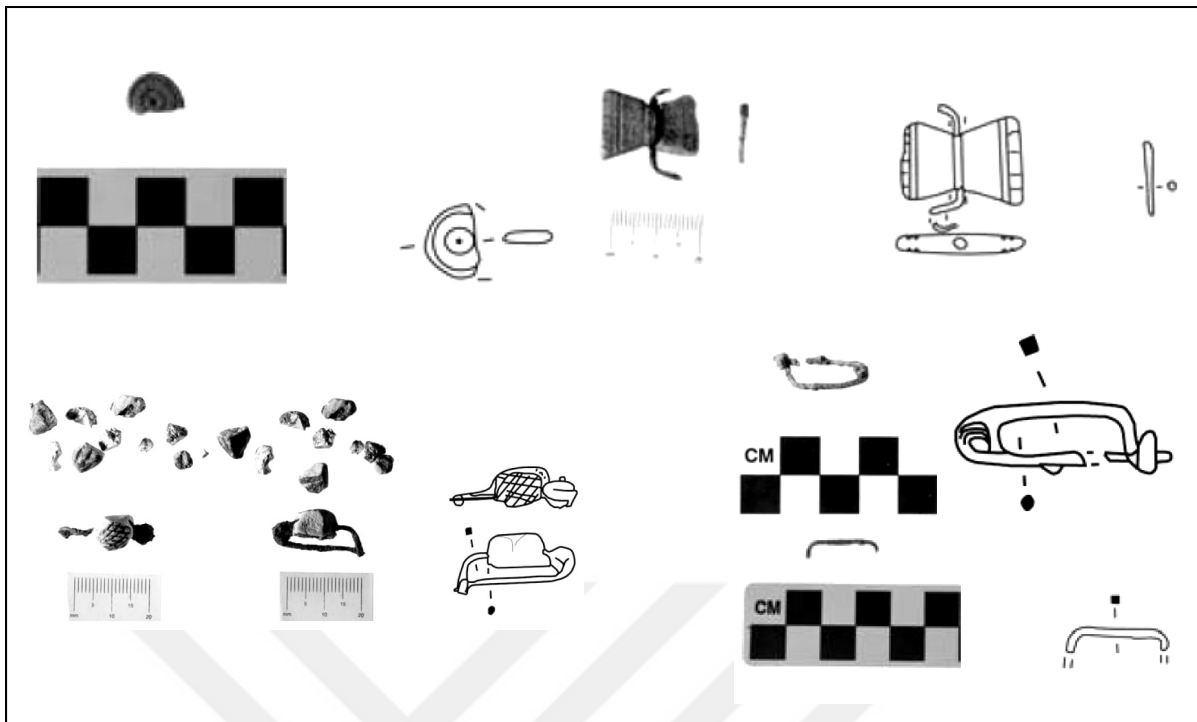
a: 16 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. ((sol) Bakan, 2009, lev. 6, res. 15; (sağ) Bakan, 2009, lev. 9, res. 38-39-40.)

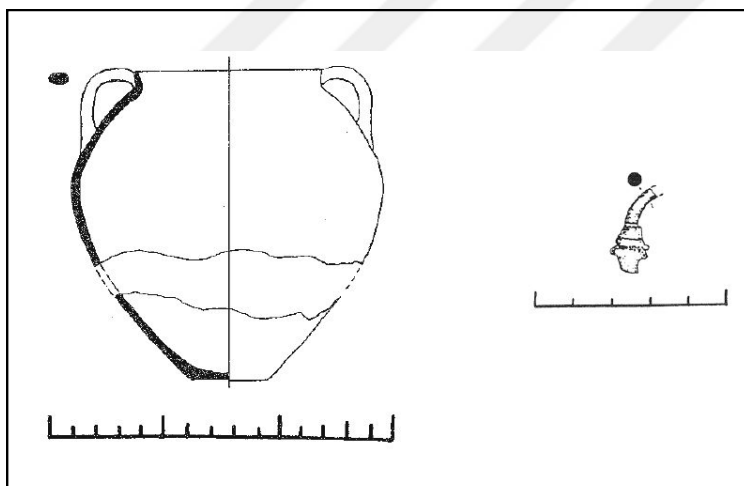
b: 16 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos.((sol) Bakan, 2009, lev. 8, res. 28-29-30a-b; (sağ)Bakan, 2009, lev. 9, res. 41-42-43.)

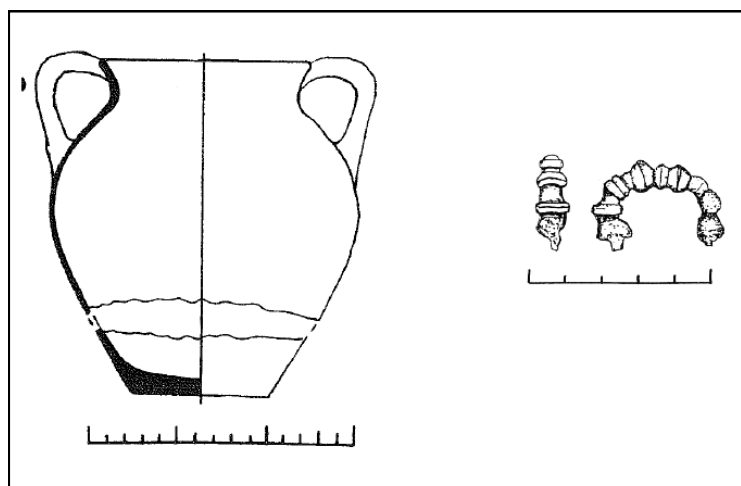
c: 16 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. ((sol) Bakan, 2009, lev. 7, res. 17; (sağ) Bakan, 2009, lev. 8, res. 26-27.)

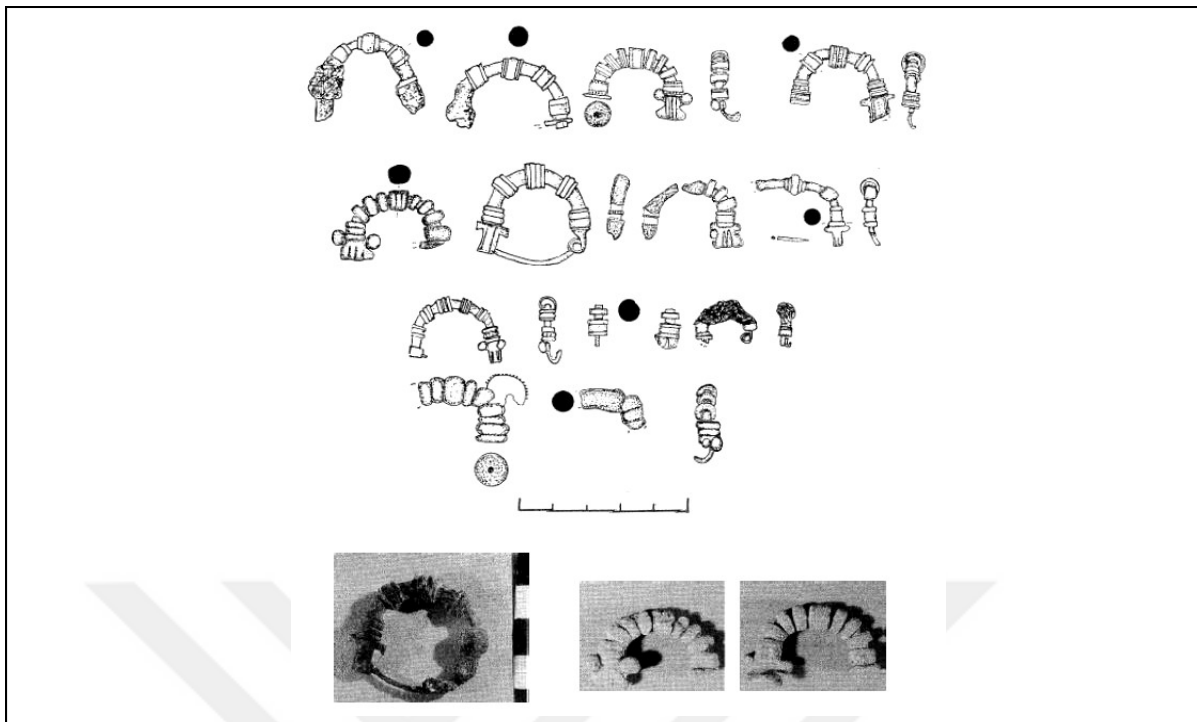
a: 16 nolu mezar buluntusu fibularlar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibularlar, Assos. (sol üst) Bakan, 2009, lev. 8, res. 31a-b; (sağ üst) Bakan, 2009, lev. 8, res. 33a-b; (sol alt) Bakan, 2009, lev. 9, res. 36-37a-b; (sağ alt) Bakan, 2009, lev. 8, res. 32.a-b.

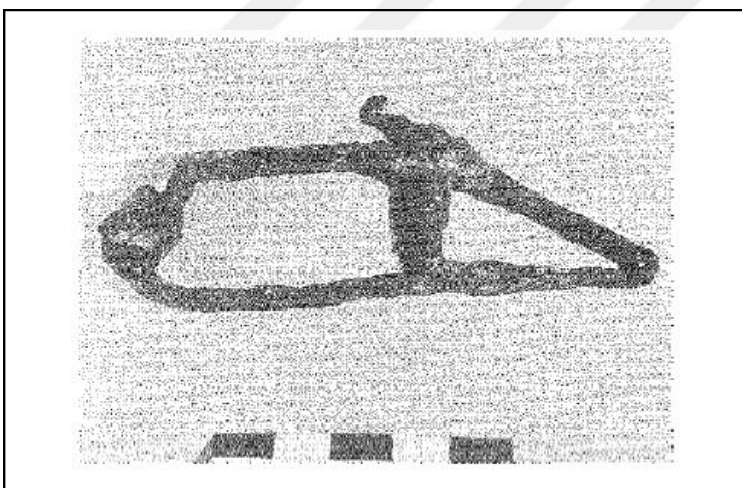
b: 45 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XII Frig Tipi Fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 7. res. 3.)

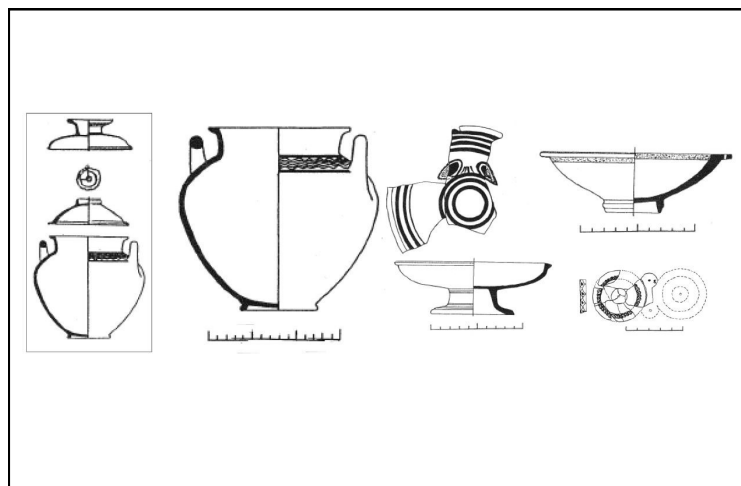
c: 53 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XII Frig Tipi Fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 8. res. 1.)

a: 11 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XII 14 Frig Tipi Fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 15. res. 1.)

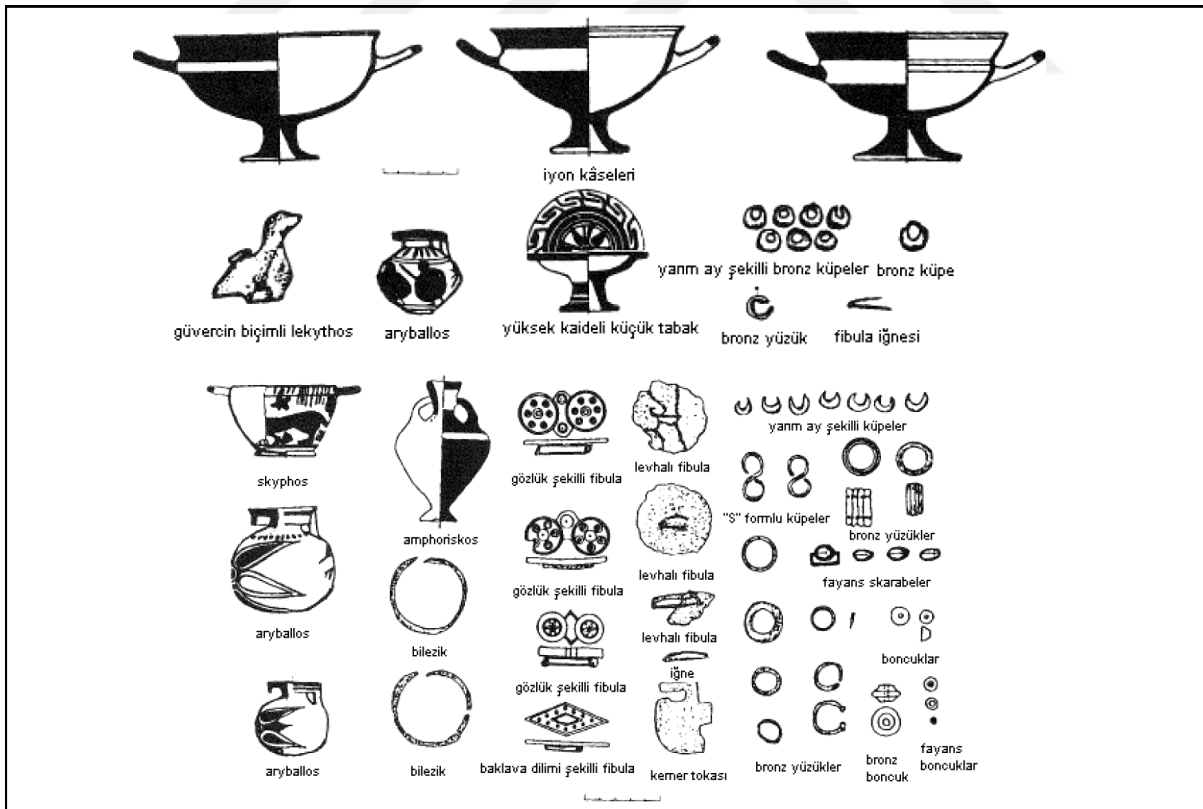
b: 8 nolu mezar buluntusu fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 82. res. 1.)

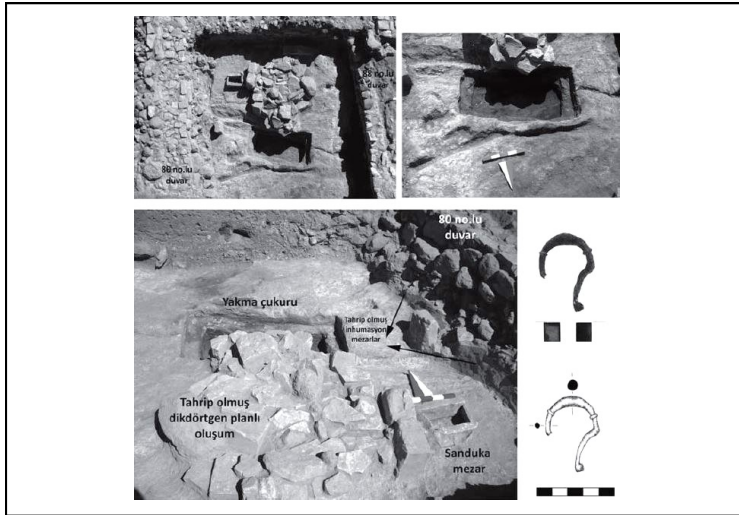
c: 19 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 30. res. 3.)

a: 11 nolu mezar buluntusu fibula ve fibula iğnesi, Blinkenberg, Tip XII 16 Frig Tipi Fibula, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 41. res. 2.)

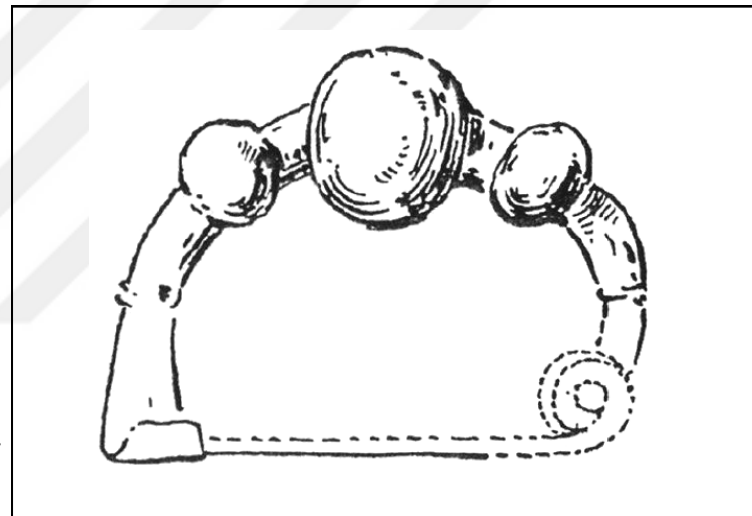

b: üst. 11 nolu mezar buluntusu fibula iğnesi, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 41. res. 2.) .
alt. 7 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XV Disk Biçimli Fibulalar, Assos. (Buruldağ, 2009, lev. 46. res. 2.)

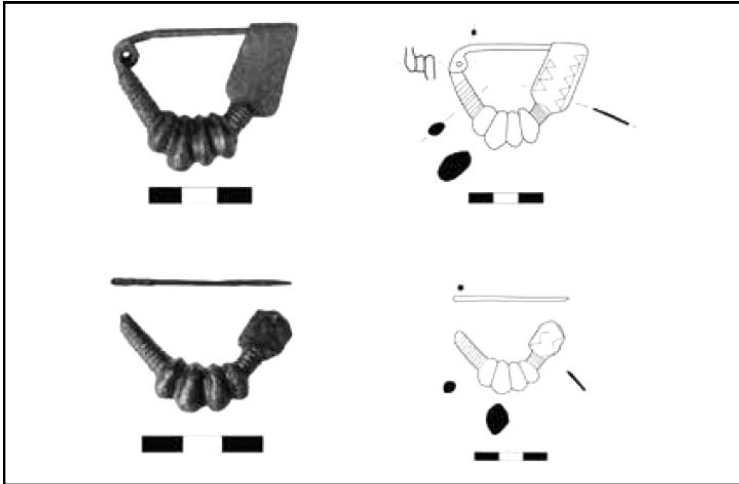
a: Mezar buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis Tip III Adalar Tipi, Klazomenai. (Ersoy, 2008, res. 9.)

b: Mezar E buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Kolophon. (Blinkenberg 1926, fig. 76.)

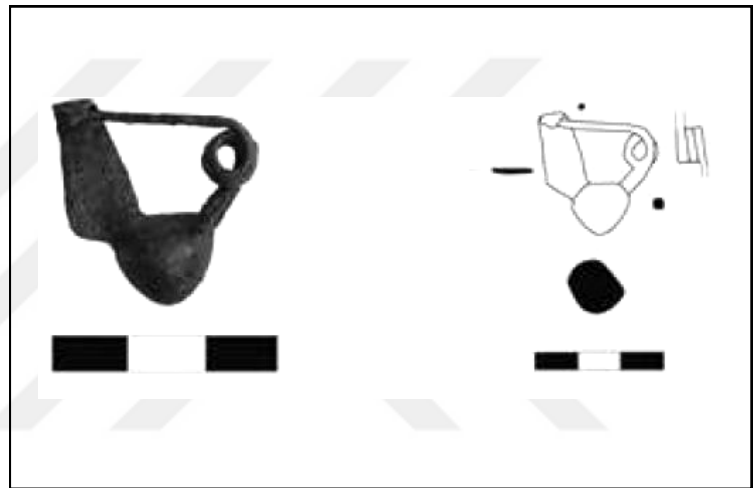

c: Mezar buluntusu fibula, Şahin formu, Ephesos. (<https://journals.openedition.org/archeosciences/2172?lang=en>)

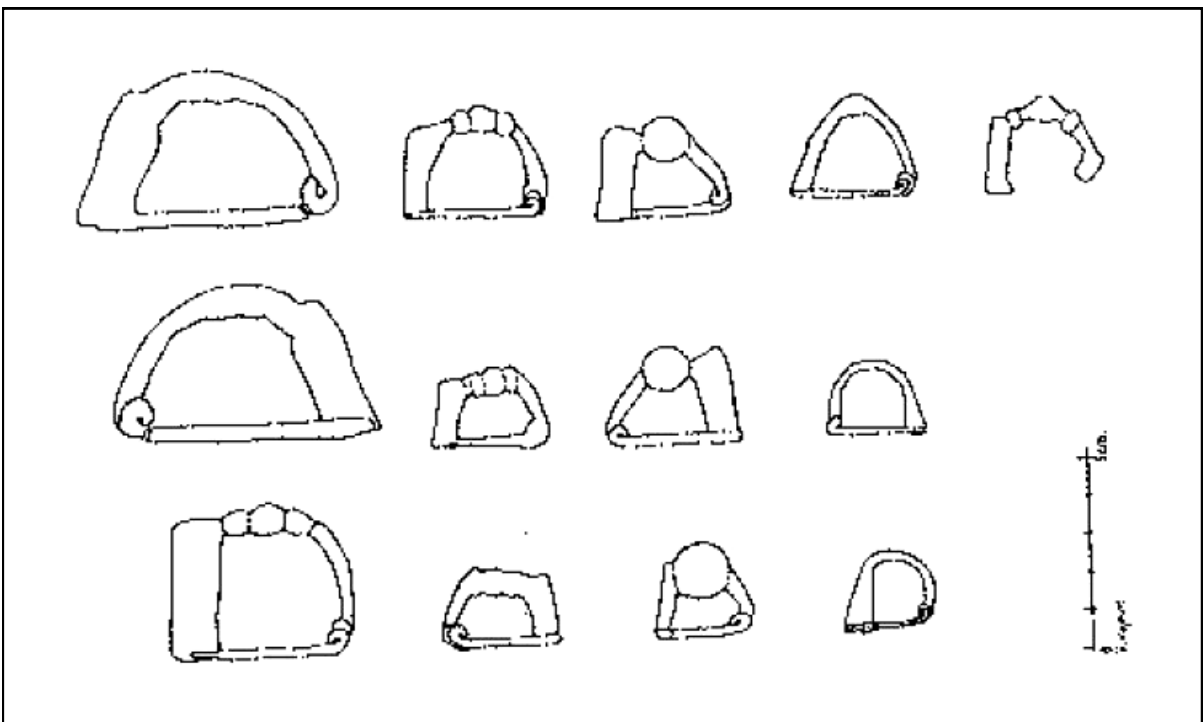

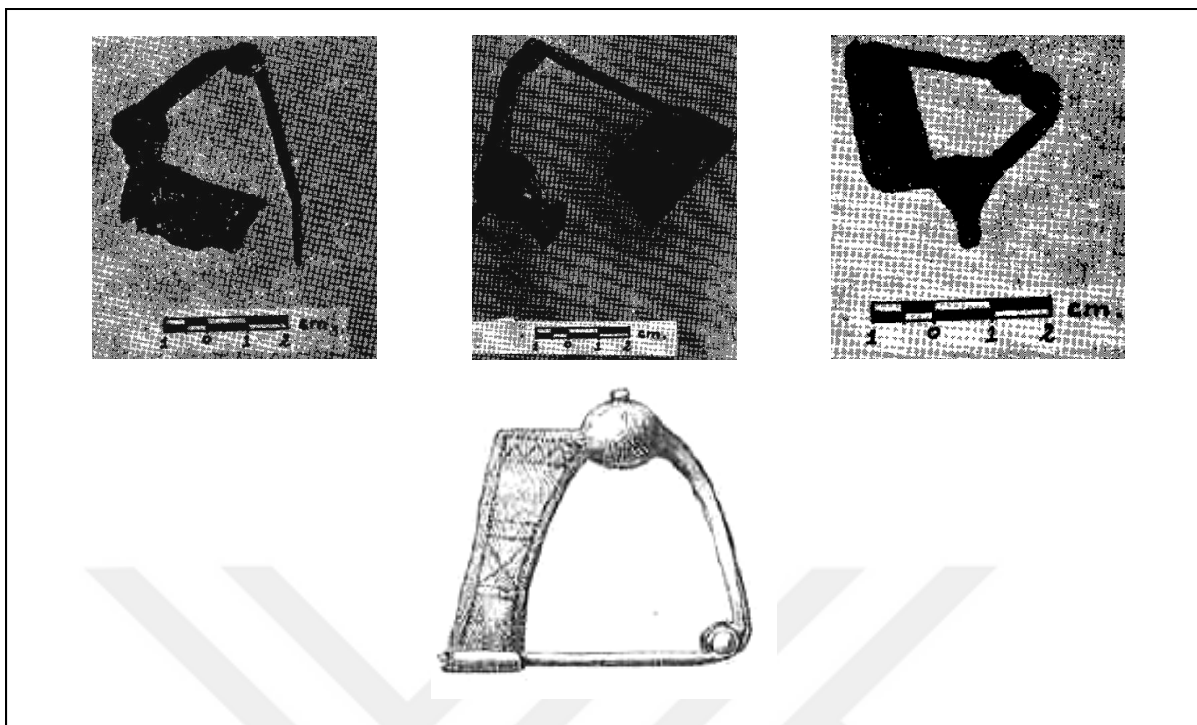
a: 11 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Euromos. (Kızıl ve Doğan, 2018, res. 5 c-e)

b: 11 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Euromos. (Kızıl ve Doğan, 2018, res. 5. g)

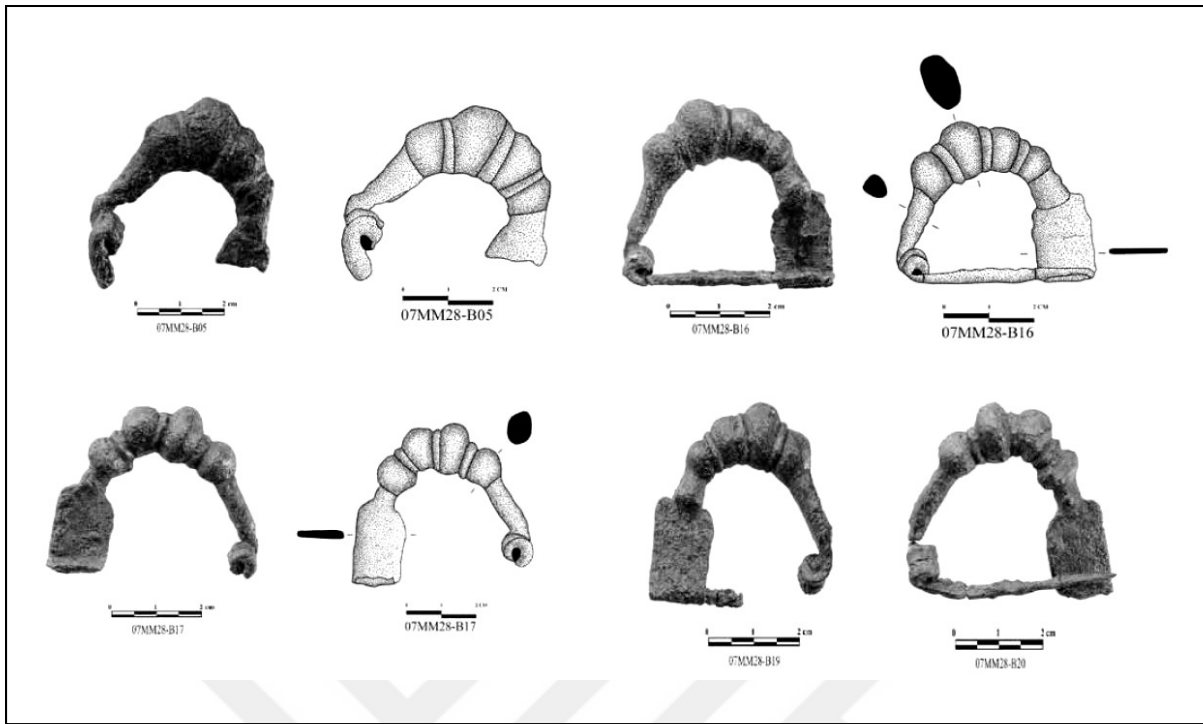
c: Gömüt 2 mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Damlıboğaz/Hydai. (Diler, 2002, çiz. 3.)

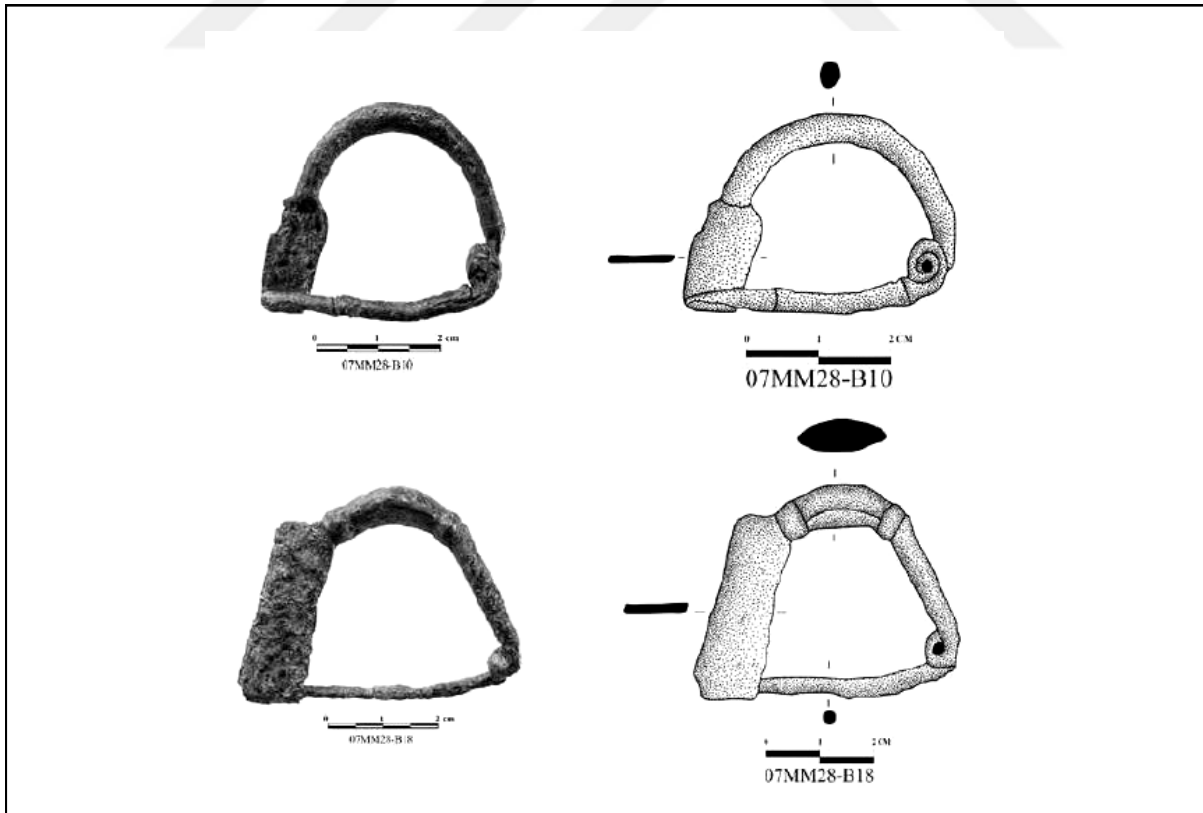
a: Mezar 2 buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Beçin. ((üst) Akarca, 1971 lev. IV, fig. 14; (alt) Blinkenberg, 1926, fig. 101, tip IV 9a.)

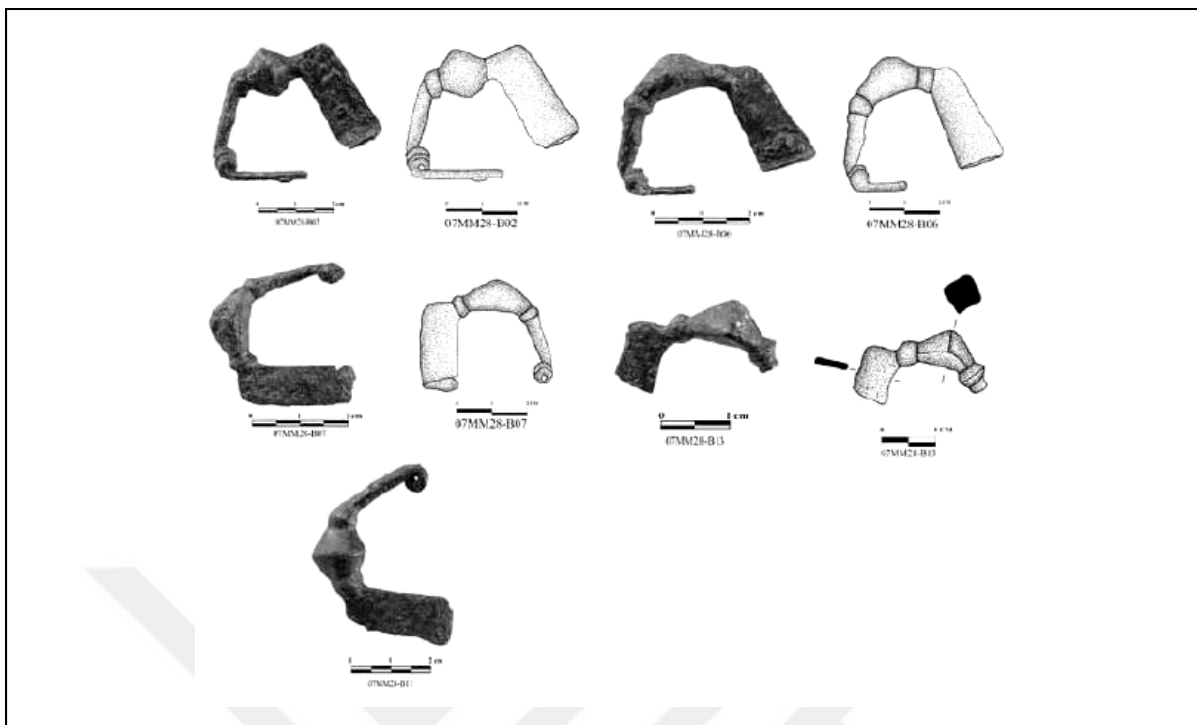
b: M2 buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Beçin. (Ünal-Demir 2004, res. 10.)

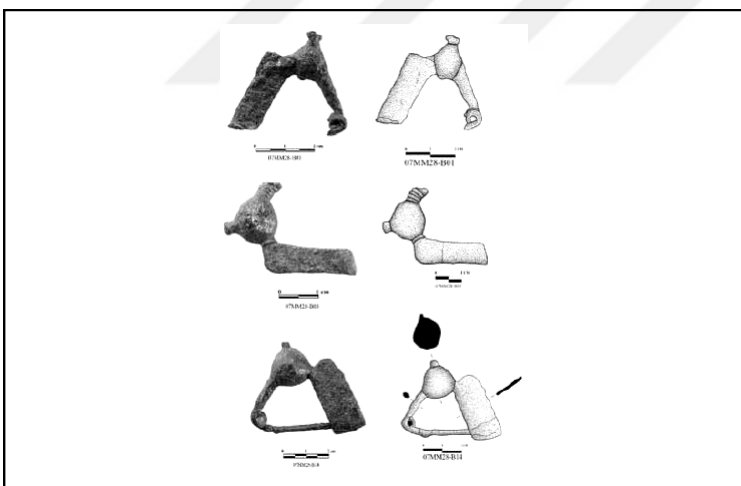
a: 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 15.)

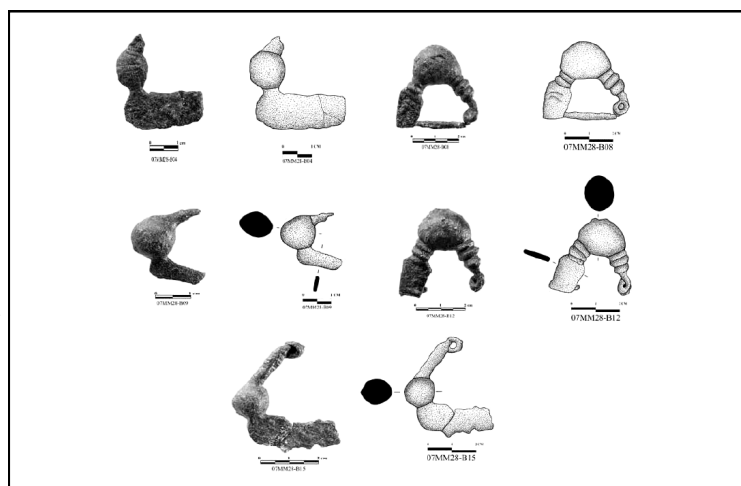
Levha 11. b: 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 16.)

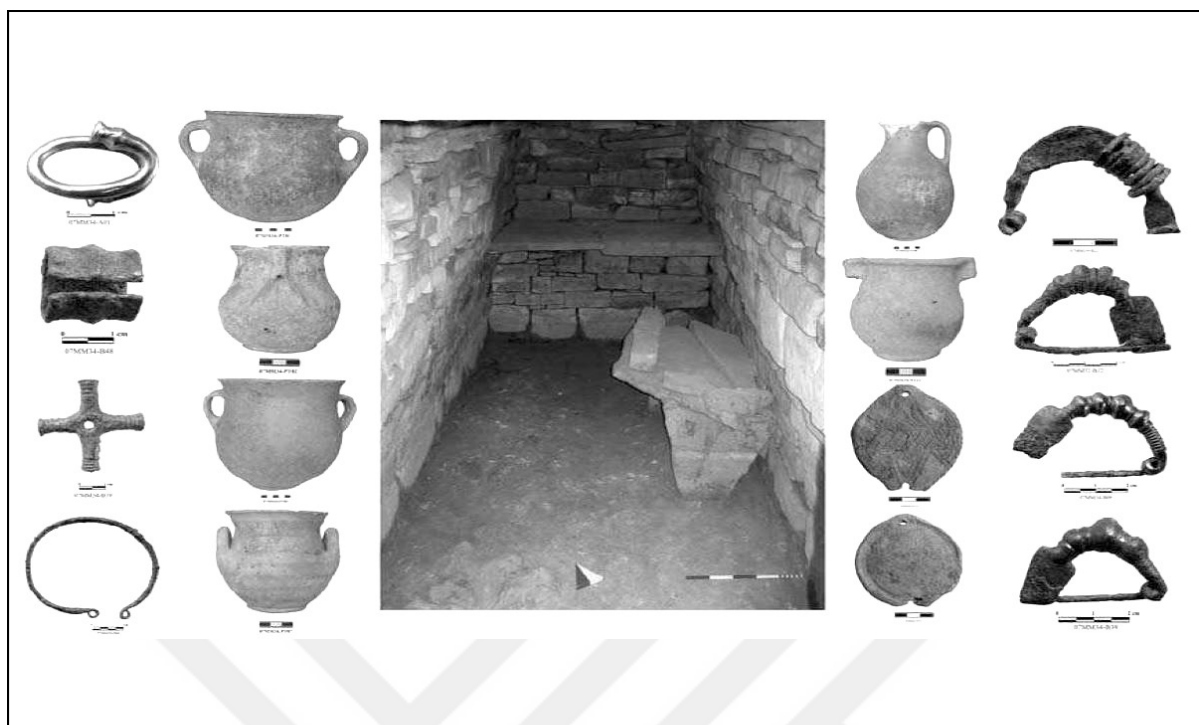
a: 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 2d Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 17.)

b: 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 9a Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 18.)

c: 07MM28 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 10h Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2012, fig. 19.)

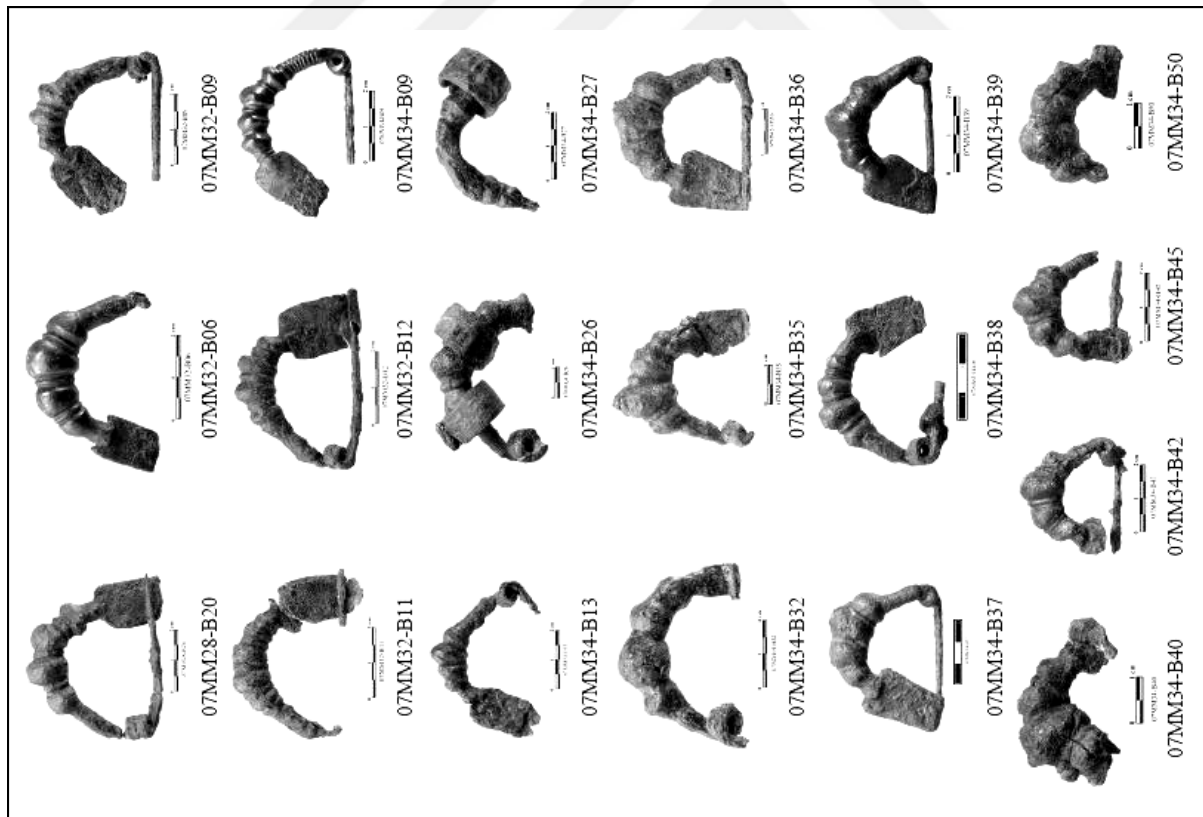
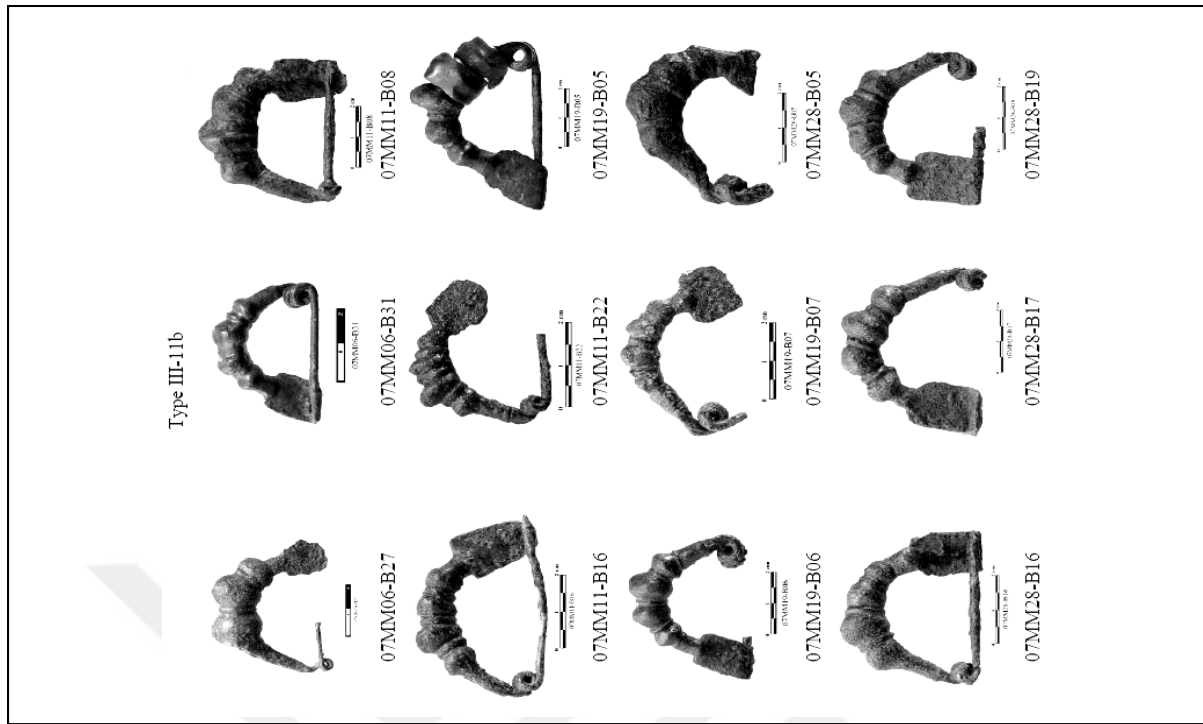
a: 07MM34 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, (üstl.)Tip IX Boeotian Tipi – diğerleri Tip IV Adalar Tipi, Mengefe. (Tırpan, vd. 2009, res. 15.)

b: 07MM34 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III 2a Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v.)

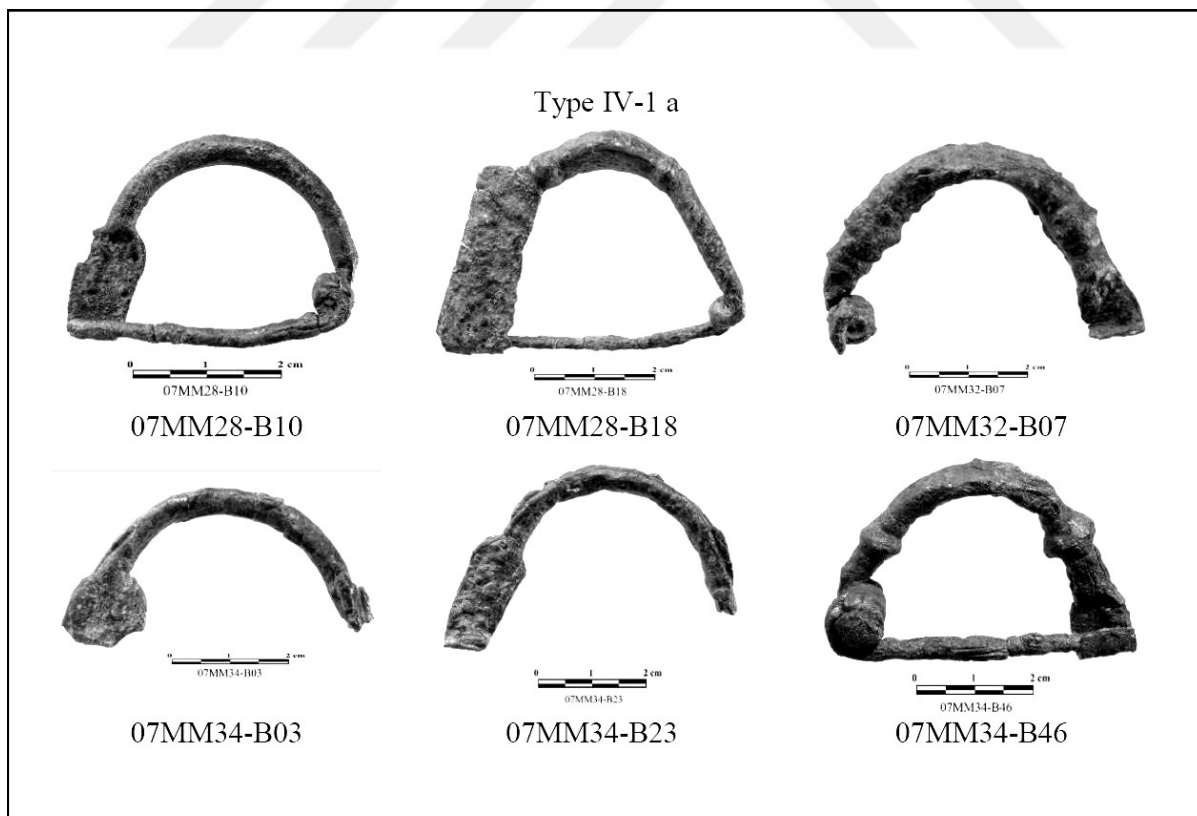
c: 07MM34 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III 10c Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v.)

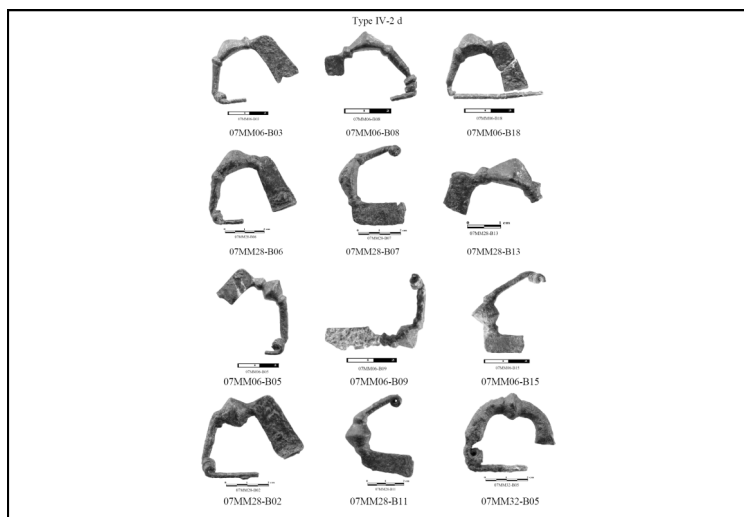
a: 07MM06, 07MM11, 07MM19, 07MM28, 07MM32, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III 11b Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v.)

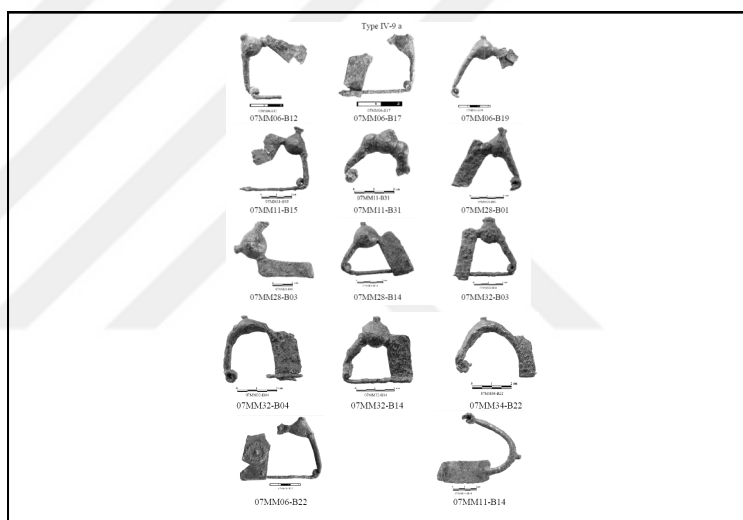
a: 07MM34 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III 12a Ara Tipler, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v.)

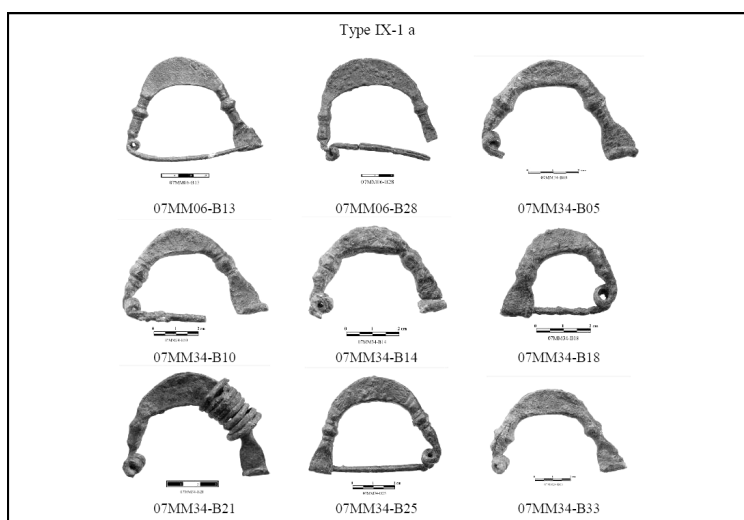
b: 07MM28, 07MM32, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 1a Tip IV Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v1.)

a: 07MM06, 07MM28, 07MM32 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 2d Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v1.)

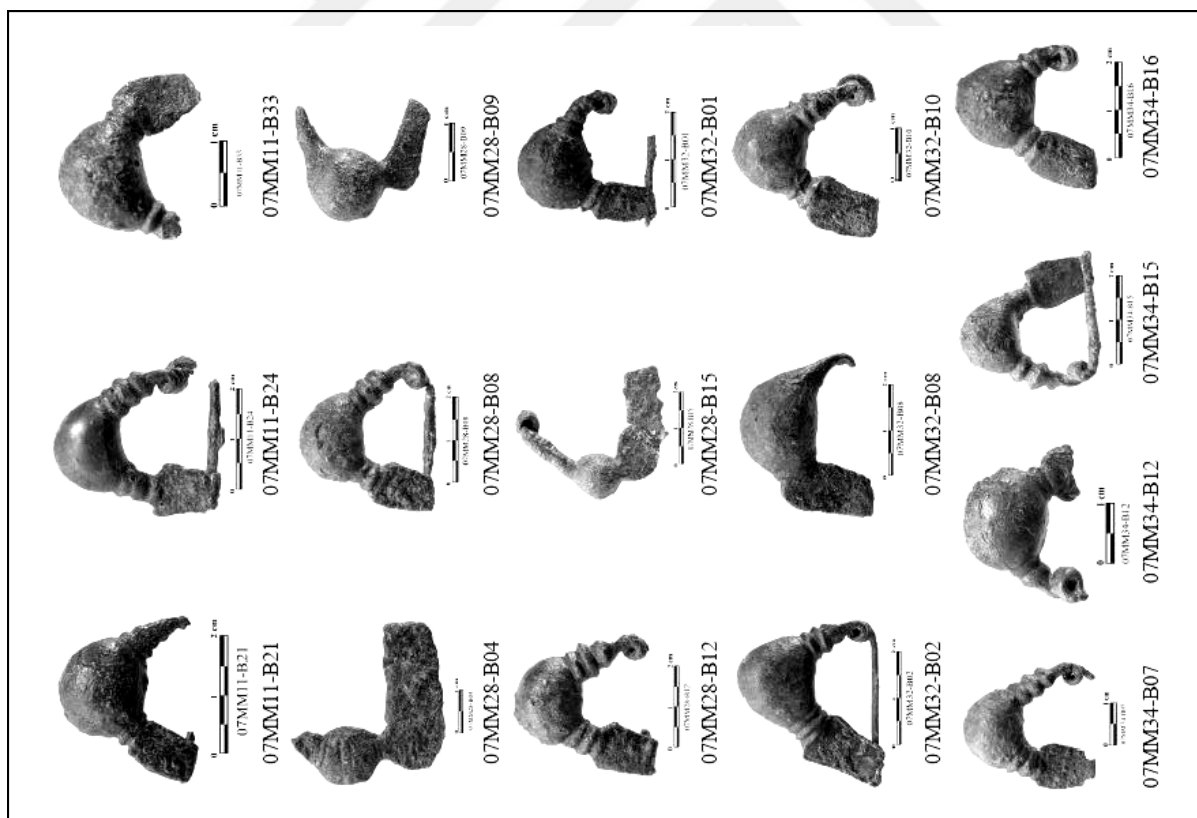
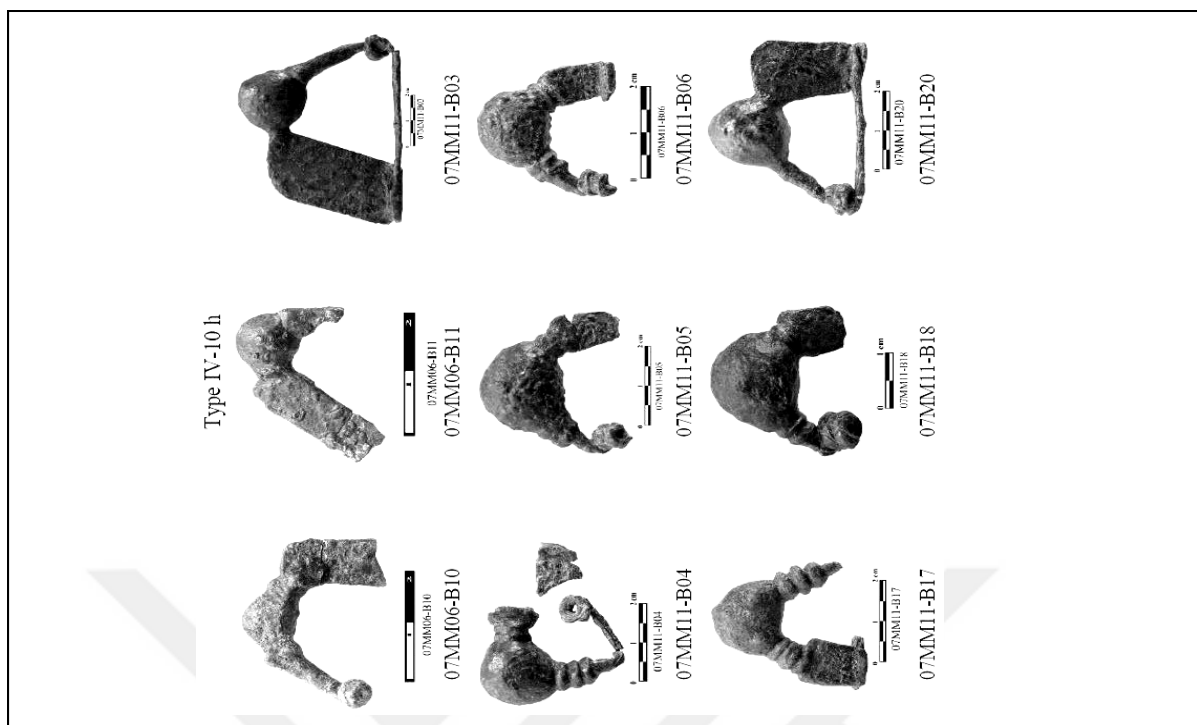

b: 07MM06, 07MM11, 07MM28, 07MM32, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IV 9a Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v1.)

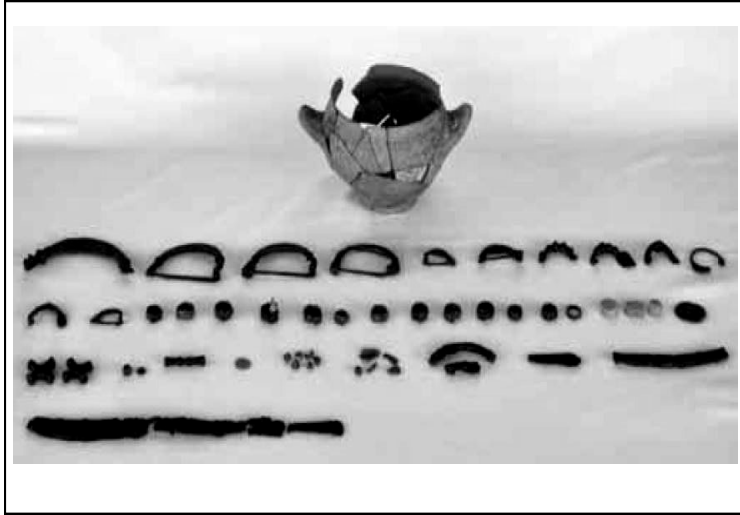

c: 07MM06, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip IXa Boeotian Tipi, Mengefe, (Özdemir, 2009, lev. v1.)

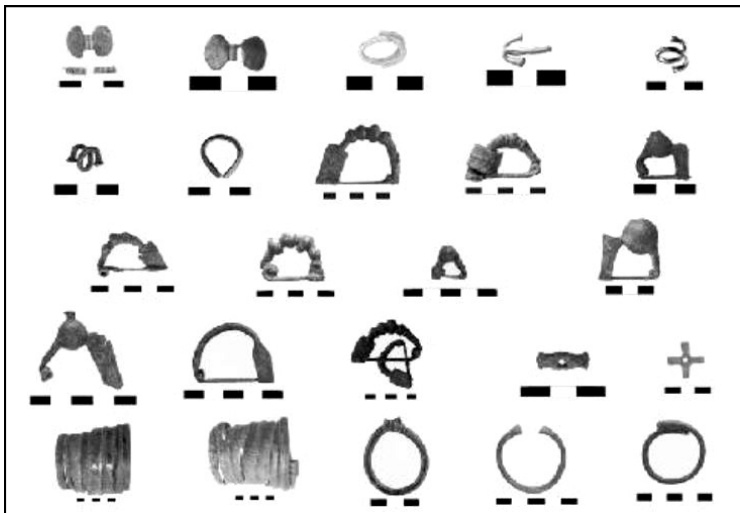
a: 07MM06, 07MM11, 07MM28, 07MM32, 07MM34 nolu mezarlar buluntusu fibularlar, Blinkenberg, Tip IV 10h Adalar Tipi, Mengefe. (Özdemir, 2009, lev. v1.)

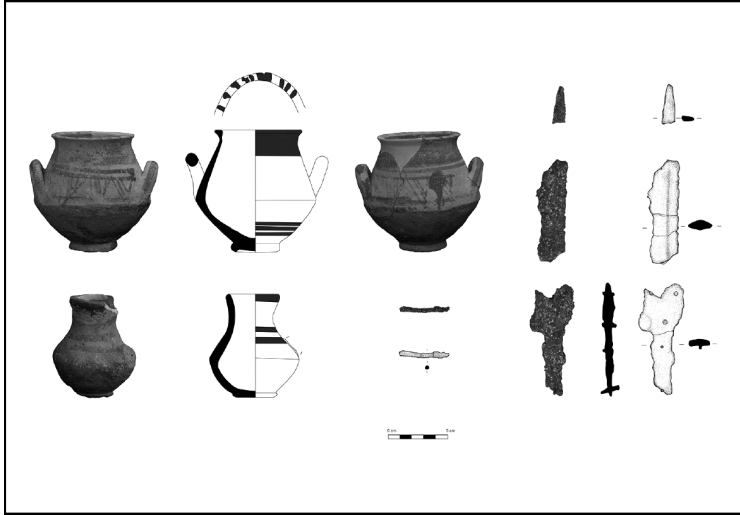
a: 2 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler ile IX Boeotian Tipi, Belentepe. (Erdoğan-Aytaçlar, 2012, res. 9.)

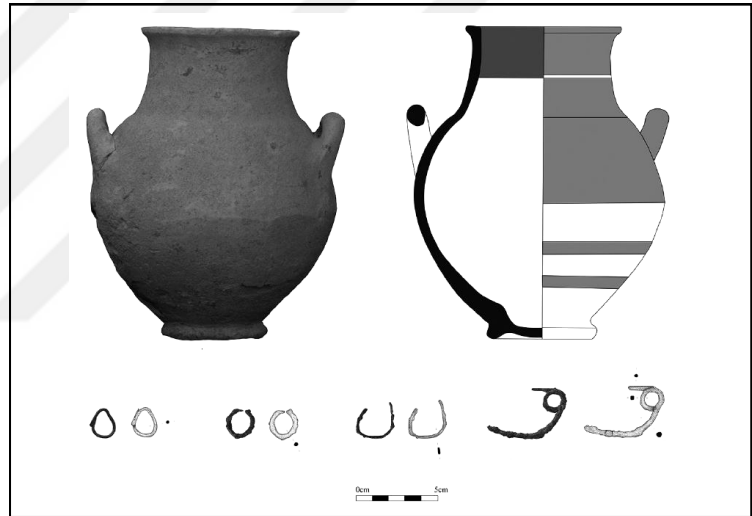
b: 25 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip III Ara Tipler, Belentepe. (Erdoğan-Aytaçlar, 2012, res. 13.)

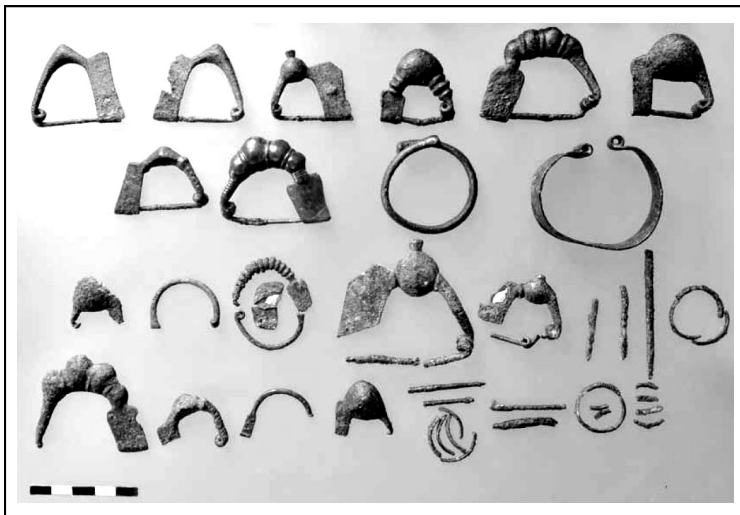
c: 10 adet mezarın buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip II Submikren Tipi, Tip III Ara Tipler, Tip IV Adalar Tipi, Belentepe. (Özbey, 2013, res. 8.)

a: 342 nolu mezar buluntusu
fibula iğnesi, Hüsamlar. (Özer, 2019,
fig. 9.)

b: 351 nolu mezar buluntusu fibula,
Caner Tip IId Karia yerel üretim,
Hüsamlar. (Özer, 2019, fig. 10.)

c: 01 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Blinkenberg,
Tip III Ara Tipler,
Tip IV Adalar Tipi, Hüsamlar.
(Erdoğan-Aytaçlar, 2012, res. 5.)

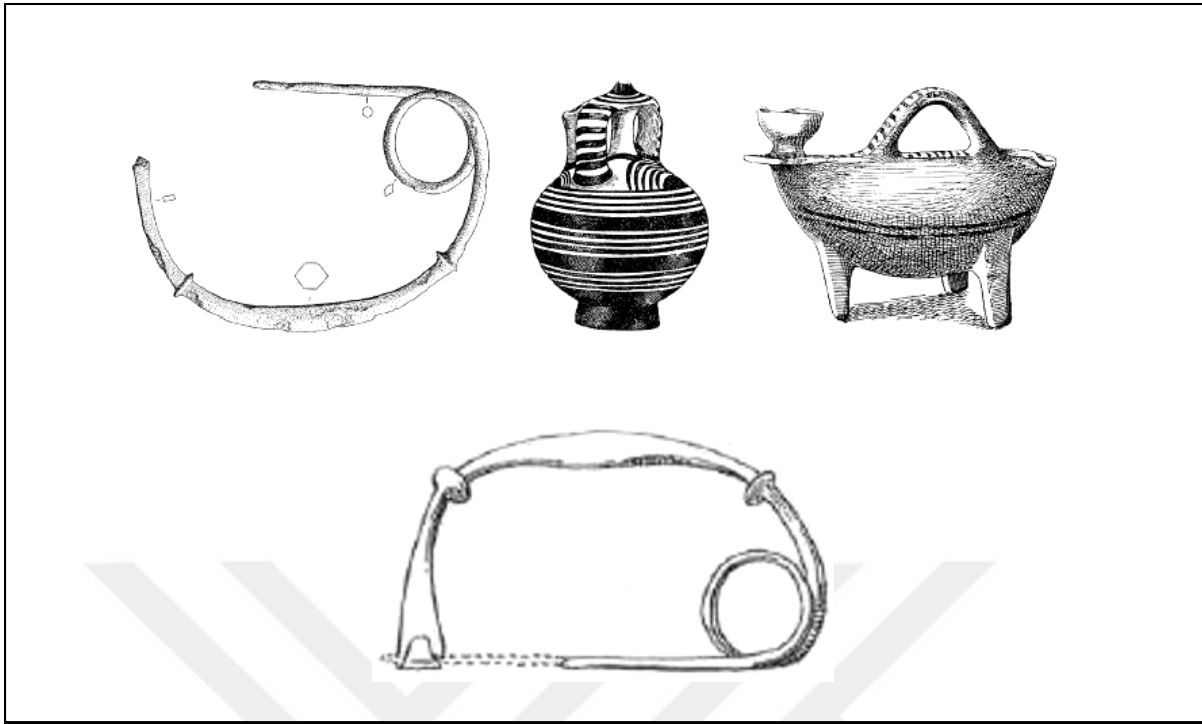
a: PDST 1 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip III 11b Ara Tipler, Tip IV 1a Adalar Tipi, Tip IV 10h Adalar Tipi, Pedasa. (Gümüş, 2013, lev. 162.)

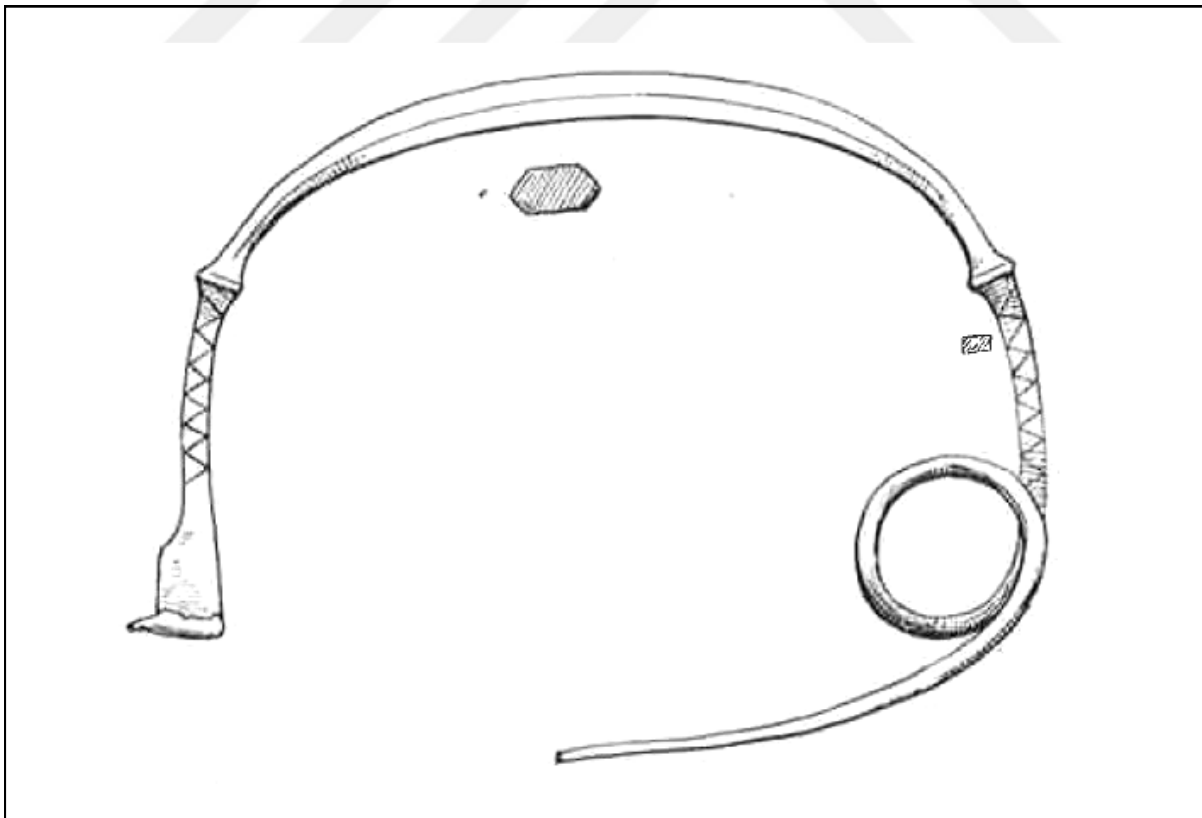
b: P1M1 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip II Submiken,(Karia yerel üretim) Pedasa. (Özer, 2018, res. 8.)

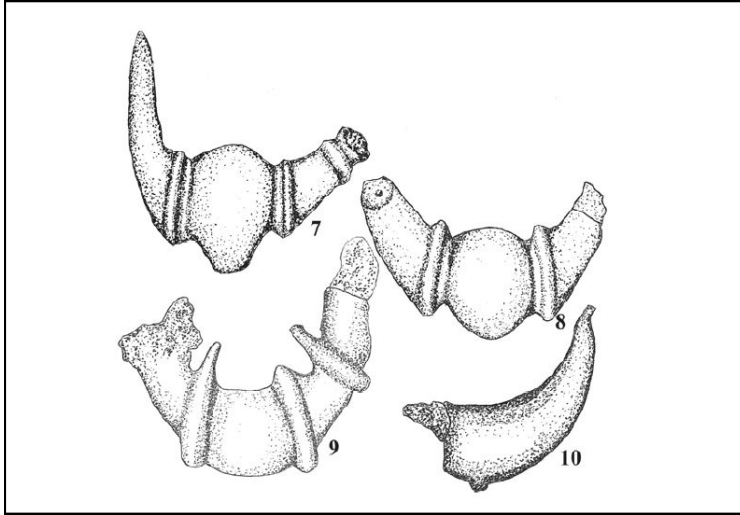
c: P1M13 nolu mezar buluntusu fibula ile fibula iğnesi, Blinkenberg, Tip II Submiken,(Karia yerel üretim) Pedasa. (Özer, 2018, res. 13.)

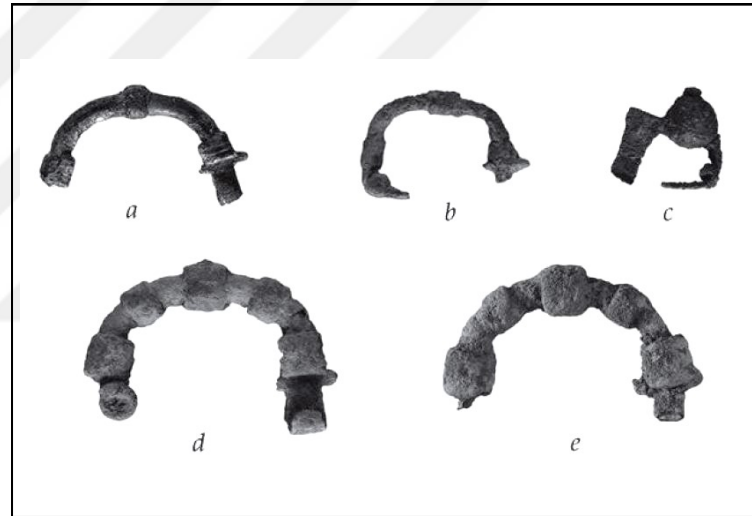
a: Mezar O buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip II Submiken, Asarlık. ((üst) Cartens, 2008, fig. 22,3- fig. 26; (alt) Blinkenberg, 1926, fig. 57.)

b: Mezar O buluntusu fibulanın Girit Moulina'da saptanan benzer örneği. (Blinkenberg 1926, fig. 44 tip. II 11a)

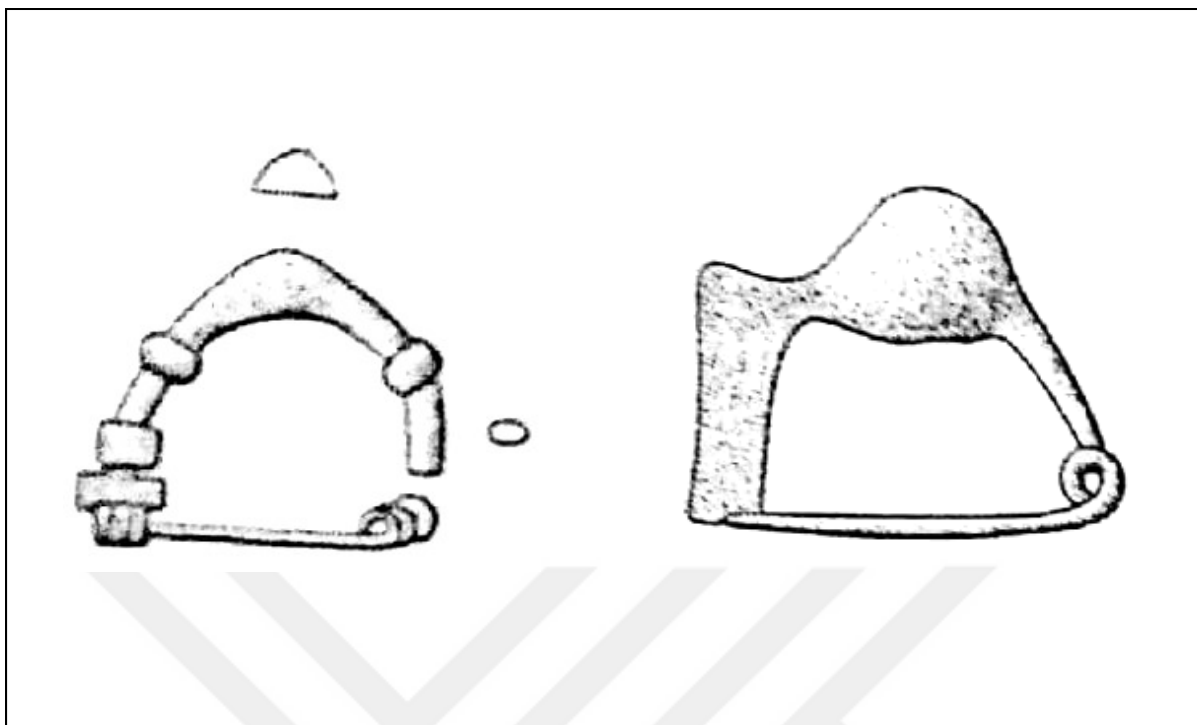
a: Mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIb, Güney Nekropol. (Ilieva, 2007, fig. 3.)

b: 1992.3 ve 1990.17 nolu mezarlar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip Va Adalar Tipi, (c) Muscarella, Tip XIII14 Frig Tipi (a-b) Tenedos. (Takaoğlu-Yaman, 2019, fig. 13.)

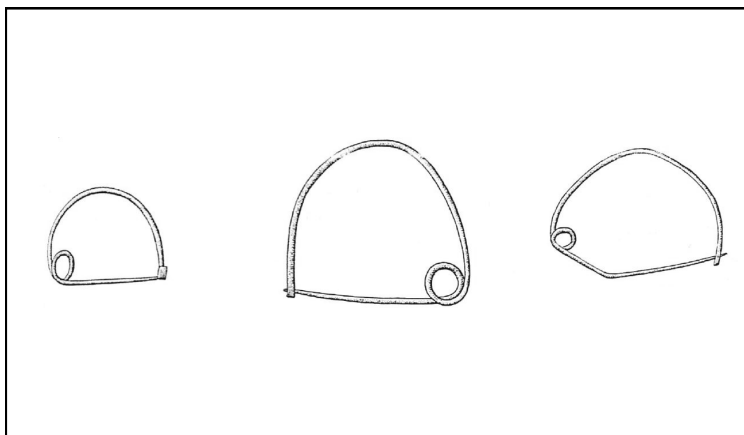
c: 1991.15 nolu mezar buluntusu fibulalar, Muscarella, Tip XIII14 Frig Tipi, Tenedos. (Takaoğlu-Yaman, 2019, fig. 13, d-e)

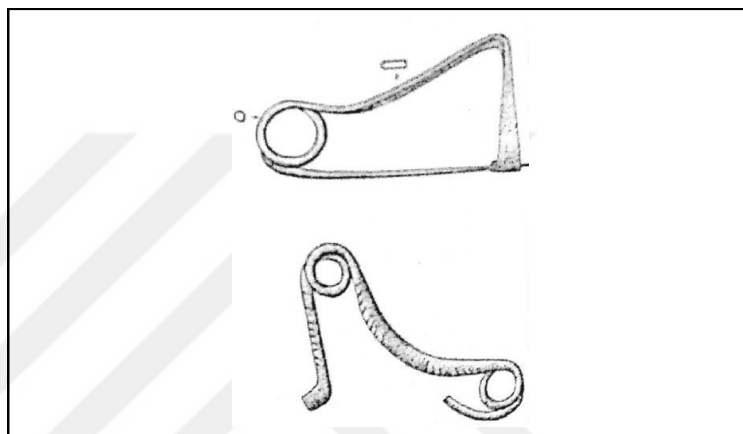
a: Mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Kuzey Kökenli Tipi (sol) Tip Va Adalar Tipi (sağ), Antissa. ((sol) Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 55. fig. 1719A; (sağ) Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 32. fig. 1083)

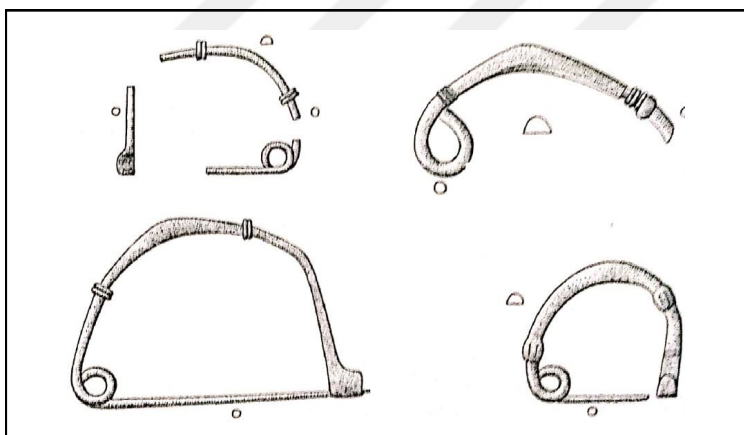
b: 7 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip Va Adalar Tipi, (2, 3, 4, 5, 9, 12, 13, 14, 22) Tip VI Yunan Anakarası Tipi, (11, 16, 20, 24, 25, 27) Kuzey Kökenli Tipi, (21) Muscarella, Frig Tipi Tip XII5-6, (1, 7, 26) Tip XII12-13, (6, 18, 30) Tip XII14, (8, 17, 19, 23, 28, 29, 32, 33), Kato Phana. (Lamb, 1934-35, pl. 31.)

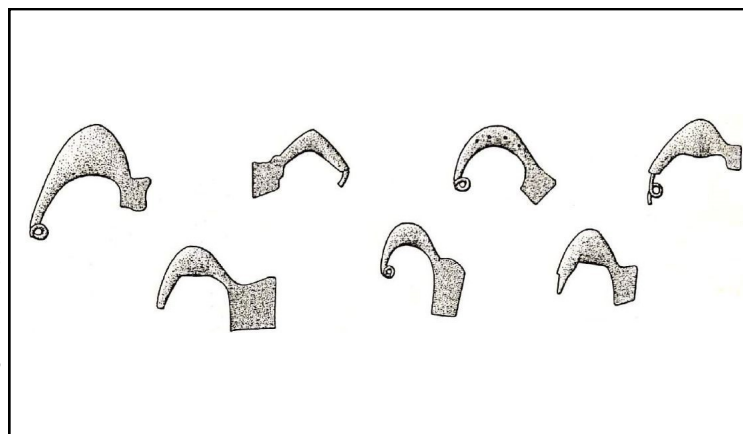
a: 3 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIa, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 3. fig. 53-55.)

b: Mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip Ig, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 3. fig. 43,46.)

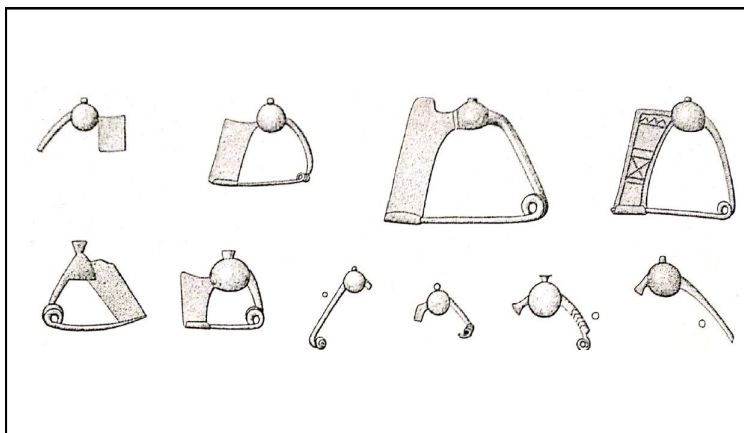

c: 4 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip Ilk, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 8. fig. 232,233,235,236.)

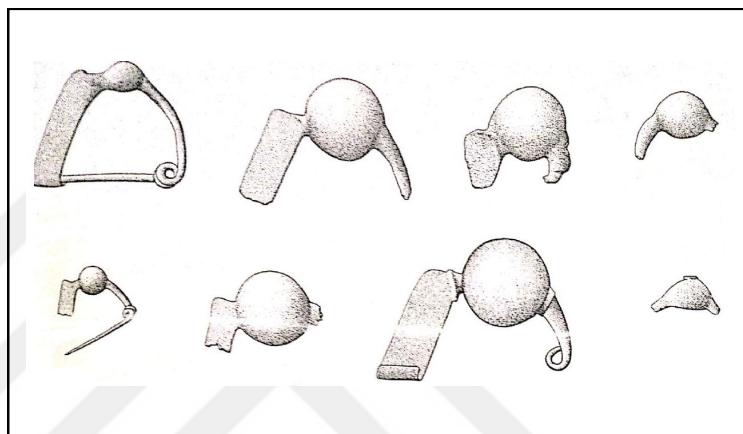

d: 6 adet mezar buluntusu fibulalar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IVd, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 28. fig. 899-906)

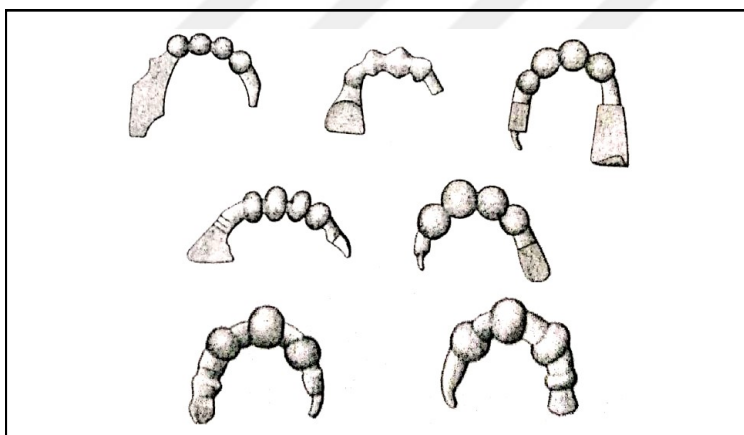

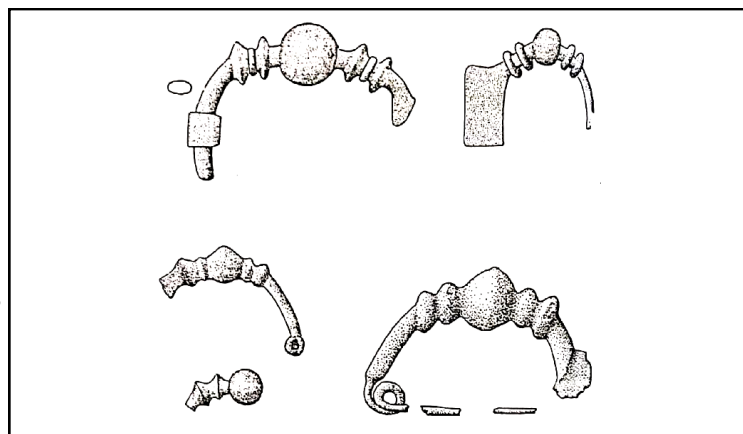
a: 9 adet mezar buluntusu fibularlar,
Sapouna-Sakellarakis, Tip VIIa,
Knossos. (Sapouna-Sakellarakis,
1978, taf. 38. fig. 1322-1340.)

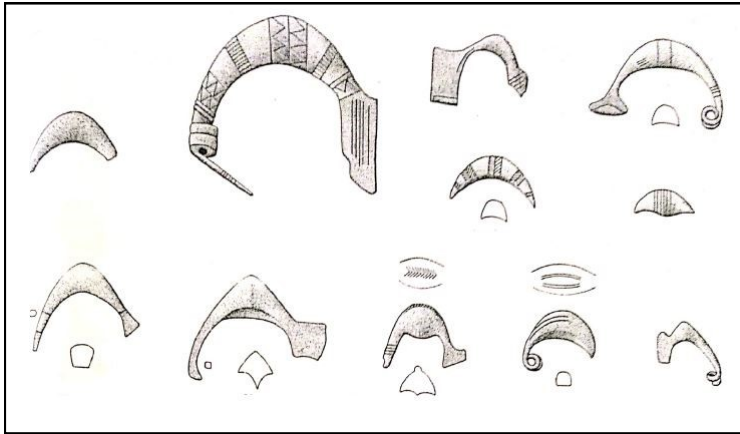
b: 7 adet mezar buluntusu fibularlar,
Sapouna-Sakellarakis, Tip Va,
Knossos. (Sapouna-Sakellarakis,
1978, taf. 33. 1130-1141)

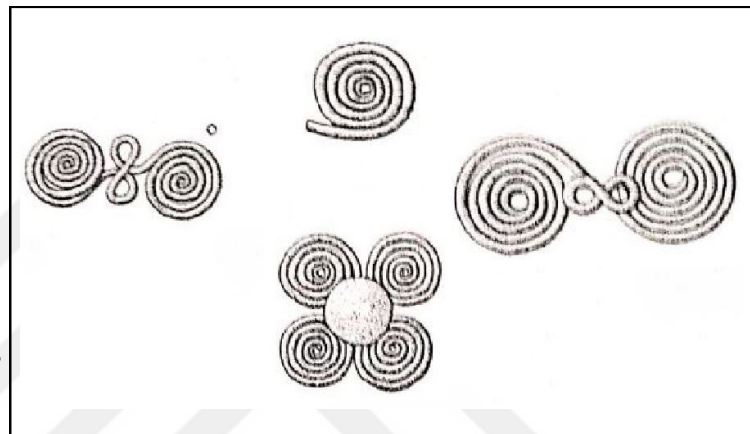
c: 4 adet mezar buluntusu fibularlar,
Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIb,
Knossos. (Sapouna-Sakellarakis,
1978, taf. 11. 322-332a)

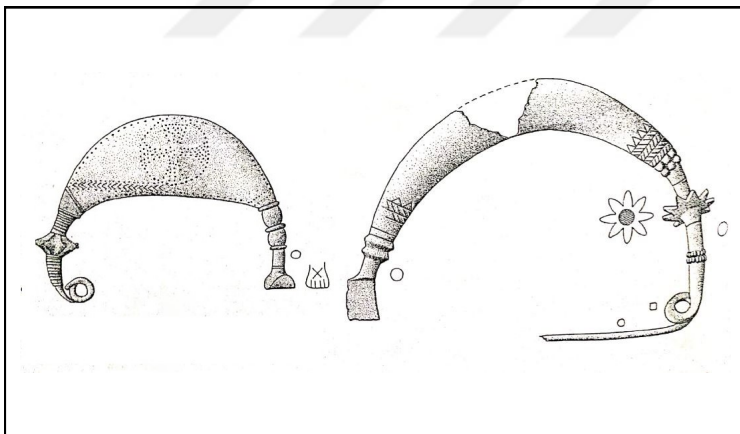
d: 3 adet mezar buluntusu fibularlar,
Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIe,
Knossos. (Sapouna-Sakellarakis,
1978, taf. 16. fig. 531,532,535,536,537)

a: 6 adet mezar buluntusu fibularlar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IVd, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 31. fig. 1026-1036.)

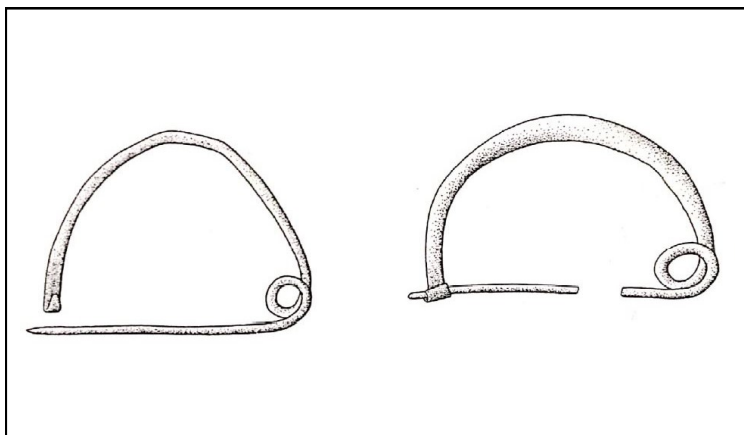
b: 4 adet mezar buluntusu fibularlar, Sapouna-Sakellarakis, Tip XAa, XAb, XAg, spectacle fibularlar, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 47.)

c: 4 adet mezar buluntusu fibularlar, Sapouna-Sakellarakis, Tip IXd Boeotia Tipi, Knossos. (Sapouna-Sakellarakis, 1978, taf. 46. fig. 1527-1528.)

d: Mezar buluntusu fibula, Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIb, Khaniale Tekke. (Hutchinson-Boardman, 1954, pl. 29, fig. 62.)

a: Mezar A buluntusu fibulalar,
Sapouna-Sakellarakis, Tip IIa,
Mouliana. (Sapouna-Sakellarakis,
1978, taf. 3. fig. 56-57.)

b: Mezar buluntusu fibula,
Sapouna-Sakellarakis, Tip IIg,
Prinias.
(Matthäus, 2019, Abb.8)

c: Mezar W buluntusu fibula,
Sapouna-Sakellarakis, Tip IVb
Prinias.
(Matthäus, 2019, Abb.9)

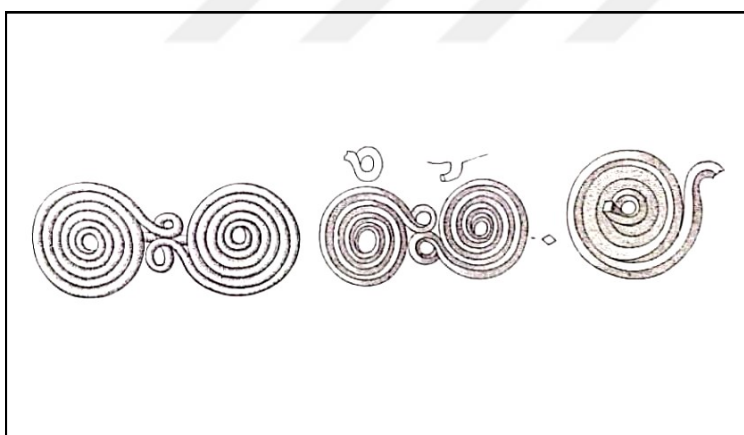
d: 93 nolu mezar buluntusu fibula,
Sapouna-Sakellarakis, Tip IIIc
Prinias.
(Matthäus, 2019, Abb.10)

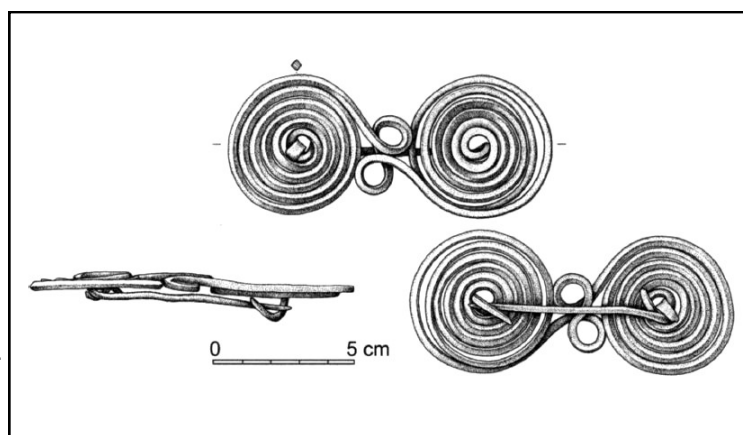
a: 45 nolu mezar buluntusu fibula,
Sapouna-Sakellarakis, Tip IXa,
Prinias.
(Matthäus, 2019, Abb.11)

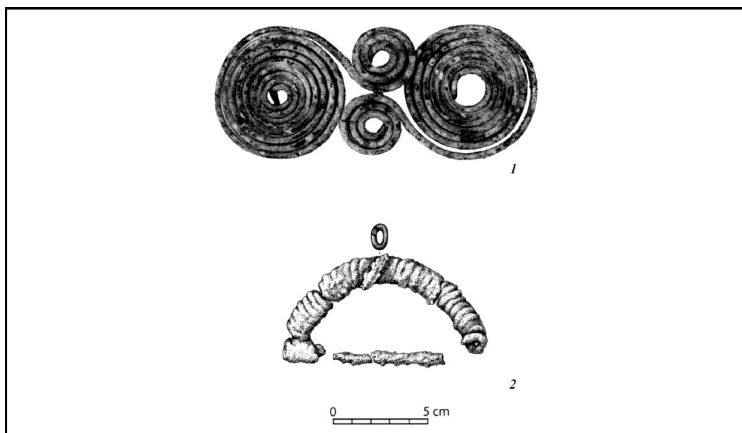
b: Mezar buluntusu fibula,
Muscarella, Tip XII9, Frig Tipi,
Prinias.
(Matthäus, 2019, Abb.12)

c: Mezar buluntusu fibulalar,
Kilian, Tip BIa, Spectacle fibula,
Vergina.
(Kilian 1975, taf. 57)

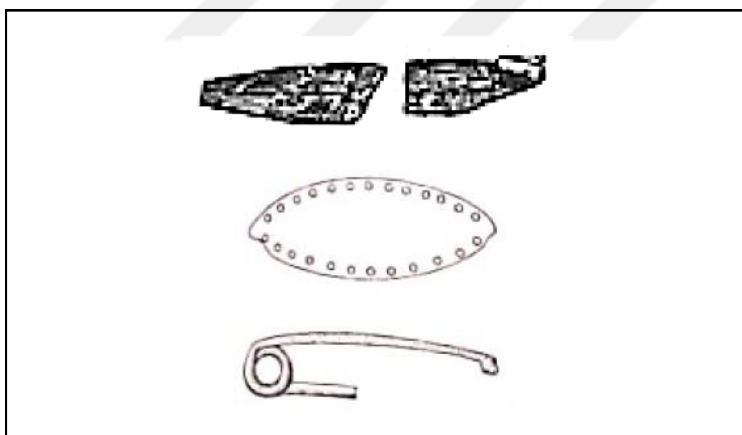
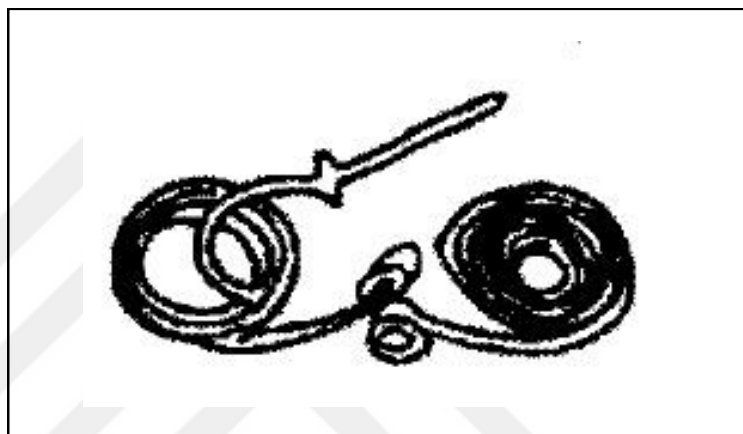
d: 13 nolu mezar buluntusu fibula,
Kilian, Tip BIa, Spectacle fibula,
Lofkënd. (Papadopoulos, J.K.
Bejko, L. vd. 2007, fig. 10.)

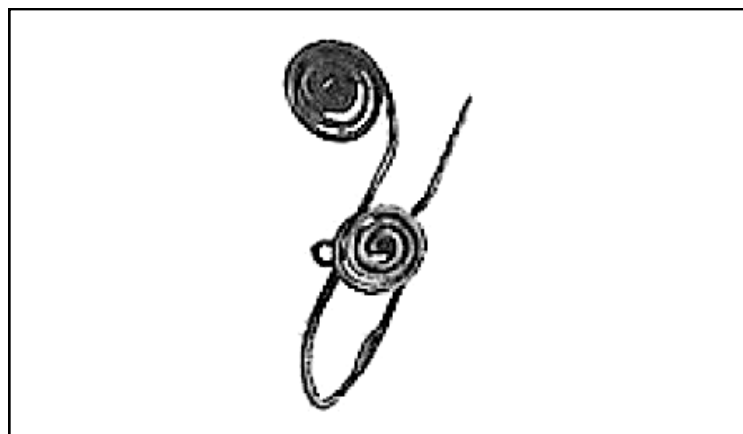
a: 17 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian, Tip BIa, Spectacle fibula,(1)
Kilian, Tip A1c, Yay gövdeli fibula(2)
Lofkënd.
(Papadopoulos, J.K. -Bejko, L. vd.
2007, fig. 10.)

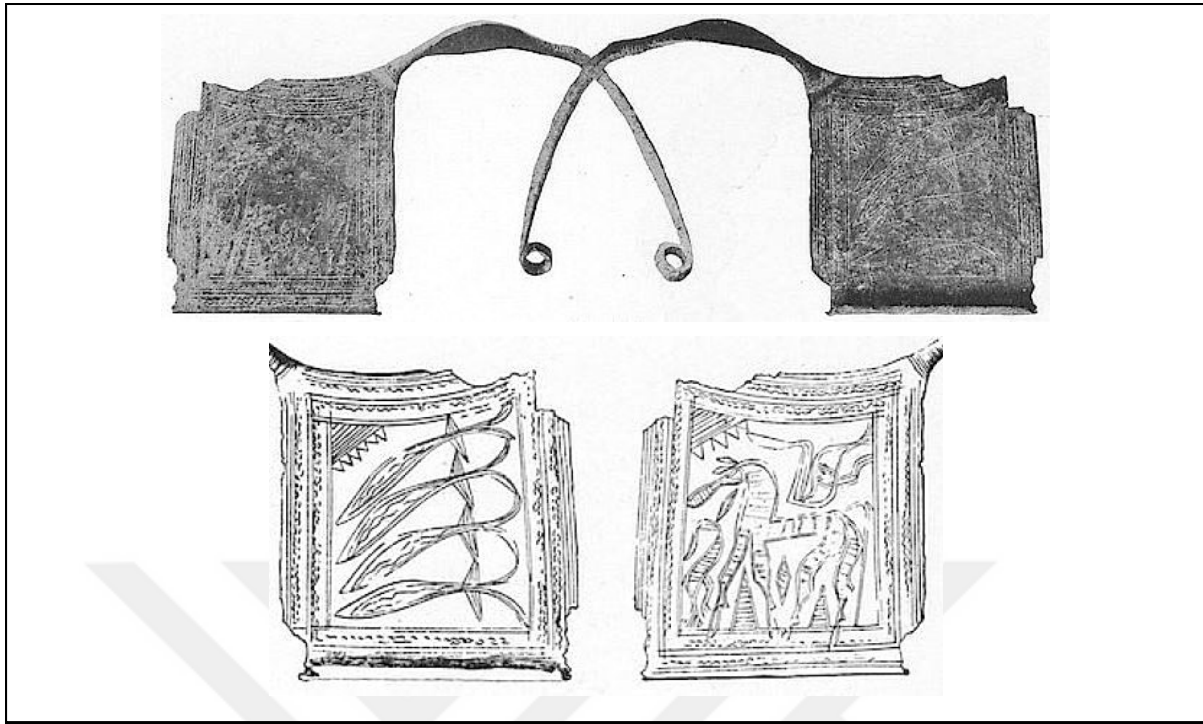
b: 12 nolu mezar buluntusu fibula,
Kilian, Tip A,
Vodhinë.
(Hammond, 1967, fig.25.3)

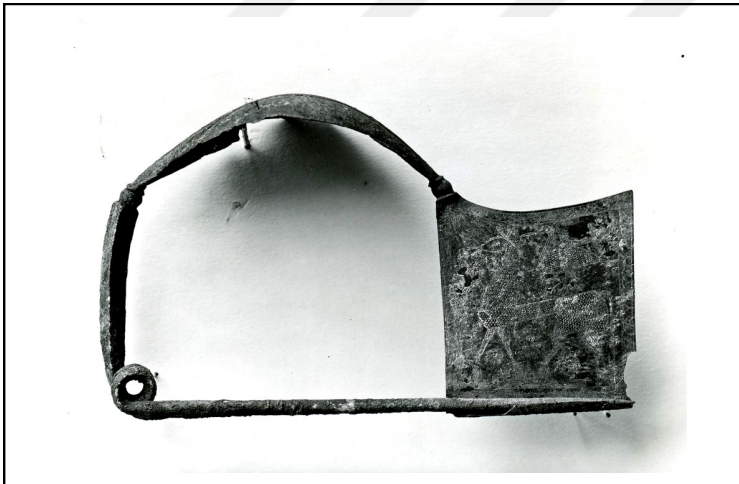
c: 290 nolu mezar buluntusu fibula,
Kilian, Tip I, Yaprak levhalı fibula,
Delphi.
((üst) Perdrizet, 1908, fig. 20;
(alt) Kilian, 1975, taf. 1. fig. 5.)

d: Mezar buluntusu fibula,
Sapouna-Sakellarakis XAf,
Delphi.
(Papadopoulos, J.K.-Bejko, L. vd.
2007, fig. 405.)

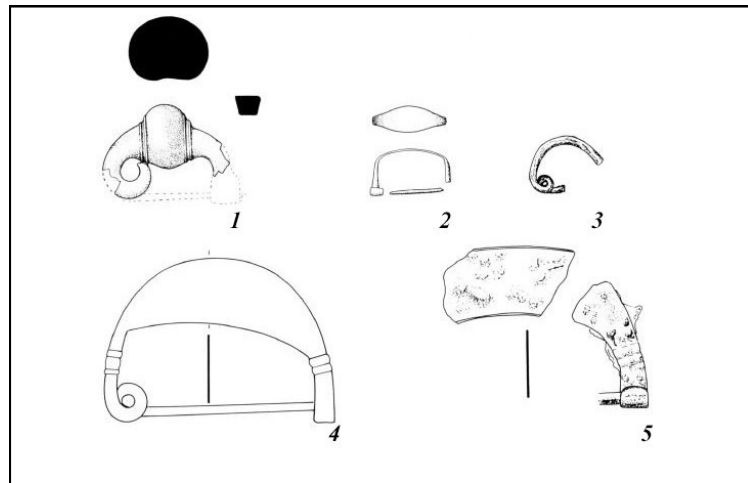

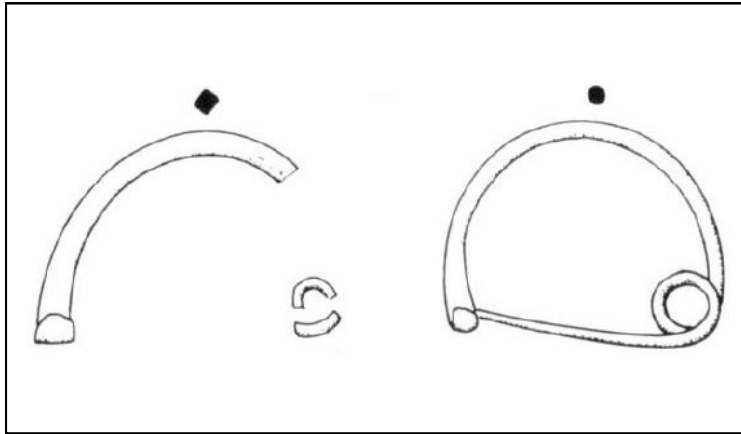
a: Mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip DI Plakalı fibulalar, Delphi.
(Perdrizet, 1908, fig. 406.a-b)

b: Mezar buluntusu fibula,
Kilian, Tip AIIb Plakalı fibulalar
(Attika-Boeotia Blinkenberg, Tip
VIII),Lefkandi.(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1897-0317-2)

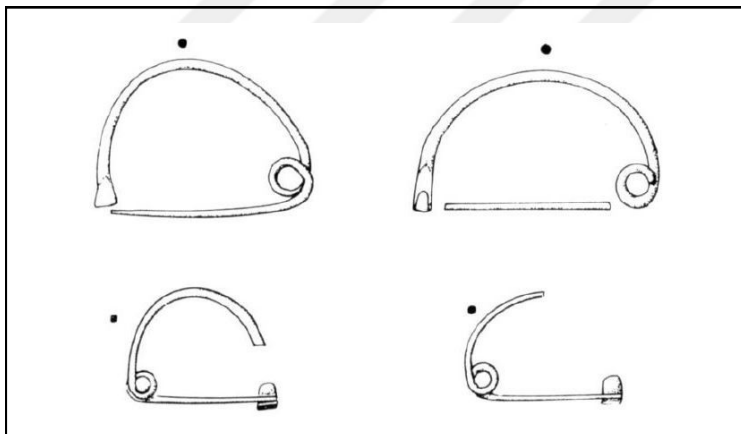
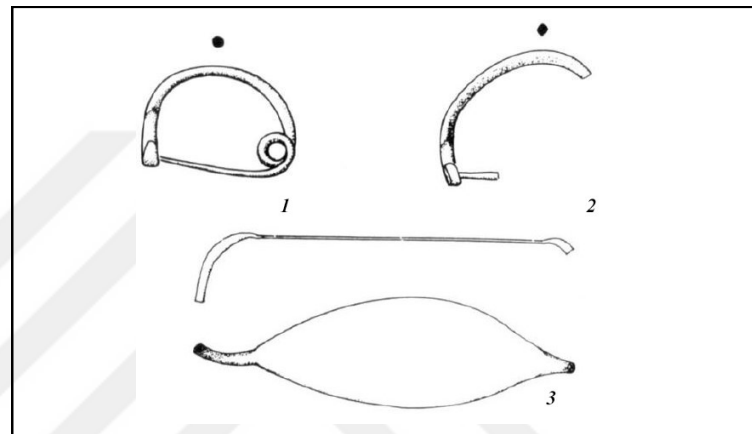
c: 4 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian, Yay gövdeli fibulalar,
Tip CVIe, (1)
Tip AIIa-b (2,3)
Tip GI (4,5)
Lefkandi. (Popham-Sackett, vd.
1979, pl. 113.)

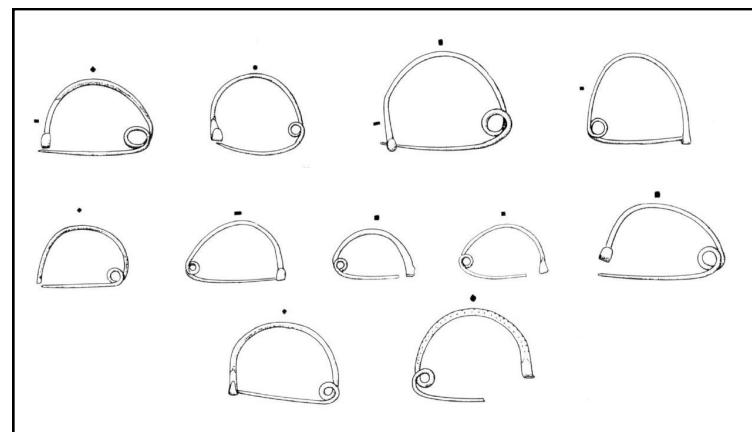
a: 8 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip A1c , Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 93.)

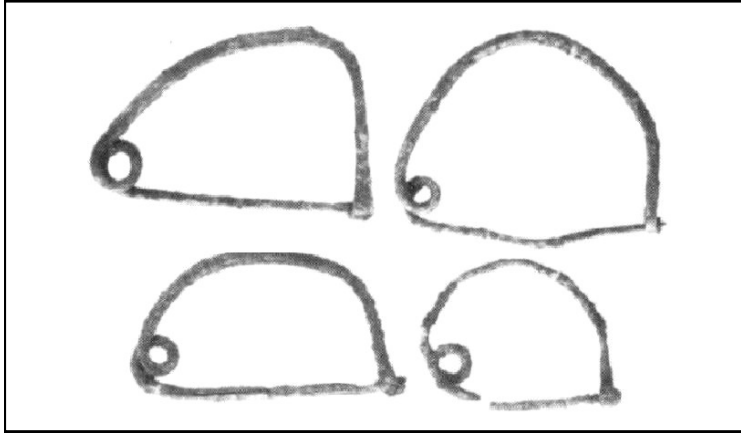
b: 10 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip A1c, (1,2) Yay gövdeli fibulalar,
Tip I, (3) Yaprak levhalı fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 94.)

c: 15b nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip A1c, Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 95.)

d: 16 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip A1c, Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 95.)

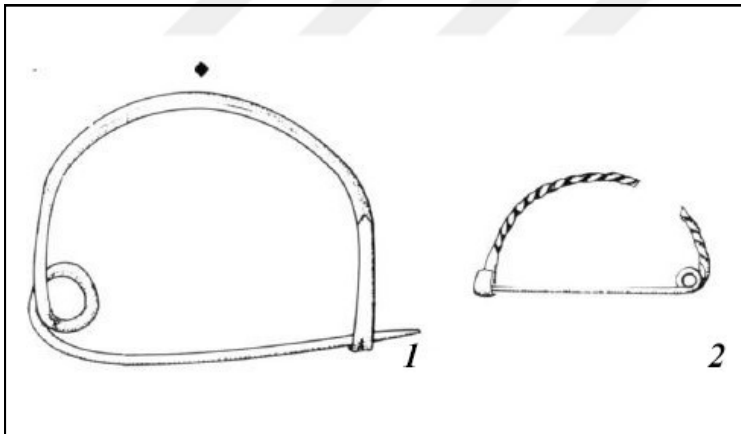

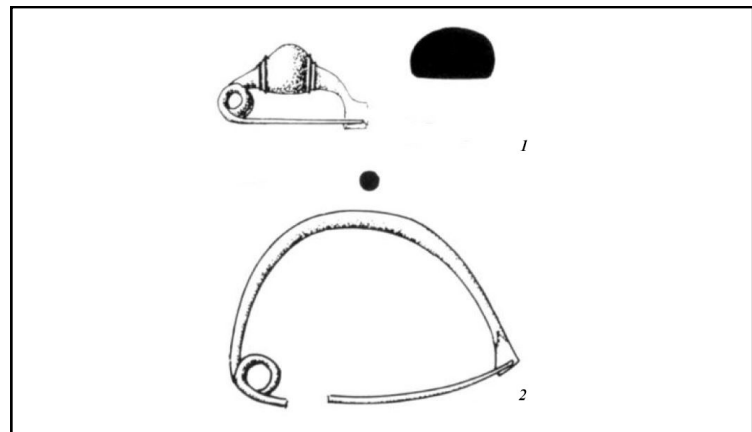
a: 19 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip A1c, Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 203.)

b: 20 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip A1c, Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 209.)

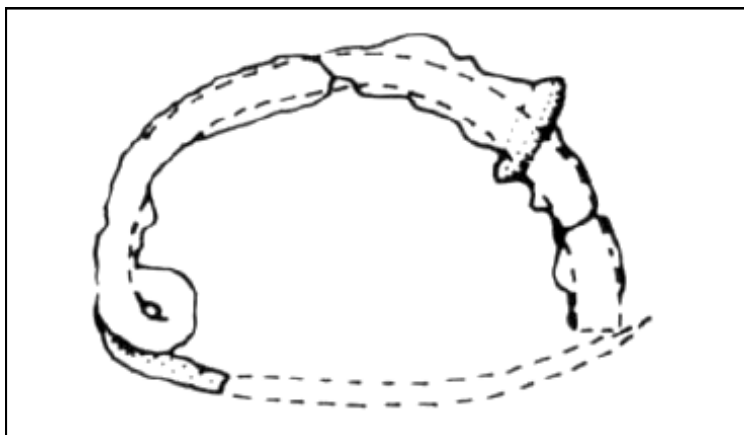

c: 22 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip A1c, Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 99.)

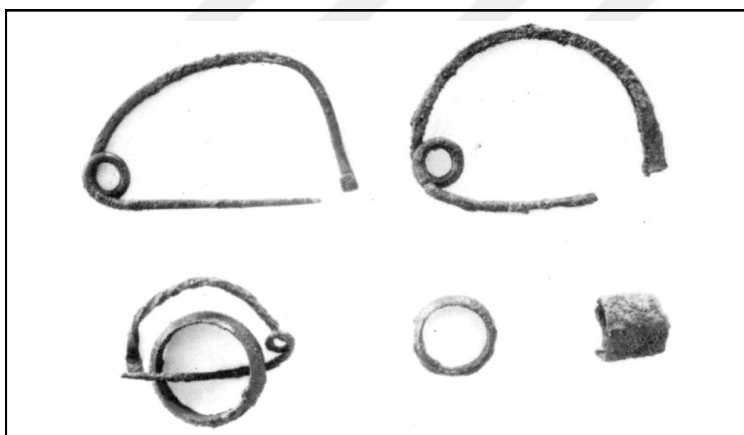
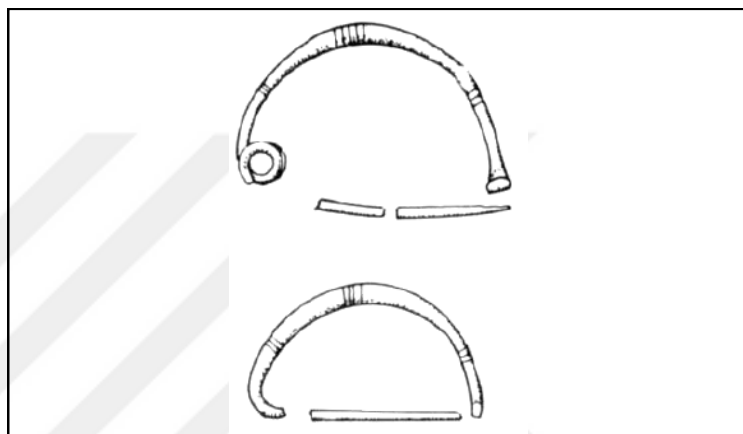
d: 25a nolu mezar buluntusu
fibulalar,
Kilian,
Tip A1c, Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 100.)

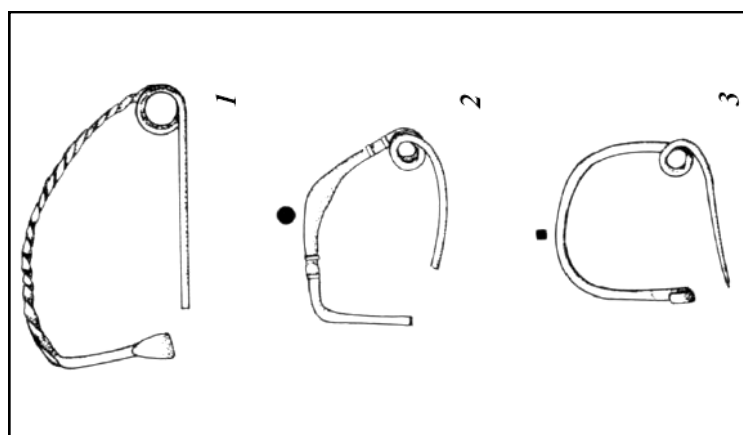
a: 32 nolu mezar buluntusu fibula,
Kilian,
Tip AIIb , Plakalı fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 101.)

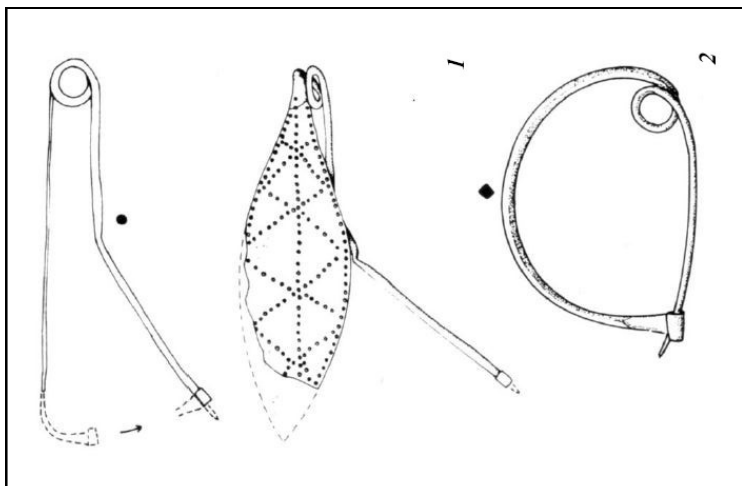
b: 33 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip AIc, Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 102.)

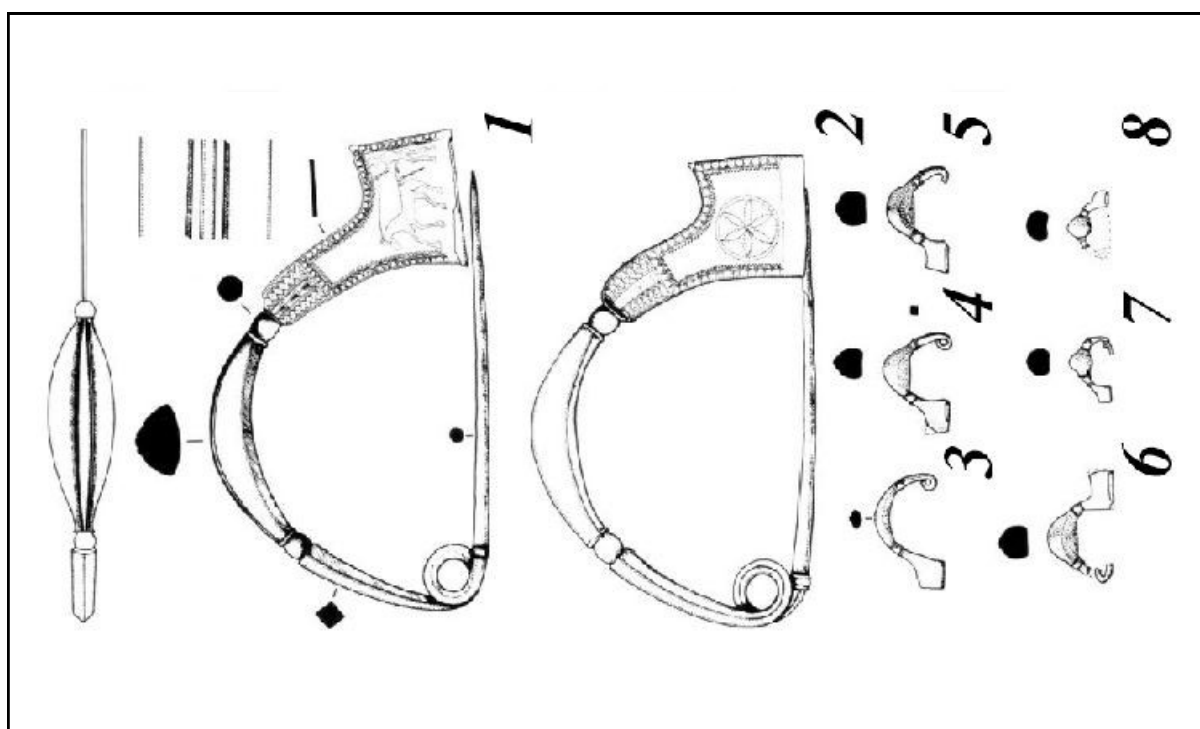
c: 40 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip AIc, Yay gövdeli fibulalar,
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 205.)

d:43 nolu mezar buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip AIc, Yay gövdeli fibulalar, (1,3)
Tip AIIb, (2)
Lefkandi.
(Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 104.)

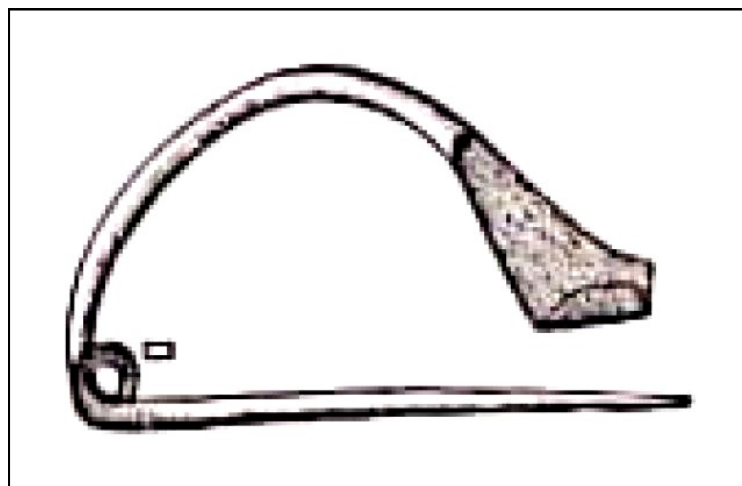

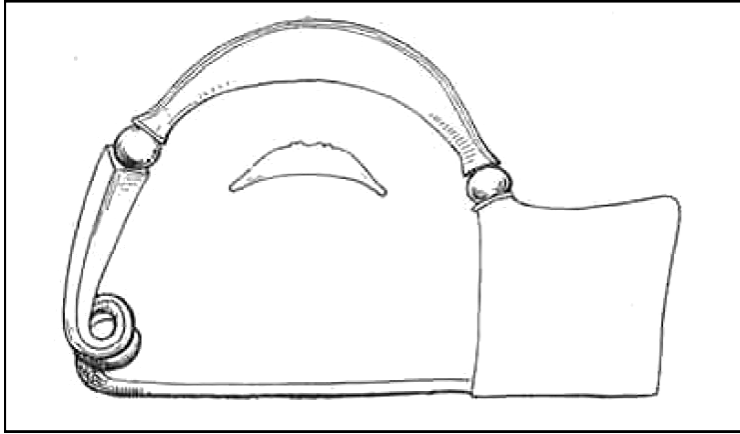
a: 46 nolu mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Tip I, Yaprak levhalı fibulalar, (1) Tip A1c, Yay gövdeli fibulalar (2) Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 106.)

b: 59 nolu mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip VIII 5c Attika-Boeotia Tipi (1-3), Blinkenberg, Tip VIII 3a Attika-Boeotia Tipi (4-6), Kilian Tip AI Adalar Tipi (7,8), Lefkandi. (Popham-Sackett, vd. 1979, pl. 110.)

c: 4 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Yay gövdeli fibulalar, Tip AIIa-b, Aspropilia. (Kilian, 1975 taf. 1, fig. 26)

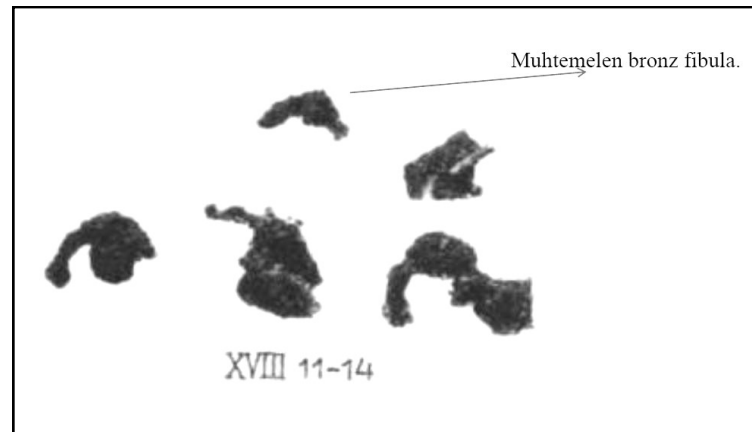
a: Isis Mezarı buluntusu fibula,
Kilian,
Tip AIIb, Plakalı fibulalar,
Eleusis.

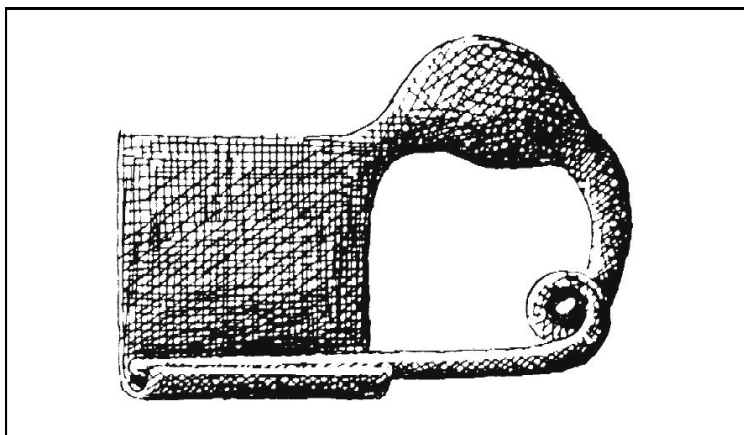
b: Mezar XVII buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip AIIb, Plakalı fibulalar,
Atina Agorası.
(Young, 1975, fig. 73.)

c: Mezar XVII buluntusu fibula,
Kilian,
Tip AIIb, Plakalı fibulalar,
Atina Agorası.
(Young, 1975, fig. 73. 28)

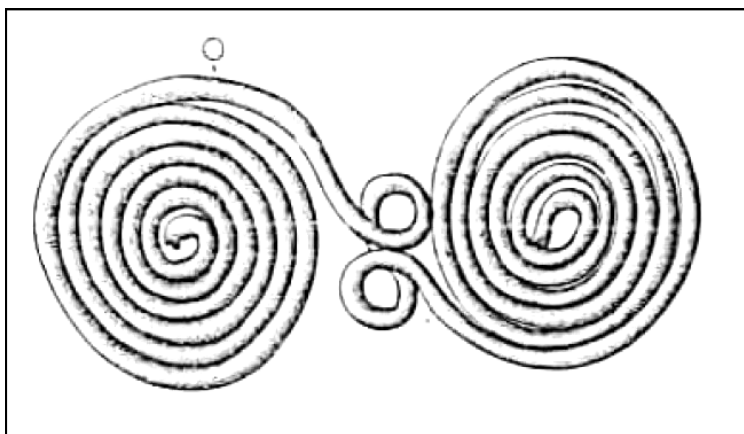
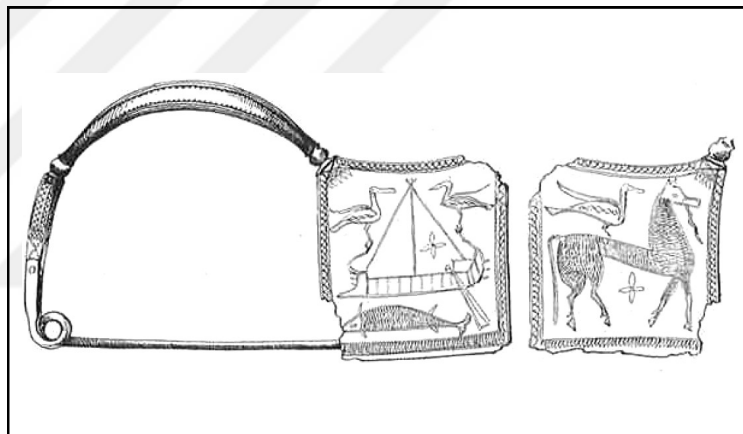
d: Mezar XVIII buluntusu fibulalar,
Kilian,
Tip AIIb, Plakalı fibulalar (minyatür),
Atina Agorası.
(Young, 1975, fig. 73. 11-14.)

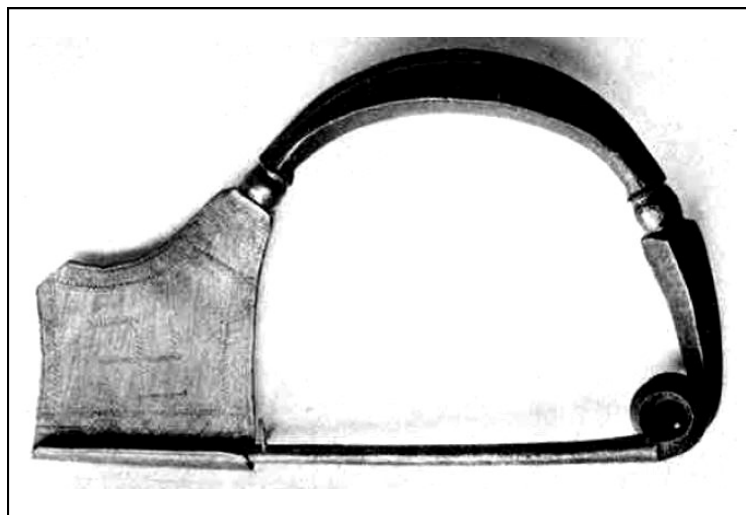

a: XVIII nolu mezar buluntusu
fibulaların çizim örneği,
Kilian,
Tip AIIb Plakalı fibulalar,
Atina Agorası.
(Young, 1975, fig. 63.)

b: Mezar buluntusu fibula,
Blinkenberg,
Tip VIII, Attika-Boeotia Tipi,
Dipylon.
(Blinkenberg, 1928, fig. 206.)

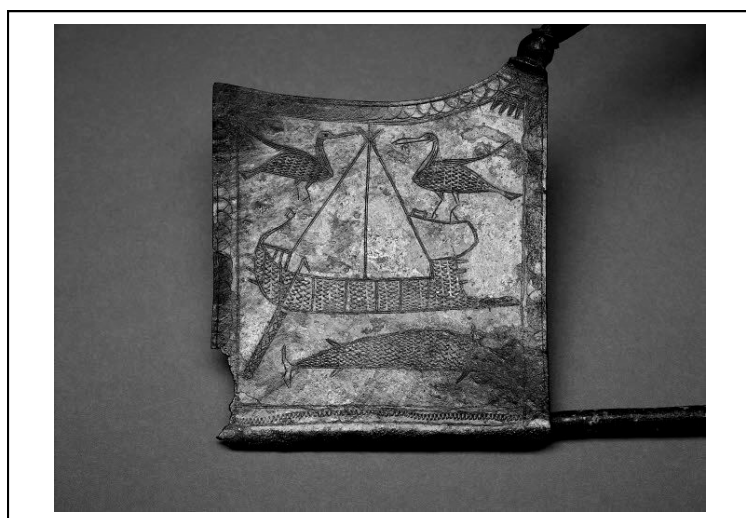
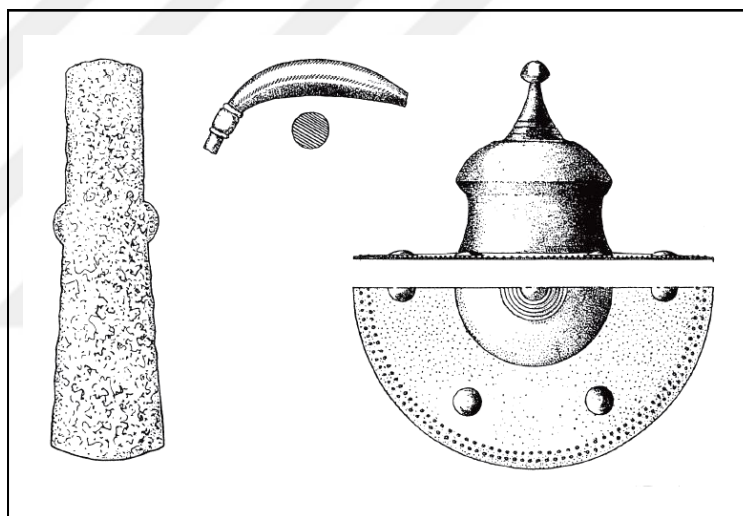

c: Mezar buluntusu fibula,
Kilian,
Tip BIIa, Spectacle fibulalar,
Dipylon.
(Kilian, 1978, taf. 57, fig. 1577)

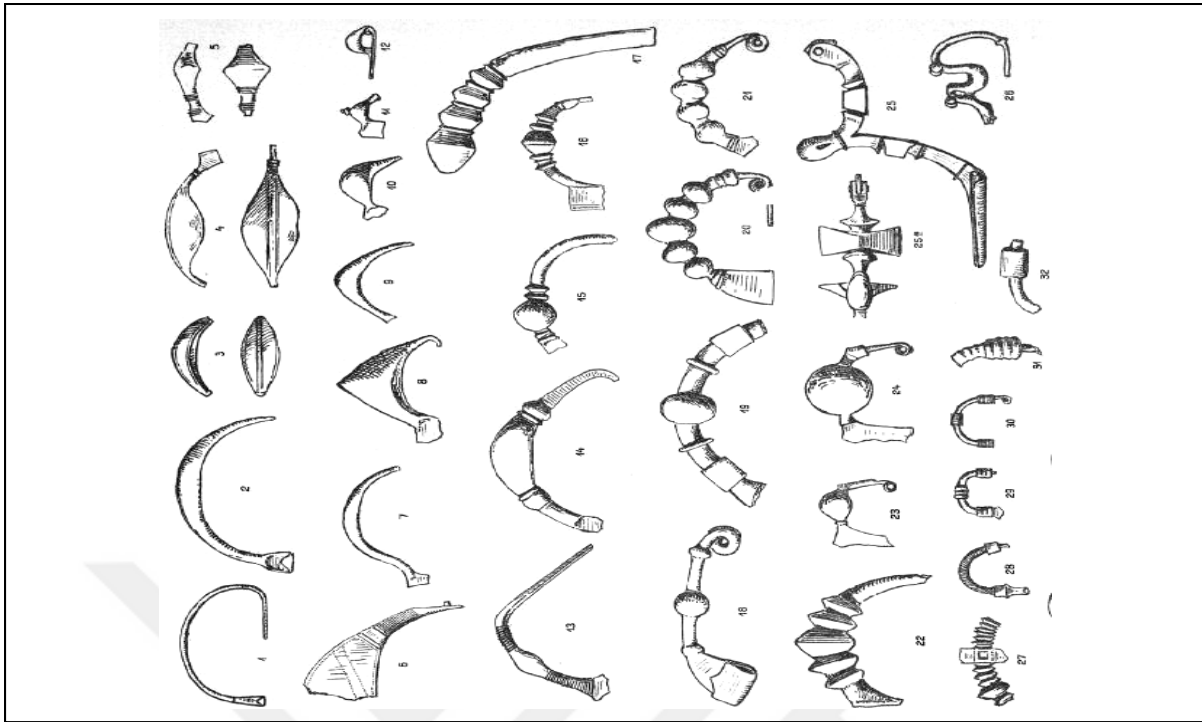

a: 4 nolu mezar buluntusu fibula,
Kilian,
Tip AIIb Plakalı fibulalar,
Kerameikos.
(Jacopsthal, 1956, fig.13)

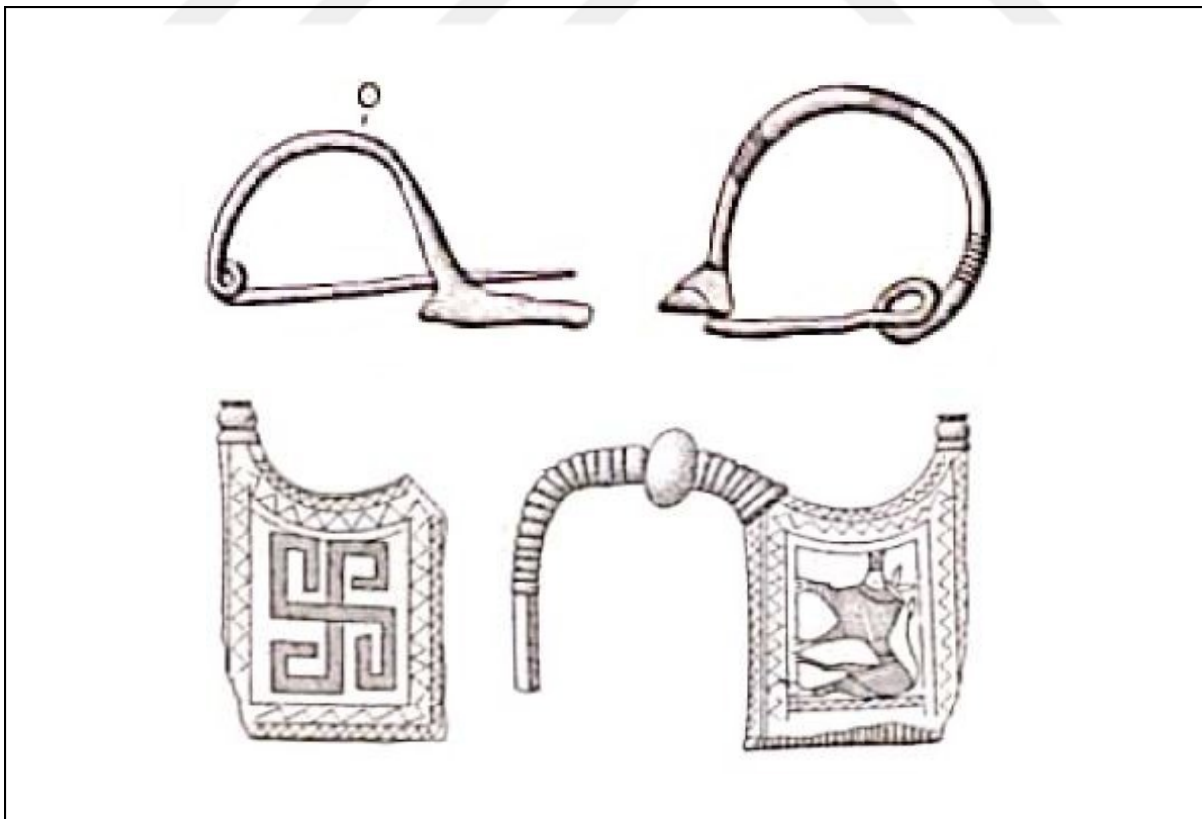
b: 40 nolu mezar buluntusu fibula,
Kilian,
Tip AIIb Plakalı fibulalar,
Kerameikos.
(D'Onofrio, fig. 4.)

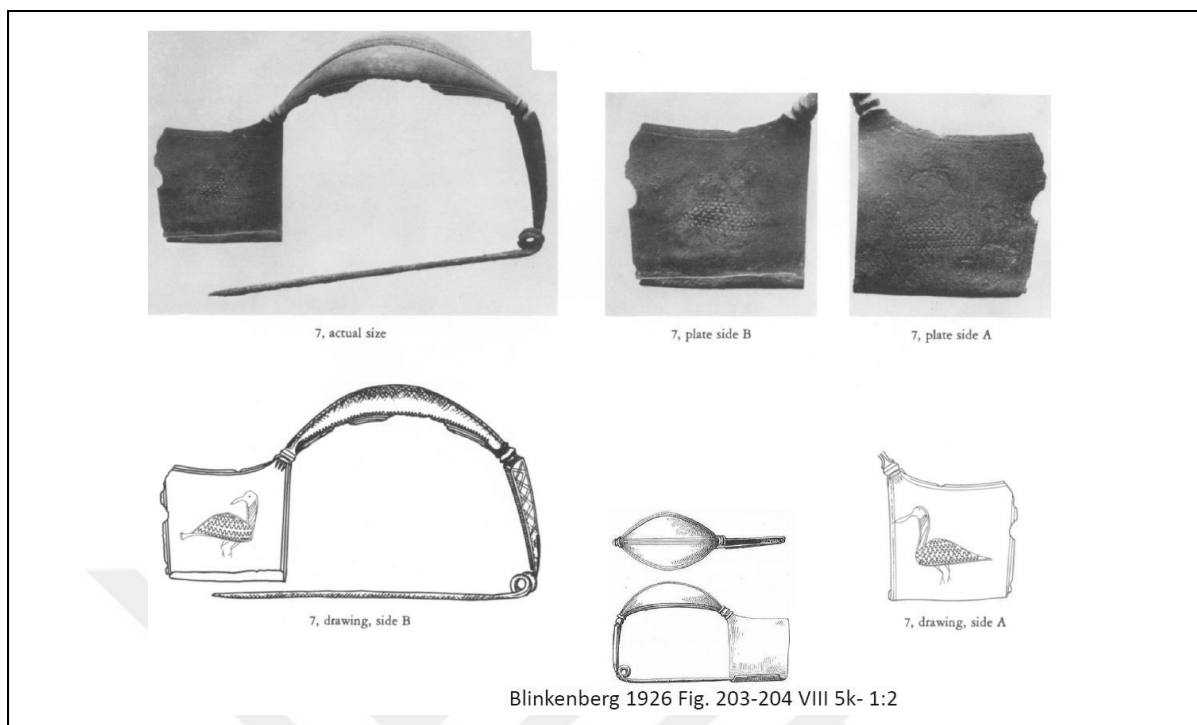
c: 41 nolu mezar buluntusu fibula,
Kilian,
Tip AIIb Plakalı fibulalar,
Kerameikos.
(Müller-Karpe, 1962, fig. 24)

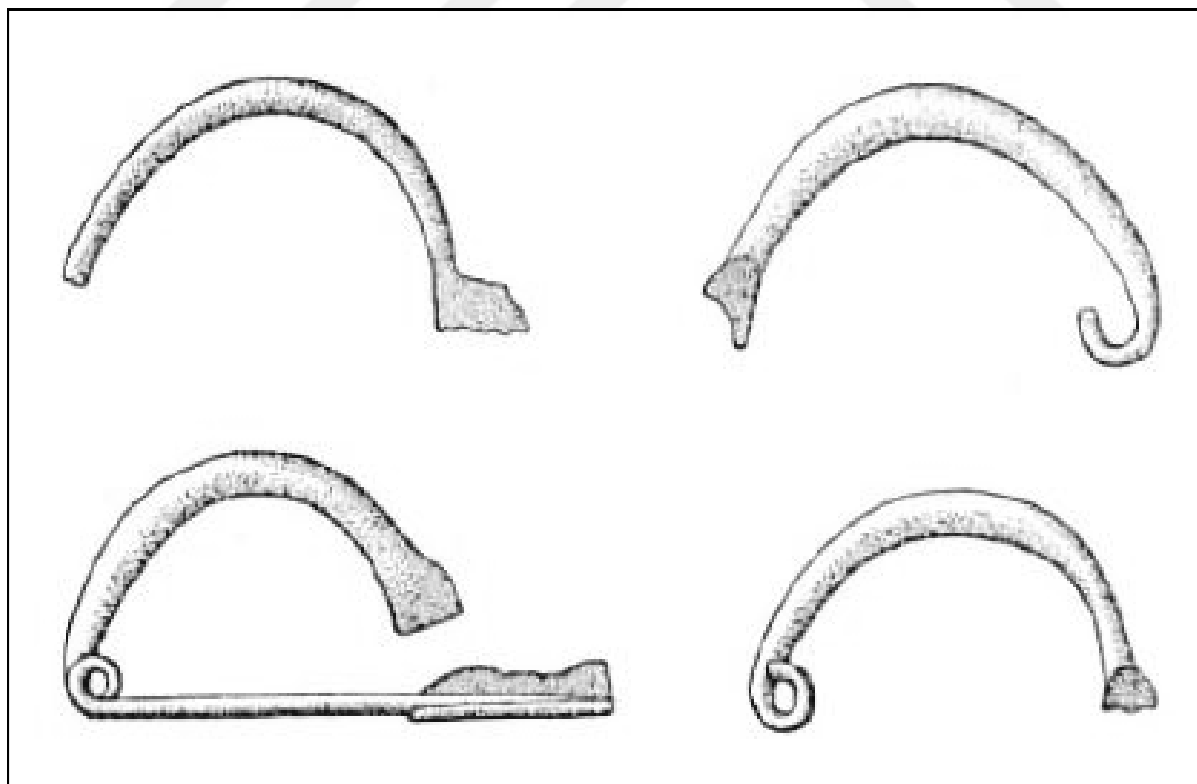
a: Mezar buluntusu fibulalar, Kilian, Plakalı fibulalar Tip DI (13),
Yay gövdeli fibulalar Tip A1c (1,2), Tip D1a (3-6,8-10), Tip BIIIa (7,12), Tip EII (14),
Tip CVg (15-18), Tip CVID (19), Tip BIIIp (20-22,27), Aegina.(Futwängler, 1906, taf. 116)

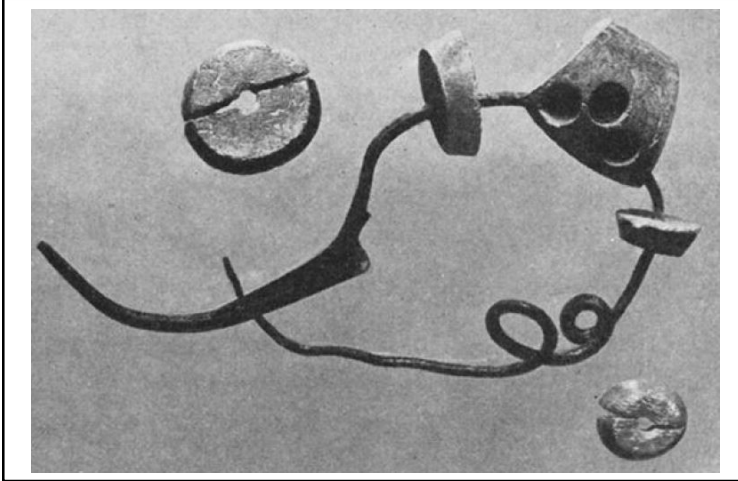
b: Mezar buluntusu fibula örnekleri, Corinth. ((üst) Kilian, 1975 taf. 1, fig. 20-21; (alt) Kilian, 1975, taf. 48, fig. 1369.)

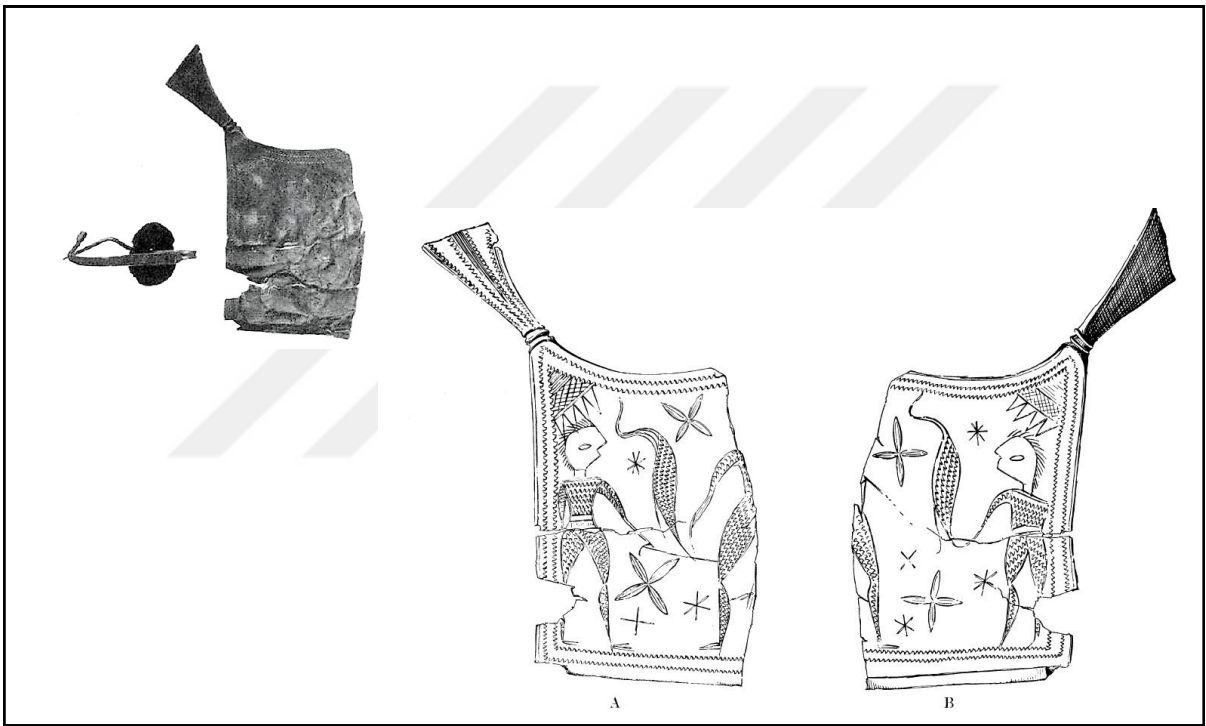
a: PA 6: 1 nolu mezar buluntusu fibula, Blinkenberg, Tip VIII 5k, Lerna. (DeVries, 1974, pl. 15.)

b: AG77 nolu mezar buluntusu fibula örnekleri, Kilian, Tip BIIIa, Argos. (Kilian, 1975, taf. 4, fig. 118,121,131,133.)

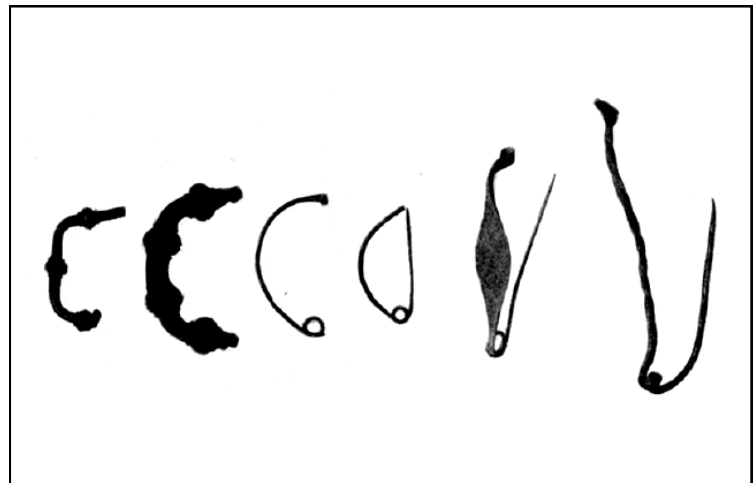

a: Mezar XXXVII mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip XI Kıta Yunanistan ve Adalarda Bulunan İthal Fibulalar Prosymna.
(Blegen, 1939, fig. 23.)

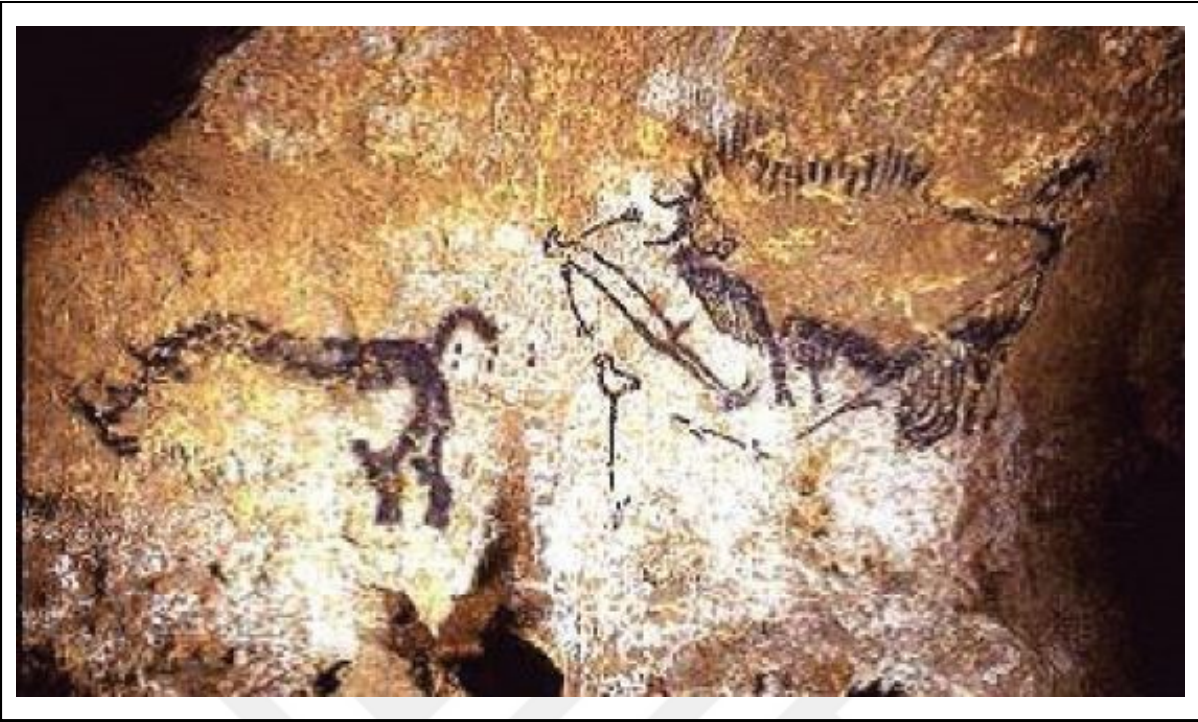

b: Mezar buluntusu fibulalar, Blinkenberg, Tip VIII Attika-Boeotia Tipi / Kilian Tip II Plakalı Fibulalar, Prosymna. ((üst) Blegen, 1939, fig. 27; (alt) Blegen, 1939, fig. 28.)

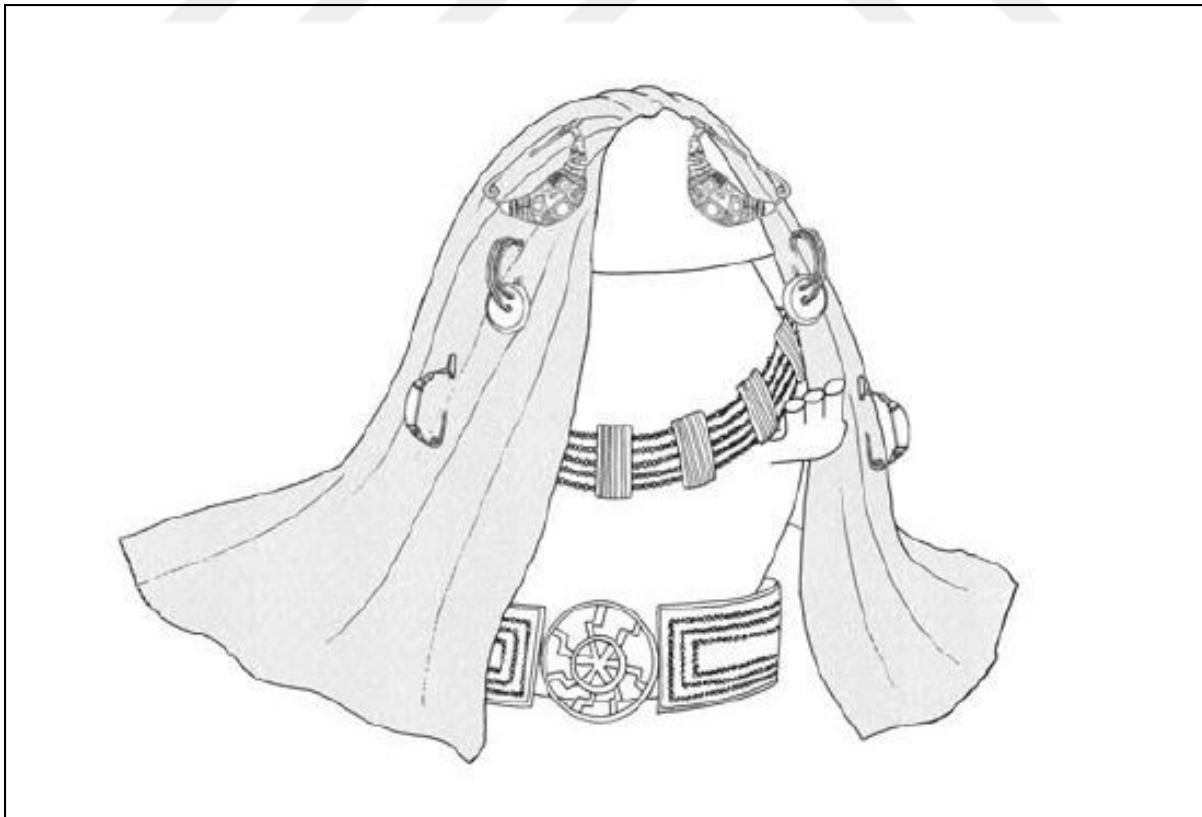
c: 4 nolu mezar buluntusu fibula, Kilian, Tip I, Yaprak levhalı Tip A1c Yay gövdeli fibulalar Tip L1c Yay gövdeli fibulalar Muscarella Tip XII13 Prosymna.
(Blegen, 1939, fig. 4.)

a: Lascaux Mağarası, Ölü Adam Sahnesi İÖ 15.000-10.000, Fransa. (Önuçak, 2009, res. 2.)

b: Urne giydirme örneği, İtalya. (Brøns, 2012, 57-58, fig. 19.)

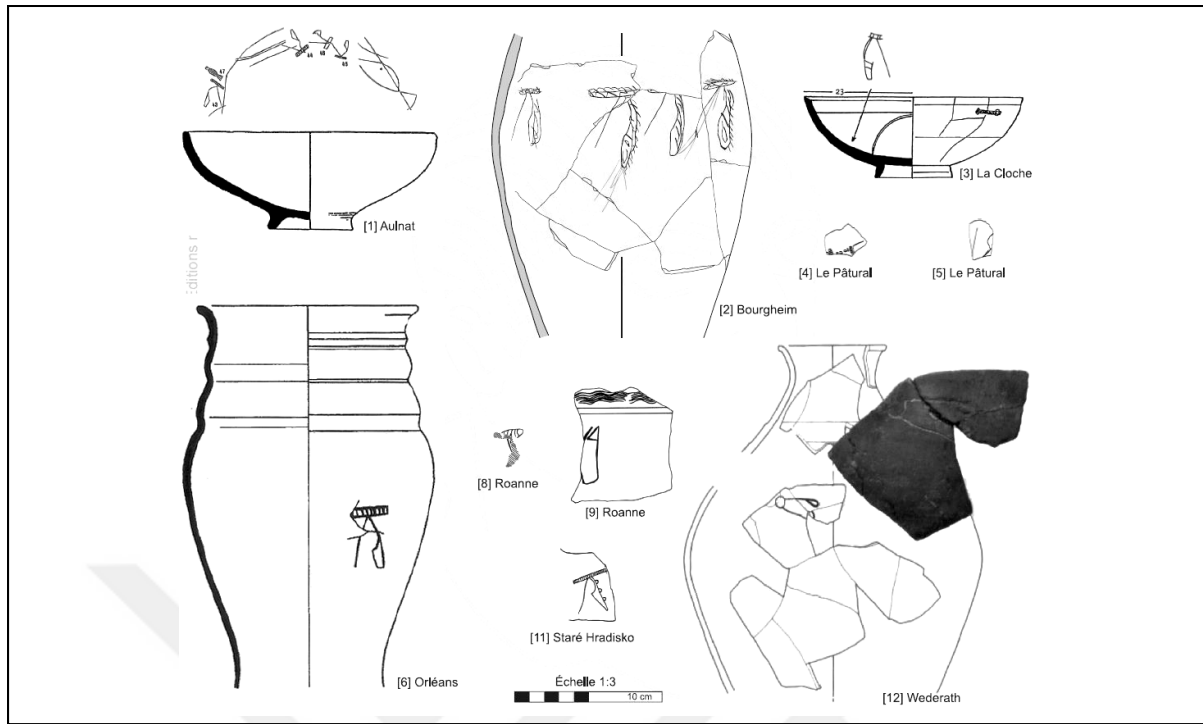
a: Pontecagnano'daki Mezar 4891'de defnedilen bireyin kıyafetleri üzerinde fibula kullanım rekonstrüksiyonu, İtalya. (Cinquantaquattro, 2001, fig. 28.)

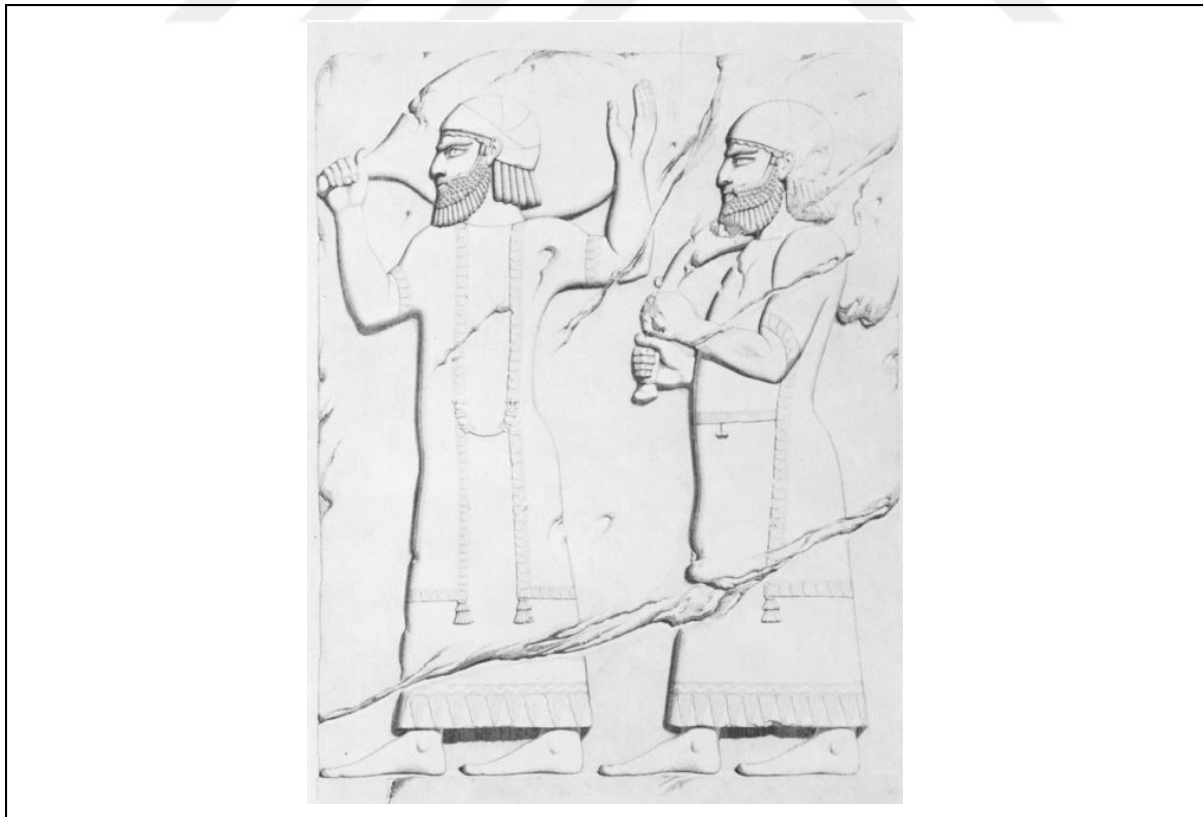
a: Defnedilen bireyin kıyafetleri üzerine iliştirilen fibulaların rekonstrüksiyonu, Rahibe Mezarı, Marvinci-Kuzey Makedonya (Vasileva, 2007. fig. 5.)

a: Muldbjerg Adam, Muldbjerg-Danimarka. (National Museum of Denmark, <https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-bronze-age/men-and-woman-in-the-bronze-age/the-man-from-muldbjerg/>)

a: Metinde bahsi geçen merkezlerden ele geçen seramikler üzerindeki fibula betimleri. (Bonaventure and Kaurin, 2014, fig. 10.)

b: Taş kabartma sahnede figürün Frig menşeli olduğunun fibula ile nitelenmesi, Khorsabad. (Muscarella, 1967, fig. 1)

a: Karı-koca mezar steli, Aramlaşmış Geç Hitit Biçemi, İÖ 8. yüzyıl sonu 7. yüzyıl başı, Adana Müzesi, Maraş. (Akurgal, 2003)